SVAZEK ŠESTÝ.

NÁRODOPISNÝ SBORNÍK

ČESKOSLOVANSKÝ.

VYDÁVÁ

NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ

A

NÁRODOPISNÉ MUSEUM ČESKOSLOVANSKÉ.

REDAKTOR

JIŘÍ POLÍVKA.

REDAKČNÍ KOMITET:

ADOLF ČERNÝ, A. KRAUS, J. MÁCHAL, J. MATIEGKA, L. NIEDERLE,
FR. PASTRNEK, J. ZUBATÝ.

V PRAZE 1900.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKL ALOIS WIESNER.

Nordské museum a Skansen ve Stokholmě.

Již od první chvíle, ve které se počalo jednati o Národopisné výstavě československé a jejích trvalých důsledcích, přál jsem sobě uviděti stokholmské museum národopisné, založené roku 1873, a zvláště jeho součástku, Skansen, otevřenou r. 1891. Vedla mne k tomu touha poznat obě ty vzorné instituce národopisné, získati podněty z hotové jinde skutečnosti ku národopisným pracím našim — a konečně i porovnati prozatímné výsledky naše i cesty, které k nim vedly, s tím, co již po čtvrt století bylo provedeno od Švédů a dočkalo se uznání ostatního světa kulturního.

Ale teprve letos r. 1899 bylo mi lze uskutečniti dávné přání. Vybral jsem se k vůli tomu z Dánska do Stokholmu, kdež několik dní jsem věnoval skoro výhradně hlavnímu účelu cesty své. Osobní názor, vyžádané ústní poučení a literatura, pokud mně byla přístupna, jsou podkladem této práce.

Pohnutky, které mne vedly do Stokholmu, obsahují v sobě zároveň důvody, pro které výsledky svého pozorování ukládám v Národopisném Sborníku Československém, ačkoliv předmět sám sebou do oboru světa československého přímo nenáleží. —

1. Nordiska Museet.

S jistým napnutím kráčel jsem ve Stokholmě ulicí králové — Drottninggatan — k číslu 71, A a C, v němž dle údajů tištěného průvodce nalezti jsem měl první část Nordského musea. Věděl jsem, že světoznámý ústav nemá posud budovy vlastní, nýbrž se nalézá v několika různých staveních a místnostech. Ale došed čísla 71 A stanul jsem předce poněkud překvapen. Uviděl jsem se před úzkým nízkým a pouze přízemním pavillonkem bývalého sadu. Průčelí do ulice měřilo sotva několik kroků. Nevěda, jsem-li na pravém místě, šel jsem o něco dále a došel druhého rovněž podélného pavillonku, souběžného s prvým — čísla 71 C. Jsem

tedy předce na místě. I vrátím se ku staveníčku prvému a zahlédnu na něm skutečně nápis »Nordiska Museet«. Vstoupím.

V úzké předsíňce vítá mne Dalarnka v malebném národním kroji, vydávající vstupenky. V malé místnosti na levo vidím různé předměty všeho druhu. Jsou to věci na prodej ve prospěch musea. V podobné komůrce na pravo něco předhistorických nálezů kamenných, bronzových a železných. Zajímavější nad tyto věci, jichž celé spousty byl jsem nedlouho před tím viděl zvláště v Kodani, jsou mi na dveřích dva dřevěné pilířky, ozdobené řezbou. Pocházejí ze Skon a dle ukazatele z počátku věku XVII. Stěny předsíňky samy zdobily se lidovými malbami, v šíři plátna nad sebou běžícími. Ty u mne ze všeho ostatního vzbudily prozatím největší interess.

Vkročiv odtud do následující podélné místnosti poznávám se konečně na počátku skutečného a soustavně upraveného musea. Nápis oznamuje, že tu viděti předměty ze Skon, Blekingu, Hal, Västergöt a Söderman — z nejjižnějších částí Švédska; připojená mapa vyznačuje celé toto území. Po levé části podélné síně jsou vnitřky a jednotlivé figuriny, na pravé u oken malé nízké skříně s drobnými předměty, — po stěnách až ke stropu množství předmětů jiných. Vše jest soustavně uspořádáno.

Vnitřky představují světnice z krajiny ingelské ve Skonech, z Hal a Wingåkeru v Södermanech. Vnitřky jsou veskrze zařízeny nádobím a nářadím původním i výbornými figurinami a to s přesností vzornou. Jedinou vadou jest, že pro nedostatek světla odjinud jsou vnitřky s jedné strany otevřeny, tak že chybí čtvrtá stěna. V prvém vnitřku stojí figuriny z konce věku XVIII., ve třetím z r. 1820. Ale v každé této světnici jsou figuriny seskupeny v určitou scenu, čímž nabývají živosti. — Před světnicemi stojí figuriny selského děvčete z Blekingu a žnečky z Herrestadu ve Skonech.

Předmětů drobných i větších, jakých užíval a užívá selský lid v jižní oblasti Švédska, buď sám je vyráběje nebo zakoupiv od řemeslníků a továren, jsou v této i všech následujících místnostech celé spousty. Nelze mi je všechny uváděti ani názvy, tím méně je popisovati. Bylo by k tomu třeba celé knihy a proto nutno uvésti jen některé předměty nejzajímavější. Ve všem ostatním odkazuji k literatuře, níže uvedené. —

Viděti tu ze Skon obecní desku (byastock) z Knislingu z r. 1774, na níž zaznamenány dvorce a jich majitelé, přestupnice (knäflingar), podélné ozdobně řezané laťky, na nichž představení zaznamenávali přestupky vesnického řádu obecního, skleněná hladítka (žehlíky) na jemné prádlo (jakých užívají i u nás barvíři na leštění obarvené látky), oběžnou palici (ringklubba) z r. 1751, která se při úmrtí královu posýlala po domech a byla nařízením, že mají jednotlivci jíti do kostela ku zvonění všemi zvony; stříbrné řešetní čili mřížové kříže, svíceny, různé stolní nádobí z pálené hlíny, velký ozdobný nůž, šperky a j

Z Blekingu jsou tu kříže proti duchům (ellakors), chránící zároveň před učarováním, obecní roh (byahorn), kterým představení svolávali obecní hromadu, křížky se zavěšenými třemi plíšky ve způsobě mísek (tato ozdoba vyskytuje se vůbec velice často na švédských šperkách a zvláště na křížkách; na jednom jsem jich viděl 12 kousků). Z Hal tu jsou palice posílané po staveních ku svolání obecní hromady, býkovce s olověnými kuličkami na obranu a do pračky, hlíněné mísy na jídla s vyřezávanými žertovnými nápisy, mísy o čtyřech uchách (snipaskålar), z kterých jedli lžicemi kořalku, paprskovité lahvice (strålaflaska); z Västergöt nože s vyřezávanou střenkou, jichž se užívalo při tkaní stuh, velmi ozdobné hlavice přeslic (rockhufvud), dřevěné zámky, dřevěné nádobky k pití a j.

Nad okny ke stropu zavěšeno jest množství železných křížů náhrobních, umělé práce zámečnické a kovářské, v oknech stojí různé nádobí a náčiní, po stěnách ukázky různých tkaniv ze Skon.

V následující místnosti viděti předměty z Västergöt a Östergöt, malé truhlice, podobné kufříkům s vyřezávanými víky a stěnami, nádobí k pití, různé náčiní a nádoby, koňské postroje, šperky, okrasy, výbavu nevěst, různé čepce a zajímavé kalendářnice, podlouhlé to čtyrstranné hole, do kterých vřezány značky celoročního kalendáře.

Místnost šestá chová předměty ze Små a z Ö, šperky z věku 17. a 18., z nichž nejoriginelnější jest lístková přeska, (löfvaspännet), srdcovitý to štítek nahoře s korunkou nebo jí podobnou ozdůbkou, a kolem dokola ověšený vzpomenutými již malými místičkami (lístky). Z nádob jest zajímavý dřevěný »veselý korbílek« (koppa lustig). Jest o 10 silných dužinách, nahoře výřezy od sebe oddělených, tak že každá jednotlivá z nich se může přiložiti k ústům. Pod těmito polokruhovými výřezy jsou výřezy druhé, kterými tekutina ihned vytekla, když nádoba příliš k ústům se nahnula. Všechny dužiny jsou provrtány, ale pouze u jediné jde otvor až ke dnu nádoby, kdežto ostatní navrtány jen na slepo. Kdo neznal onen otvor, kterým jediným se mohlo píti, nejen že nedostal ani krůpěje tekutiny do úst, nýbrž nahýbaje korbílek, pravidlem se polil a sloužil ostatním k žertu. Odtud také pojmenování nádoby. Podobného způsobu jsou i jiné hliněné nádoby k pití (gycklestop).

Dále jest tady a jinde spousta dovedně, leckdy i mistrně vyřezávaných mandlovaček, prkénka na chytání štěnic, postroje na potah, myslivecké výzbroje na vlky, kolovraty, obecní buben ke svolávání vesničanův a m. j.

V sedmém pokoji jsou předměty ze Små, Got, Hal, Bohusländu a Dals. Hlavní pozornost poutají různé věci k zažehnávání různých nemocí, ku hledání pokladů a jiným podobným funkcím nadpřirozeným. Pokoj osmý má opět předměty ze Skon, tkaniva, stříbrné ozdoby, kříže proti duchům atd.

Skoro ve všech místnostech nalezají se bonader — z počátku již zmíněné tapety plátěné nebo lepenkové s neumělými »lidovými« malbami scen biblických a jiných. Jsou z konce minulého a počátku nynějšího věku XIX. Vynikají roztomilou naivností, zvláště krojovou. Jako druhdy i největší malíři italského cinquecenta míchali ve svých biblických obrazech staré kroje s moderními tehdá italskými, tak zde švédští malíři vesničtí kráčeli podobnou cestou: malovali lidi scen biblických skoro veskrze v krojích rokokových, renesančních a nejvíce i direktorských a empirových. Samson na př. trhající tlamu lva, vykonává tento bohatýrský skutek v barevném fraku a světlých inexpressiblích! — Scena běží za scenou bez zvláštního oddělování, starý zákon za novým — a jen při bedlivém pozorování možno seznati, kde který výjev končí a jiný začíná.

Vedle těchto malovaných viděti také obrazy tkané (nití modrou a bílou), různé tkaniny vzorkové a něco výšivek.

Běžných předmětů domácnosti jest tu vesměs počet veliký a všechno jest dobře a vhodně srovnáno, třeba že malé místnosti pro svou nedostatečnost dělaly — kromě vnitřků — více dojem skladiště nežli musea. —

Prohlednuv sobě s interessem a potěšením stále rostoucím celý pavillonek, věnovaný veskrze znázornění života vesnického lidu švédského, spěchal jsem do blízkého pavillonku druhého. Ale tam mne pozdravily zavřené dvéře. Vrátím se do prvého. Ale na moji otázku dáno mi na srozuměnou, že sbírky ve druhém pavillonu více vystaveny nejsou, nýbrž že byly částečně přenešeny jinam, zvláště na Skansen, a částečně i do skladišť, návštěvě nepřístupných.

Nezbývalo mi tedy leč pročísti katalog z r. 1889 (novějšího není) a poučiti se z něho, jaké sbírky tam bývaly. Seznal jsem, že to byly nejprve vesnické předměty čudské, zhotovené ponejvíce z kůry březové, ze které se robilo nejen domácí nádobí, boty a střevíce, nýbrž i — tkaniva. Mimo ty bývaly tu kroje, šperky, rybářské náčiní a nödbröd — chleb z kůry smrkové, kteréhosi lišejníku, semen a jiných přírodnin v době hladu dobrých, jen ne z obilí. — Dále zde byly kroje a nářadí švédských kolonistů v Estech a Livonech, něco řezeb severoněmeckých, sbírka vyřezávaných mandlovaček a jiných předmětův dánských a šlesvických, figuriny krojů z těchto zemí, několik modelů dánských selských statků, dále předměty z Nor, Lap a Grön — vnitřky, obrazy, výšivky, kameny, ku kterým se Laponci modlili, modelky a loutky zhotovené od Eskimův, výšivky, bubínky čarodějův, saně, kocábky, stavy, bedny, nádobí atd.

Jedna vstupenka — koupil jsem si všechny hned najednou — mne odkazovala do námořnického a farmaceutického oddělení Nordského musea v téže třídě králové: illustrovaný průvodce udával

číslo domu 68, ale vskutku jsou sbírky v č. 88. Oddíl farmaceutický pak vůbec byl zavřen. Z toho, co bylo přístupno, viděl jsem oddíl námořnický (mezi jinými předměty votivní lodičky z kostelů), zbraně a jiné staré památky, mnoho cechovních památek a hlavně žerdí s figurkami svatých nahoře a leckde s německým označením (i ve Švédsku vládlo dlouho německé cechovnictví), friský pokoj nábytkem zařízený, sbírku řezeb a tkalcovský stav z r. 1720, o kterém jde pověst, že prý to byl první hollandský stav ve Švédsku. — Oddělení lékárnické sestává prý z lékárny z konce věku XVIII., cestovní lékárny kterési princezny z r. 1797, z lékárnických nádob z Norska, Dánska, Finska a Německa, vyobrazení atd.

Touto částí musea poněkud méně uspokojen odebral jsem se do č. 79. téže třídy, kterýžto dům činžovní spojený ještě se sousedním č. 77. slouží skoro celý účelům musea. Z místností tří pater byly přístupny tou dobou patro prvé a druhé, kdežto třetí bylo uzavřeno.

V prvních čtyřech pokojích prvého patra viděti opět předměty bývalých cechův: schránky, pečetidla, poháry, mistrovské kusy, listy za vyučenou a tovaryšské, korouhve, oltáříky, odznaky, štíty herberků a j., v 5. pokoji vzorky různých švédských tisků a úppsálského prof. Bercha »Theatrum oeconomico-mechanicum«, sloužící názornému vyučování, konečně — ceny, jichž dobyl nordský spolek veslařský v Curychu! Šestý pokoj slouží za skladiště. Sedmým vstupujeme do »oddělení vyšších stavů«, jak je katalog výslovně nazývá. V té místnosti se nalezají různé předměty kamenné i kovové, v 8. a 9. pokoji lité, tepané a tlačené práce měděné, mosazné a cínové, a to všeho druhu od knoflíků až ku koňským postrojům, velkým a vysokým měděným nádobám, v 10. předměty z kutého železa — celé dveře se železným kováním z 13.—14. věku, kříže náhrobní, zámky, vývěsné štíty, troudníky atd. — v 11. fayence, porcelán a sklo (mísy s vyobrazeními krajin, architektur a scen z počátku věku XIX. k zapuštění do desek stolních) ve 12. práce hrnčířské, (kachle z r. 1644 a kolem 1690), pískovcový portál starého domu stokholmského, v 13. středověký nábytek a řezby (dřevěná křtitelnice ze 13. věku s řezbou sceny z Eddy, dřevěné norské portály kostelní, gotické almary), ve 14. nábytek renessanční a dřevěné nádoby k pití, konvice, překrásná postel celá, po vrchu bohatě vyřezávaná, v 15. nábytek barokový, v 16. rokokový, v 17. nábytek a předměty ve slohu doby Ludvíka XVI., jejž ve Švédsku zovou slohem Gustavovým, v 18. a 19. nábytek a věci empirové, ve 20. a 21. nářadí, nádobí a náčiní kuchyňské, kolovrátky a ve 22. a 23. bohatý oddíl předmětův kostelních i vůbec církevních.

V druhém patře umístěny jsou v 1. pokoji předměty dopravní (nosítka, sedla, postroje koňské s různými památkami dynastickými), ve 2. tkaniny, umělé i prosté výšivky, stříbrné šperky, drahokamy, silhouetty,

miniatury, ve 3. kroje věku XVII. a XVIII., králem Gustavem III. stanovený »švédský kroj národní«, podobizny osob té doby, obrazy krojů vůbec počínajíc XIII. stoletím, karty atd. Ve 4. pokoji baví kulturní drobnůstky — pečetě, řády skutečné i kotillonové, tomboly, předměty kultu židovského, v 5. nalezneš hudební nástroje, varhany ze XVII. věku s německým nápisem, kolovrátek rokokový, norské hudební nástroje venkovské, v 6. zbraně a uniformy s postavou krále Karla XII., v 8. lovecké náčiní k honbě na vlky, v 9. nástroje bývalého práva útrpného s postavou trestance v těžkých okovech, vyobrazení, jak kolem se trhalo tělo, točené proti ostnům kola, v 10. předměty poštovnictví, celnictví a hasičství, v 11., 12. a 13. (»oddělení historické«) podobizny a památky slavných mužů a králů švédských a dánských.

Z těchto »vyšších stavů« a »historie« bezděky padá na člověka jistá únava: i každé museum jiné má mnoho věcí podobných, ježto umělecké řemeslo, umění a moda po celém kontinentu vyráběly každé doby věci sobě velmi podobné. Ale únava mizí opět tím okamžikem, kterým od »vyšších stavů« švédských a vůbec severských sestoupíme do následujícího vesnického oddělení norského, nalezajícího se ve 12 pokojích dalších.

Jaká to spousta dřevěného nádobí a řezeb fantastických nás pozdravuje! Oko neví, kde stanouti, kde se upnouti! Od jednoho předmětu těká ke druhému, třetímu a ke stům ostatních, rádo by všude prodlelo a opět v téže chvíli vše ostatní vidělo, duch si přeje ihned se vyznati v těch tisícerých motivech, o nichž neví, má-li původ jejich hledati ve staré kultuře domácí, či v umění románském, či docela orientálním. Dojem z fantastickych řezeb zvyšuje se ještě pohledem na sta nádob stolních a jiných, na různá náčiní, selské nástroje hudební, saně, koňské duhy, nářadí, sloupy, pilastry, zbraně, křesla z jednoho kusu kmene vyrobená, koše, talíře, mísy, lžice, mandlovačky — vše to buď v přirozené barvě dřeva, nebo pomalováno neb aspoň s různobarevnými rýhami řezeb. Zdá se tu, cokoliv měl a má obyvatel Norska — a připojeného v toto oddělení Islandu — ve své domácnosti ze dřeva, že všechno musilo a musí býti ozdobováno řezbou a malbou. Bohatství našich československých výšivek jeví se na skandinavském severu bohatstvím dřevěných řezeb — a jest-li že v oddělení švédském vzbuzovala oprávněný obdiv jemnost řezeb, tady v oddělení norském působí přímý úžas jejich fantastická originelnost. Něco podobného neviděti nikde jinde — zde otvírá se oku nový svět ornamentu lidového, zachovaného v lidu z dávných století, kdy Norsko se poprvé obeznámilo s uměním jihu románského a východního a kdy arci také svým vlastním vkusem své věci originelně zdobilo. Nejeden ornament jest i týž, s jakým se jinde potkáváme na bronzových a železných předmětech předhistorických. —

Drobných předmětů jsou i tady opět celé spousty, větších, velkých a největších zajímavé ukázky. Ku věcem ze dřeva druží se předměty kovové, hlíněné a skleněné, světské i církevní, figuriny krojův a mnohé jiné věci, jež nelze do podrobna vypočítávati. —

Litoval jsem velice, že třetí patro domu bylo uzavřeno. Nalezalyť se tam dle katalogu vesnické předměty a skupiny ze Švédska z Dalarny, světnice z Rättwicku se skupinou kolem zemřelého děvčátka, skupiny postav z Mory a Orsy, předměty z Upp, Västman, Söderman a Närke, Wärmu, tři pokoje pracovní, archiv a knihovna. Ale i největší část těchto předmětů byla přenesena na Skansen k zařízení venkovských stavení tam zbudovaných. Jiné prozatím se chovají v místnostech uzavřených sloužících za skladiště. Zvláště předmětův z Dalarny (Dalekarlie) jest prý tam velký počet a mezi nimi mnohé originelní. Tak na př. různé a zajímavé druhy rabuší (vrubovek) na způsob těch, které u nás ještě leckdes v malých pivovarech se vyskytují, jen že tyto švédské jsou mnohem obsažnější a složitější. Desky nebo hole (bykladdar — obecní deníky, rotkaflar — okresní válce, rotbräde — okresní deska a j.) rozděleny jsou na malá pole, jichž každé označeno jest »domovním znamením« — známkou čísla a obsahuje vruby nebo čísly na př. zapsaný počet prací vykonaných z toho kterého čísla ve prospěch obecní; nebo povinnosti platební, nebo (sågsticka) účet o řezaných na pile kládách a prknech. Dále tu jsou obecní palice, kozí palice (posílaná tomu, kdo měl pásti dobytek) s nápisem »Dnes máš, chlape, kozy pásti«, sněhová palice s nápisem: »Ven na kom« (sníh po cestách vyhazovati), modlička s nápisem: »V neděli budeš míti« (ve svém stavení) »modlení a školu«, pastevčí fujary z březové kůry, dudy a j. Mnohé nápisy jsou provedeny ještě runami, ačkoliv předměty vznikly teprve koncem věku osmnáctého nebo počátkem devatenáctého.

Ve světnici rättwické jest dojemná skupina »Poslední lůžko děvčátka«; dále tam viděti runové kalendáře až z věku XVI., bidla k věšení šatů a plachet s prastarými řezbami, koše z březové kůry, ve kterých děti byly nošeny ke křtu, lidové obrazy ze života biblického a dalarnského, figuriny děvčat z Österåkeru, kroje z různých farností, dalarnské kroje a tkaniva s pestrými vzorky a barvami, nádoby k pití, upplandské přístroje přízné a tkací, bohatě vyřezávané, brusle z rozpoltěných zvířecích kostí (isläggar) a četné šperky, domácí nádobí z březové kůry a m. j. —

Ten jest obsah Nordského musea. Úžasný jest v něm počet a to namnoze skvostných památek, znázorňujících život a práce nejen lidu vesnického nýbrž i městského, šlechtického a dvorského všech dob, ze kterých bylo možno nějaký předmět získati. Vidoucímu ohromné bohatství nakupených tu věcí bylo mně až úzko při vzpomínce, že by jedinou zlou hodinou mohlo všechno to býti zničeno. Neboť všechny ty sbírky uloženy jsou dosud jen v obyčejných stavěních, v nichž nebezpečenství

ohně jest ohromné. Viděti sice po museu sem a tam přístroje k hašení — ale co by zpomohly ty, kdyby zuřivý živel se dostal do vnitra domů! Bez pomoci by tu všechno lehlo popelem. —

2. Skansen.

Dojem ze sbírek Nordského musea byl u mne veliký. Ale ještě vzrosti měrou netušenou, když jsem poznal druhou součástku Nordského musea, Skansen a byl v něm 26. a 27. července přítomen jeho slavnostem.

Co jest Skansen*)? Skansen jest znázornění života lidu nordského nejen předměty, jichž v domácnosti užíval a dosud užívá, jak je chová museum nordské, nýbrž i jeho skutečnými staveními, jeho jednotlivci a celou přírodou, ve které lid živ jest — nerosty, bylinstvem a zvířenou jeho zemí. Jest tedy Skansen, — »friluftmuseet«, »museum ve volné přírodě« — přímo ideálem musejního ústavu národopisného.

Žádné theoretické výklady nepodaly by ten určitý a plastický pojem o Skansenu, jaký vzejde jeho popisem a výčtem jeho součástek. Proto se dávám hned do něho. —

Překrásný Stokholm (o kráse jeho neměl jsem před tím ani přibližně potuchy, dokud jsem město samo nespatřil) rozkládá se na několika poloostrovech a ostrovech (holmech), z nichž jeden býval královskou oborou; do dnes po ní se jmenuje Djurgården. Od zrušení obory určen byl ostrov takměř v celém svém velikém rozsahu k zábavám hlavního města. Na jeho části jihovýchodní jest také několik těch velikých zábavních zahrad a budov, jaké právě jen na severu jsou obvyklé. Za to skalnaté návrší severovýchodní se svou vrchní planinou zařízeno jest za ono »vzdušné museum« severské, rozkládající se na ploše 23 hektarů (230.003□ *m*). Vchodů do něho vede pět; každý představuje dřevěnou branku nordského tvaru a jest opatřen turniketem. Vstoupíme tím, který se nalezá v levo od norské budovy Biologického musea, a u samého letního divadla djurgårdského, a dáme se vyvézti na hořejší planinu krátkou ozubenou dražkou.

Vystouplé z vozu pozdravuje jakási zvonice. Zamíříme k ní a vidíme nízkou věž, pevně z trámů sroubenou a po stranách nijak nezabedněnou. Nad přízemkem je střecha, ze středu věže na všechny strany ven vystupují, — nad kterou se zdvihá první patro a nad tím kryt věže. Tvoří jej nejprve přilbovitá část, nad tou čtyrstranný výběžek nese cibulovitou

*) Jméno samo jest místní historické. Na jedné části stokholmského Djurgårdenu (obory) stávaly druhdy na skalnatém návrší malé hradby, »šance«, *skansen*, zřízené soudruhy kteréhosi švédského prince. Po těch zůstalo místu pojmenování i když hradby zanikly. —

část a nad ní masivný jehlanec. Obě střechy jsou pokryty krátkým tlustým šindelem. Dřevěné schody vedou uvnitř k malým zvonům a ku krásné vyhlídce na Stokholm. — Zvonice jest věrně provedena po svém vzoru v Håsjö v Jemtech a zove se odtud »Håsjöstapeln«.

Od zvonice vidíme jakési stany a skálu, po které lezou parohatí sobi. Spěcháme tam a poznáme ku svému milému překvapení, že jsme se ocitli v lapské osadě s několika letními stany a zimními boudami, zařízenými úplně dle skutečnosti a opatřenými nejen figurinami, nýbrž v jednom stanu i celou živoucí lapskou rodinou, skládající se z rodičů a dvou nebo tří dětí. Vystupující kouř z jiné boudy, štěkající psi u jiného stanu a malé stádo statných sobů, kráčejících po ohražené skalnaté půdě a vystupujících až nahoru na skálu, dovršuje illusi, že snad jsme se octli v některém cípu skutečných Lap. —

Poblíže této mistrně provedené osady lapské jest malý zděný baráček z jižního Švédska s nejprimitivnějším vnitřním zařízením, opodál s prasečím chlívkem a několik kroků odtud uhlířská chatrč a bouda a ohniště dělníkův v lese (nying).

Na cestě k lapské osadě viděli jsme vězenskou kládu; vracejíce se k ní, zpozorujeme, že na blízku jest vesnický hřbitůvek se železnými a jinými kříži náhrobními, působícími tady dvojnásobnou dojemností. A v samém jeho sousedství malá obora s přítulnými daňky.

Ještě jednou si prohledneme exotickou nám lapskou osadu, za níž jsou vztyčeny dva runovníky, vysoké to kameny s runami, jež marně snažíme se rozluštit. Jdeme dále k rybníku s hojným vodním ptactvem a k malému nízkému staveníčku, ne mnoho vyššímu než bývají u nás pazderny; připadá nám jako pravá perníková chaloupka.

Jest to Morastugan, dřevěné stavení z Mory (nad jezerem Siljanem), přenesené sem z jeho bývalého místa, tak jak tam stávalo, a zařízené uvnitř vším domácím nábytkem a potřebami, jakých v tamní krajině se užívá, od mísky a pleny až k hodinářskému stolci pracovnímu, s figurinou muže hodináře, k »hojtačce« u postele a masivnému krbu. Živá figurina hlídačky Dalarnky sedící ve vedlejší komůrce doplňuje znamenitě celou domácnost. Světnice stropu nemá: kryta jest hned střechou, v níž zasazené okénko vpouští do vnitř o něco více světla, než by ho dodati mohla nepatrná okenéčka u stolku hodinářova a nade dveřmi.

Opodál staveníčka kyne nám venku »máje« se skřipavou korouhvičkou, velikou ale uschlou již kytkou z chvoje a květin a na příčním dřívku s figurkami u větru se pohybující. Stojí blíže »Orsastuganu« — ještě menšího staveníčka než byl Morastugan. Jest to »hackstuga« — chatrč či spíše jen bouda k hotovení brusů a brousků, přenesena sem z nedalekého sousedství Mory, z Orsy. Venku u ní postaveny jsou dvě figuriny muže a ženy z téhož místa.

Nepoměrně větší — a naší zvyklosti bližší — jest opodál stojící dřevěné stavení z farnosti kyrkhultské z Blekingu, Kyrkhultstugan. To se vykazuje již i větši délkou i prvním patrem jedné své části. Má předsíň, dvě velké světnice (v jedné dvojitý krb), pak druhou předsíň a komoru, ve které na stavu pracuje »živá figurina« vzorkové látky. Celé zařízení bytu jest vzorné a svrchovaně interessantní. Neradi se loučíme s tímto obydlím ale ještě mnohem více překvapeni jsme, když projdeme kouskem lesa a vstoupíme do dřevěného domu, jenž se vykazuje celým zařízením z konce věku XVII. Jest to Laxbrostugan — dům z Laxbro ve Västmannech — stavení zámožných zemanů, přenesené sem opět, jako již uvedená, z místa původního s celým to překrásným zařízením, kteréž nad to mnohými vhodnými předměty bylo doplněno. V síni možno na vyvěšeném seznamu čísti jmena majitelů stavení od věku XVII. až do naší doby, ve které poslední jeho majitel prodejem je postoupil Skansenu.

Zcela na blízku jest zahradní pavillonek (lusthus) Em. Svedenborga z věku XVIII. v němž tento učenec a později blouznivec-theolog měl nejvíce svých »zjevení«. Tady viděl Hospodina, nebesa, peklo a celé řady duchův, tady vítal zemřelé a rozmlouval s nimi a tady sepisoval výroky všech těch zjevů a skládal je později ve svou novou soustavu náboženskou. Pavillonek se vykazuje rovněž původním nábytkem.

Z metafysického ovzduší pavillonku ocítneme se, kráčejíce opět lesem, za chvíli na nejreálnější půdě vesnického statku z Oktorpu v Halech, Oktorpsgården, obsahujícího ve svých nízkých trámových stěnách všechno, čím důkladný selský statek švédský se vykazuje, od stavení obytného až k celé řadě stájí a stájiček a celého mrtvého i živého fundu instruktu. Také tento statek byl ze svého původniho místa sem přenesen a za dozoru i prací prvotního majitele tady zřízen opět tak, jak stával ve své domovině. Arci nesmíme si představovati, že rozsahem se rovná našim selským statkům. Jest to opět stavení nizoučké, uzavírající čtyrhranný poměrně prostorný dvůr — člověk by rukou hnedle dosáhl hřebenu střechy. Z našeho českého statku východního — nebo turnovského nebo hanáckého v naší vesnici československé takovýchto hallandských statečků švédských by se mohlo zrobit aspoň pět — a ještě by zůstalo něco materiálu na šestý. — Celé zařízení jest v něm opět vzorné: viděti tady úplnou skutečnost, celý originál, přenesený i se zvířaty ze vzdálené krajiny a obývaný i lidmi onoho kraje.

Oktorpsgården leží tak jako Svedenborgův pavillonek na východní straně Skansenu. Kráčejíce odtud lesem a směrem západním dostanem se nejprve k ohradě srnčí a dále k ohradě losův, těchto žiraf severu. Ohrada jest již u samé horní planiny Skansenu, v jejíž středu se nalézá zmíněný již rybník. Na levo vidíme ještě jedno dřevěné stavení z Hertu farnosti bollnäské v Helsinglandu, Bollnässtugan; pochází ze XVII.,

vnitřní jeho zařízení z první poloviny XVIII. věku. Jest opět nízké ale dlouhé, a jako u všech ostatních — a ve Švédsku vůbec — tak i zde komíny nad střechu jdoucí jsou vysoké. A opět jest zařízeno uvnitř do všech podrobností.

Za bolnäským stavením jest poštovní domeček (posthus), před nímž stojí několik starých vozů poštovních. — A již jsme zase v lesíku a před námi se vynoří několik starých jemtských salaší s ohništěm, lehárnou a mléčnou komorou — a o několik kroků dále stavení, k němuž dychtivě spěcháme. Zdáť se nám, že to jest buď kopie nebo aspoň jakýsi zcela podobný druh statku čičmanského z naší československé vesnice: stavení čtyrhranné u výši prvního patra s pavlačí kolkolem jdoucí a podobnou střechou jak u statku čičmanského. Staneme u něho. V pravdě podobnost velká. Ale není to statek, jest to jen fatbur — srub, jehož vzor pocházející z prastarých dob, stojí v Björkviku v Ostrogothech, a jemuž podobných jest mnoho po celém Švédsku. Ba i mnohé naše sruby jsou tak zdělány. Proti malým stavením obytným i hospodářským, jež jsme dosud na Skansenu poznali, překvapuje fatbur svými poměrně velikými rozměry. Viděti hned, že originál nepatří sedláku nýbrž majiteli kteréhosi panství.

Obcházíme na srubu po pavlači, pozorujeme stavení, těšíme se i krásnou vyhlídkou — a najednou utkví oko ve směru, odkud jsme přišli. Vidíme tam vysokou věž dřevěnou. Jest to táž, u které jsme stanuli, přišedše do Skansenu? Nikoliv. Tam ta jest dle plánu na severozápadu, kdežto ta zde na nejdelším cípu jihovýchodu. Tedy nazpět — zdáť se býti ještě zajímavější nežli prvá. A vskutku tomu tak. Sroubena z kulatých kmenů a čtyrhranných trámů nemá zase žádných stěn, které by ji na venek celou kryly: trámy její stojí tu pouze jako kostra, do které zevšad možno vstoupiti. Pouze vnitřní schodiště jest zabedněno a podobně galerie nahoře na věži 34 metrů vysoké kolkolem běžící. Střecha jest podobného tvaru jako u zvonice první, jenže u této schází pod jehlancem cibulovitý podklad; místo něho hledí ven jen kostra trámové lucerny mezi jehlancem a oblejší střechou přílbovou. Všechny trámy i střecha pobity jsou velmi krátkým a velmi silným šindelem, vypadajícím jak šupiny obrovského ještěra.

A když jsme již na cestě zpáteční, zajdeme si až na protější — severovýchodní cíp Skansena; neboť tam uvidíme jedno z nejzajímavějších stavení — Eskimåhydda, chalupu Eskymův. Vystavena dole ve svahu skalnatého návrší skansenského, k jehož největším skvostům patří, napodobena jest dle skutečného baráku eskymského s největší věrností: do nejbližšího okolí jejího a na zeď její vsazeny byly i jednotlivé bylinky, v krajinách Eskymův v letě rostoucí. —

Z předsíně do světnice nutno tmavou chodbičkou lézti skoro po čtyrech — a nizká světnice měřící sotva několik čtverečních metrů

a krytá střechou místo stropu sloužila v domovině Eskymův za ložnici 14 lidem! Jinde za našich dob by mohla sloužiti nanejvýše za sklípek nebo za vězení, nebo za chlév. I tento barák vykazuje arci všechno původní zařízení. —

Ubírajíce se k chatě Eskymův přišli jsme ke »krušné hoře« — malmberget — na níž viděti ukázky rud a kamene ze švédských dolů a lomů. A jako tuto seskupeny jsou nerosty, tvořící zemi švédskou, tak na jiném místě blíže »strážnice« — vaktstuga, jak administrativní stavení Skansenu se nazývá — zasety a zasázeny jsou všechny živné rostliny švédské. Půda Skansenu v celém svém rozsahu a stromoví všeho druhu i množství rostlin na ní rostoucích podávají obraz kamenitého — kromě Skon — Švédska. A aby nechyběla ani zvířena Švédska a Norska o to postaráno jest způsobem až překvapujícím.

Takořka po celém Skansenu upraveny jsou — leckde velikým nákladem — ohrady a vysoké, široké i menší klece se skalisky, stromy a jinými útulky čtvernožců a ptactva, v nichž viděti možno snad celou zvířenu švédsko-norského severu. Od bílého a hnědého medvěda, soba, losa, vlka, modré lišky a rodiny tulení, pro kterou ve skále vytesána jest zvláštní ohražená nádržka, od královského orla lesů a páva zámeckých dvorů až k bílé myšce, konopce, pěnkavě, křepelce a roztomilým psům eskymským jest tu usazeno a pečlivě opatrováno všechno, co chová sever domácího ve svých lesích, pláních a lidských příbytcích od péra a chlupu. I ty krysy a myši pobíhají tu kolem stavení a ve stavení, sice jako hosté nezvaní, ale rozhodně sem patřící. Jedinou koncesí mládeži učiněnou — do ostatní pečlivě zachovávané soustavy nepatřící — jsou klece s papoušky. — K zamezení nedorozumění výslovně budiž připomenuto, že všichni ti čtvernožci a ptáci chovají se v klecích živi. — Vodní ptactvo plove po rybnice uprostřed hoření planiny založeném, nebo se batolí po jeho březích a »obětním ostrůvku« (offerholm), pojmenovaného dle buď skutečného nebo domnělého starého obětního kamene zde postaveného. —

Vidíme-li k tomu všemu dozorkyně, číšnice, asi 30 dětí a některé dělníky v krojích národních a celou řadu jiných zaměstnaných lidí ze švédských krajin, musíme doznati, že lepší a dokonalejší obraz země a venkovského života švédského i styku Švédův s jejich přírodou v daném rámu nemohl býti lépe podán, než jak jej Skansen předvádí. —

Mimo stavení již vzpomenutá, ethnograficky důležitá, jest na Skansenu ještě několik jiných budov. Jest to přede vším jiným kulatá zděná rozhledna »Bredablick« se sbírkami v jednotlivých patrech a na vrchu s plošinou a nejkrásnějším výhledem na rozkošný Stokholm. Za vyhlídku se platí. Blíže věže jsou dvě velké místnosti hostinské, kdežto jiná restaurace s velikou terasou rozkládá se na západní straně Skansenu.

Několik jiných budov slouží dílem správě, dílem za příbytky ředitele a dozorcův. Nechybí tu ani malé letní divadélko. —

Planina i všechny svahy Skansenu jsou v půdorysu velice účelně rozděleny. Mladým a starým lesem docíleno nejen přirozeného švédského okolí pro budovy a zvířenu, nýbrž i zároveň toho, že málokde možno přehlednouti větší část plochy a předmětův na ní se nalézajících. Následkem toho jedna zajímavá věc objevuje se poutníku pozvolna za druhou a každá požívá výhody, že oko i všechna pozornost k ní se soustřeďuje, nejsouce rozptylovány mnoha zajímavými předměty najednou.

Celým povrchem Skansenu běží množství dobrých cest, tu v jeden uzel se splétajících, tu zase porůznu k jednotlivým cílům rozbíhajících. Každá z nich nese jmeno některého slavného muže nebo ženy, ať již z oboru vědy nebo umění nebo historie švédské. Aby všechna jmena sem se vešla, nazvány některé delší cesty hned několika jmeny: za každým padesátým krokem následuje jmeno jiné (na př. na východní straně Skansenu). Mně toto pokřtění cest se nezamlouvalo; do osady takové, jakou jest Skansen, spíše by po mém zdání se hodila jmena kmenův, krajův a důležitých měst i míst švédských. Podél cest jsou leckde velmi zajímavé předměty — tak na př. královské mílníky z konce XVII. věku, na ostrůvku rybníka různé kameny, boudy, senník, dlouhá lodice, maličká děla (salutbatteri) a j.

Na horní planině blíže rybníka zřízena jest dupárna — povýšená kulatá podlaha, na níž se o slavnostech a četných jiných dnech provádějí národní tance a kolové hry. V tancích samotných účinkují odrostlí v národních krojích dalarnských, v kolových hrách asi třicet dětí oděných rovněž v kroje národní, ale různých krajů Švédska, Lapy a Eskimy nevyjímaje. Kolové hry složeny jsou z národních písní a tanců. Hudbu ku všemu obstarává pěti až šestičlenná kapela švédských vesničanů na původních prostých nástrojích hudebních. Zvláště dva staří muzikanti byli postav velmi originálních. Na blízkém u dupárny kameni sedává »Jödde z Göljarydu«, přednášeje tu své vesnické, vtipem kořeněné rozprávky. Týž národopisný funkcionář obstarává, jak jsem viděl, i řízení národních tanců, her a jiných představení národopisných.*)

O slavnosti dne 26. července — byla to každoročně po celém Švédsku konaná slavnost na paměť básníka a skladatele Bellmanna — prováděny kromě koncertů, písní a skladeb Bellmannových hlavně národní tance a kolové hry. Kromě toho uspořádána byla »promenada královny Sofie Magdaleny v oboře«. Asi na dvanácti vozích projížděl »královský dvůr« Skansenem, načež celá společnost i s královnou ma-

*) Zpívané při nich na Skansenn národní písně vyšly s názvem »Ringlekar på Skansen«.

lebně se utábořila na svahu blíže Morastagunu a prováděla dobře aranžované sceny, tance a zpěvy z doby rokokové. Ve všem, cokoliv se dělo, bylo viděti všestrannou zkušenost. — Také »Jödde z Göljarydu« měl několikráte vystoupit; ale ochraptěv ukázal se jen v národním kroji a s přidělanými vousy a obmezil se pouze řízením kolových her mládeže. —

Slavnost trpěla sice ob čas se zvedajícím velikým vichrem, nicméně byla zajímava a ještě dosti navštívena. Největší slavnost na Skansenu — malých jest do roka několik a národopisných produkcí bez počtu — děje se vždy první neděli v měsíci červnu. Toho dne se oslavuje výroční památka vstoupení na trůn Gustava Vasy — většího to ještě miláčka švédského národa než jakým u nás jest Jiřík z Poděbrad — a prohlášení první švédské ústavy. Letos byl při té příležitosti navštíven Skansen více než 30.000 osob. — Pomník Gustava Vasy zřízen jest na Skansenu blíže dupárny; v den slavnosti stáli u něho na stráži dva lučištníci v kroji z první poloviny XVI. věku.

Mimo vlastní ohradu Skansena stojí fantasticky tvarem i nátěrem — ale dle skutečných nordských motivů stavebních — zřízená budova s modely lodí (zvláště Vegy), modely stavení a jinými předměty. —

3. Příští budova Nordského Musea.

Jde samo sebou na rozum, že ohromné bohatství sbírek, umístěných prozatím v nebezpečných pro ně domech a jiných místnostech soukromých, vyžaduje nalehavě vlastní a účelné budovy. Ta staví se již, a sice v krásné volné poloze blízko Skansenu, na pozemku, darovaném od krále. Až dosud jest hotova asi třetina stavby, jež má býti tak veliká, aby kromě královského zámku stokholmského a bohužel nyní polo v sutinách ležícího Kristiansborgu kodaňského nebylo na skandinavském severu budovy větší.

V programu stavby určeno bylo výslovně a na prvním místě, že »budova ve vzhledě monumentálném nejen má býti přiměřena výtečné poloze místa (mezi dvěma zálivy se všech stran volně ležícího), nýbrž i úplným výrazem svého n á r o d n í h o v ý z n a m u«.

Již r. 1883, v měsíci únoru, vypsán byl konkurs na plány budovy, přístupný architektům všech národův. Konkursu připojen byl povšechný program stavební, v němž udán počet a účel jednotlivých místností musea. Za půl leta došlo 15 návrhů, z nichž obdržel první cenu návrh architekta V. Manchota z Mannheimu. Další ceny uděleny byly pěti jiným návrhům, z nichž jeden pocházel od našeho krajana architekta J. Beníška. —

Dle přijatého návrhu, jenž později v jednotlivostech byl ještě účelněji upraven, sestávati bude musejní budova ze střední části a dvou křídel.*)

Hlavní prostorou výstavní bude v museu ohromná dvorana, skleněnou střechou krytá a »tak vysoká jako roeskildský chrám, v němž dánští králové jsou pochováni«. V přízemí a na galeriích nad sebou jdoucích bude k sobě vábit asi 100 vnitřků a vnějšků (interiörer a exteriörer) selských stavení. Všady bude kromě hlavního světla z předu a s hůry postaráno také o světlo ze zadu. Vnitřky budou trojstěnné (ku hlavní passáži beze stěny). Vnějšky zařízeny budou dioramaticky: za massivným plastickým stavením postaví se malovaný obraz krajiny, z níž stavení pochází, a způsobem svého provedení malířského a celou úpravou části přechodní bude obraz zdánlivě splývati se stavením. Každý vnějšek bude míti přes 11 metrů hloubky a 8 až 9 *m* šířky. — V dolejší galerii 4·5 *m* vysoké umístěny budou vnitřky selských stavení, každý asi 5 *m* zšíří. V hořejší galerii bude vystaveno nářadí, nádoby, náčiní i vůbec různé předměty života vesnického.

Tato obrovská dvorana, která půjde skoro celou délkou budovy, bude se svým znázorněním selského bytu skandinavského hlavním jádrem musea.

K němu družiti se budou oddíly znázorňující život ostatních tříd národa. V přízemí s každé strany vestibulu navržena jest síň asi 52 metrů dlouhá, 18 široká a 12 vysoká. U oken budou otevřené pokojíky pro drobné věci. Jedna síň pojme předměty historické a malby zajímavých památek historických a předhistorických, druhá předměty církevní. —

V hořejším patře budovy zřídí se 60 větších a menších vnitřků 10 metrů zdélí a 7 zšíří, znázorňujících život »vyšších stavů« — měšťanstva, kněžstva, šlechty a dynastií za posledních 350 let, s předměty buď originálními nebo napodobenými. Mimo to bude zde jistý počet místností pro předměty výroby průmyslové.

Nejvyšší patro sloužiti má zcela historii. I tu počítá se velmi mnoho na znázornění obrazem, Jednotlivé zvláště vynikající události historické podány budou malbami s postavami vesměs v životní velikosti. Pomníky vynikajících mužů, pokojíky a skříně s památkami na učence a umělce tvořiti budou rovněž podstatnou součástku tohoto oddílu. —

Konečně bude ještě ve vnitřních dvorech budovy celá řada místností podzemních, sklepních, krytých skleněnými deskami nebo střechami

---

*) Přesné rozměry udati nemohu. Zakreslený na mapě Skansenu půdorys musea vykazuje největší délku budovy 156 metrů, šířku křídel 38 metrů a hloubku (délku) střední části 58 metrů. Naproti tomu v popise příští budovy (Felix Liebrecht a Rejnold Mejborg »Das Nordische Museum« — »Germania« r. XX. seš 3. ve Vídni 1887), který otištěn byl v publikaci »Das Nordische Museum« ve Stokholmě 1888, mluví se o hlavní dvoraně musea 580 stop víd. — tedy přes 183 metry dlouhé!

pro předměty řemesel, hasičství a právo útrpné; do podzemních hradských vězení sestupovati se bude úzkými schody umístěnými ve hlavních zdech budovy. — V přízemí hlavní dvorany zařízeny budou vodotrysky, skupiny rostlin a j.

K místnostem výstavním přidruží se knihovna s čítárnou a pokojem rytin, několik síní pro sklady věcí nevystavených, prostory pracovní (k vybalování a upravování předmětův, truhlárna, správní místnosti, přijímací síň, pracovna ředitele, archiv) a pro služebnictvo.

Celkem bude 20 dvoran a síní a 300 jiných místností, Vodorovné plochy bude kolem 50.000, nástěnné plochy výstavní kolem 25.000 čtv metrů. —

Náklad na pouhou budovu rozpočten jest na 3 mil. korun švédských, čili 4 mil. korun rakouských.

Jména hlavních dárců zvěční se dílem nad jednotlivými vnitřky neb oddíly, od dárcův poskytnutými, nebo na zvláštních deskách jinde umístěných. —

4. Účel a význam Nordského Musea. — Jeho vznik. — Vědecké spracování materiálu a publikace správní. — Správa ústavu.

Již i ze samého tohoto povšechného náčrtku sbírek musejních, Skansenu a příští budovy musejní jest na jevu ú č e l a v ý z n a m Nordského Musea. Oba dva byly také již nejednou přímo vysloveny. Tak v programu ku stavbě musea se dí, že museum »má býti místem památek ze života nordských národů a zvláště lidu švédského.«

Nastřádané již — v prozatímném museu i ve Skansenu — sbírky dokládají, kteří to »nordští národové« jsou míněni. Jsou to národové a kmeny všech států, zemí a ostrovů skandinavských — tedy Švédové s Lapy a Finy Švédska, velkovévodství finského, a kmenové Islandu, Faröův a Grön.

Ti všichni — bez rozdílů státních hranic — mají tu míti památky nynějšího i veškerého minulého života svého až do dob předhistorických — ti všichni mají tu míti obraz svého domova, s v ů j s p o l e č n ý k r b, o d n ě h o ž v y š l i, a s v ů j s t ř e d, k n ě m u ž j i m o p ě t j e s t t í h n o u t i.

Nordské Museem má býti museum národopisným v nejširším významu slova: jádrem jeho jest a bude znázornění bytu s e l s k é h o — spolu se zobrazením krajův, půdy, jejího útvarů a její plodin; vedle toho však má býti v něm znázorněn i život v š e c h o s t a t n í c h v r s t e v n á r o d a, zvláště z dob minulých, a v těch hlavně od věku XVI. —

Cíl ten jest ohromný a sama sebou se naskytá otázka, může-li ho býti dostiženo čili ne. Po zralém uvážení zní odpověď: ano — ne. Bude ho dostiženo, pokud jde o sebrání a znázornění charakteristických

ukázek ze všech odvětví kulturní činnosti oněch národův a kmenův — od pletení a řezby ve stanu bydlícího dítěte lapského až do výtvorů Thorwaldsenových, od prací pasáka a mlatce Gustava Vasy až do koruny a meče téhož Gustava Vasy krále.

Ale podati úplný obraz zemí a života těch národův a jejich věkův minulých i doby přítomné jest věc nemožná, poněvadž ten úkol přesahuje všechnu lidskou mohoucnost. Předpokládal by spojení věcí ve zdech jediné budovy, která, i kdyby sebe větší byla, nikdy by je nemohla v sebe pojmouti — a předpokládal by sebrání i všeho toho, co sebrati nikdy možno nebude. —

Ale co jest možno, toho bude v Nordském Museu docíleno. Za to ručí již poklady, které tu jsou pohotovu a ručí vytknutý cíl, jasné vědomí o něm a neoblomná energie, s jakou se k němu kráčí.

Nordské museum bude nejen obrazem kulturního života národův skandinavských a »zvláště lidu švédského«, nýbrž zároveň představitelem jejich jednoty, jejich národního příslušenství a bude duševním středem těchto národův i krbem, na kterém jich rodinnému kruhu po všechny časy budoucí hořeti bude plamen společné lásky a společných cílů životních. —

* * *

Pozorujícímu neobyčejné rozměry tohoto ústavu, jenž nepochybně na staletí zůstane vzorem jiným národům, důmysl a soustavnost v jeho zřizování, jeho budování, jeho význam i veliký cíl naskytá se bezděky otázka, odkud ten celý tak pozoruhodný zjev vznikl.

Vznikl z pozorování, že instituce nového věku — zvláště hromadná výroba, rychlá doprava a šířící se stejnoměrné základní vzdělání lidu školami a časopisectvem — hubí neobyčejně rychle bývalý zevní vzhled života vesnického. Poznání toto dotklo se ve Švédsku zvláště živě dra Artura J. Hazelia, učitele řeči a literatury švédské na stokholmském ústavu pro vzdělání učitelek. A. J. Hazelius jest syn bývalého plukovníka, redaktora a spisovatele švédského J. A. Hazelia. Narodiv se r. 1833 ve Stokholmě a vystudovav na universitě úpsálské, zabral se do studia mateřštiny a do opravy jejího pravopisu, který do dneška není ustálen. Putování jeho po Dalarně, velice to originelním kraji Švédska, otevřelo mu oči jednak pro nápadnou svéráznost kultury švédského lidu vesnického jednak pro náhlé zanikání její vlivem továren, železnic a školského i časopiseckého vzdělávání novověkého. Seznání to a vědomost o národopisných snahách u jiných národů (ethnografická výstava moskevská a j.) vzbudily v něm myšlenku, aby z chatrčí a domků Dalarny a nejen Dalarny, nýbrž z celého Švédska vůbec, sebralo a musejně soustředilo i zachovalo se všechno, co svědčí osobitému rázu života vesnického lidu švédského.

Těše se po rodičích značné zámožnosti, opustil úřad učitelský a s neobyčejnou horlivostí věnoval se provádění pojaté myšlénky. Od r. 1868 cestoval, sbíral a kupoval předměty vesnického života se týkající, získal živým a tištěným slovem řady horlivých spolupracovnic, spolupracovníků a přispěvatelů a dosáhl vlastní pílí a všeobecnou pomocí žen a mužů s ním pro stejný cíl nadšených, že již r. 1872 mohlo býti založeno Nordské museum.

S úspěchy práce rostly i nové další cíle: mimo Švédsko a jeho kmeny pojato do programu i Norsko, Dánsko, velkovévodství finské, Island, Gröny i všechny ostrovy a kolonie skandinavské — po památkách svérázného života vesnického, postoupeno k památkám života městského i vůbec »vyšších tříd« — r. 1880 založena Společnost pro podporování Nordského Musea (Samfundet för Nordiska Museets främjande) — po museu neživých předmětů skladných vznikla a r. 1891 provedena jest myšlenka »friluftmuseeta«, Skansenu — a od samého otevření prozatímného musea hleděno k uskutečnění budovy definitivné a počata k tomu soustavná práce zvláště od r. 1883. Výsledek těchto snah a neunavného úsilí jednotlivce, společnosti a všech podporovatelů, k nimž od r. 1875 se připojil i stát, jest takový, jak jsem jej v předchozích statích povšechnými obrysy byl naznačil. Jest překrásný, vzorný a v posledních svých důsledcích přímo velkolepý.

Od počátku až do dneška jest dr. Hazelius duší a duchem celé té stále rostoucí a stále více zkvétající instituce a to pokud se týče odborného řízení i správy administrativní i činnosti literární, a dá bůh, že mu bude dopřáno dočkati se uskutečnění všeho toho, o čem přemýšlel, snil a co k velikému kulturnímu zisku celého světa skandinavského, zvláště ale švédského vytkl sobě za cíl života. —

Byl filologem a co bylo ukryto ve slově, které studoval, jemuž učil, to ze slova vyvedl, takořka do skutečnosti vykouzlil: ve slově se tají celý život národa, a ten jest a bude neskonale dovedně zobrazen tím dosud největším a nejvzornějším výtvorem národopisným, jaký představuje Nordské Museum. —

* * *

Vedle sbírání a pořádání materiálu pracuje se ve Stokholmě také od r. 1880 pilně o jeho vědeckém spracování. Nejdůležitější publikace musea jsou »Minnen från Nordiska museet«*) (Památky Nordského musea) obsahující obrazy a popis předmětův musejních a vydávané od r. 1880 drem A. Hazeliem za spolupracovnictví mnohých umělcův a spisovatelův. Vedle nich vydává Hazelius od r. 1888 »Afbild-

*) Stockholm, P. B. Eklund.

ningar af föremål i Nordiska museet» (Obrazy předmětů »Nordského musea«). Rok co rok neb aspoň jednou za dvě leta vychází od r. 1881 redakcí Hazeliovou »Samfundet för Nordiska museets främjande« sborník to »Společnosti«, obsahující vědecké práce a zprávy administrativní. R. 1898 vyšly mimo to »Meddelanden (zprávy) från Nordiska Museet 1897*) publikace podobného programu co předešlá a s týmiž obšírnými výkazy administrativnými co »Samfundet« z r. 1897.

Dále byly vydány:**) památníky Nordského musea 1885 »Saga«, z r. 1888 »Runa«, z r. 1894 »Vår«, všechny s textem a obrazy, »Symbolske figurer i Nordiska museet od R. Mejborga (1889), samostatný to otisk článku uveřejněného v »Samfundet« r. 1887, »Träsniderimönster i Allmogestil, hemtade ur Nordiska Museet i Stockholm«***) (Vzorky dřevořezeb ve slohu lidovém) »Norske jordfundne oldsager i Nordiska Museet i Stockholm«, A. Ring »Skansen. Friluftsmuseet å kongl. Djurgården«†), »Bilder frå Skansen« (red. A. Hazelius)††) sešity obsahující vyobrazení a popisy předmětův Skansenu od různých spisovatelův a umělců, »Karta öfver Skansen« (Plán Skansenu s okolím), »Toner från Skansen«[1]) (švédské národní písně a tance), »Ringlekar på Skansen (kolové hry, nápěvy a text písní národních), A. Hazelius: »Ur de nordiska folkens lif«[2]) (ze života nordského lidu), G. Djurklou: »Lifvet i kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet«[2]) G. Retzius »Finland i Nordiska museet«,[2]) zároveň v německém překladě, »Byskomakaren Jonas Stolts minnen från 1820 — talet«[2]) R. Mejborg: Landsbyskomageren Jonas Stolts Optegnelser«,[3]) J. H. Kramer »Le musée d'ethnographie scandinave à Stockholm«, »Das Nordische Museum in Stokholm« (sbírka hlasů z ciziny o Nordském museu, popisy jednotlivých staveb atd., spolu s průvodem po museu), »Guide du Musée du Nord à Stockholm« (spolu německy a anglicky), programy ku stavbě Nordského musea (švédsky, francouzsky německy), různé menší spisky, zvláště příležitostné, programy slavností popisy jednotlivých předmětů, konečně i pamětné mince. —

* * *

*) P. A. Norstedt & söner.
**) Vesměs ve Stokholmě.
***) Stockholm 1893. G. Chelius förlag.
†) Samson & Wallins förlag.
††) Plansch & Litteratur-Aktiebolagets förlag. [1]) C. Gehrmans musikförlag [2]) F. & G, Beijers förlag. [3]) Kjöbenhavn 1890. Spisy u nichž nakladatel neuveden, vyšly nákladem Nordského musea stockholmského.

Nynější organisace veškerého ústavu má za základ a kořeny dva orgány: 1. správu musea (spolu se Skansenem a stavbou nové budovy) a 2. společnost pro podporu musea. —

Správu musea tvoří hodnostové a úředníci. K prvým patří předseda (ordförande), kterýmž jest zástupce vlády, poskytující ze státních prostředků roční vydatnou subvenci — ředitel (styresman, dr. A. Hazelius), pokladník (skattmästare) a tři členové. Úředníkův jest 35 a sice při museu po jednom pro oddělení selské a řemeslnické, pro »vyšší stavy«, pro oddělení historické a rytiny, pro katalogisování předmětů, archivářka a spolu sekretářka, knihovník, účetní (dáma), tři správkyně skladišť, prácevedoucí (dáma), dvě řádné pomocnice, 15 mimořádných pomocnic a 1 mim. pomocník, 1 výpomocná mim. pomocnice, 1 upravovatel, 1 správce Skansenu, 1 pícovník pro zvířectvo, 1 zahradník a 1 kastelán věže Bredablick.

Kromě úřednictva jsou arci zaměstnány ještě různé síly u pokladen, k dozoru, dělnice a dělníci. V době letní jest na Skansenu až 70 dělných sil ve stálé práci. —

Stavbu musejní budovy vedou 2 architekti, 1 inspektor a 1 stavitel.

Společnost pro podporu Norského Musea má v čele protektora, kterýmž jest král Oskar II.; výbor tvoří předseda (zástupce vlády), sekretář a pokladník (dr. Hazelius), 4 členové výboru a 4 výpomocní sekretáři. Členové společnosti jsou čestní, stálí (kteří složí příspěvek nejméně 100 kor.*) a zakládající (ročně 5 korun). Společnost jest velice četná: r. 1897 čítala 3227 členův, z nichž bylo 306 stálých a 2921 zakládající (dle naší terminologie činných nebo přispívajících). Z Norska bylo mezi těmito 3227 členy pouze 14! — Od roku 1880 do konce r. 1896 odevzdala Společnost ve prospěch účelů musejních 180.073 kor. 51 örů (tedy ročně průměrem něco přes 11.000 kor.).

Museum a Společnost mají 118 zástupců a jednatelů po celém Švédsku (v každém kraji a území), v Norsku 2, v Dánsku 4, na Islandě 1, na Grönech 2, ve Finsku 8, na Rusi 2, v Německu 4, v Anglii 1, v Americe 10. Nápadný jest skrovný počet Norův: zjev ten vysvětluje se věčným soupeřením Norův a Švédův, kteřížto bratrští národové neradi jeden druhým mnoho se zabývají. — Ve styku a výměně publikací jsou Museum i Společnost s četnými ústavy domácími i cizími, z českých s jediným Národopisným Museem Československým.

Příspěvek státní dán byl poprvé museu ve třetím roce jeho trvání. Nejprve dělal 5000 kor., později stoupal a od otevření Skansenu r. 1891 dělá 25.000 kor. ročně. Úhrnem věnoval do konce r. 1896 stát museu 356.300 kor. V téže době dělaly dary — mimo příspěvky Spo-

*) 3 švédské koruny = 4 korunám rakouským. — Uvádím vesměs číslice do konce r. 1896, poněvadž výkazy z dalších let dosud tiskem nevyšly.

lečnosti — 247.470 k. 70 ö., jiné příjmy (vstupné, příjmy z fondu a j.) 190.726 k. 71 ö.; celkem přijalo museum v té době 1,106.416 k. 78 ö. Ve stejné době vydalo museum na koupi a dopravu předmětů 374.815 k. 23 ö., (tedy ročně průměrem 23.100 k.), na fundus instruktus 45.310 k. 15 ö., nájemného 315.283 k. 95 ö., na jiné potřeby (služné, mzdy, světlo, teplo, cestovné, úroky z vypůjčených peněz atd.) 575.034 k. 82 ö., (ročně skoro 36.000 k.), úhrnem 1,310.444 k. 15 ö. Jest tedy museum až dosud silně passivní. —

Skansen (s Bredablickem) jest dosud rovněž passivní, ač ne tolik jako museum: v prvých šesti letech trvání přijal 603.475 k. 58 ö., (průměrem přes 100.000 k. ročně) a spotřeboval 616.313 k. 53 ö.

Stavba nové budovy musejní měla od r. 1883 do konce r. 1896 příjmů 579.776 k. 57 ö., výdajů 630.314 k. 44 ö.

R. 1896 samotného sešlo se na stavbu 36.519 k. 69 ö., kdežto výdaje činily 68.277 k. 9 ö. Skansen s Bredablickem měl téhož roku příjmů 123.078 k. 3 ö., (vstupného 80.737 k. 90 ö., darů 10.004 k. 94 ö. a jiných příjmů 18.887 k. 38 ö.), výdajů 146.828 k. 21 ö. Příjmy Skansenu tvoří hlavně vstupné, dále nájemné z restaurací, výtěžek z prodeje tiskopisů, dary a j.

Museum samo o sobě přijalo r. 1896 celkem 50.906 k. 36 ö., v čemž bylo: státní podpory 25.000 k., vstupného 5.242 k. 5 ö., darů 534 k., příspěvek Společnosti 11.443 k. 60 ö., úroky z fondu 100.000 k., věnovaného toho roku drem. H. F. Antellem 2.416 k. 44 ö., nájemné z přízemku domů, v nichž museum prozatím jest umístěno, 3.789 k. 11 ö., z pozemku Framnäs u Skansenu 1.833 k. 22 ö., z literárních prací 146 k. 6 ö. a jiných příjmů 501 k. 88 ö. — Proti tomu byly výdaje: nákup a doprava předmětů 11.433 k. 48 ö., fundus instruktus 1.574 k. 89 ö., nájemné 16.925 k., služné a mzdy 26.026 k. 84 ö., otop 1.640 k., světlo 64 k. 13 ö., pojistné 1.309 k. 47 ö., správky a udržování 880 k. 96 ö., cestovné 163 k. 75 ö., výpravné 1.690 k. 41 ö., plakáty a nápisy 16 k. 40 ö., rozličné 1.183 k. 44 ö. a úroků z půjček 10.722 k. 74 ö. tedy celkem 73.631 k. 51 ö.

Uvádím tyto číslice úmyslně, poněvadž z nich nejlépe jest viděti i rozměr i způsob správy a celého hospodářství, přízeň veřejnosti a jiné věci, k jichž správnému vypsání slovný výklad nám o sobě nestačí.

Dary peněz a předmětů, museu věnovaných, svědčí jednak o obětavosti Skandinavců a hlavně Švédů, jednak o velkém porozumění a lásce skandinavské veřejnosti k ústavu, jimž Švédsku opatřen tak znamenitý prospěch kulturní a zjednána velká čest mezi jinými národy. V čele dárců stojí zmíněný již dr. Antell, který celkem věnoval 112.600 k.; mimo něj větší sumy pí. Benediksová 32.000 k., velkoobchodník Bünsows 20.000 k., dr. Art. Hazelius, zakladatel Nordského Musea, 30.400 k. a mimo to mnozí po 10.000 k. a výše, někteří po několika stech, jiní

po několika tisících korun. Jednotlivců, kteří věnovali různé předměty museu od jeho počátků, jest počet nesmírný. Ve prospěch musea konaly se i sbírky menších darů, ve prospěch stavby nové budovy pořádaly se kromě toho i bazary, loterie a vůbec podnikalo se a podniká všechno, z čeho by museum docíliti mohlo zisku. Bazary a loterie ve prospěch stavby se děly v letech 1884—1888 a docílilo se výtěžku 258.129 k. 7 ö.; největší zisk byl r. 1885, kdy odvedeno z těchto podniků 206.828 k. 6 ö. —

5. Pohledy od úspěchů švédských na naše snahy československé.

Prohlížejícímu sbírky Nordského musea i Skansen a stojícímu v upřímném obdivu nad tím, čeho bylo docíleno ve Stokholmě prodlením čtvrti století, tanulo mi stále a souběžně na mysli to, čeho jsme my posud se domohli a oč dále snažíme se u nás, ve vlastech československých a zvláště v Praze.

Moje porovnání týkala se arci jen jádra Nordského musea (do kteréhož pojmu kladu na dále Skansen), tedy jeho národopisné podstaty vzaté z kruhu života selského. V tom jádru jest největší jeho význam, největší originalita i největší cena. Oddíly »stavů vyšších« jsou i zůstanou přece jen přídatky menší hodnoty. Neboť jednak předměty jejich nevykazují se mimořádnou originálností, majíce ráz více kosmopolitický, jednak nevyčerpávají účel, jemuž sloužiti mají, tou měrou jako hlavní oddíl stavu selského. Bez oddílu »vyšších stavů« mohlo by Nordské museum trvati — bez oddílu stavu selského pozbylo by rázem svého významu největšího. Jeť oddíl života lidu vesnického v Nordském museu tak rázovitý i osobitý, že marně bychom jinde hledali předměty stejného tvaru a rázu. Mimo to dlužno chovati na paměti, že Nordské Museum bylo první, pro něž v takových rozměrech a tak systematicky se vykonaly sbírky předmětů ze života vesnického.

Porovnávaje vznik, nenáhlé tvoření, dosavadní výsledky a ještě skvělejší budoucnost Nordského musea s našimi snahami o znázornění osobitého života vesnického v našich vlastech, měl jsem především radost z poznání, že my, neznajíce vzorné instituce švédské, kráčeli jsme od totožného východiska k totožnému v podstatě cíli cestou pravou.

Stejně jako pracovníky švédské vyburcovalo nás z klidu poznání, že brzo zaniknou všechny stopy svérázného života vesnického, jestliže v poslední chvíli nespojíme své síly k sebrání a zachování těch památek, které ještě možno zachovati.

Po všech těch velezáslužných snahách, které předcházely, projevilo se toto úsilí nejmocněji naší Národopisnou výstavou československou, o níž pracoval veškeren národ náš. Vědecký podklad celého toho kul-

turního podniku, jevící se nejzřetelněji v programech výstavy a v programě N. Musea Č., jakožto trvalého výrazu výstavy, nestojí v ničem níže než vědecký podklad musea Nordského. Ano přímo nutno vytknouti, že program a národní význam naší N. Výstavy Č., která mimo život vesnický objímala také památky života městského a církevního, byl v podstatě týž, který má Nordské museum. Program ten byl u nás z vážných důvodů uskrovněn teprve v našem N. Museu Č. na znázornění pouze života vesnického.

Také celý způsob provádění programu od sbírání předmětův až ku vědeckému zpracování jednotlivých částí sbírek byl u nás týž jako ve Švédsku: stejný cíl vykazoval stejné cesty a kázal stejný postup. A podařilo se nám v jednom směru provésti ještě něco mnohem důkladnějšího a většího nežli Švédům: takovou vesnicí, jakou jsme postavili my na naší N. V. Č., celé dosavadní úsilí Švédův pochlubiti se nemůže, ba ani jediné takové budovy jakou jest náš kostelík, nenalezneme v celém Skansenu! Proto zachování naší československé vesnice znamená nejen zachování národopisně neobyčejně zajímavých staveb československých, nýbrž zároveň zachování věčně výmluvné památky, že národ československý to byl, jenž první provedl takové rozměrné a zdařilé dílo v oboru ethnografie. —

Arci uspokojení naše z tohoto díla našeho nesmí nám zastírati jeho nedostatky: dřevěné stavby Skansenu jsou uvnitř tak vzorně zařízeny, že v tom vzhledě úplně zastiňují vnitřní zařízení staveb naší vesnice, kteréž ani z daleka onomu se nevyrovná. Tím, že není naše vesnice v rukou některé instituce, která by chtěla a mohla soustavně ji vésti ke skutečné dokonalosti úplným zařízením dle originálů od nejmenšího kousku náčiní až do osazení lidmi, spravujícími stavení i dobytek, zůstává naše vesnice jen jaksi na půl cestě svého významu. Nad to jsou švédská stavení sama originály. I my chtěli jsme zprvu přenášeti originály budov, ale později s toho sešlo. A nyní jest nám dokonce napnouti celé úsilí, abychom vůbec vesnici udrželi a zachovali! —

Něčeho takového, jako švédské »museum ve volné přírodě«, Skansen, vůbec nemáme. Arci mohli bychom sobě i ten způsobiti, kdybychom ku své vesnici získati mohli nějakých 20 hektarů půdy, mohli s ní volně nakládati a přenésti do ní všechno to, čím bezprostřední styk českého člověka vesnického byl by znázorněn. —

Naše N. Museum Č. jest vzorně zařízeno a samo Nordské museum nemá dvou odborů té početnosti a dokonalosti jakou jest naše sbírka keramická a oddělení modelů staveb selských — bohužel pro nedostatek místa dosud jen ve skladišti umístěných. Kdybychom měli místa, N. Museum Č. ukázalo by se teprve ve všem tom, čím by se mohlo honositi. I velice obsažné české sbírky národopisné musea Náprstkova, selské síně v zemském museu pražském, vlastenského musea olomuckého, musea

Živeny v Turč. Sv. Martině a našich museí krajinských vykazují veliké bohatství. Ale teprve kdyby někde pod jedním krovem spojeno bylo vše to, co v těchto všech našich sbírkách po různu rozptýleno znázorňuje život vesnického lidu československého, teprve potom bychom mohli postaviti naproti vesnickým oddílům Nordského musea poklad přibližně stejný — poklad, jenž by vedle podobné vnitřní ceny své stejně obracel k sobě pozornost veškeré ciziny, jakož ji k sobě obrací museum Nordské ve Stokholmě. —

Ve Skandinavii jsou sice také ještě jiná musea se skandinavskými sbírkami národopisnými: tak v Kristianii národopisné museum při universitě (Universitets samling af nordiske oldsager), lidové norské museum (Norsk Folkemuseum) a v Kodani Dansk Folkemuseum (jež ale má největší počet předmětů ze života tříd měšťanských). Ale všechna tato musea jsou dosud malá již i proti nynějšímu a zvláště proti budoucímu Nordskému museu stokholmskému, jež netrpí roztříštěností jinak stejně záslužných snah a do něhož píle, obětavost, zakupování a věnování soustředily poklady největší.

Tomu byly na prospěch dvě okolnosti, z nichž první u nás bohužel naprosto odpadá a druhá jeví se u nás měrou daleko skrovnější. Nordské museum těší se zakladateli, který nejen svou intelligencí a energií a svou láskou k památkám lidové kultury vesnické byl takořka povolán k založení musea, nýbrž který zároveň vyrostl v poměrech tak šťastných, že mohl a může celý svůj život věnovati uskutečnění svého ideálu nejsa tížen jinými starostmi osobními a rodinnými, ano který mohl i pozoruhodný peníz věnovati na uskutečnění svých zámyslů. Na takového dra. Hazelia nám jest bohužel dosud čekati — a my jsme nuceni nahražovati jej ku svým účelům mnohoosobní součinností, která nikdy tak rychle pracovati nemůže jako starostmi osobními nezatížená činnost jednotlivce.

Kromě toho snahám zakladatele Norského musea a s ním pracující družiny mužův a žen se dostalo v jeho vlasti mnohem vydatnějšího a mnohem trvalejšího porozumění nežli až dosud tak jest při našich snahách narodopisných. Veliké dary, vydatné sbírky, znamenitá subvence státní a stálá četná návštěva Skansenu jsou toho přesvědčivým dokladem. Proto jest také možno správě Nordského musea obohacovati sbírky musea rok co rok velikými koupěmi — a proto jí bylo možno přikročiti i ku stavbě příští monumentální budovy. Pohledněme jen, co členů má švédská společnost k podpoře Nordského musea — a mnoho-li jich vykazuje naše N. Společnost Č.! —

V chuti ku práci a vůbec ve výsledcích práce vědecké i vůbec literární na poli ethnografickém — pokud mi dle povšechného přehledu švédských publikací souditi možno — my za Švédy tuším nestojíme — aspoň nejsme za nimi nijak daleko, vzdor tomu, že intensivněji se u nás pracuje literárně

teprve ani ne celé desítiletí, kdežto ve Švédsku se tak děje již po čtvrt století. —

Poučno jest a k následování vybízí úsilí, s jakým zakladatel a pracovníci Nordského musea hledí stále obraceti a upoutati pozornost veřejnosti k museu a zvláště ku Skansenu. Ponechávajíce svému dílu přísný ráz vědecký používají přece při tom různých vabidel, zábav a zábavychtivosti obecenstva za stálý a nejvydatnější prostředek i k udržování jeho interessu na díle národopisném i k dobývání prostředků peněžných. —

Když jsem jinde bloudíval nekonečnými galeriemi soch a obrazův a srovnával tyto cizí výtvory několika století s tím, čemu se my na témže poli umění dosud těšíme doma, býval jsem mnohdy sklíčen. Poznav ve Stokholmě největší doposud musejní úspěch na poli národopisném a srovnav jej s našimi výsledky a snahami cítil jsem v duchu ne stísněnost, nýbrž upřímnou radost nad tím, čeho bylo docíleno u nás. A přál jsem si živě, aby sta a tisíce krajanův našich putovalo do Stokholmu a popatřilo na tamní Nordské museum — a zvláště aby tam se ocitli ti, v jejichž moci jest prospěti československým snahám národopisným. Neboť v každém, jenž seznal ústav stokholmský, vznikne buď nadšení pro národopisná musea téhož rázu, aneb aspoň veliká záliba k nim, u každého vzejde poznání jich velké důležitosti a významu — každý se stane ne-li přímo apoštolem aspoň vyznavačem myšlenky domácího, aneb abych užil starého slova »vlastenského« národopisu. —

A každý zároveň by poznal, že naše české úsilí v tomto oboru vykonalo již věc pozoruhodnou — a každý by proto zajisté přispěl svými silami k docílení všeho toho dalšího, co tane na mysli jak všem horlivým a velezáslužným pracovníkům v oboru národopisu československého vůbec tak zvláště Národopisnému Museu Československému a Národopisné Společnosti Československé. —

Mimo Nordské museum není v Evropě musea s podobným programem jaký má naše Národopisné Museum Československé — znázornění života domácího lidu vesnického — které by bylo větší a soustavněji spořádáno nežli jest naše N. Museum Č. Kdo chceš o pravdě tohoto výroku se přesvědčiti, navštiv národopisné oddíly moskevského »Musea Rumjancových«, lvovského »Zakladu Ossolińských«, berlínské »Museum für deutsche Volkstrachten und Erzeugnisse des Hausgewerbes«, vídeňské »Museum für österreichische Volkskunde«, kodaňské »Danks Folkemuseum«, kristianské »Universitetets samling af nordiske oldsagen« a »Norsk Folkemuseum« — a prohledni si potom i Národopisné Museum Československé v Praze i jeho sklady předmětův pro nedostatek místa dosud nevystavených. —

Tam kde již dnes je stokholmské »Nordiska Museet« my dosud arci nejme. Ale abychom se tam jednou dostali, o to starati se a sdru-

ženými silami pracovati jest povinností nejen malého kruhu horlivců dosavadních a všech pracovníků na českém poli národopisném vůbec, nýbrž zároveň veškerého národa československého, jehož velikým prospěchem duchovým a ctí a slávou bude, dostihne-li jednou zářícího vzoru nad Baltem a Mälarem. — *Fr. Ad. Šubert.*

Jméno „Valach".

Do 3. svazku »Národopisného Sborníka« pod nápisem »Moravské Valašsko v písemnictví českém i cizím« snesl M. Václavek přehled veškeré literatury věnované Valachům moravským. Však nedopatřením tuším stalo se, že nížepsaného spisek německý cituje se mezi valašskou literaturou, ačkoli se v něm o Valaších nic nemluví, kdežto články a snůšky jeho o Valaších slezských, jakoby se do té literatury valašské nehodily, jsou pominuty.

Přehlédneme-li všecko toto rozvětvené písemnictví »valašské«, přesvědčíme se snadno, že vlastně tak brzo nedojde se konce na rozřešení otázky Miklosičem do světa puštěné, kterak se stalo, že Moravští Valaši mají jméno po Rumunech?

Neboť veliká část té literatury netáhne se vůbec k této věci, a důvody Miklosičovy doposud nikým podvráceny nejsou, ani spisem Píčovým.

A proč tomu tak je?

Že všecek ten spor postrádá podkladu historického. V té příčině lze jmenovati podobný příklad z historie: Slezsko. Že za Lucemburků Slezsko trvale připojeno k říši české, jest pravda, ale kdo by tvrdil, že k říši české teprve tehda připadlo všecko to, co dnes slove Slezskem, ten by jistotně velmi velice chyboval.

Podobněž stojí věc s Valachy. Miklosičovi se imputuje tvrzení, že všeci Valaši Moravští jsou potomky Valachů-Rumunů, i mají anthropologové s ním pohodlnou práci, řkouce: Moravští Valaši nemají nic společného s nynějšími Dako-Romany.

A předce zůstane pravdou nepopěratelnou, že Rumuni i na Moravě i na Těšínsku seděli tak jisto, jako že lze tu i tam prokázati sledy Němců, kde dnes žádných není.

Chceme-li vůbec k věci přistoupiti vážně, náleží se kriticky přihlednouti k tomu, kterak se jméno »Valach« čím dále tím více a na širší vrstvy obyvatelstva přenášelo.

Všimněme si jen nepatrné maličkosti: Valašské Meziříčí, kdež jistotně nikdy žáden Rumun za měšťana osedlým nebyl, přivlastek svůj dostalo dle Domluvila teprve ku konci 18. století, slovouc až do té doby

Meziříčím nad Bečvou. Podobněž Valašské Klobouky, jimž se »Nové« a »Staré« dělo, nepochybně rovněž na konec 18. století pokřtěny na Valašské. Však přestavše na těchto dvou příkladech povedeme si čáru od Val. Meziříčí na Val. Klobouky, i dostaneme hranici Moravského Valašska na konec 18. století značně již k západu pošinutu, ač nynější k Valašsku počítají též města Kelč, Fryšták, Vizovice a Zlín s jich okolím!

Naznačili jsme takto, že třeba napřed kriticky určiti a stanoviti, kterým krajům a kterým vesnicím právem náleží přívlastek valašský, na které kraje a vsi teprve byl přinešen.

Dobrou pomůckou budou nám v té příčině úvahy, kde a ve kterých krajích vůbec podmínky pro valašské hospodářství byly dány. I shledáme potom, že Moravské Valašsko se nám scvrkne na nejhornatější kraje Moravy severovýchodní. Potom i anthropologové budou vážněji jednati s důkazem Miklosičovým, který nikde netvrdil, že všeci dnešní Valaši jsou potomky Rumunů.

Ovšem jest potřebí, aby se na záležitost »valašskou« přestalo hleděti okem jen moravským, neboť připatříme-li k věci též s hlediska Těšínského, budeme moci pověděti, že na Těšínsku žili též Valaši-Rumuni, ale tam o nich nikdo dnes nemluví: není jich tam. Podobněž nemluví nikdo o Valaších ani mezi Poláky ani mezi Rusíny, ač tam zrovna tak byli, jako na Těšínsku a na Moravě.

A čím se tedy stalo, že Valaši v Haliči, na Těšínsku a nepochybně i na Slovensku mezi Rusíny, Poláky i Slováky tak dokonale zaniknouti mohli, že po nich nezůstalo tam nic více než něco skrovných sledův — Miklosičem konstatovaných, — kdežto na Moravě Valaši vyrostli se ve jméno ohromného obsahu, ač ve skutečnosti po těch Valaších nezůstalo tu ani o drobet rumunských přebytkův více, než v Haliči, na Slovensku a na Těšínsku? K tomu dává nám zřejmou odpověď historie. O Haliči a Slovensku, neznajíce podrobných dějin, nemůžeme mluviti, ale uvedeme příklad z Těšínska.

V tu dobu, kdy »valach« neznamenalo již národnost, nýbrž zaměstnání, totiž hospodářství valašské, nastala potřeba lidí valachů jakožto horalů užíti za účely vojenskými pro brannou službu v horách. Tak se stalo l. 1587, kdy z Polské do knížectví Těšínského činěny nájezdy, že do vojska knížecího najato 300 Valachů, aby v horách Bílských konali službu vyzvědačů. Tehda tedy vystoupili Valaši na Těšínsku jaksi okázale na veřejnost; od té doby zanikli však zase ve svém zátiší, nemluvilo se o nich, leč ve vrchnostenských urbářích.

Však na Moravě Valaši déle než 120 let takořka neustále vystupovali; od r. 1620 počínaje účastnili se odboje, pleníce zámky Lukov, Zlín a pustošíce i města některá, tak že se stali světu postrachem. Když přirazili na Moravu Švédové, spolčili se s nimi, ale krutě potom potre-

stáni. Pověstná jest v té příčině posměšná píseň historická: »Pásli kozy Valaši při Romanovském salaši«, dochovaná i s nápěvem.

Za 17. století Valaši prosluli mezi loupežníky. Neméně povědomo jest, jaké služby konali mezi portaši. — L. 1663 svěřeno Valachům hájiti průsmyky a hory na hranicích uherských proti Turkům; jich komandantem byl Jiří Podštatský z Prusinovic. — L. 1678 2000 Valachů ozbrojeno proti nájezdníkům od Uher přicházejícím. Podobněž dálo se l. 1680 a později. — Mnohé i jiné kromě těchto skutkův proslavily Valachy jakožto věrné vlasti syny; zvláště pak velebeno jich hrdinství, když r. 1742 u Napajedel posekali 300 Prusův.

Můžeme na těchto příkladech přestati, doufajíce, že s dostatek prokázali jsme, kterak na Moravě zvláštními okolnostmi jméno Valach nabylo věhlasu, kdežto jinde (v Haliči, na Slovensku a Těšínsku) Valaši (horští obyvatelé) buďto žádné takové příležitosti na proslavení svého jména neměli, anebo sice (jako na Těšínsku) jen po skrovnu.

Než třeba pamatovati při tom při všem ještě na jinou věc: O Valaších Moravských a jich životě až do r. 1620 nevíme takořka zhola nic; a když po prvé vystupují na dějiště, jsme takořka jich zjevem překvapeni, divíce se nemálo, odkud se najednou takové cizí jmeno vzalo?

I jsme oprávněni tvrditi, jak každý věrně rád za pravdu dá, že všecek ten spor o Valachy moravské nemá dostatečného historického podkladu. Proto sebe pěknější vývody, Miklosičovi na odpor činěné, jsou té chvíle bezpodstatné.

Naproti tomu shledá každý nepředpojatý, všimne-li si příležitostných snůšek o Valaších slezských, zejmena článku o Valaších na Frýdecku [Věstník Mat. Op.], že pro Těšínsko historického materialu o Valaších poměrně dosti mnoho snešeno jest a že Valachy tamější můžeme sledovati takořka do 15. století zpět.

Kdo tedy o Valaších Moravských platné slovo chce promluviti, nezbývá mu, leč bedlivě sledovati všecky stopy po Valaších na Moravě zpět do dávnější minulosti: do 16. 15. a možná-li do 14. století; stopovati je po různých zjevech jich života: Předně co se tkne práva řečeného valašského a jich zřízení ať tak díme cechovního; kde sídleli vojvodové či vajdové; které hory jim byly podřízeny; kterak si jednotlivci počínali, když cizí ovce a kozy přijímali za »míšecí« do stáda atd. Druhé, kterak živnost valašská zasahovala v živnosti a řemesla jiná: koželužství, ševcovství, soukenictví; kde mívali své valchy a p. Třetí pak, jaké kde a kterým vrchnostem dávali při »porubování« dávky na »desátku«, na »úvyšku«, na sýře (brinze) valašském, na sukně valašském (houních) a p.

Poukázavše takto na to, čeho se nám při tom sporu o Valachy nedostává, a naznačivše podle vlastních zkušeností, kterým by směrem

to zpytování bráti se mělo s nadějí na kořisť, vrátíme se k Valachům zase, jež jsme l. 1620 poznali.

I nebude nám třeba povídati nic neuvěřitelného, když řekneme, že Valaši, kteří se l. 1620 na dějišti objevují, nejsou již vlastní Valaši; ano bude lze tvrditi, že mezi tehdejšími Valachy bylo asi málo takových, kteří uměli rumunsky t. j. valašsky. Rovněž bude lze hádati, že již tehda jméno Valach přestalo býti vlastním anobrž stalo se appellativem, označujíc pastýře ovec vůbec anebo člověka v horách osedlého.

Nejlepším dokladem proto je stará píseň: »Pásli ovce valaši při betlemském salaši«. Tedy dle ponětí moravského i tuším slovenského pastýři klanějící se Jezulátku nebyli pastýři, nýbrž valaši.

I vycházejíce od této okolnosti, že jméno valach příslušelo vůbec pastýři ať rodem a původem Rumunu, ať Čechovi, nepotřebujeme dlouho dovoditi, že jméno »valach« již tehda bylo přenešeno i na pasekáře a kopaniníře, ač-li vedli život k pastýřskému podobný a zejmena ač-li se strojili v kroj valašský, což tuto bylo velmi snadno proto, že »valaši« vyráběli laciné sukno (houně).

I mohli bychom ovšem uvésti některé příklady, kterak se přenášejí místní jména, ale odkazujeme k historické topografii Opavska: Lobenstein-Úvalno, Godefriedesdorf-Füllstein a p. — Případnější bude příklad, kterak se jméno země přenášelo: Slezsko svědčilo prvotně jen Vratislavsku, i trvalo dlouho než se přeneslo na Opolsko, Ratiborsko a Těšínsko, kteráž knížectví vůbec jen polskými slula; konečně přešlo na Krnovsko a Opavsko i na Kladsko, a dnes kus Moravy rovněž ku Slezsku se čítá.

Všimněme si též přezvisk lidových. Přezdívka »Wasserpolák« objevila se okolo r. 1680 v podobě latinské pro Poláky sídlící daleko na severu slezském okolo Břehu, a ejhle přenesla se na tak široko, že utkvěla konečně na lidu českém na Opavsku i na polském v Těšínsku. I stálo to asi 20letý boj, než jsme ohavnou tu přezdívku vymýtili bohda na vždy.

Na Moravě máme podobnou přezdívku »Schönhengstler«, tak říkají Němcům osedlým na Třebovsku; ale považme, jak nepatrná příčina tomu jménu! V deskách zemských asi l. 1482 jmenuje se laz na Třebovsku neobydlený »Sintenhengst« — a ejhle po lazu mají obyvatelé všeho Třebovska divné jméno »Schönhengstler«. Není tuto místa, abychom význam starožitné složeniny německé »sinten hengst« vykládali, jen podotýkáme, že »hengst« neznamená ani hřebce ani koně valacha.

Tím vším jsme chtěli naznačiti, jak snadno a lehko jméno »valach« podle různých okolností mohlo se přenášeti na široké vrstvy (pastýřstvím i podobným živobytím a krojem od vlastních Valachů se nerůznící); ale nevytkli jsme ještě okolnosti nad jiné vážné, že se jméno to tak dvoj-

smyslné ujalo a tak netušeně rozšířilo za největšího našeho úpadku národního v touž dobu, kdy i na Slezsku trpělivě nesli a nebránili se »wasserpolákům«!

Nemůžeť býti o tom pochybnosti, že ne vždy a ne všude přijímalo se jméno »Valach« bez příhany.

I z toho bude patrno, jakou historickou mezeru máme v té příčině, že nevíme, kterak a kdy jméno Valach na širší a širší okolí se přenášelo. Jinými slovy: kdyby se dnes učinila přesná konskripce, kde a ve kterých vesnicích i městech lid sám se nazývá »Valachem«, oč že by se ta oblasť »valašská« scvrkla velmi značně?

Ze všeho tedy, co jsme pověděli, jest tuším dosti zřejmo, že otázky valašské na Moravě nelze řešiti tak, jak se řeší; nejméně pak možná vycházeti od široké oblasti, jakou nyní jméno Valach opanovalo, nýbrž třeba tuto oblasť soužiti až na ty hornaté krajiny, kde se pravé valašské hospodářství provozovati mohlo. Ostatek běží při tom při všem hlavně o stránku hospodářskou; dokud této nezačneme si blíže všímati, kterak hospodářství valašské zasahovalo v poměry právní, cechovní a živnostenské, potud zůstanou i vývody ethnografické lichými; ve kteréž příčině ethnografické vedeme si rovněž fantasticky — jako i s Němci, že kolonisaci německou v našich zemích považujeme za libůstku králů, biskupů, klášterů a velmožův, nikoli za hospodářskou nutnost čili za — bankrot.

Pomníme-li tedy na tu věc, kdyby politické okolnosti byly Valachů moravských na dějiště nevylákaly, že by jméno jejich podobně, jako v Těšínsku, v Haliči a na Slovensku, i na Moravě bylo zůstalo tak v zapomenutí, jako se byla rumunská řeč několika set rodin — a více Rumunů prvotně na Moravu jistotně nepřibylo — poznenáhlu až na nepatrné, ale nepopěratelné přebytky, vytratila: necháme konečně jméno Valachů moravských, které tak neobyčejně se bylo rozšířilo, stranou a budeme vycházeti od rumunských přebytků, které na Moravě nejsou hojnější než na Těšínsku, v Haliči a na Slovensku.

S tohoto našeho na pravou míru uvedeného stanoviska můžeme anthropologický vývod Píčův takto za správný uznati, že Valaší Moravští nemají nic společného s Rumuny, poněvadž se nám zdá neuvěřitelno, aby nepatrná hrstka rumunská po 500 letech — klademeť příchod Rumunův na Moravu nejpozději do konce 14. století — byla svůj ráz mohla dochovati; zanikli v lidu českém tak jako jich řeč rumunská; nicméně zůstavili po sobě trvalejší sledy než Němci na př. na Val. Meziříčsku (Meziříčí slulo do konce 14. století »Schonstat«). Proto připouštíme možnost, že bude lze i nyní ještě některé jednotlivé a porůzné typy rumunské prokázati — někde v horách odlehlých.

Rozhodně však odporovati budeme jazykozpytným vývodům nepřátel theorie rumunské, kteří se vrhli na mluvivo kulturní, tudíž přenosné. V potu tváře vynasnažují se dokázati, že jednotlivé terminy Miklosičem vypočtené buďto nejsou rumunské, buďto k nám byly donešeny. Chceme jejich logiku charakterisovati příklady některými našimi. Přijali jsme od Angličanův a Francouzů dosti mnoho terminů kulturních: špenzer, kastrol, kalhoty, »kudla«, »kmín« a p., avšak z toho nelze dovoditi, že Francouzi a Angličané Moravu kolonisovali. A když jsme od Arabů i Peršanů přejali zázvor = zingiber, tulipán = dulbent a p., tím snáze mohli jsme přejati od Dako-Romanů, kteří našich zemí seděli a sedí mnohem blíže, nejeden termin: brinza, koliba a j.

Takové vývody zdánlivě se zamlouvají, ač jsou jednostranné, neboť nestačí hleděti toliko ku jménům kulturním, přenosným, nýbrž třeba právě takové terminy vážiti současně se jmény místními, tudíž nepřenosnými.

Že Rumuni k nám přibylí méně než na př. Němci měli příčiny a příležitosti zůstaviti nám po sobě místních jmen, samo sebou se rozumí; přibyli k nám hlavně jakožto pastevci. Proto jen některé hory a výběžky kopců, pro něž neznali obvyklého jména, pojmenovali po rumunsku. Takových jmen jest nyní velmi málo naší paměti dochovaných: Kyčera, Magura a možná i Beskyd, Gruň. A kdybychom dbali jen Kyčery a Magury, však počet jejich se ztrojnásobní, pomníme-li na to, že vedle Kyčery a Magury na Moravě, na Těšínsku máme tři Kyčery, Maguru i Magurku a též Vlaské; rovněž i v Haliči vyskytují se Kyčery a Magury.

Nebudeme a nesmíme podceňovati skrovných těchto přebytků do našeho století sahajících, neboť známo jest, jak snadno se místní jména i hor mění anebo s novým obyvatelstvem tratí. Směle můžeme tvrditi, že německé jméno pro Val. Meziříčí »Schonstat« udrželo se potud, pokud několik německých rodin tam žilo, ale s rokem 1394 vytratilo se z paměti lidské; i připadá nám nynějším po 500 letech jako bajka, že ve Val. Meziříčí původně žili Němci! Případnější příklad máme na hoře nyní »Altvater« (Praděd), jmenované. Na mapě Komenského má jméno »Gesenek« = Jesenek*), ale na mapě Wielandově 1736 sluje »Schneeberg«, i dostalo se jí teprve po r. 1736 jména »Altvater«, jež jsme si věrně přeložili na »Praděd«!

Tím naznačujeme, že rovněž nepochybně nejedno rumunské jméno našich hor se zase počeštilo a zjinačilo. Za pádný příklad uvádíme, že urbářův panství Frýdeckého ze 17. století nelze, dotýkajíc hor a řek,

*) Že tím jménem není míněn kopec u Vrbna, na němž stál kdysi hrad Fürstenwalde, nýbrž hora »Altvater«, po němž celé pohoří »Jeseníky« slove, netřeba pochybovati; jestiť název »Gesenek« diplomaticky zjištěn.

sledovati na nynějších mapách generálního štábu! Tak dokonale za píď času změnila se jména hor, řek a potoků! I bude tedy potřebí bedlivě prohlížeti staré urbáře panstev někdy »valašských«.

Kladuť zvláštní váhu na jména místní (hor a řek) a to takovou měrou, že ač jsem všeobecně řečeno zásadním odpůrcem theorie keltické, která našimi zeměmi vidí se od samých Keltův hemžiti, předce nemohu zatajiti nápadné podobnosti jména naší Jizery se stejným jménem francouzské (keltické) řeky!

I pokládám jména rumunská výše uvedených hor s terminologií valašskou kulturní, za dostatečný doklad, že Rumuni i na Moravě i na Těšínsku skutečně seděli. A tento doklad jest nad potřebu zjištěn a nezvratně potvrzen jménem »Valach«, jehož rozšíření bez Valachů-Rumunů jest tak málo myslitelno, jako jméno Bulharsko bez Bulharů.

Co se pak týče nejpřednější a nejdůležitější otázky, proč vlastně Rumuni přibyli na Moravu a na Těšínsko, k té ve veškeré literatuře valašské nebylo odpověděno; naopak z Píčova spisu jakoby prosvítalo, že pastýři valaši snad kočovně se svým skotem k nám zabloudili. Tomu není tak, nýbrž třeba jich příchodu hledati přirozenou příčinu.

Jako na počátku 13. století první proud přistěhovalců do našich zemí přibyl za účely hornickými, především do hor, aby tu zlato, stříbro, měď a železo hledal, tak později zaznamenáváme, že přibývali k nám skuteční kolonisté rolníci, kteří hledali ornou zemi. Mezi těmi pak třeba zjevně rozeznávati osadníky, kteří z domova uměli krajiny močálovité vysušovati, za jakové pokládáme především Flámy. — Podobně dobře lze sledovati též různá odvětví jiná hospodářská, kterak se u nás zmáhají. Zahradnictví, ovocnářství, vinohorenství a p. přibylo k nám od západu a snad též i od jihu.

Však co se chovu dobytka dotýče, ať tak díme rafinovaného, nelze ani za mák pochybovati, že k nám se dostal od východu. Všimněme si jen kleštění čili »valášení« dobytka; to patrně svědčí východu: koňům kleštěným říkáme »valach«, Němci též Wallach, Angličané »castrated horse« anebo »Wallachian«, Francouzi »hongre« (Uher). — Kdo by chtěl tedy pochybovati, že »miškářství« — v Čechách »nunvářství« zvané — k nám bylo přineseno od skutečných »Valachů«, přibyvších od Uher? Však i tvar slova Valach prostřednictvím maďarským ujal se u nás: říkajíť Maďaři Rumunům: »Olah«, odkudž lehko vysvětlíme předsuvkou V-olach = V-alach i tvar jména samého.

Budeme-li se tázati, kdy se u nás chování dobytka »valašského« — hlavně ovec — přirozeně mohlo ujati, nebudeme váhati vysloviti svou domněnku, že vůbec pastýřství horské teprve po dokonané kolonisaci

osadnické se ujalo: kam rolník nedotáhl brázdy pluhem, tam chtělo se užitek bráti ze stád pasených. —

Však byly ještě jiné pohnutky vážné, aby se zmáhalo ovčářství. Do konce 14. století lze celkem položiti zhruba dokonaný rozvoj městských osad a tím i rozvoj oněch řemesel, která potřebovala mnoho suroviny. Soukenníci, blanáři, koželuzi, ševci a j. řemeslníci způsobili u nás značný převrat hospodářský. A že vrchnosti chovu dobytka tím jistěji se naklonily, čím lépe vykořistiti mohly pozemků dosud málo výnosných, zejména horských, o tom netřeba pochybovati.

Dostačí nám malá ukázka, jaké požitky vrchnosť Frýdecká měla l. 1636. ze svých 40 Valachů.

Těchto 40 Valachů páslo všeho všude cápův a koz 4789 kusův,
z toho dobytka brala vrchnosť »desátku« . . . . 465 »
místo »úvýšku« z každého 100 kusů dobytka po
1 kozlátku . . . . . 48 »
item z každého 100 kusů jeden sýr . . . . . 40½ sýra,
item dávají Valaši . . . . . 20 sáh húní.

Dostávala tedy ročně 513 ovec a kozlat, 40½ sýrů, 20 sáh houní — jedině za to, že louky a pastvy v horách, z nichž do příchodu Valachů žádného užitku neměla, těmto 40 Valachům rozměřila a za pastvu pronajímala.

Že pak první pastýři, kteří valašské hospodářství u nás zavedli, byli skutečnými Valachy-Rumuny, o tom třeba tak málo uvažovati, jako o tom, že potomně — jako při jiných řemeslech a živnostech z ciziny k nám přinešených — i domácí lidé chápali se živnosti pastýřské.

V příčině otázky valašské bude třeba konečně prozpytovati jednak stará osobní jména po různu se vyskytující »Vlach«, jednak i místní jména od něho vedená: Vlachovo, Vlašim atd.

Jméno Vlachovic, městečka u Brumova, vyskytuje se poprvé l. 1333. Tamže přifařena jest Vlachova Lhota. — Jiné Vlachovice, farská ves u Nového města, vzpomínají se l. 1496. — Osada Vlaské, nyní Blaschke zvaná, vznikla sice teprvé r. 1600. na místě ode dávna Vlaské jmenovaném tuším proto, že tam Valaši = Vlaši pásávali svůj dobytek. — Osad »Salaš« zvaných nebudeme vzpomínati, jen podotýkáme, že jméno městečka v Čechách Vlachovo Březí (Wällisch Birken) odvozuje se od stromu březa = Birke; nicméně myslil jsem na případné březí = praegnans, tudíž mínil, ježto ovce se »březily«, že březí znamená totéž, co jméno často se vyskytující »Skotnice«.*)

*) Místní jména topická po bříze jmenovaná slují obyčejně: Březina, Březinka, Březová, Březové.

Mínimeť, že záležitosť valašská po stránce hospodářské týče se vlastně všech našich zemí, nikoli jen Moravy a Slezska; však bude rovněž potřebí sledovati i naše koňařství (»kobylí pole«, »sveřepice«), na němž Valaši též působili, pomníme-li na »valášení«.

Dodatečně připojujeme některé nepřímé zprávy o Valaších.

Ve známé české bibli Olomucké z r. 1418. přeloženo jest slovo Galat na Valach, pročež v ní jest »epištola k Valachům«, jak již Dobrovský za pobytu svého v Olomouci zpozoroval. — Byli tedy Valaši na Moravě při počátku 15. století dobře známi.

Sukno v Tovačovské knize páně Ctiborově zpomenuté »lantuch« jest patrně sukno laciné, valašské. Šlechtic na pokoru jdoucí, jakmile vymohl odklad hlavy, povinen byl dáti kromě jiné pokuty též 50 postavův takového sukna.

V Heinrichových tuším dějinách zapsán jest popěvek:

»V Jabłonkowie
som Jackowie
rozumějom
każdej mowie.«

Narážíť se patrně na sběhlosť Valachů Jablunkovských, že se dovedou s každým dorozuměti, znajíce netoliko řeč polskou a slovenskou, nýbrž kromě své rumunské tuším též maďarskou.

Tím končím svou rozpravu, kterou jsem poukázati chtěl na nedostatečnosť podkladu historického při řešení otázky valašské.**)

**) Nemůžeme tuto zamlčeti nejnovějších konjektur na vysvětlení jména »Valach«. — Pod nápisem »Veleš a Valaši« uveřejnil A. K. v Opavském Týdenníku a v Selských Listech takovouto zprávu tajemnou: Ctihodný stařec jakýsi kdesi na kterési hospodě (!) prozradil jemu prý věc veledůležitou, že na hoře Ondřejníku, sousedu to Lysé hory, pohanský bůžek Veleš (!) míval své obětiště, pro něž nejkrásnější jalovice obětné dodávali fojti z okolních vesnic, kterýmž fojtům právě proto přezdívali »veleši«. A po těchto »veleších« jméno své mají netoliko dobří naši »Valaši«, nýbrž též všeci Vališi, Valoušková, ne-li dokonce sám sv. Václav!

Ten jest stručný smysl článku, kterýmž se chtělo hoře Ondřejníku dodati bájeslovného lesku, jakému se těší blízký Radhošť, a pastýřství »kravařskému« i valašskému dáti vznik a původ v dávných dobách pohanských u Velesa, tedy někde v 9. 10. století!

Ačkoli tato konjektura neobjevila se ještě ve vědeckých časopisech, táhneme se k ní proto, že se vylíhla z paběrků vědeckých. — Ruský učenec totiž Afanasjev, sbíraje material mythologický, četl píseň: »Pásli ovce valaši při betlemském salaši«. — »Pásli ovce velesy při betlemskom salaši«, čímž naše Valachy proměnil na Velesy a je uvedl v blízké styky s bůžkem »Velesem«.

O této věci zmiňuje se J. Jireček v pěkné rozpravě o Velesovi, již čteme v musejníku na r. 1875. — A z tohoto vlastně článku Jirečkova vymyslil A. K. svou konjekturu podotčenou.

Douška. S potěšením zapisujeme, že Václavek svým článkem »Jména tratí na Vsacku« [Čas. mus. Olom. 62] prokázal tam 7 Gruní, 5 Kyčer, 1 Beskyd, 1 Gigulu, kteráž jména pokládáme za rumunská, přidávajíce k nim i Makytu. *V. Prasek.*

Po stránce báječslovné jest tato konjektura náramně vratka, neboť doklad sice na to máme, že Rusům byl l. 912. Veles bohem skotu na základě jediné zprávy Nestorovy; ale nám Čechům nebyl bohem skotu. Máme o něm jen 3 zprávy: »Jakýť jest čert neb ký veles, aneb zmek tě proti mně vzbudil a navedl?« [Tkadleček]. — »Nechmež již těch hříchů u Velesa«. [Kázání Litoměřické z r. 1471. u Jirečka.] »Své ženě by přál, aby divokou husí byla a někam k Velesu za moře zaletěla«. [V Rešelově Syrachu 1561 vydaném]. — Z těch zpráv zjevno jest, že našim předkům Veles byl čertem neboliž zmekem. Kterak tedy udělati tohoto Velesa-čerta ochráncem dobytka? Ovšemť známe tuto bytosť jen pro dobu od r. asi 1450—1561. Rovněž z minulosti našeho národa pohanské neznáme, jaké oběti se konaly krvavé; nejméně pak víme o obětovaných jalovicích, neboť ta »jalovice« obětná dostala se do »Rukopisu« z latinských starožitností zrovna tak, jako »Veleš« = »pan« do Mater verborum.

Tvrdí-li tedy náš konjekturant, že Velesovi na Ondřejníku fojti obětovali jalovice, třeba to nazvati velikou troufalosti.

Po stránce filologické nebylo by vlastně již třeba konjektury té zavrhovati. Předně tvar »Veleš« jest nečeský a přijat z podvržené glossy v Mater verborum.

A kterak dokážeme, že naši předkové vyslovovali veles, nikoli veles, ježto valach má zřetelné l? A kterým zákonem zvukoslovným odůvodníme proměnu samohlásek e v a: veles — valas — valach?

Kdežto pak Jireček, jednaje o Velesovi, opatrně poukazoval na místní ména Velešín, Veliš a p., náš konjekturant polapil z toho vývodu »Vališe«, »Valoušku« a Valoucha i nadělal takto z lidí, po sv. Valentinu pojmenovaných, modloslužebníků Velesových!

Z toho patrno, že náš p. konjekturant náleží v onen druh jazykozpytců, kteří dovedou všecko dokázati z jakékoli řeči, jako ten pověstný šprýmář, co tvrdil, že řecké kathedra jest českým slovem; dereť s. v. katě! Bohužel — i ve vědeckých spisech — pracuje se též takovou etymologií, že česká kapusta sluje kapustou, poněvadž kápe od úst! Nomina sunt odiosa.

Druhý výklad na jméno Valach podává ve sborníku mus. spolku Val. Meziřického III. autor známý, který tvrdí, že z řeckých »Pelasgoi« vzniklo jméno Velaši = Veloši = Vološi = Valaši, což znamená prý Velicí čili otcové. Pelasgové jsou prý oněmi Pra-Valachy, od kterých čeleď odštěpená se osadila v Dacii a rozšířila se potomně po Karpatách až na Moravu. A kdežto Valaši v Dacii se poromanili, jsou Pelasgové-Valaši na Moravě praobyvateli! Bohužel nelze takové konjektury bráti vážně, poněvadž původce její ze samé horlivosti vlastenecké všecko slovaní: Celtové jsou mu Čeledíci, Thrakové — Drakoslavci (!), Novietunum (Novjetín, ne-li dokonce Nový Jičín), Hercynský les = Harz — Horačinou, Ariovist Jarovič atd. Že s touto svou filologií velepověstnou Šafaříkovi zase dal štulec, jest nelaskavo, ač ovšem mínění Šafaříkovo, jakoby Valaši moravští byli směsí Celtův a Slovanů, není správno potud, že jménu Valach hledá původ u Keltů, nikoli u Rumunův.

Některé šperky naše lidové.

Účelem pojednání toho jest, abych poukázala k některým starším šperkům lidu našeho, jichžto některých doposud ještě zde onde se užívá, jež připomínají podobou i technikou šperky předhistorické.

Jako se v našich vzorcích národních obráží původní vznik a ráz ornamentů primitivních a jako červená niť slovanskou ornamentikou se táhne: tak zachoval se v mnohých šperních lidových původní vkus, a je zřejmá v nich i technika z dob, o nichž historie mluviti nemohla, poněvadž nás začínají seznamovati s těmi dobami teprve nálezy z hrobů vynesené.

Má se za to, že šperky, jež lid nám v původním tvaru z dob dávných zachoval, jsou jen chudičké zbytky starodávné nádhery a bohatství Staroslovanů. Nasvědčují tomu mnozí staří spisovatelé, když o skvostech a kráse krojů, chrámů, o uměleckých výzdobách chrámových starých severozápadních Slovanů se zmiňují, a také báje, v nichž se obyčejně skrývají vzácná zrnka pravdy, vypravují o bývalém jich bohatství.

Známo na příklad, jak císař Otto navštíviv r. 1000. krále Boleslava Chrabrého v Gnězdně, nemohl se dosti nadiviti uměleckému provedení stříbrného a zlatého náčiní a koberců vesměs na slovanském východu pořizovaných.

Že staří Slované v drahocenných šperkách si libovali, vysvítá z následující pověsti, která se udržela u poněmčelých obyvatelů na ostrově Rujaně. »V Arkoně, hlavním to sídle slovanského boha Svantovita, bylo vzácných pokladů nashromážděno. Když pak tamější Slované začali podléhati moci nepřátelských Dánů a sama slavná Arkona do rukou jejích padala, uchýlili se někteří kněží a hrdinové rujanští s částkou chrámového pokladu na šíré moře, kdež ho v truhlici na dně lodi ukrývali. Kořistichtivý nepřítel jal se uprchlíky pronásledovati, a když již větší část hrdinů slovanských na téže lodi byla povražděna a potopena a poklad arkonský byl by přešel do rukou Dánů, vzchopil se jeden z kněží a dle učiněné dříve úmluvy ponořoval těžkou truhlu do moře, kdež ji oběma rukama obemknutou přes okraj loďky pevně držel, hotov jsa, v okamžiku, ve kterém by se nepřítel pokladu zmocňoval, pohřbiti jej raději na vždy v moři. Dlouho se Arkonšti bránili a hleděli všemožně rychlým veslováním drahocenný poklad zachrániti; však marné bylo jejich úsilí. Loď byla nepřátely dohoněna, dosáhnuta a než mohli onino hrdinové útok odraziti, jeden pronásledovatel uťal knězi, držícímu truhlu pod vodou, obě ruce. Tak se stalo, že arkonské poklady ponořily se do moře, v němž také věrní jejich strážcové našli svůj hrob.«

Potud pověst, která že nelhala, dosvědčuje nález, jenž byl učiněn před několika léty poblíže míst, kdež srázné břehy arkonské se vypínají. Když totiž jedenkráte lítá bouře zmítala vlnami hluboko až do dna moře, které celé spousty drobného písku z hlubin vod na břeh vynášely, vyhodila mohutná jedna vlna k nohoum chudé ženy, která úskostlivě očekávala návrat svého muže rybáře, starožitný překrásný zlatý náhrdelník, jenž nyní v Rujanském museu uložen, všeobecný vzbuzuje obdiv. Později bylo na onom místě pod vrstvou písku nalezeno ještě více zlatých šperků krásou a umělostí vynikajících. Nepochybuje se, že jako první tak i pozdější tyto nálezy pocházejí z pokladu arkonského v moři pohřbeného, o kterémž vypravuje pověst svrchu uvedená.

Z nálezů šperků těch možno souditi, že staří Rujanové milovali nádheru a šperky, kterážto záliba se i v pozdějších letech u obyvatelů na ostrově Rujaně uchovala; neboť jak kronikář Beckmann píše, vydal r. 1545. vévoda Filip nařízení, kterýmž také obmezil a zakázal jmenovitě ženám arkonským nošení šperků s dodatkem, dle něhož se mají ženám šperky úředně odebrati, kdyby jich nosily více než dovoleno.

Nařízení toto vydal vévoda Filip proto, aby prý se nezmáhala selská pýcha bohatstvím, krásou a zdobností kroje. Týž Beckmann zaznamenává dále, že zápovědí touto nošení šperků a vnucováním nového kroje byli obyvatelé rujanští velmi pobouřeni a že místy došlo ku srážkám s vládními orgány ba i ku krveprolití. Měněním a zaváděním jednoduššího kroje u obyvatelstva rujanského měl vévoda Filip patrně za lubem jeho odnárodňování, kterémuž ono se bránilo — jak z dějin známo — ze všech sil. A právě tak jako tito Slované rujanští se přidržovali houževnatě starého kroje svého, tak i ostatní kmenové slovanští chránili věrně ne jen kroj svůj, nýbrž také svou ostatní svéráznou kulturu a své národní bytí, k němuž přináležely také kovové ozdoby čili šperky.

Konservativní povahou lidu slovanského zachovalo se mnoho příznaků a přežitků původní kultury z dob dávných hlavně v chudobných chýších v odlehlých dědinkách. V krajinách našich, kde se kroj národní zachoval, vyskytují se tu i tam také kovové ozdoby a některé drobné ozdobné nástroje a předměty vyznačující se zvláštním charakteristickým rázem. Jsou to hlavně ony šperky lidové, které jednoduchým technickým provedením, tvarem i ornamentikou podobají se šperkům praehistorickým, pocházejícím z doby tak zvané »hallstattské«.

Nejrázovitější starožitné šperky uchovaly se zvláště u Rusů v Haliči u kmene huculského, obývajícího severní stranu Karpat mezi řekou Prutem a Čeremošem.

Městské museum lvovské (r. 1882) vydalo skvostné illustr. dílo: »Wzory przemysłu domowege, wyroby metalowe na Rusi«, kdež vyobrazeny jsou domácí výrobky huculské, mezi nimiž nachází se řada rozličných šperků, úhledností aesthetických forem a zvláště staro-

žitným rázem se vyznačujících. Zajímavá stať o kovových ozdobách huculských z péra Lud. Wierzbického, člena správy městského Průmyslového musea ve Lvově, doprovází řadu vyobrazení ve velecenném tomto díle. Vyjímám z řečené stati některá důležitá data. Autor píše asi takto:

Hlavním ohniskem huculských mosazných výrobků jsou osady: Žabie nad černým Čeremošem, Javorov a Sokolovka. Způsob, jakým Huculové kovové předměty zhotovují, jest jednoduchý a docela prostý. Model, který si Hucul sám také vyřezává ze dřeva, oblepí hlinou promíchanou prachem dřevěného uhlí a takto upravený kadlub hliněný rozřeže pak dle míry na více kousků. Pak dá tyto kousky kadlubu na vzduchu usušiti a když jsou náležitě vyschlé, buď je doma nebo na otevřeném ohni na poli nebo pastvisku důkladně vypálí. Po vypálení složí Hucul ony kousky kadlubu hodící se k sobě, zvenčí je plástem hlíny důkladně obloží a v ohni opětně vypálí. Do vnitř kadlubu tak připraveného vlije ponechanými otvory roztavenou mosaz a když poněkud vychladne, rozbije kadlub čili formu a hodí odlitek ještě horký za příčinou kalení (stvrdnutí) do studené vody. Hotový odlitek pak teprve bývá důkladně zpracován asi takto: drsný povrch jeho a všeliké kazy a nesrovnalosti se vypilují, potřebná očka se vybijí, prohlubinky se vypilují, otvory vydlabnou, takto odlitek znenáhle nabývá úhlednosti, až konečně jest předmět dle vůle kovolitce zpracován a dohotoven. Modelky půjčují si Huculové na vzájem a protož možno vysvětliti, že u řeky Prutu i u Čeromoše vyskytují se stejné výrobky kovové. Modely a vzory pro své šperky zachovaly se od pradávna a nejlepší pocházejí z doby, když Huculové si libovali v nevázaném a volném žití. Novější vzory vyskytují se tam poskrovnu, nemají také ceny jako staré modely. Nynější Huculové provozují kovolitectví vedle jiného zaměstnání jen mimochodem a to hlavně v době pastvy dobytka a rubání dřeva. V naší době se již málo průmyslem tím zabývají a časem kovolitectví domácí úplně se vytratí. Arci ještě tu i onde vyskytují se nové kovové výrobky; nevyrovnají se však ani pečlivostí vypracování, ani úhledností těm starým a n t i c k ý m ozdobám, jaké ještě mnohé rodiny huculské ve velké vážnosti chovají. Většinou neprodají huculské rodiny předměty v díle tom uvedené a jen s největší námahou byly k účelu okreslení zapůjčeny.

Dále píše Wierzbicki, že ve způsobě zpracování a techniky kovových těchto památek lidového umění huculského možno říci, že jsou to zbytky z pradávné minulosti.

Vzhledem k slohu huculských kovových výrobků zejména šperků, zaznamenává Wierzbicki, že se při nich jeví znaky byzantského slohu a uvádí dále, že mnohé šperky připomínají zlaté šperky nalezené Schliemannem v místech, kde stávalo slavné město Troja a dokládá, že huculské šperky dosvědčují neobyčejně vyvinutý smysl pro krásu

a především ukazují, že Hucul velmi dobře ornamentu použiti uměl vzhledem k látce, jakož i k ploše předmětu samého.

Jako Huculové též i uherští Slováci na Trenčínsku a Oravsku podobné starožitné šperky z olova a mosazi doposud vyrábějí. Jsou to jednotlivci, kteří vedle hlavního svého zaměstnání zabývají se litím potřebných předmětů, jimiž zásobují celý kraj. Vypravoval mi Karel Štapfer, malíř v Praze, o své cestě po uherském Slovensku, jak v horské zapadlé dědině Zázrivé na Oravsku navštívil starého domácího kovolitce Jano Šípku, který tamější kraj zásobuje rozličnými charakteristickými přaskami, prsténky a podobnými předměty. On lije též ze zvonoviny zvonky pro krávy s okrajem ozdobeným jednoduchými vzory, jaké zhusta na popelnicích se vyskytují. Před léty přelil i veliký zvon kostelní. Náš Jano Šipka má všeliké huculským kadlubům podobné uhnětené i vypálené formy a malou pec, z kamenů postavenou a hlínou omazanou, asi 70 cm. vysokou, která jest umístěna v síňce. V peci na

Čís. 1.

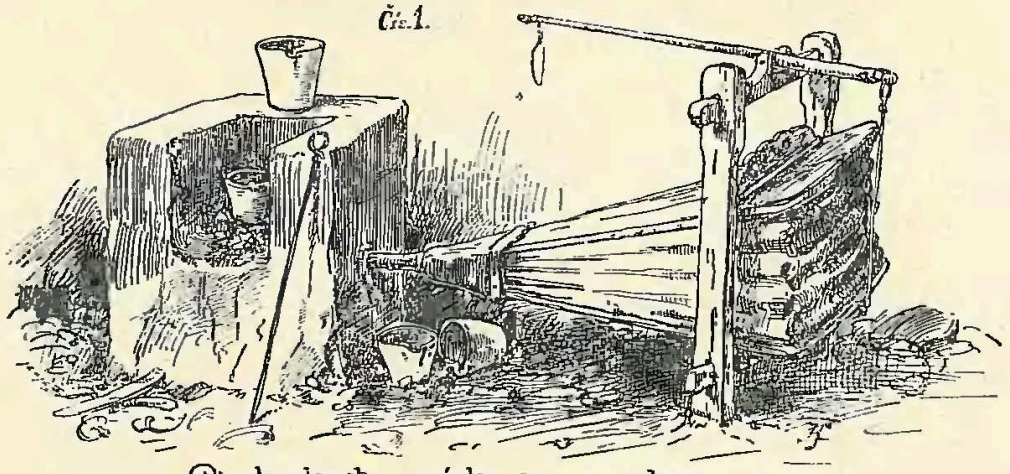

Pecka ku tavení kovů na prsky

povrchu jest úzký zářez pro umístění tuhových tyglíků pro tavení kovu, pod a kolem nichž topí dřevěným uhlím. Po straně ve zdi zářezu v peci jest otvor pro vzduch, jenž pomocí měchu kovářského ku zvýšení většího žáru do ohně se uvádí. (Viz obr. čís. I.)

Staré spony, mosazné přasky, zlomky lžíce a různého upotřebeného kovového náčiní, které mu zákazníci přinášejí, roztaví Jano na své pecince a pak lije z roztaveného kovu dle jejich přání předměty, jaké bezpochyby vyráběli jeho předkové před tisíci lety.

Zvláště prý pěkné prsténky i ze stříbra umí Jano uliti a také jedenkrate přelil i prsten zlatý. Podávám na ukázku úhledné práce Janovy náramek (obr. čís. II.), jakého způsobu doposud nosí hoši i dívky oravské na pravé ruce. Náramek sestává z řady přasek ulitých z mosazi s přimíchanou značnou dávkou cínu; neboť jsou bílé a lesklé jako stříbro. Přasky k náramku připevněny jsou pomocí úzkého řemínku

k širšímu koženému pásku tím způsobem, že řemínek provlečen jest střídavě přaskou, a pak zářezem učiněným do pásku, jenž ozdoben jest ještě knoflíčky z téhož kovu. Úzký na konci dírkami opatřený řemínek jest poněkud delší koženého pásku a sepíná pomoci poslední přasky kol ramene, prostinký sice, ale přece vkusný to náramek, mající charakteristický ráz lidového umění.

Čís. 2.

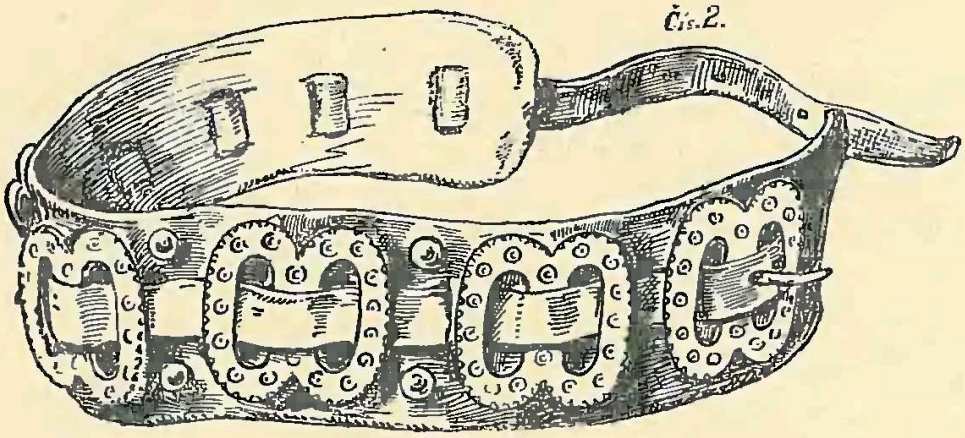

Ne méně zajímavé starodávné lité spony »spinky« vyskytující se na Oravě a Trenčínsku, jimiž zvláště muži své hrubé košile na prsou sepínají, řadí se důstojně k popsanému svrchu náramku a vynikají rovněž

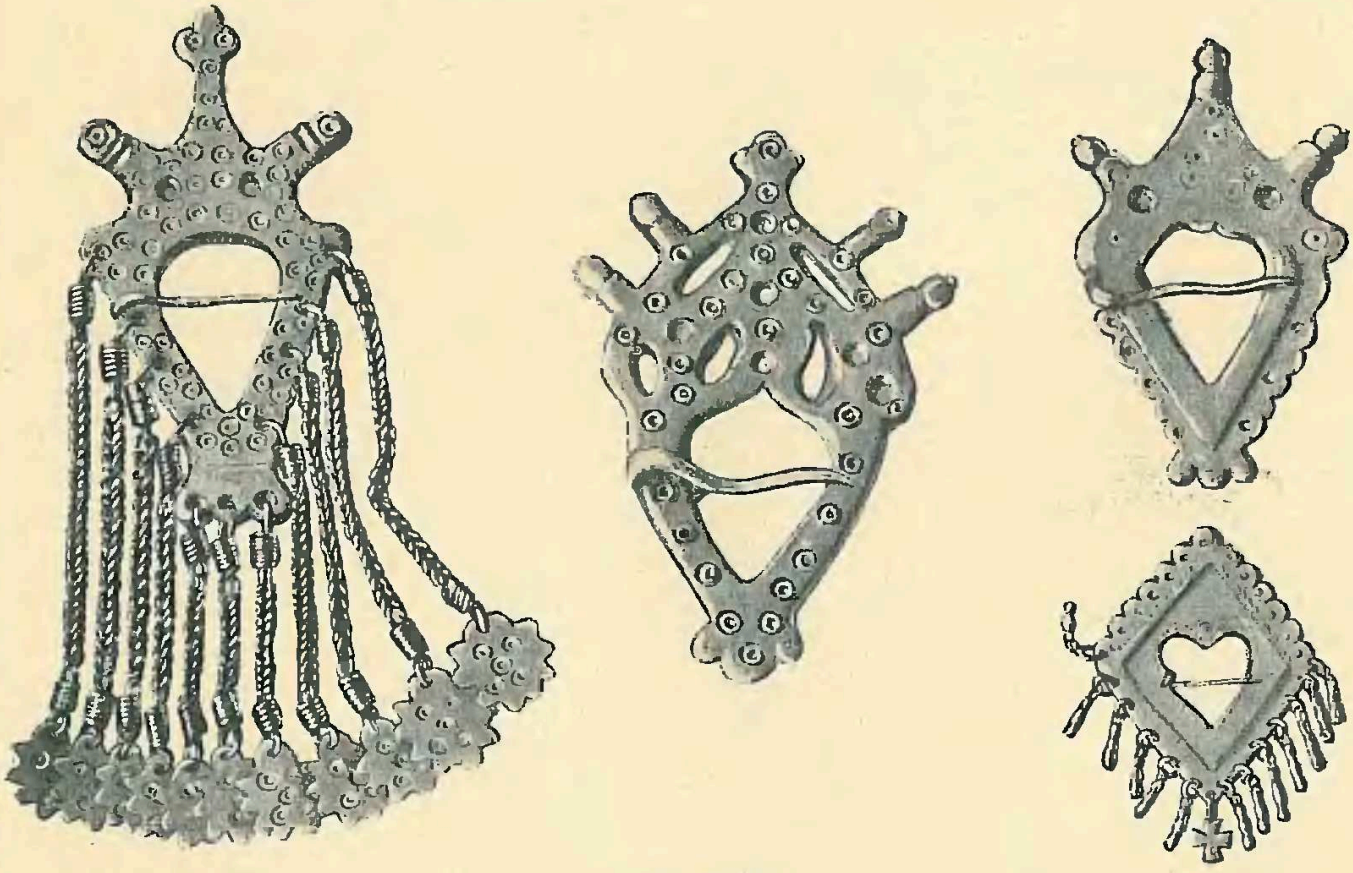

Obraz III.

vzácným archaismem. Podávám zde několik vyobrazení různých menších i větších těchto charakteristických spon mosazných. Spinky ty jsou po většině podlouhlé se srdcovitým otvorem uprostřed, jenž slouží ku prostrčení krajů rozparku na prsou košile, které se na jedné straně na spince krátkou jehlicí, připevněnou a jejím koncem o protější stranu opřenou, sepnou tím způsobem, že se nemůže ani látka sama vymknouti ani spinka odepnouti. Obraz III., čís. 1. a čís. 2. jsou mosazné spinky z okolí Čičman (majetek Národop. musea), jež dlouholetým nošením jsou po stranách silně obroušeny. Kolečko s tečkou, jež jmenovitě koštěné nástroje praehistorické zvláště v kolových stavbách nalezené chrakterisují, jest také oblíbenou ozdobou i těchto spinek. Spinka čís. 3. z Marikové na Trenčínsku jest rovněž hustě kolečkovým vzorečkem ozdobena a po krajích a na dolním konci spinky jsou provrtané dírky, v nichž navléknuty jsou řetízky na koncích s ozdobnými plechovými cinkátky.

Podobné vysourky čili cinkátka, bývaly při praehistorických špercích oblíbenou ozdobou; neboť mnohé ba nesčetné nálezy vykazují celou řadu šperků vysourkami ověšených jako jsou: náušnice, spony, náhrdelníky a pod. Pozoruhodné jsou také na uher. Slovensku jmenovitě na Oravě obvyklé široké až přes žaludek sáhající kožené pasy mužské, jež opatřeny bývají vkusnými mosaznými přaskami a pak ozdobné přasky prolamované z pasů mužských v okolí Velkého Lomu doposud užívaných o nichž však pojednati hodlám později. Elegantní něžná spinka čís. 4. ku sepínání ženských rukávů u krku pocházející z Valašska (okreslena při výstavce r. 1894 pořádané ve Frenštatě), jest rovněž lita z mosazi a malé podlouhlé vysourky slouží jí k ozdobě. Podobné spinky nosí a vyrábějí také polští horalé v Tatrách v údolí Nowotargském a j. (Srv. Wisła II., 96., IV., 392.)

Na Valašsku vyskytují se starožitné spony, jichž jsem několik kusů na výstavce národopisné ve Vsetíně spatřila. Jsou z perleti řezány, tvaru zakulaceného, mají uprostřed také kulatý otvor, jenž rovněž slouží ku prostrčení látky, kterou spinka pomocí připevněné jehlice sepíná. Kulaté tyto kotule jsou po kraji zoubkovány a všelikými vyrytými vzorečky okrášleny a jsou zhotoveny venkovskými umělci valašskými, kteří perletí a nýtkami dříve obuchy (valašky), dýmky, kříže a podobné předměty dřevěné ozdobovali. Obr. IV. představuje perleťovou spinku valašskou z musea Valašsko-meziříckého, jež výkres prostřednictvím vct. p. Domluvila pro článek ten nakreslila paní H. Němcová, choť tamějšího professora.*)

*) P. Domluvil, prof. na gym. ve Valaš. Meziříčí, učinil pokus na Valašsku vzkřísiti starodávné odvětví valašského perleťového průmyslu; protož dal větší množství perletí vykládaných předmětů zhotoviti a odeslal tyto do stálé tržnice do Brna. Bylo by žádoucno, aby naše veřejnost trochu větší pozornost tomuto odumírajícímu řemeslu našeho lidu na Moravě věnovala a nečekala, až by se toho uchopila některá německá továrna nebo obchodník židovský.

Perleťové tyto spony rovněž sloužily mužům ku sepínání košile na prsou.

Prastaré kovolitectví domové také na Valašsku se zachovalo. Do nedávna živila se rodina Mašlíků ve Štípě v kraji holešovském, litím drobných předmětů z cínu a olova. V řečené rodině zachovalo se též něco kamenných kadlubů na lití: knoflíků, banbelíčků, přasek, prsténků, agnůstek, rámečků atd. Kadluby ty zajímavé jsou tím více, že podobné kamenné formy vyskytují se při nálezech bronzů hallstattských a jsou tudíž důkazem, že až do dnes mezi lidem se udržela jednoduchá technika kovolitecká z dob tehdejších. Tyto kadluby daroval vlasteneckému museu v Olomouci známý sběratel p. E. Peck; na dvou z nich vyryt jest letopočet 1818—1819, sestávají ze dvou poloviček, v nichž žádoucí

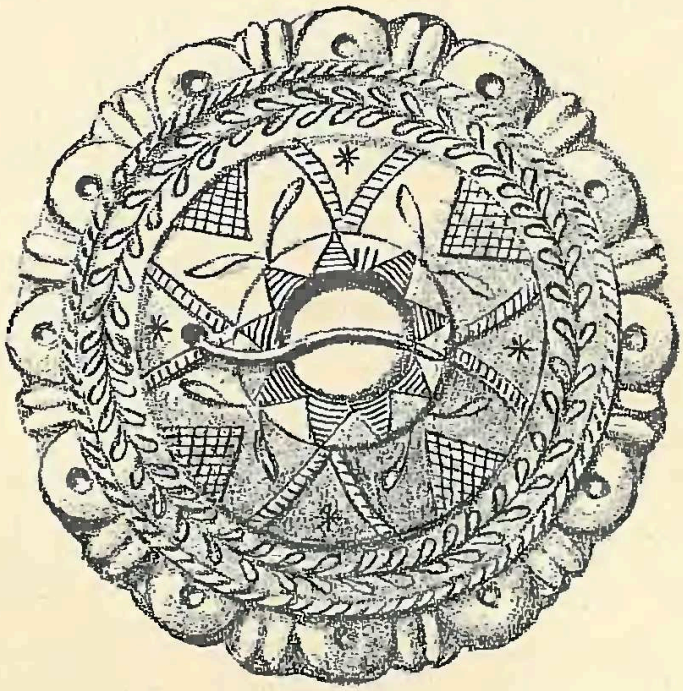

Obraz IV.

tvar jest na obou stranách vyryt a spojen byl úzkými žlábky ku rozvádění litiny na patřičná místa. Obě polovičky formy při lití byly pevně spjaty a po stranách ponechanými otvory vléván pak do vnitř roztavený kov.

V Čechách uchovaly se ještě v Postřekově u Domažlic u Chodů malé zpony (zapínátka), »kličky« a jiné předměty, které starý pastýř Ondřej Gibiš v Rašnicích doposud zhotovuje.

Laskavostí řidícího učitele pana O. Švejnara v Postřekově, dostalo se Národopisnému museu našemu několik těchto Gibišem pracovaných předmětů, o nichž doleji pojednám. Na mou prosbu obstaral pan Švejnar i ony formy, jakých kovolitec Gibiš ku lití svých výrobků upotřebuje. Formy tyto jsou pouze z tvrdého dřeva, skládají se též ze dvou poloviček s vyřezaným žádoucím tvarem. Polovičky tyto

se pomocí dřevěných kolíčků k sobě připnou a dřevěnými kličkami pevně spojí. Do ponechaného po straně formy otvoru pak vlije se roztavené olovo nebo cín a forma pak se ponoří do vody.

Mezi předměty Gibišem pracovanými (obr. V.) jest několik, které zvláště starožitným tvarem povšímnutí zasluhují. Jsou to předně malé spony »zapínátka«, (obr. V. čís. 5. a 6.) jichž doposud ženy chodské ku sepínání šátku u krku používají. Lity jsou z olova a podobny podlouhlým tvarem i způsobem zapínání spinkám slovenským a vyznačují se tím, že mají na vrcholku dva zobáčkem k sobě postavené ptáčky. Takové spony z bronzu, ze stříbra i ze zlata, nalezeny byly ve starodávných hrobech v Rusku, ve Švédsku a Norvéžsku.

Česká tato zapínátka okrášlena jsou rozličnými perličkami, které jsou buď zasazeny nebo pomocí tenkého drátku ku spince připevněny. Vedle zapínátek lije pastýř Gibiš z olova jehlice tak zvané k l i č k y (čís. 1. a 2.) sloužící k upevnění přástvy ke kuželu a pak zhotovuje dráty »háčky« z mosazného drátku a perel ku vytahování nití při předení (čís. 3. a 4.). Kličky jsou dvojího tvaru, některé kulaté, některé čtyřhranné a jsou buď na vrcholku malými kohoutky nebo křížky opatřeny a rovněž jako zapínátka hustě sklennými perlami posázeny. Hrot, na němž vyryty jsou jednoduché vzorky, opatřen jest při hlavici jehlice kulatým otvorem k upevnění kličky na vrcholku kužele přivázané tkanice nebo pentle, sloužící k ovinutí přástvy, jejíž konec tvoří kličku, která se pak do přástvy zabodne. Druh kliček se zakulacenou hlavičkou podobá se bronzovým kruhovitým jehlicím tak zvaným terčovým (Scheibennadel), vyskytujícím se v praehist. středoevropských skladištích (Depotfunde).

Zejména jsou to jehlice nalezené u Klemperova v Pomořanech*) které tvarem svým se podobají českým kličkám a možno také, že za časů dávných sloužily bronzové ony jehlice rovněž ku připevnění příze na kužel jako naše kličky.

Podobné kličky z mosazi i ze železa užší a bez perlové ozdoby doposud jsou v užívání na uher. Slovensku.

V Čechách nosívaly ženy ve vlasech dlouhé jehlice tvaru starožitného. Zejména jsou to široké ploské jehlice mosazné z Plzeňska a na Kralovicku (obr. VI.), jež v oblouk zahnuté se nosívaly pod čepcem »holubinkou« a jsou rozličně vykrojeny a vytloukaným lečkovým vzorem ozdobeny.

Na Nechanicku zachovaly se dlouhé mosazné i měděné jehlice pěkně vykrojené, na konci podobně jako u jehlic praehistorických obtočeny jsou hustě rýhou sloužící k tomu, aby z vlasů nevypadly. Jiné

*) V Ergänzungsblätter zur Zeitschrift für Ethnologie Heft 1. 1897. Bronze Depotfund von Clemperov Pommern von H. Schumann. Ve stati své uvádí spisovatel naleziště, kdež doposud ony terčovité jehlice se vyskytly, a síce v Meklenburku, ve východním Rusku a Dolním Rakousku.

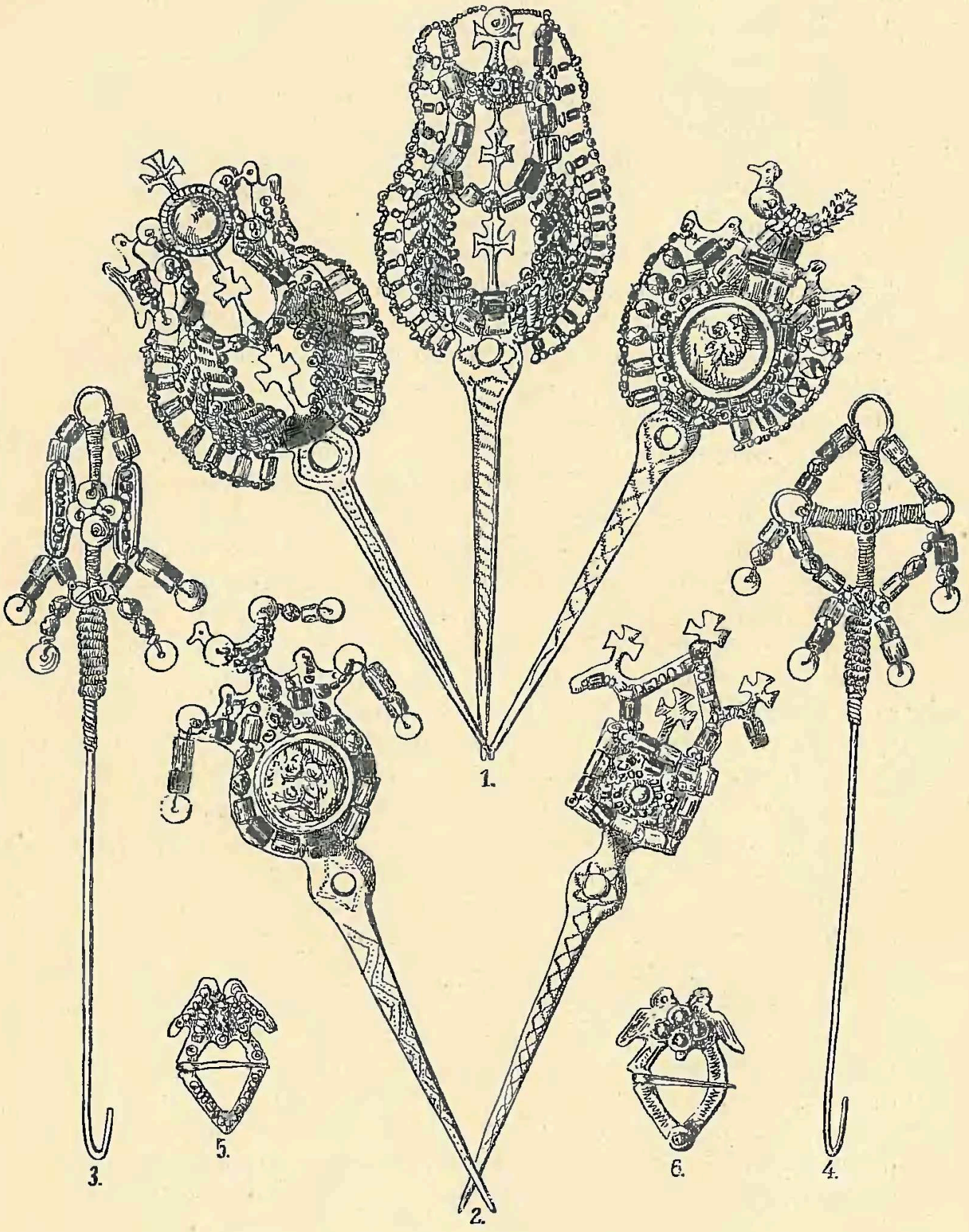

Obraz V.

ploské jehlice zvláště na Litomyšlsku uchovaly se doposud v truhlách stařenek. Jehlice řečené mají tvar hlavice i vyrytý ornament novější barokový a jsou též z mosazi a často silně postříbřeny a mívají v hlavě zasazené pestrobarevné sklíčko. K těmto jehlicím druží se tak

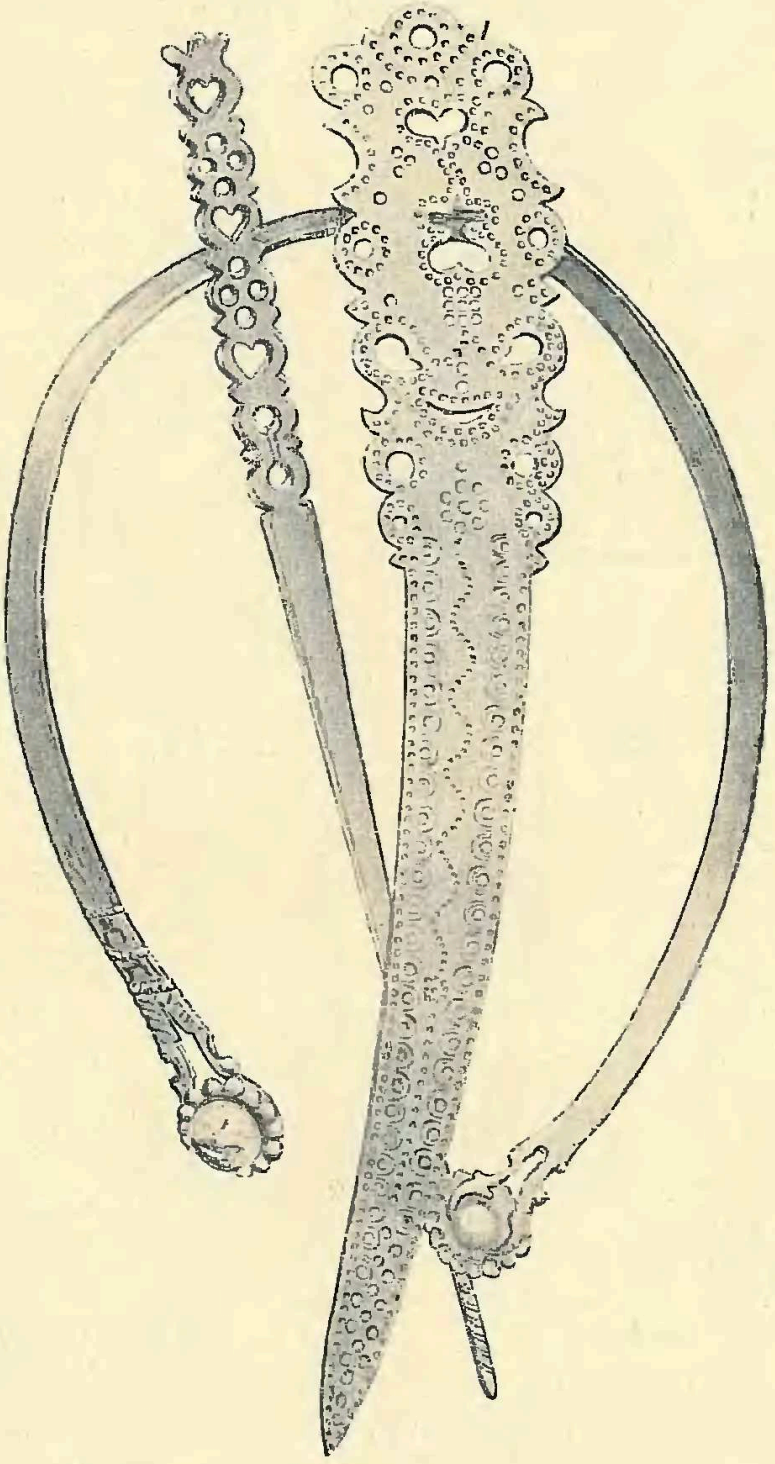

Obraz VI.

zvané »loubky« z okolí Litomyšlského a bývaly při čepci k čelu přišity tak, že oba konce, kaménky ozdobené, sáhaly po obou stranách až do půl tváří.

Zvláště zajímavé vlasové jehlice vyskytující se ve středních Čechách, jsou tak zvané »třaslice« (obr. VII.) pracované z postříbřeného měděného drátu, bělavých perel a cetek. Kruh drátěných oček, na nichž jsou připevněny třásně z bělavých, podlouhlých, sekaných perliček s cetkou na konci, tvoří vnějšek ploské hlavy jehlice. Vnitřek její vyplňuje paprskovitá hvězdice z dracounů a na příč táhne se drát

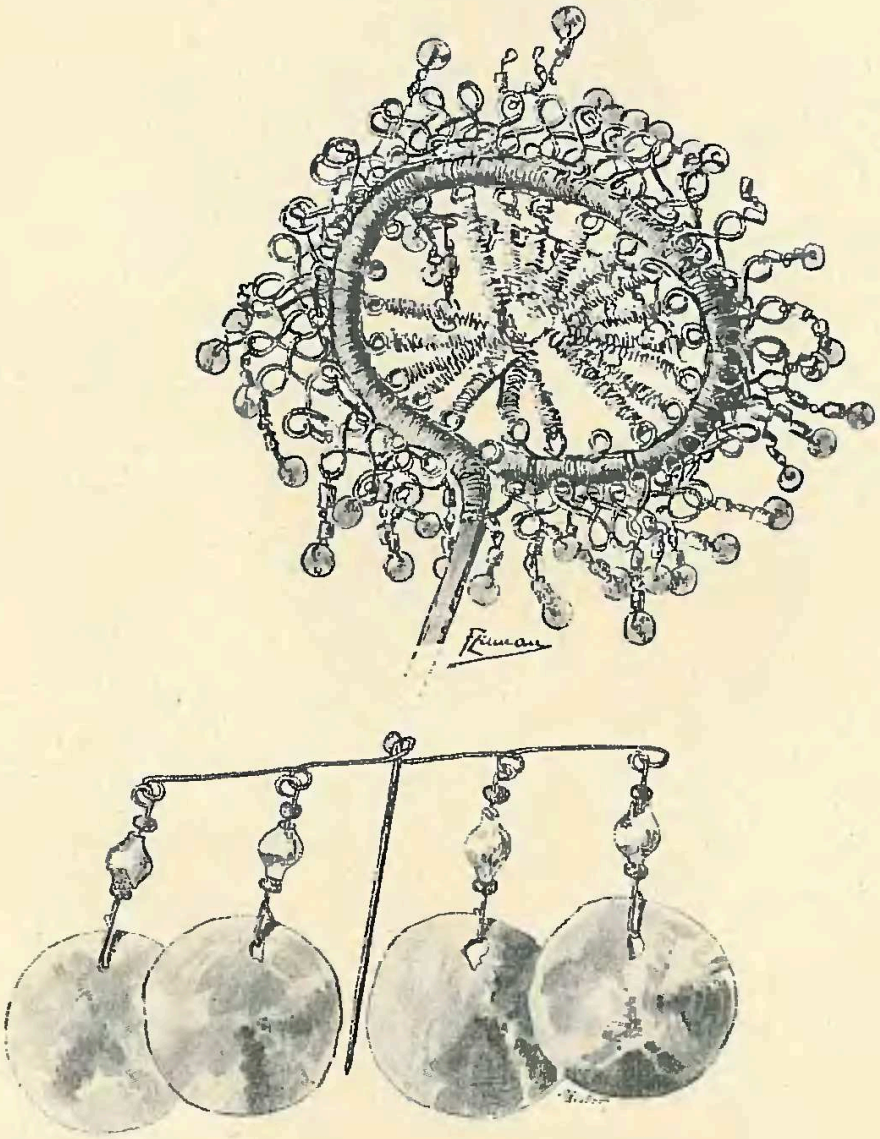

Obraz VII.

rovněž podobnými třásněmi opatřený. Těchto řetízků čili tráseň z perel a cetek jest na ploské jehlicové hlavici hustě připevněno, které při každém pohybu nositelky se třesou. Pozoruhodno jest, že podobné stříbrné třaslice, naušnice a spinky s cetkami, objevují se u lidu norvéžského a ve Švédsku doposud.*)

*) V Časopise Spolku přátel starožitností v Praze, jehož redakce cliché třaslice Národop. Sborníku laskavě zapůjčila, popisuje J. Soukup v čís. 1. některé šperky

Ve střední Moravě uchovalo se u lidu šperků rázu starožitného velmi málo, skoro žádných. Uvádím zde jen laciné jehlice poutní, jež jsou tím zajímavější, že zachovaly tvar asi jehlic dříve drahocenných. Při poutích ve Vranově, Sloupu a Křtinách u Brna totiž prodávali kramáři do nedávna zvláštní jehlice, které pozůstávají z tenkého drátu, na jehož vršku do očka zavěšen byl vodorovně běžící drát. Na tomto drátě byly zavěšeny třásně z perel s plechovým penízkem na konci po většině čtyry. Někdy měla jehlice i dva pod sebou zavěšené drátky s třásněmi tak, že na hořejším čtyry a na dolejším šest třásní bylo zavěšeno. Tyto jehlice byly za mého dětství velice oblíbenou a zvláštní poutnickou ozdobou a každý skoro poutník si odnášel jehlice ony zapíchnuté za kloboukem nebo na prsou domů z místa posvátného.

V Brně doposud žije stařeček, který tyto jehlice pro poutníky dělával. Zvláštní ozdoby uchovaly se u Brna v okolí Klobouk, Šlapanic a Lišné; jsou to tak zvané vidlice čili vrčky. Tyto vrčky nosí stárky o hodech a sestávají z vidlic ze dvou stran zakulacených, jsou z olova neb cínu lity a uprostřed poněkud prohnuty, kolem nichžto na zad hlavy ovinou se vlasy a utvoří vrkoč, jenž se okrášlí stříbrnými ozdobami, květinami a pentlemi.

Podobnou malou vidlici zlatou ku sepínání vlasů z okolí Jablunkova chová Národopisné museum ve své sbírce, vedle staré stříbrné spinky a stříbrného náhrdelníku, kteréžto předměty získal pan J. Vluka, učitel a spisovatel ve Vídni. Spinka slezská podobá se slovenským spinkám, jen že jest nádhernější a filigranovou prací ozdobena, jest ze stříbra a částečně pozlacena. Používáno jí ku sepínání ženských rukávů u krku.

Pan Vluka laskavě mně sdělil, že ve Slezsku mnoho starodávných šperků drahocenných mezi lidem se zachovalo. Uvádí též okrasu krku stříbrné neb zlaté »potořky« nákrčníky to pozůstávající z řetízků, jež na Opavsku zvou se »okuláry« a zapínaly se touto svrchu uvedenou stříbrnou spinkou. Na Národopisné výstavě československé vyloženo bylo v oddělení slezském několik mosazných náramků archaického tvaru však nepodařilo se jich pro museum naše získati. O dalších šperscích slezských: pásech, naušnicích a podobné, pojedná později pan Vluka; sám jak doznal, nepochybuje, že v některém zákoutí Slezska dopátrá se i domácího kovolitectví.

Ku konci podotýkám, že na uherském Slovensku chovají některé rodiny stříbrné ozdobné knoflíky, přasky a podobné, které rovněž pocházejí z dílny domácí a vynikají ne jen starožitným rázem, nýbrž dosti dovednou technikou kovoliteckou. *Vlasta Havelková.*

Obrázky kreslila *Madlena Wanklova.*

---

lidové, mezi nimiž uvádí také ony třaslice. Také píše p. dr. J. Matějka v témž časopise v čísle 2. o dvou spinkách z Litomyšlska a poukazuje též na jejich podobnosť se šperky praehistorickými.

K „Slovu o zádruze".

(Kritická úvaha o nové theorii Dra. Jana Peiskera.)

Redaktor »Národopisného Sborníku« p. prof. dr. Pastrnek přijav rozpravu p. dra. J. Peiskera »Slovo o zádruze«, požádal mne, abych vyložil svoje zásadně odchylné stanovisko v otázce o zádružném zřízení u Slovanů. Ochotně vyhovuji projevené žádosti a dovoluji si stručně rekapitulovati, pokud se týče nově formulovati to, co bylo předmětem spisu mého »Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském«.

Pan dr. Peisker praví na str. 78.[1]) své rozpravy, že práce moje má se k práci jeho jako *a* k *non a*. Ano, v podstatě má pravdu. V podstatě pravím. Zdajíť se výsledky mého bádání i výsledky bádání p. Peiskerova býti diametrálně rozdílné ve všech směrech, avšak ve skutečnosti tomu tak není. V čem se úplně s Peiskerem rozcházíme, jest to, že já se všemi dosavadními badateli — ani Stojana Novakoviće nevyjímajíc — pokládám zádruhu za starobylou právní instituci, známou Slovanům od dob nepamětných, kdežto Peisker považuje zádružné zřízení za výtvor pozdních poměrů a domnívá se při tom, že vzniklo u Slovanů vlivem cizím, vlivem daňového systému římskobyzanckého.[2])

Kromě toho lišíme se s p. drem. Peiskerem v tom, že já někdejší šlechtickou zádruhu u Jihoslovanů, Čechů a Poláků — a ovšem i u Rusů — pokládám za totožný právní ústav s dnešní selskou zádruhou jižních Slovanů a ruských mužíků, kdežto p. dr. Peisker myslí, že u šlechty nelze o zádruze vůbec mluviti, nýbrž jen o šlechtické nedílnosti, kteráž jest »od selské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílná.« (Str. 82.) Vyslovil se tak sice jen o plemićích chorvatských, avšak má patrně na mysli i šlechtu českou a polskou, poněvadž v opačném případě nemohl by ignorovati nejen četné a jasné zákonné předpisy práva českého i polského, nýbrž i nesčíslné doklady zádružného zřízení mezi českou a polskou

---

[1]) Cituji dle Národopisného Sborníku IV. a nikoli dle separátního otisku práce p. Peiskerovy.

[2]) Na str. 55 svého spisu praví p. dr. Peisker: »Na základě římskobyzantského systému berního, pod Turkem ztrnulého, vznikla v dobách národní poroby velká »slovanská« zádruha jako instituce, která dodnes jakožto prý přežitek domnělého kommunistického eldoráda staroslovanského plete rozum mnohé jinak moudré hlavě.« — Na str. 77. praví dále: »Velká zádruha srbská jakožto instituce lidová jest novotvar z dob tureckých . . . Zádruha vůbec, t. j. kuća o dvou neb více ženatých mužích . . . jest nutným důsledkem recepce římské capitatio . . . Dříve zádruhy nebylo a býti nemohlo . . .« Str. 45: »Můžeme směle tvrditi, že Jihoslované zádruhy na Balkán nepřinesli . . . «

šlechtou. Stáří a existenci české zádruhy nepokusil se vůbec ani slovem bráti v pochybnost, ač to bylo jeho povinností v první řadě. Pavlovi, v něhož se za deset let proměnil Šavel,[1]) dobře by bylo slušelo, aby poněkud nezvratněji vyložil své nové confiteor.

V ostatním s p. drem. Peiskerem namnoze — ne ve všem — souhlasím a výslovně to konstatuji, poněvadž z formy p. Peiskerovy rozpravy mohlo by se zdáti, že pisatel její přišel v leckteré příčině na nějaké nové objevy; těch však ve skutečnosti není. Především činí p. Peisker na mnohých místech rozdíl mezi »velkou zádruhou« (str. 40 a násl., str. 53, 54, 55 a j.) a »zádruhou vůbec« (str. 77 a j.) — někde mluví také o »malých zádružkách« (na př. na str. 98), jež jinde nedůsledně nazývá »rodinami« (na př. na str. 99)[2]) — jako by tu bylo podstatného rozdílu v právní instituci, a jako by snad ti učenci, kteří zastávají pradávný původ zádruhy u Slovanů, tvrdili, že staří Slované žili jen ve velkých zádruhách (srv. na př. str. 110, »staroslovanský kommunism rodový«). Já nic podobného ve spise svém jsem netvrdil, a pokud mně známo, ani přednější seriosní badatelé na poli slovanského práva podobného mínění neprojevili. Co mne se týče, musím poznamenati, že by bylo docela nesprávno imputovati mně, jako bych si snad představoval u starých Slovanů zádružné zřízení tím způsobem, že snad celé obšírné rody společně chlebily. Nejlepším svědectvím toho, že u starých Slovanů nepředpokládám všeobecně rozšířenou »velkou zádruhu«, jest již pouhý nadpis mé knihy »Rodinný nedíl«. Již nadpisem »Rodinný« (nikoli »rodový«) nedíl chtěl jsem ukázati, že neběží vždycky o široké svazky příbuzenské, ba že častěji možno v právu slovanském mluviti o nedílné rodině než o rodu nedílném Také v předmluvě knihy své mluvím o »rodinném zřízení«, nikoli o rodovém zřízení. Vedle toho musím však poukázati na četná místa, kde zřejmě uvádím, že to, co platí o zádruhách počtem silnějších, platí též o zádruhách menších, pro něž zaveden jest Bogišićem termin inokoština. (Str. 11, 51, 75 a 106 mé knihy.)

Panu dru. Peiskerovi nelíbí se také výraz kommunismus,[3]) i polemisuje proti mínění, které by vydávati chtělo zádruhu za zřízení kommunistické. Se mnou polemisovati nemusí. Já nic takového netvrdím, a ostatně i kdyby někdo výrazu »kommunismus« o zádruze užil, tak příliš by se mně

[1]) Ještě před deseti lety psal p. J. Peisker o české zádruze. Viz článek jeho Zádruha na Prachensku. (Athenaeum r. 1888, roč. V. čís. 9. a 10.)

[2]) Dobře to postřehl již prof. Osvald Balzer v rozpravě O zadrudze slowiańskiej. Uwagi i polemika (v Kwartalniku Histor., roč. XIII., seš. 2., též separátně; cituji dle separátního vydání), str. 42 a 43. Balzer vytýká Peiskerovi, že se tu dopouští bałamuctwa.

[3]) Zádruhový kommunism staroslovanský, str. 38, 55, 103 a j.; rajský kommunism, str. 39; kommunistické eldorado, str. 55 atd.

výraz ten nepříčil, poněvadž ty důsledky, které p. dr. Peisker z kommunismu činí, nejsou nevyhnutelné. Ani v kommunismu není možno, aby do všech krajností proveden byl princip rovnosti všech jednotlivců sdružených v jeden celek. Nejlepším dokladem toho, že nepokládám zádruhu za zřízení »kommunistické«, jest poslední věta mého spisu, kde pravím zcela jasně: »Zádruha jeví se zvláštním ústavem soukromého práva, spočívajícím jednak na principech práva rodinného, jednak na zásadách pospolitého (kollektivního) věcného práva k nemovitostem.« Věta tato nepřipouští žádné pochybnosti.

Panu dru. Peiskerovi vadí již pouhá možnost, že by staří Slované mohli žíti ve zřízení zádružném. Možnost ta vadí mu jako někdejšímu horlivému zápasníku v bojích o RZ. Prozrazuje to již prvými slovy své práce: »V boji o rukopisy měl Zelenohorský . . .« Nač tahati do sociologických a právněhistorických studií RZ? Vždyť já se na něj neodvolávám, jako to činili před boji rukopisnými četní právníci a sociologové.[1])

Jest pravda, že v ZRsu věnováno jest několik vět »rodovému kommunismu staroslovanskému«, a sice vět tak klassických, že každý, kdo by řešil otázku pravosti či nepravosti řečeného rukopisu jen na základě uvedených vět, musel by býti přesvědčen o pravosti ZRsu Několik těch vět děsí p. dra. Peiskera do té míry, že ve spise svém jeví jakousi podrážděnost, ač na oko se tváří, jako by byl »shovívavý jak se sluší na vítěze«. (Str. 39.) Kdyby byl p. dr. Peisker zachoval při práci své náležitou rozvahu, mohl míti snadnou námitku proti těm, kdož by hájili pravost ZR-su pouze z toho důvodu, že líčí se v něm klassickým, zcela věrným způsobem zádružné zřízení u Slovanů. Vždyť tento sociologický, resp. právněhistorický důvod sám o sobě nemůže padati na váhu, a je-li tu celá řada jiných okolností, které mluví proti pravosti ZRsu, pak žádný klidný odpůrce pravosti rukopisu toho nemusí se zbytečně rozčilovati a hartusiti na ty spisovatele, kteří dokazují starobylost zádružného zřízení u Slovanů z četných právních pramenů, o jichž pravosti dosud pochybováno nebylo. Pokud mne se týče, prosím p. dra. Peiskera, aby mně ukázal jen jediné místo v mé knize, kde se opírám o RZ. a kde tvrdím, že by zádruha byla výlučným zřízením slovanským, jehož by pražádní jiní národové než slovanští neznali. A také jej prosím, aby mně ukázal jen jediné místo v mé knize, kde vychvaluji zádružné zřízení jako nějaké »eldorado« anebo jako nějaký »cíl lidské společnosti«.

Co se ZR-su týče, nebude sice p. dru. Peiskerovi možno ukázati, kde bych se na rukopis ten odvolával, avšak on myslí patrně nikoli na literu,

[1]) Zajímavo jest, že spisovatel z protějšího tábora v recensi mého spisu činí mně výtku opačnou pravě: »Také by bývalo záhodno zmíniti se o tom, co pronásledovaný rukopis Zelenohorský o starobylém rodovém řádu v Čechách podává... Odkud to?« (Osvěta, 1898.)

nýbrž na ducha onoho pergaménu. Praví v jedné z prvých vět své rozpravy: »Litera ZR-su sice mrtva jest pro vždy, leč duch jeho vznáší se nad námi, proniká mozek i útroby naše, všeho Slovanstva, ba celého světa učeného; kotvíť jedna z obou těch základních nepravd dnešního sociálního dějezpytu — markgenossenschaft germánský a zádruhový kommunism staroslovanský — jedině a výhradně v ZR-su«. (Str. 38.)

O správnosti této své domněnky jest p. dr. Peisker tak přesvědčen, že nikdo mu nedokáže opak, a proto chci-li se přece jen hájiti, nečiním tak k vůli p. dru. Peiskerovi, nýbrž k vůli nestrannému posuzovateli třetímu, jehož úsudek není zakalen zbytečným strachem o pravost či nepravost ZRsu. Že by zádruha byla výlučným slovanským právním ústavem nejen že jsem nikde netvrdil, nýbrž naopak pravím na str. 134. své knihy toto: »Zřízení zádružné nebylo nějakou zvláštností slovanskou, nýbrž známo bylo kdysi národům moderním, stojícím nyní na vysokém stupni kultury. Širší svazky příbuzenské existovaly zejména ve starém Řecku...« Na str. 130 pak pravím: »Zádruha jest ústav národů ryze agrárních a tím i konservativních, a těmi byli vesměs Slované.« Zkrátka již z těchto vět jest nade vši pochybnost jasno, že »duch ZRsu nevznáší se nade mnou a neproniká mozek i útroby moje,« poněvadž stoje na stanovisku ZRsu nemohl bych se dotýkati zádružného zřízení ve starém Řecku atd.[6])

* * *

Celá rozprava p. dra. Peiskera »Slovo o zádruze«, založena jest na spisu srbského učence Stojana Novakoviće »Село«. Nebýti díla Novakovićova, byl by p. dr. Peisker nenapsal »Slovo o zádruze«. Pan dr. Peisker cítil tudíž potřebu odvděčiti se Stojanu Novakovićovi a pasoval jej za genia. »Resultaty geniálního Srba působí — prý — při vší širokosti ve formě tak prudce, že nepředpojatý čtenář maně cítí, jak dosavadní představy rázem se propadly a ve vědě nastává obrat.« (Str. 55.) Obrat nastává dle mínění Peiskerova tím, že Stojan Novaković již r. 1891 břitce dokázal, že velká zádruha jihoslovanská není ani stara. (Str. 40.) Žel však, že objev Novakovićův »nepůsobil dosud na běžné povídačky o zádruze prudkostí dynamitu, ba že se o něm takměř ani neví.« To prý divně charakterisuje dnešní úroveň slovanské vlastivědy. (Str. 40.)

Poslyšme tedy, co praví Stojan Novaković o zádruze. V díle svém Село z r. 1891, které jest věnováno mnohým právním otázkám,

[6]) I toto zatažení ZRsu do otázky o zádruze dobře charakterisuje Balzer u. m., str. 41, těmito slovy: »Całe wytoczenie zielonogórskiej sprawy można nazwać robieniem »wiele hałasu o nic«, uważać raczej za prostą walkę z wiatrakami, aniżeli za obmyślany poważnie zarzut naukowy.«

zabývá se Novaković ve IV. kapitole »majetkovými, osobními a pracovními poměry« starých vesnic (str. 183—250). Mezi jiným píše tu též o dvou značně se různících právních ústavech, o t. zv. miru čili obcovém zřízení [1]) (rus. též сельская община, поземельная община, něm. Dorfgenossenschaft) a pak o zádruze (rus. семейная община atd., něm. Familiengenossenschaft, Familiengemeinschaft) [2]). Zřízení obcovému čili miru říká Novaković заједница сеоског имања, сеоска (имовна) заједница a řídčeji i сеоска задруга (u. m. str. 183 a násl.). Naproti tomu má pro zádruhu čili rodinný nedíl výraz задруга a jednou i породична задруга (str. 205 a násl.). Jakého názoru jest Novaković v otázce, bylo-li starým Srbům známo obcové zřízení, to prozrazuje hned v prvých dvou větách IV. kapitoly svého spisu, a sice tam, kde stručně uvádí obsah celé kapitoly. Stojí tam doslovně: »Заједница сеоског имања или сеоска задруга. Наши извори и стари и нови не знају ништа о овом предмету, и ако га помиње византијско законодавство«. A to znamená: »Majetkové společenství vesnické obce (vesnice) čili obcová zádruha (nikoli selská, mezi sedláky obvyklá zádruha, ta by musela býti nazvána сељачка задруга). Naše (srbské) prameny, jak staré tak nové, nevědí nic o tomto předmětu, ač se o něm zmiňuje byzancké zákonodárství.« Сеоска задруга (mir, obcové zřízení) jest tedy pramenům srbským neznámá. To praví Stojan Novaković již ve stručném obsahu IV. kapitoly svého spisu a to také na následujících stránkách (183 a násl) dokazuje. Tvrzení jeho jest však velice opatrné a střízlivé. Ačkoli se mu nikde nepodařilo přijíti na stopu obcového zřízení srbského, přece nevylučuje možnost, že v prvých dobách po usazení Srbů na Balkáně mohla mezi Srby existovati forma obcového zřízení. Praviť doslovně: »Bylo-li někdy v prvých dobách nějaké majetkové společenství vesnické obce, zaniklo dávno před XIV. stol.« (U. m. str. 189).[3]) Reservu tuto zachovává Novaković z toho důvodu, že uvádí listinné doklady ze XIV. stol., a v těch arci není nějaké stopy po mirovém zřízení v Srbsku. Také ve stručném obsahu IV. kapitoly (na str. 183) vyjadřuje se učenec tento velmi opatrně: »Věk XIV. — nikoli tedy doba před XIV. stol. — ukazuje nám, že vesnické obce v ohledu majetkovém rovnaly se obcím nynějším (kromě šlechtických práv a břemen).«

---

[1]) Užívám schválně názvu »obcový«, poněvadž adjektivum »obecní« nabylo již jiného významu a na pojem náš dobře se nehodí. Rusové užívají výrazu общинный, což bychom přeložiti mohli do češtiny »občinný«; přece však myslím, že bude lépe držeti se přídavného jména »obcový«, poněvadž výraz »občina« nabyl u nás poněkud jiného významu než znamená ruské slovo община.

[2]) Německé terminy kladu tu jen proto, že Peisker, u. m. str. 95 a 98, užívá též německé terminologie. Výrazy ruské uvádím z toho důvodu, že na jich základě porozumí se lépe terminům Stojana Novakoviće.

[3]) Pokud není k vůli důležitosti věci nezbytno, abych citoval v originálu, cituji v českém překladu.

Ostatně však nezáleží na tom, co píše Stojan Novaković o mirovém zřízení, pokud se týče Srbů. Nás zajímá prozatím zcela jiná otázka než jest zřízení mirové, a jest to jen vinou Peiskerovou, že bylo nutno zavaditi i o tuto věc. Pan dr. Peisker následuje totiž St. Novakoviće tak věrně, že spletl ve »Slově o zádruze« dva naprosto rozdílné právní ústavy, a to snad proto, že také jeho vůdce zabývá se ve spise Село oběma těmito instituty, ač jim ovšem velmi dobře rozumí.

Přejděme už k tomu, co píše Novaković o zádruze čili rodinném nedílu. Na str. 205 praví: »Dnes se všeobecně myslí, že rodinná zádruha byla ve starší době ve velikém květu. »Ve dřívější době drželi se sedláci pevněji zádruh než nyní. Dnes jest největší zádruha (aspoň v tom kraji, o němž nyní mluvíme), žijí-li dva nebo tři bratří ve společenství. Jinak se dělí, jakmile se druhý ožení; tak se množí inokoština a s ní i nuzota,« píše M. Gj. Miličević . . . A nyní uvádí Novaković výroky jiných spisovatelů, kteří mají za to, že dříve zádruha více kvetla než nyní. Jsou to Karadžić, Obradović, Ivanović, Jovanović. Na str. 211 vyslovuje se pak Novaković o zádruze sám. Praví doslovně: »Zádruha sama znala (v Srbsku) hranici, přes kterou těžko jest jí šířiti se, a jest přirozeno, myslím, **že starší doba více přála zádružnému životu,** byť i (али ипак, ale přece) v užším příbuzenském kruhu. Dle toho bylo by správno očekávati, **že dříve bylo mnohem více obyčejných, malých zádruh,** než jich jest dnes, a že i ty malé zádruhy dnes před našima očima mizejí, avšak větší počtem členů silnější (многобројније) zádruhy, byť byly pro hospodaření sebe výhodnější, **byly,** abychom se tak vyslovili, **vždycky řídké, ačkoli i jich snad mohlo býti ve starší době více, než jich jest dnes.**[1]) Ostatně spisovatelé naši nevylíčili ještě dostatečně veškeren vnitřní život zádruhy ve všech jednotlivostech. Mezi jiným bylo by dobře, kdyby se mohlo vyzkoumati, do kterého stupně příbuzenstva zádruha se udržuje, a kdy se takořka z přirozené potřeby tříští (drobí) a dělí na nové domácnosti (zádruhy, kuće). Popatříme, v čem nás o zádruze může poučiti historie (starina) svou zachovanou látkou o tomto zajímavém společenském útvaru.«

---

[1]) Pro důležitost věci uvádíme na tomto místě také text srbský: „Задруга сама је познавала границу, преко које јој је тешко ширити се, и природно је, мислим, да је старије време више марило за задружни живот, али ипак у тешњем сродничком кругу. Према томе би било правилно очекивати да је раније било много више обичних малих задруга, него што их данас има, па да и те мале задруге данас на наше очи ишчезавају, али веће многобројније задруге, ма колико да су корисне биле по кућење, биле су, колико бисмо рекли, увек ретке, и ако је и њих, може бити, могло у старије доба бити више него што их је данас“ . . .

Tedy to a to dalo by se očekávati, jest otázka, zdali vše jest potvrzeno historickými fakty, starinou, jak praví Novaković. Stopujme věc dále. Na str. 212. svého díla pokračuje Stojan Novaković: »**Existence** (trvání, опстанак) **i rozvoj zádruhy jsou v nerozlučné souvislosti jednak s finanční státní soustavou,** která je může buď chrániti nebo jim býti nepřízniva, **jednak s obecnými kulturními, morálními a právními pojmy v národě.** Vývoj pojmů o individuální svobodě jest zádruze nepříznivý; neboť zádruha svou pospolitostí (společenstvím, заједницом vylučuje osobnost i osobní práva (zvláště co se týče majetku). Dokud národ (lid) žije v přesvědčení, že jedinec vůči zádružné jednotě nepadá na váhu a že se této jednotě z pravidla musí podrobovati a podřizovati, dokud nikomu ani nenapadne, aby pochyboval o svatosti zádružného řádu (zákona), dotud jest půda pro existenci a rozvoj zádruhy velmi příznivá, a zádruha bude se svým, tradicí posvěceným řádem udržovati se beze všelikých obtíží, dělíc se teprve tenkráte, až na to dojde řada buď z přirozené potřeby nebo pro nějakou jistě nevyhnutelnou příčinu. Jakmile se však počne klásti více váhy na osobní práva, jakmile se osobní požadavky a osobní práva počnou vynášeti nad zádružnou jednotu, a jakmile se o zákonech té jednoty k vůli osobní vůli a osobním požadavkům počne pochybovati — základem zádruhy jest otřeseno, a ona již stěží může obstáti (trvati dál, опстати). Špatné státní zákony, které by osobní vůli v zádruze jen nadržovaly, mohou jen urychliti ten proces, který časem sám nastává. Ve staré době, kterou se zabýváme, rozvoj osobní samostatnosti nemohl zádruze vaditi, poněvadž se tato samostatnost v oné době nepociťovala. M n o ž s t v í a s í l a (v e l i k o s t) z á d r u h z á v i s e l a j e n n a t e h d e j š í c h n á r o d n í c h a h o s p o d á ř s k ý c h o b y č e j í c h a n a s t á t n í f i n a n č n í s o u s t a v ě.«[1])

Na str. 213 pokračuje pak Novaković: »V tom ohledu třeba nám vyšetřiti, nač se hledělo při vybírání daní, při ukládání prací a jiných všelikých dávek. Bohužel není možno najíti nějakého stálého pravidla ani co do práce ani co do dávek, avšak dle nespravedlivé hrabivosti, která charakterisuje onu dobu, přirozeno jest míti za to, že se vždycky hledělo vzíti a vymačkati co nejvíce. T o p r a v i d l o j i ž n e m o h l o b ý t i z á d r u z e n a p r o s p ě c h. **Poněvadž vždycky byly i inokoštiny i zá-**

---

[1]) Aby každý měl kontrolu správnosti překladu, uvádíme nejdůležitější místa — počátek a konec — v originálu: „*Опстанак и развитак задруге* у неодвојној су вези с једне стране с финансијским државним системом, који их може заклањати или поњих бити непогодан, и с општим културним, моралним и правним појмовима у народу . . .“ . . . „*Множина и снага задруга* тога времена зависила је само од ондашњих народних и економних обичаја и од државнога финансијског система.“ (U. m. str. 212 a 213.) Опстанак = existence, trvání. Výrazu toho třeba dobře si všimnouti. Снага задругâ = síla zádruh, t. j. počet členů v zádruhách (број чланова у задругама).

druhy, a poněvadž se nedá dokázati, že bylo silnějších zádruh, o čemž trochu dále promluvíme, zdá se, že se vždycky počítalo s inokoštinou, s odrostlými muži (bez ohledu na zádruhu) i s kućemi (kterými se často rozumějí zádruhy), ale s těmito posledními patrně teprve v druhé řadě.[1]) Silná práva vrchnostenská nad sedláky (vesničany) při známé moci silnějšího stěží měla vrchnosti k tomu, aby chránily zádruhu, příčící se v základě jejich osobním zájmům« ... (Str. 214): »Dávky biskupské vybíraly se po starém římskobyzanckém obyčeji dle domácností (kućí), a poněvadž se vybíraly z každého dýmu (krbu, domácnosti), nazývaly se dimina čili dimnica. Dle rozpravy Zachariae v. Lingenthal o berní soustavě římské říše vyvinul se tento způsob vybírání daní z římské osobní daně. Již za římské doby počala se ta daň vybírati dle krbů čili domácností, a počalo se míti za to, že jsou v jedné domácnosti dvě nebo tři dorostlé mužské osoby nebo čtyry ženy. To by bylo jakési přihlížení k rodinnému sdružení čili k zádruze.[2]) V pozdější turecké době pokračovalo se ve vybírání dimnice z každé domácnosti dle starobylých z římskobyzancké říše zděděných obyčejů, a z té doby máme »nařízení jaksi přímo proti zádruze čelící ...«

Významná a velice důležitá jsou též tato slova Stojana Novakoviće (str. 215): »Mělo by velikou cenu, kdyby se dle památek našich mohlo určiti, jakým způsobem se v Srbsku ve středním věku rozvrhovaly daně a práce (roboty). Nepouštějíce se pro nynějšek nijak do té otázky, neboť se jí dotýkáme jen za příčinou její souvislosti se zádruhou, musíme hned poznamenati, že památky jsou pro nás co do rozvrhování prací a daní dnes dosti nejasné ...«

Pomineme to, co uvádí dále Novaković o finanční soustavě v někdejším Srbsku, poněvadž to s otázkou naší souvisí jen mimotně, a zastavíme se jen u výsledku jeho bádání.

Na str. 218 praví: »Z toho jest jasno, že některé práce (roboty) byly požadovány dle hlavy (od osoby jednotlivcovy), jiné však od domácnosti, a že se hledělo, aby na zádruhu nebyla uvalována menší břemena než na inokoštinu ...«

Podobně se vyslovuje Novaković na str. 224 svého díla: »Také za srbské doby rozvrhovaly se některé práce podle kućí, některé však na

---

[1]) *Како је увек било и инокоштина и задруга,* и како се не да доказати да је било јачих задруга, о чему ћемо мало даље посебице говорити, изгледа да се махом рачунало с инокоштином, с одраслим мушким главама (без обзира на задругу) и с кућама (под којима се често разумевају задруге), али с овима последњим очевидно тек у другом реду.

[2]) То би било неко обзирање на кућевну родбинску заједницу или задругу. U. m. str. 214.

všechny (jednotlivce) bez rozdílu. Dle toho jest jasno a beze vší pochybnosti, že finanční zájmy vyšších společenských vrstev raději viděly kučí co nejvíce (kuće v počtu co největším), ačkoliv ani jejich zájmu to neprospívalo, aby jejich kuće byly slabé a zcela inokosné, neboť inokoština nemohla vyhovovati ani sobě ani jim.«

Na to se zmiňuje Novaković o 49. čl. Dušanova Zákonníka,[1]) jednajícím o tajném dělení zádruh, jejž vykládá právě tak jako já ve svém Rodinném nedílu (str. 47). Pak vykládá jiná místa z pramenů (ze Zákonníka Dušanova, ze svatoštěpánské chrysobule a j.) a dokazuje, že »ani ve starém Srbském státě nebyly poměry pro zádruhu nejpříznivější.« (Str. 225.) »Státní moc nejen měla na tom zájem, aby kuće dělila, nýbrž ve skutečnosti to také činila.« (Str. 228.) »Ačkoliv i v oné době (za Štěpána Dušana) mohly existovati větší zádruhy, jest patrno, že nejznamenitější naše památka z nejslavnější doby nepředpokládá ani o otci a synovi i bratřích, že vždycky musejí žíti v zádruze, poněvadž se zjevně má za to, že se mohou nalézati i v oddělených kučích, byť byli i blízce spřízněni.« (Str. 230.)

V následujících řádcích probírá pak St. Novaković Dečanskou chrysobuli a zkoumá velikost doložených tam zádruh. Přichází k výsledku, že velikých zádruh není. »Nejvíce jich čítá pouze 7, 8, 9, 10, 11 mužských hlav. Několik jen po 13, 14, 15, 16 hlavách. Zádruhu obyčejně tvoří buď otec se syny a vnuky, nebo bratří se svými dětmi nebo bratrovci, někdy i sestřenci. Zeť se někdy v kuči také vzpomíná, ale ne často.« (Str. 232.) Hned na to praví Novaković: »Přišel jsem jen na jednu zádruhu, skládající se z 20 hlav (rozumí se mužských).«

Na str. 234 pokračuje: »V tomto zkoumání zajímavém s mnohých stran mohlo by se dlouho pokračovati, ale dokázalo by se jím podrobně jen to, že na Dečanských vrchnostenských pozemcích byl v první polovině XIV. stol. zádružný život zajisté silnější než jest dnes, ale že zádruhy i tenkráte byly dosti malé, že byly ohraničeny jistými hranicemi příbuzenství.«

Když byl Novaković probral ještě některé jiné památky, přichází na str. 247 k tomuto výsledku: »Svede-li se všechno v jedno, co se z památek může o zádruze vyšetřiti, vyplývá z toho, že všeliká hlediska, s kterých dosud činěny pokusy prozkoumati tento útvar národního, společenského a hospodářského života ve starém Srbském státě, vyžadují vážných oprav. Nemůže se zádruha ve starém Srbském státě studovati

[1]) V novém vydání téhož zákonníka z r. 1898, pořízeném rovněž od Stojana Novakoviće, označen jest týž článek jako 70.

s hlediska, s kterého se studuje dnešní zádruha. Slušelo by každým způsobem přihlížeti k jinakým hospodářským, státním a společenským poměrům, v nichž se ve staré době nalézala většina srbského vesnického obyvatelstva ... Z positivních dat shora uvedených, z poznámek i zákonodárství tehdejší doby vysvítá zcela zřejmě, že stará státní a vrchnostenskomajetková soustava nebyla zádruze příznivá, a že často zjevně působila proti zádruze. Přece však poznámky z tehdejší doby ukazují, že existovala zádruha, a že na některých místech, možná že na svobodnějších pozemcích nebo pod mírnějšími vrchnostmi vyvíjela se do slušné velikosti (síly). **To jest důkazem, že základ její v národním životě a v národní povaze byl silnější, a že tou silou zádruha pronikala, kdekoli jen mohla.**[1]) Když v našich zemích zavládla turecká správa na místo národní, nebylo příčiny, aby se měnilo hledisko shora označené. Samy náboženské vrchnosti vystupovaly proti zádruze ze svých finančních důvodů, a turecké úřady jim v tom pomáhaly, jak jest shora poznamenáno. A přece jako by turecká správa z rozličných důvodů, zvláště pro svou nedbalost, více svědčila zádruze. Turecká správa obyčejně málo se míchala do vnitřního národního života. Kromě toho všechny ostatní okolnosti, všeobecný nepořádek, nejistota, bezpráví a násilí pobádaly onen **národní život** k tomu, by použil svých **vnitřních sil** k sebezáchraně. **Mezi nimi jako by prvé místo zaujímala zádruha**, která měla udržeti plémě i rodinu i pomoci vesnici (tehdejší obci) zachovati poslední útočiště národní existence. Neboť čím větší byla primitivnost a neúplnost v samém státním řádu, čím méně byla státní správa (jako byla turecká) s to, aby konala svůj úkol, čím méně mohla bráti v ochranu státní práva, tím více byla zádruha povolána vyplňovati ty mezery a zachovávati dobré tradice do lepších dob«.[2])

To jest v podstatě asi všechno, co praví Stojan Novaković v díle svém Село o srbské zádruze. Z nejvýznačnějších míst spisu jeho jest viděti: 1. že zádruha nepovstala u Srbů nějakým cizím vlivem, a zejména ne vlivem římskobyzancké daňové soustavy, nýbrž že naopak dle názoru Novakovićova existo-

[1]) Али ипак оновремене белешке показују, да је задруге било, и да се на неким местима, може бити на слободнијим земљама или под повољнијим господарима, развијала до приличне јачине. То је доказ, да је основица њена у народноме животу и у народној нарави била јача, и да је том снагом задруга избијала где је год могла. Str. 247.

[2]) Nejvýznačnější místa uvádíme v originále: „Турска управа се обично мало мешала у унутрашњи народни живот. Уз то су све друге прилике, општи неред, несигурност, неправилности и насиља, изазивале тај нети народни живот, да крепе своје унутрашње силе за самоодржање. Међу овима као да је прво место заузела задруга, која је имала да чува племе и породицу и да помогне селу (оновременој општини) да чува последња уточишта народнога опстанка."

vala zádruha právě tak jako inokoština od dob pradávných (str. 213 u. m.); a že základy její sluší hledati v národním životě a v národní povaze (str. 247 a 248 u. m.); 2. že finanční státní soustava a hospodářské poměry měly vliv pouze na trvání a vývoj (опстанак и развитак) zádruhy, nikoli na vznik zádruhy, čili jinými slovy: na finanční soustavě a hospodářských poměrech záviselo, zdali existující již zádruha vůbec zanikne, či zdali se udrží, a to kvalitativně i kvantitativně. S dobrým rozmyslem praví Stojan Novaković na str. 213, že množství (počet, quantum) i velikost (síla, quale) zádruh záviselo na hospodářských poměrech a státní finanční soustavě. To znamená: čím byly dotčené poměry pro zádruhu příznivější, tím více bylo zádruh (quantum) a tím větší (tím silnější co do počtu členů) byly jednotlivé zádruhy (quale), a naopak. Rovněž tak s dobrým rozmyslem užil Novaković slov опстанак и развитак, pravě, že »existence (опстанак) a vývoj (развитак) zádruhy jsou v nerozlučné souvislosti jednak s finanční státní soustavou, jednak s obecnými kulturními, morálními a právními pojmy v národě« (str. 212). Kdyby byl Novaković toho názoru, že nejen existence (trvání) a vývoj zádruhy, nýbrž i vznik zádruhy jsou v souvislosti se zmíněnými okolnostmi, byl by napsal, že též постанак (појава), t. j. vznik zádruhy s oněmi okolnostmi souvisí. Slova постанак neužil však Novaković, a nelze mu proto imputovati něco, čeho on nevyslovil, a to tím méně, když několik řádek za rozhodujícím místem a pak ještě několikráte na jiných místech projevuje svoje mínění způsobem, který nepřipouští pražádných pochybností. Koření-li zádruha v národním životě a v národní povaze srbské (str. 247 a 248), pak ovšem nemohla vzniknouti na základě jakékoli finanční státní soustavy — ani ne srbské, natož pak cizí, římskobyzancké.

Myšlénka taková jest vůbec absurdní, a badatel vskutku veliký, jakým beze sporu jest Stojan Novaković, není ani schopen, aby něco takového vyřkl, natož pak dokazoval. »Objev« takový učiniti může jen ten, kdo nemá ponětí ani o základních zásadách finančního práva, nikdy však státník tak vynikající, jako jest Stojan Novaković. Dosud každý i dost slabý právník myslil, že daně vyměřují se ve státě na základě nějakého skutečného substrátu, na základě faktických poměrů, které samy sebou se vyvinuly. Daň z nemovitostí ukládá se jen tomu, kdo má nemovitosti, daň ze služného jen tomu, kdo má ze služebného postavení příjmy, daň živnostenská jen živnostníkovi atd. A při tom pozoruje se snaha každé státní finanční správy, aby berní šroub raději přitužila, než jej povolila. Dle toho dalo by se také ve staré době předpokládati, že daň vybírána byla jen na základě skutečných poměrů — k obcházení zákona ovšem nepřihlížíme — a ve výši spíše značnější než menší. Bylo-li by pravda, že zádružné zřízení a finanční soustava jsou k sobě v nějakém genetickém poměru, nemohl by nikdo, kdo jen trochu rozumí zásadám o vyměřování daní, stavěti

hypotesu, že dříve tu byla nějaká finanční soustava, která neodpovídala skutečným poměrům, a na základě této finanční soustavy že se teprv později vyvinuly jisté faktické poměry (zádružné zřízení). Proč by státní finanční správa při ukládání daní spojovala vždy dvě neb i více osob (ať už mužských či ženských), když by tyto osoby společně nežily? Vždyť stejného finančního efektu docíliti se mohlo tím, že by se daň byla sice snížila, avšak za to vyměřila každému jednotlivci. Zkrátka věc nemůže se vykládati tak, jak to činí p. dr. Peisker. Byla-li zádruha a daňová soustava v nějaké příčinné souvislosti, nemohla zádruha vzniknouti na základě daňové soustavy, nýbrž naopak daně mohly býti ukládány jen na základě faktických poměrů, na základě existence zádružného zřízení.

Takový byl by nezbytný výklad, kdyby běželo o genetický poměr. Kde však nalézá p. dr. Peisker oporu pro svůj »objev« — že to není »objev« Stojana Novakoviće, již jsem dokázal — jako by tu vskutku byl nějaký genetický poměr mezi zádruhou a státní finanční soustavou v říši římskobyzancké? » Vidíme — prý — že již Codex Justinianův, stanovící za berní jednici 2—3 muže a 4 ženy, eo ipso přivodil zádružku o 2—3 všelijak k sobě příbuzných odrostlých osobách mužských, ženatých, jichž společné robotování činí i společné chlebení kýženým na jednom ohnisku, při jednom dymu.« (Peisker, u. m. str. 42)

Pan dr. Peisker chytil se tu poznámky Novakovićovy (u. m. str. 214) o římskobyzancké podymné dani, pokud se týče poznámky německého byzantologa Zachariae von Lingenthal. V rozpravě »Zur Kenntniss des röm. Steuerwesens in der Kaiserzeit« (Mémoires de l'Académie Imp. des sciences de St. Pétersbourg, VII. série, tome VI., No. 9, 1863) vyslovuje Zachariae domněnku, že v Byzancké říši původní daň z hlavy (capitatio čili *κεφαλιτίων*) obdržela později jméno *καπνικὸν* (podymná daň), poněvadž byla vybírána podle počtu krbů (domácností).[1]) Soudí tak z Justinianova Codexu, dle něhož na základě dřívějšího pravidla bini ac terni viri, quaternae vero mulieres platili daň jakožto caput.[2]) Jako pravý učenec vyslovuje se Zachariae o celé věci velmi opatrně. »Ob und was zu Justinians' Zeit von der Kopfsteuer der Bauern noch übrig war, ist schwer zu bestimmen.« (U. m., str. 12.) — »Es drängt sich die Vermuthung auf, dass *κεφαλιτίων* und *καπνικὸν* zwei Namen für eine und dieselbe Sache sind« (u. m., str. 13.) atd. Zkrátka Zachariae v. Lingenthal vyslovuje ve zmíněné stati své jen domněnku, že v byzancké říši proměnila se daň z hlavy v daň podymnou. Tato hypotesa nevadí však pranic p. dru. Peiskerovi, i vyvozuje z ní tak, jako by byla naprosto nepochybná a správná, důsledky,

[1]) U. m., str. 13.
[2]) U. m., str. 12.

s kterými nemůže souhlasiti nikdo, a zvláště ne ten, kdo má jen trochu ponětí o zásadách ukládání daní.[1])

Neboť i kdybychom pevně byli přesvědčeni, že domněnka Zachariaeova jest správná, nemuseli bychom pomýšleti hned na zádruhu. Vždyť v průměrné staré rodině dle římského práva dva až tři odrostlí muži nemuseli býti žádnou vzácností. Pomýšleti na muže jen ženaté není třeba. Slova vir (muž) použito jest ve zmíněném kodexu jen naproti slovu mulier (žena). A mulier jest synonymum slova femina = ženština. Žena vdaná = conjux, uxor, marita. Kdyby se vskutku myslilo jen na osoby ženaté, resp. vdané, uváděl by se stejný počet jak mužů, tak žen. Každé manželství skládá se přece z jednoho muže a z jedné ženy! A ostatně kdyby — při správnosti dotčené hypotesy Zachariaeovy — slova vir a mulier měla se vskutku rozuměti jen o osobách ženatých, pokud se týče vdaných, muselo by se ustanovení zákonné vykládati docela jinak, než myslí p. dr. Peisker. Finanční předpis nevyvolal k životu zádruhu, nýbrž zádruha byla příčinou vydání finančního předpisu. Se svým »objevem« tedy p. dr. Peisker nepochodil.

Snad dá se však vyvozovati něco zásadního z »objevu« Stojana Novakoviće, že »velká zádruha jihoslovanská není ani stara«. (Peisker, str. 40 a j.) Ani takovýto objev Stojan Novaković neučinil. Na str. 211 svého spisu praví Novaković, jak shora již jsme uvedli: »Bylo by správno očekávati, že dříve bylo mnohem více obyčejných malých zádruh, než jich jest dnes, avšak větší, počtem členů silnější zádruhy... byly vždycky řídké, **ačkoliv i jich snad mohlo býti v starší době více než jest dnes.**«

To zní docela jinak než vykládá p. dr. Peisker. Starobylost »velké« zádruhy nijak se tu nepopírá, nýbrž praví se pouze, že velkých zádruh, ačkoliv existovaly, bylo málo, při tom však přece ještě výslovně se připouští, že jich snad mohlo býti ve starší době více než jich jest dnes.

Pan dr. Peisker mohl by nám namítnouti, že to, co tu Novaković uvádí, vysloveno jest jen jako předpoklad, který se musí teprve dokázati. (»Bylo by správno očekávati . . .«) Ano, avšak tento předpoklad jest Novakovićem také skvěle dokázán. V následujících řádcích dospěl Novaković k úsudku, že i ve staré době dají se doložiti »velké« zádruhy, že jich však není tolik jako zádruh »malých«. (Srv. hořejší citáty z Novakoviće.) Klassickým dokladem toho, že se Novakovićovi imputuje něco, čeho neřekl, jsou slova: »Poněvadž **vždycky byly** i inokoštiny i zádruhy . . ., zdá se, že **se vždycky počítalo s inokoštinou . . . i s kućemi (kterými se často rozumějí zádruhy)**, ale s těmito posledními patrně teprve ve druhé řadě.« — Tedy: Poněvadž od jakživa existovaly

[1]) Také Balzer, O zadrudze slowiańskiej, str. 48 a 49 vyvrací mínění Peiskerovo.

v Srbsku nejen inokoštiny, nýbrž i zádruhy (velké i malé, velké arci pořídku), zdá se, že státní finanční soustava počítala s oběma. Tak soudil by každý nepředpojatý učenec. Takové a takové jsou poměry faktické, na ně applikovati se musí státní finanční soustava. Jen p. dr. Peisker soudí naopak. Z posterius (z následku) udělal prius (příčinu), a při tom pranic mu nevadí, že finanční soustava v říši Byzancké není ani náležitě prozkoumána tak, aby se na základě její znalosti stavěti mohly pevné vědecké konstrukce. Jak skromně vede si naproti tomu Novaković! Ačkoli je rozený Srb a zná mnohem lépe historii své země než kterýkoli Nesrb, praví (str. 215), že »památky jsou pro nás co do rozvrhování prací a daní dnes dosti nejasné«, a neodvažuje se k žádným velikým objevům. »Zdá se, že státní finanční soustava počítala nejen s inokoštinou, nýbrž i se zádruhou . . .«. Panu dru. Peiskerovi se však nic takového nezdá, on »směle může tvrditi, že Jihoslované zádruhy na Balkán nepřinesli, nýbrž že až na Balkáně dostalo se jim takového zřízení vnitřního, které znenáhla zádruhu teprv přivodilo«. (Str. 45.)

Pan dr. Peisker rád by dokázal také, že »velká slovanská« zádruha vznikla na Balkáně teprve za panství tureckého, a rád by ovšem i tento »objev« přičetl na vrub Stojana Novakoviće. Avšak ani v tom nepochodil. Praví Novaković na str. 247 svého díla doslovně toto: »Z positivních dat shora uvedených . . . vysvítá zcela zřejmě, že stará státní a vrchnostenskomajetková soustava nebyla zádruze příznivá, a že často zjevně působila proti zádruze . . . Když v našich zemích zavládla turecká správa na místo národní, nebylo příčiny, aby se měnilo hledisko shora označené. Samy náboženské vrchnosti vystupovaly proti zádruze ze svých finančních důvodů, a turecké úřady jim v tom pomáhaly . . . A přece jako by turecká správa z rozličných důvodů, zvláště pro svou nedbalost, více svědčila zádruze. Turecká správa obyčejně málo se míchala do vnitřního národního života. Kromě toho ostatní okolnosti, všeobecný nepořádek, nejistota, bezpráví a násilí pobádaly onen národní život k tomu, by použil svých vnitřních sil. Mezi nimi jako by prvé místo zaujímala zádruha.“

Jak viděti, dokazuje tu Novaković opět něco docela jiného, než mu chce imputovati p. dr. Peisker. Smysl celého místa jest ten: Ani stará (srbská) ani turecká finační a vůbec státní soustava nesvědčily zádruze. Obě dusily tuto národní instituci, prýštící se ze vnitřních sil národa. Přece však byl jakýsi rozdíl mezi domácím systémem srbským a cizím systémem tureckým. Tlak systému tureckého nebyl tak intensivní, ba některé vlastnosti tohoto systému nejen že nepůsobily žádného tlaku, nýbrž vyvolávaly přímo k životu dřímající národní instituci, zádružné zřízení.

Takový jest pravý smysl toho, co vykládá Novaković o zádružném zřízení v Srbsku, a všecko to, co snaží se p. dr. Peisker tomuto učenci přičítati, jest jen pouhým »bałamuctwem«, kterého výrazu vhodně použil Balzer.

»Bałamuctwem« jest také dokazovati, že veliká zádruha slovanská vznikla na Balkáně teprve za dob tureckých, když už dečanská chrysobule z r. 1330 sama uvádí jednu (Tolislavovu) zádruhu o dvaceti mužských hlavách — k zádruhám dosti velikým o 13—16 mužských hlavách nehledíme. R. 1330 nebyli přece ještě Turci v Srbsku!

Bałamuctwem jest také, tváří-li se p. dr. Peisker, jako by Tolislavova zádruha o dvaceti mužských hlavách nebyla snad dosti velká. »V tomto případě skládala by se kuća Tolislavova asi jen z pěti až z osmi skutečných rodin vedle starců Lačka a Tolislava«. (Str. 41.) Jen z pěti až osmi rodin! Tedy pět až osm rodin vedoucích jedno společné hospodářství jest p. Peiskerovi pro zádruhu ještě málo. Aby zádruha byla velká v jeho smyslu, bylo by snad třeba, aby žilo pohromadě dvacet až třicet rodin.

Pan dr. Peisker domnívá se, že »jen společný otec (předek) držel ve starém Srbsku velkou zádruhu pohromadě (str. 42).«[1]) To prý ušlo pozornosti Novakovićově, i bude prý třeba chrysobuli dečanskou projíti znova, by se vyšetřilo, kterého až počtu dospělých hlav mužských mohla dosíci kuća i po smrti společného předka. Proč pak to »jen«, a proč také přihlížení jen k »dospělým mužským hlavám?« Jest sice pravda, že společný předek spíše než jiný, avšak nikoli jen on jediný, držel pohromadě zádruhu. Sám Novaković, na kterého se p. dr. Peisker neustále odvolává, praví na str. 222 svého spisu: »Zádruhu obyčejně tvoří buď otec se syny a vnuky, nebo bratří se svými dětmi nebo se svými bratrovci, někdy i se svými sestřenci.«[2]) Dle Novakoviće byly tedy zádruhy, utvořené z bratrů a jich potomstva (kde společný předek, otec již nežil), zjevem právě tak obyčejným, jako zádruhy udržované společným předkem. A že se tu nemyslí pouze na zádruhy »malé«, jest nejlépe viděti ze slov »bratří se svými dětmi nebo se svými bratrovci, někdy též se svými sestřenci«. O bratrech a jich dětech jakož i bratrovcích a sestřencích mluví se v množném čísle. Kdyby p. Peisker byl Novakoviće, který jest mu ve všem vzorem, lépe četl, byl by nemohl naznačené místo přehlédnouti.

Pan dr. Peisker ignoroval nejen Novakoviće, nýbrž i jasné zákonné předpisy jihoslovanského práva, týkající se zádruh složených z pobočného příbuzenstva. Ve čl. 118 Dušanova Zákonníka mluví se o »bra-

[1]) Balzer na u. m., str. 46 a 47, má proti Peiskerovi jistou zajímavou námitku, o které tuto za příčinou ukrácení šířiti se nemůžeme.

[2]) Задругу обично чини или отац са синовима и унуцима, или браћа са својом децом, или братанцима, каткад сестрићима.

tencích, kteří jsou zajedno v jediné kući«. Ačkoliv o tomto zákonném ustanovení p. dr. Peisker dobře ví, snaží se na str. 48, pozn. 19 všelijak je kroutiti, jen aby dokázal, že v Srbsku velkých zádruh nebylo. Nemluvím ani o tom, že přehlíží klassické ustanovení čl. 33. Polického statutu: »Když se dělí bratří, blízcí nebo vzdálení, neb synové od otce, nebo jiní příbuzní . . .« [1]) Ačkoli Polické obce nenáležely k srbskému státu, kvetlo tam totéž zádružné zřízení, jako v Srbsku.

Nevím také, proč přihlížeti chce p. dr. Peisker v zádruze jen k dospělým, odrostlým mužským hlavám.[2]) Především jest pro existenci a také pro právní podstatu zádruhy úplně lhostejno, kolik žije v zádruze osob — ať mužských či ženských — dorostlých a kolik nedospělých, a pak není to také vůbec ani možno, aby všichni členové zádruhy byli dospělí.

»Staroslovanskost zádruhy jest nepomyslitelna ve světle svědectví Prokopiova«, vyhazuje nový trumf pan dr. Peisker. (Str. 43.) Nikdo dosud neporozuměl Prokopiově větě (v Dějinách, Válka s Gothy, kn. III., 14)

οἰκοῦσι δὲ ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκηνημένοι πολλῷ μὲν ἀπ' ἀλλήλων,

ani Šafařík. Teprve p. dr. Peisker rozluštil pravý její smysl. Jak mohli žíti Slované v zádruhách, »ve skupinách jen i poněkud lidnatějších«, když bydleli »v bídných boudách, daleko od sebe rozptýleni!«

Balzer [3]) vzal mi z úst, co chtěl jsem dru. Peiskerovi namítnouti. Praví: »Že civilisovaný Prokopios nazval příbytky prvotních Slovanů bídnými (špatnými), to jest věc úplně pochopitelná; ale aby z toho, jak se vyjádřil, činěn byl závěrek, že do chalup takových, byť i nejbídnějších nemohl se vměstnati větší počet osob, k tomu jest třeba mnoho — fantasie.« (Balzer, str. 50.) Pravý opak vyčetl Balzer ze svědectví Prokopiova o příbytcích starých Slovanů. »V příbytcích slovanských nejen mohly žíti, nýbrž ve skutečnosti také žily zádruhy, a podstatnou příčinou rozptýlení příbytků byla právě okolnost, že každý z těch příbytků pojímal v sobě celé rodinné společenství (zádruhu, wspólnotę) a tvořil zvláštní osadu«. (Balzer, str. 53.)

Na str. 45. své práce praví p. dr. Peisker, že »v Srbsku — tak jako v Byzanci — úročeno a robotováno bylo ne podle rozsahu pozemků, podle jednice prostorné, nýbrž podle kučí, a to — prý — vede k zádruze.« Avšak již na str. 56 zapomněl, co tvrdil dříve. Ve vesnicích

---

[1]) Viz můj Rodinný nedíl, str. 42.

[2]) Na str. 41 táže se na př.: Byli všichni z těch dvacíti mužských osob dospělí, oženěni? Já mám za to, že nikoli.« — A já také! — Na téže stránce praví p. dr. Peisker dále: »To po mém soudě znamená, že všichni pravnuci . . . byli dosud nedorostli.« — Co na tom?

[3]) U. m., str. 50—53.

chilandarských v oblasti Soluňské, kde přece panovaly tytéž řády jako v jiných krajích někdejší říše byzancké, byla prý »velikost jednotlivých sedlisk, stasů přerůzna, a každý platil dle toho, kolik měřic půdy drží«. Kam se najednou poděly kuće, a proč se neplatí podle kućí, nýbrž dle toho, kolik měřic půdy kdo drží?

Pan dr. Peisker snaží se také na několika místech (str. 77, 83) dokázati, že zřízení zádružné neodpovídá prvotním hospodářským poměrům, v nichž se slovanští národové nalézali. Bezpředmětná jest prý hádka o tom, co bylo dříve, zdali staří Slované žili v kommunismu půdy či v inokosně. (Str. 77) Půda byla prý tehdy sama o sobě bezcenná, a vůbec nebyla předmětem vlastnictví nižádného, tudíž ani společného ani osobního. Jen dočasné těžení z půdy dá prý se předpokládati, a to nikoli těžení kommunistické, nýbrž individuálné.

Poněvadž již Balzer[1]) dal p. Peiskerovi velmi trefnou odpověď, nebudu se na místě tomto o věci mnoho šířiti a doplním jen námitky Balzerovy. Jako jsem již shora poukázal na to, že si p. dr. Peisker v jedné věci odporuje, tak musím znova poukázati na jiný odpor v jeho tvrzeních. Malé zádruhy mají prý vznik a půdu zase jen[2]) v systému robotném. Proč prý jedináku i chrysobule bystřická Vladislavova i svatostefanská Milutinova nařizuje stištnika? Proto prý, že na obsluhu robotného pluhu jedinák nestačil; třeba prý vedle oráče ještě druhého dospělce, jenž vede potah. (Str. 49.) Nestačil-li na obsluhu robotného pluhu jedinák, nestačil ani k obsluze pluhu nerobotného. A od jakživa přece sedláci všude nerobotovali,[3]) a i když robota byla zavedena, zachovala si aspoň část sedláků svobodu, a to ve všech zemích. Jest tedy jen prázdnou frází že malá zádruha má vznik jen v systému robotném. Prázdnotu svého tvrzení cítil ostatně p. dr. Peisker sám.

Na str. 99 nemluví již o systému robotném, nýbrž praví prostě: »K řádnému hospodaření na dvoře jest třeba aspoň dvou mužů dospělých, a ježto není koho, jehož by najal aneb nemá, začby mu platil, tož ten, kdo dospělého syna nemá, aneb dokud mu nedorostl, chlebí s bratrem, neb bratrovcem a p., neb si přibere — jak by Jihoslovan řekl — skupnika, který, stejně jedinák, by sám o sobě na svém vlastním rovněž nestačil.«

Těmito slovy odporuje p. dr. Peisker sám sobě. Praviť na str. 83 svého spisu: »Primitivní člověk těžil z půdy prací ne společnou, nýbrž prací osobní, každý pro sebe sám.« — Čemu tedy máme věřit, prvému či druhému tvrzení p. Peiskerovu?

---

[1]) O zadrudze słowiańskiej, str. 41, 42, 67 a násl.

[2]) V tom neustálém »jen« si p. dr. Peisker mnoho libuje.

[3]) Peiskerova theorie o pastýřské šlechtě a zemědělských poddaných jest prozatím jen hypotesou, která chová v sobě málo pravděpodobnosti.

Co mne se týče, jsem toho pevného přesvědčení, že zádružné zřízení diktováno bylo u Slovanů právě tak, jako u mnohých jiných národův agrárních na počátku jich vývoje, samými poměry. Nemohu než opakovati, co pravil jsem na str. 130 svého Rodinného nedílu: »Zásada pospolitosti dána byla u Slovanů již způsobem jich života. V dobách, kdy vstoupili na dějinné jeviště a zaujali svá sídla, aby se živili rolnictvím, byl existenční jejich boj náramně těžký. Jen málo kde se jim podařilo zaujmouti sídla od jiných plemen opuštěná a dříve tedy obsazená. Nejčastěji zaujímali půdu vzdělání těžce přístupnou. Močály a lesy pokrývaly většinu povrchu zemského, divoké šelmy ohrožovaly jejich život. Nepřítelem nebyla jim však jenom samotná příroda, nýbrž i lidé. Aby uhájil existenci, bojovati musel člověk nejen s přírodou, nýbrž i s člověkem nepřítelem. A tu jest ovšem pochopitelno, že v boji tom nemohl býti jen na sebe odkázán, nýbrž že hledati musil posilu v širších svazcích, a svazky takovými nemohly býti svazky jiné než příbuzenské. Synové, když zaujali s otcem nějaké místo, hospodařili s ním nejen za svobodna, nýbrž i když se oženili, a ve svazku tom zůstali i po smrti otcově se svými vlastními dětmi. A tak svazek tento zahrnoval v dalším vývoji nejen bratry a jejich syny, nýbrž i další příbuzné. Děliti se počali teprve tenkráte, když počet jejich tak vzrostl, že všichni aneb aspoň část viděla větší výhodu v tom, když se oddělí a založí domácnost vlastní. Povstávaly tak z rodinného nedílu buď odštěpením jedné části příbuzenstva nebo rozdělením celého svazku na několik skupin nové domácnosti, nové rodinné nedíly, které se buď usadily v bezprostředním sousedství svých bývalých spolubratří na části půdy, která dřívějšímu nedílu byla společnou (ovšem i v novém nedílu hospodařilo se společně) anebo se vystěhovaly a vyhledavše si ve větší vzdálenosti nová sídla, zaujaly je a hospodařily na nich podobným způsobem jako »rodinný nedíl«, z něhož pošly.«

Podobně se vyslovuje Balzer ve spisku Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce (str. 8) a v rozpravě O zadrudze słowiańskiej (str. 67).

Aby učinil pravděpodobným své tvrzení, že zádružné zřízení vzniklo na Balkáně vlivem římskobyzancké daňové soustavy, pokud se týče vlivem tureckým, dokazuje p. dr. Peisker, že na Černé Hoře, kam vliv onen nevnikl, zádruhy není. Tu jest N. Dučić dru. Peiskerovi autoritou. »Uvedu i to — praví Dučić v práci Црна Гора (Гласник XL, 1874, str. 63) — že na Černé Hoře není ani zádruhy. Řídké jsou domácnosti (kuće), v nichž žijí v zádruze i rodní bratří po otcově smrti, natož pak bratrovci a další příbuzní.«

Jak viděti, nepraví tu Dučić to, co opět snaží se mu imputovati p. Peisker. Dučić popírá jen existenci veliké zádruhy na Černé Hoře, připouštěje výslovně existenci zádruhy malé, ač i o té se vyslovuje, že v pobočné linii jest řídká. Zřídka žijí prý v zádruze bratři,

a ještě řídčeji další příbuzní. Že by však zádruha udržovaná otcem byla řídká, o tom ani slovem se nezmiňuje. Pana Peiskera svésti mohlo nedosti přesné vyjádření Dučićovo, že na Černé Hoře zádruhy není. Poněvadž ale hned v následující větě se Dučić opravuje, mluvě o kućích, v nichž žijí v zádruze rodní bratří, jest zřejmo, že neběží tu o nějaké odchylné mínění Dučićovo, nýbrž jen o nepřesné vyjádření.

Nejlepší svědectví podává o tom Bogišić, kterýž jest zajisté mnohem větší znalec právního a sociálního bytu černohorského než Dučić. Bogišić vyjadřuje se mnohem přesněji než Dučić. Pan dr. Peisker dobře to ví, cituje oba, avšak přece si z každého vybral jen to, co se mu líbilo. Ze spisu Bogišićova »D'une forme particulière de la famille rurale chez les Serbes et les Croates« vybral a proloženým písmem vytiskl (str. 50) větu: »Dans l'ancien Monténégro (rozumí se v původní Černé Hoře bez nového přírůstku území) les grandes zadrugas sont devenues assez rares. (Pozn.:) Ces faits sont confirmés même par des ouvrages plus récents . . « Proč však neuveřejnil p. dr. Peisker proloženým tiskem tuto klassickou větu Bogišićovu: »Cette assertion, du reste, ne doit pas être exagérée, puisque, même dans l'ancien Monténégro, il y a encore bon nombre de zadrugas«

Tedy: Jest sice pravda, že veliké (počtem členů silné) zádruhy jsou na Černé Hoře řídké, avšak nesmí se přepínat, — tak jak to činí p. Peisker, jako by tam snad vůbec zádružného zřízení nebylo, poněvadž pořáde ještě jest na Černé Hoře slušný počet zádruh.

Ostatně p. dr. Peisker není tak nevtipný, aby byl nepoznal, že výpovědi Dušićova a Bogišićova rozcházejí se jen zdánlivě. Sám se o tom zmiňuje na str. 50 (v pozn. 25) a pak znova na str. 51 (v téže poznámce). Jestliže však přes to praví na str. 51: »Nezádruhový život dává rodovému bytu černohorskému přirozený, žádnými administrativnými a fiskálnými vlivy neporušovaný ráz«, nemůže podobné vědecké počínání nazváno býti jinak než balamuctwem.

Ukážu ještě na něco.

Existence zádruhy na Černé Hoře dosvědčena jest nejen zprávami jednotlivých spisovatelů, nýbrž i černohorským zákonodárstvím. Obecný majetkový zákonník černohorský z r. 1888, publikovaný ve druhém vydání r. 1898, zná velmi dobře zádruhu, kterou nazývá kuća a též domaća zajednica. Zádruze věnována jest v něm kapitola VI. dílu V. (§§ 686—708) a z kapitoly V. dílu VI. §§ 964—968. Ve čl. 687 výslovně se praví, že ve zvláštním zákoně bude vyloženo, »jaké jsou díly a jaká práva jednotlivých kućanů na nerozdělené jmění zádruhy . . . Zatím nutno se spravovati domácími obyčeji . . .«[1]).

[1]) Rodinný nedíl, str. 38.

Zná tedy zádruhu nejen psaný zákon černohorský, nýbrž i obyčejové právo. Ani zákon ani obyčejové právo nečiní ovšem rozdílu mezi zádruhou velkou a malou, poněvadž v podstatě jest to jeden a týž právní ústav, a proto všeliké umělé činění rozdílu mezi zádruhou velikou a malou nemá žádné vědecké ceny.

Mluvě o zádruze na Černé Hoře, vykládá Dučić příčiny, proč nemůže tam kvésti zádružné zřízení tak, jako v jiných srbských zemích. Hlavní příčinou jest dle něho »narodno siromaštvo i skučenost imovine, gdje o podjeli rada jedva može biti i govora«. Peisker praví, že jest to náhled sice starý, ale falešný. (Str. 51.) Srbský duch národní usoudil prý v příslovích svých jinak, i náleží do agrárněhistorické abecedy, že právě sterilnost a nerozsáhlost půdy další dělbu činí nemožnou a nutí buď k vystěhování přebytečných osob, nebo právě k zádruze. (Str. 52.)

Dučić, který byl p. dru. Peiskerovi autoritou, najednou pozbývá u něho váhy. A přec, co praví o vlivu národní chudoby a nepatrnosti majetku na zádružné zřízení, jest docela správné a přirozené. Je-li pozemkový majetek jisté rodiny tak malý, že stačí k jeho vzdělávání několik málo osob, a o dělbě p r á c e — nikoli dělbě půdy — mezi větší počet členů rodiny nemůže býti řeči, tam ovšem nemůže kvésti zádružné zřízení. Pouhou frází jest, že sterilnost a nerozsáhlost půdy nutí k zádruze. Pravdu tvrzení takového bylo by možno připustiti jen tenkráte, kdyby běželo o půdu sterilní, avšak při tom velice rozsáhlou, tak že by síly malé rodiny nestačily k uhájení existence. Kde však půda jest nejen sterilní, nýbrž při tom ještě nerozsáhlá, tak že sotva vyživí malou rodinu, tam nemůže býti ani řeči o tom, že by vyživila rodinu větší — zádruhu.

Pan dr. Peisker byl by učinil lépe, kdyby byl necitoval srbská přísloví. Neboť právě tato přísloví odsuzují jeho nešťastnou theorii, že zádružné zřízení vzniklo administrativními a fiskálními vlivy. Jen »zadružna kuća teče imuća«; takového přesvědčení jest prostý selský lid srbský, jak dokazují ještě jiná srbská přísloví, jako »što je punija košnica čela, sve je teža,« nebo »inokoština siromaština«, »čovek bez zadruge kao bez ruke«, »malo ruka,[1]) dosta muka«, atd. Národní přísloví jsou, jak známo, věrným obrazem národního přesvědčení a nevznikla žádnými administrativními a fiskálními vlivy. Vychvaluje-li se tedy v národních příslovích zádružné zřízení, jest z toho nejlépe viděti, že zádruha koření se v přesvědčení lidu, a nikoli v nějaké fiskální soustavě.

»Podstatnou příčinu úpadku zádruhy v srbských zemích uhodl j e d i n ý Gjoka Talić, prostý venkovan z Podriní,« praví dr. Peisker

[1]) Panu dru. Peiskerovi přihodila se nemilá nehoda. Při svém neustálém citování citoval i nesmysl n u k a místo r u k a, a to prostě z té příčiny, že tento nesmysl jest u K r a u s s e (Sitte und Brauch der Südslaven), který jej opět opsal z tiskové chyby u Bogišiće, Zbornik sadašnjih pravnih običaja, str. 4.

na str. 52. Příčinou tou jest prý úpadek starešinské moci. — Dosud se domnívali všichni badatelé, kteří studovali zádružné zřízení, že úpadek zádružného zřízení přivodilo mnoho příčin. Pouze některé z příčin těch uvedl jsem dle různých pramenů na str. 27. a 62. Rodinného nedílu. Příčin těch jest dosti. »Někdy jest to přirozená tendence kućanů vymaniti se ze svazku zádružného a založiti si vlastní domácnost, jindy sváry mezi ženskými v zádruze nebo spory vznikající z toho, že jednotlivci mají osebunjak (individuální oddělené jmění), který chtějí rozmnožiti na újmu jmění zádružného, nebo lenost některých členů, kteří pro zádruhu nechtí pracovati, na užitcích však podíl bráti, nebo špatné hospodaření domaćina a jeho rodiny, nebo příliš velký počet dětí u některých členů zádruhy, nebo velkost zádruhy vůbec« atd.

Pan dr. Peisker jako by o všech těch různých příčinách dělení zádruh ani nevěděl. Dle něho uhodl podstatnou příčinu úpadku zádruhy j e d i n ý Gjoka Talić. Zádruha sama vznikla j e n v systému robotném a udržuje ji j e n společný předek.

* * *

Opusťme však již Balkán a přejděme k jiným slovanským národům kteří usazeni jsou jinde než na Balkánském poloostrově.

Z a č n ě m e s C h o r v a t y. Že u nich existovala již ve starých dobách zádruha, doloženo jest především zákonnými předpisy a pak jinými právními památkami. Již v Rodinném nedílu citoval jsem některé články zákona Vinodolského a statutu Polického, sepsaného sice v době mnohem pozdější, avšak podstatou svou zajisté neméně starého, než byl zákon Vinodolský. Začneme se zákonem Vinodolským, který byl sepsán r. 1288, avšak dle výslovného svého svědectví obsahuje právní normy dávno již praktikované.[1]) Zcela zřejmě poukazuje na existenci zádruhy — byť malé, která p. dru. Peiskerovi nestačí — čl. 67, který praví, že otec může svědčiti synu, syn otci, b r a t r b r a t r u, s e s t r a s e s t ř e jen tenkráte, »stojí-li každý o sobě a jsou-li mezi sebou rozděleni«. Z toho naopak vyplývá, že zmíněné osoby nemohly sobě svědčiti, jestliže žily v nedílu. Držíme-li se přesně doslovu zákona, který mluví — k otci a dětem nehledíme — jen o bratrech a sestrách, musíme při nejmenším

[1]) V úvodě zákona Vinodolského praví se o jeho původě slovně toto: . . »ljudi Vinodolski, želeći one stare (dobre) zakone shraniti je na puni, kje njih prvi vsagda su shranili . . . skupiše se vsi na kup tako crikveni kako priprošći ljudi . . . u Novom Gradu . . . I sbraše se od vsakoga grada Vinodolskoga ne vse starijši na vkup, na ke vijahu, da se bolje spominjahu v zakonih svojih otác, i od svojih déd, ča bihu slišali, i njim narediše i ukazaše tesnim zakonom, da bi vse dobre stare izkušene zakone u Vinodolu činili, položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otác i déd . . .« (Srv. vydání Jirečkovo ve Svodu zákonů slov. a vydání Jagićovo v publ. Obšč. Ljub. Drev. Pišm.)

připustiti ve Vinodolských obcích existenci zádruh, skládajících se z nedílných bratří a sester. Postavme se na stanovisko Peiskerovo (str. 41 a 42), že jen někteří z nedílných bratří byli dorostlí a ženatí, kdežto ostatní — třebas většina (při četnějších rodinách) — svobodní a nedospělí, a že tudíž dětí bratrů ženatých bylo málo, máme tu přece jen rodinný nedíl, v němž zahrnuti jsou nejen bratří, nýbrž i strýcové a synovci. Třeba tu tedy nebyla zádruha počtem členů silná, byl tu přece jen vzdálenější stupeň pobočního příbuzenstva než mezi rodnými bratry.

Nepřímo poukazuje na existenci rodinného nedílu čl. 32. Vinodolského zákona. Nechtěje se o něm zbytečně šířiti, poukazuji na Rodinný nedíl (str. 41), v němž obšírněji jsem vyvodil důsledky ze zmíněného čl. 32. vyplývající.

Více dokladů pro existenci zádružného zřízení ve Vinodolském zákoně není. Není však také divu. Obce Vinodolské, jak poznamenal jsem rovněž ve svém Rodinném nedílu (str. 42), zabývaly se jakožto pobřežní přímořské obce záhy obchodem, a proto v nich život zádružný záhy také byl silně podkopán. Jsou-li v něm však přes to doklady zádružného zřízení, jest to jen důkazem starobylé jeho existence na slovanském pobřeží Jaderského moře.

Klassickým dokladem zádružného zřízení mezi dalmatskými Chorvaty jest čl. 33 (dle vydání Jagićova) Polického statutu z r. 1440, který se zmiňuje o zádruze složené z bratrů blízkých nebo v z d á l e n ý c h (= vzdálených pobočných příbuzných) neb j i n ý c h p ř í b u z n ý c h. Nechtěje zbytečně stať tuto rozšiřovati, odkazuji na Rodinný nedíl (str. 42), kde obsah dotčeného článku podrobně jest uveden.

Pomíjeje ostatní články Polického statutu jakož i právo republiky Dubrovnické (Rodinný nedíl, str. 43 a násl.), tážu se p. dra. Peiskera, chce-li také v dalmatské části Chorvatska hledati vliv římskobyzanckého systému administrativního a fiskálního. Jest sice pravda, že část dalmatského pobřeží (některá města) náležela jistou (krátkou) dobu pod panství byzancké, avšak z poddanství toho záhy se vymanila, tak že o byzanckém vlivu, zvláště v oboru práva rodinného nemůže býti ani řeči.

V Chorvatsku posavském konstatoval r. 1891 na základě četných starých listin existenci zádružného zřízení již pro dobu před XII. stol. znamenitý historik chorvatský Fr. Rački (Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. vieka, Rad Jugosl. Akad.). Pan dr. Peisker snaží se sice vývody Račkého snížiti tím, že cituje jinou práci Račkého (Hrvatska prije XII. vieka), v níž prý Rački se odvolává na Herm. Jirečka, a Jireček že stojí na půdě ZRsu (Slovo o zádruze, str. 79), avšak marně. Ve starší své práci od p. dra. Peiskera citované mluví Rački mezi jiným o chorvatských plemenech a odvolává se tedy na Jirečka ve věci docela jiné.

Pan dr. Peisker citovati měl pozdější práci Račkého z r. 1891, v níž spisovatel na základě četných starých listin [1]) dokazuje existenci zádružného zřízení u starých Chorvatů. Pan Peisker, kdyby mohl, dokázal by nejraději, že duch Z.Rsu straší ještě u dnešních sedláků chorvatských, že z nadšení nad Rukopisem dodnes napodobují domnělý staroslovanský zádruhový kommunism. Neboť jak vysvětluje si dnešní zádruhu v posavském Chorvatsku, resp. dnešní zbytky kvetoucího někdy zádružného zřízení? Či snad i tam zasahoval vliv nejprve římskobyzancký a pak turecký?

Dokázal-li Rački na základě s t a r ý c h l i s t i n, že zádružné zřízení známo bylo Chorvatům již před XII. stol., pak mohl V. Klaić v stati své Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća (Rad, kn. CXXX., 1897) vším právem předpokládati zádruhu za dokázanou i u chorvatských plemićů — Klaić zná totiž, jak z práce jeho viděti, nejen starší, nýbrž i novější rozpravu Račkého o Chorvatsku před XII. stol. — a není třeba jej prohlašovati, jak p. dr. Peisker činí (str. 79), za jednoho z podvedených od falsátora Z.Rsu.

Pan dr. Peisker (str. 79) chytil se v Klaićově studii místa, kde autor uvádí šlechtickou zádruhu Draškovićů asi o 70 duších z r. 1490, a dokazuje na základě plného textu listiny psané hlaholsky a uveřejněné v Kukuljevićových Acta croatica — Klaić cituje jen několik řádek této listiny — že neběží o velikou zádruhu Draškovićů čítající asi 70 hlav, nýbrž o šest r o d i n Draškovićů. (Peisker, str. 80—82.)

Částečně má p. dr. Peisker pravdu. Čteme-li pozorně celou listinu, vidíme skutečně, že neběží o jednu společnou velikou zádruhu, nýbrž o šest menších celků sdružených dohromady v jeden větší kruh osob. Není však správné, že těchto šest menších celků jsou rodiny — slovem rodina, neurčí-li se pojem blíže, rozuměti se musí jen rodina dle římského práva, jak dnes pravidlem po celém světě jest rozšířena —. Jednotlivé tyto celky jsou vesměs z á d r u h y, r o d i n n é n e d í l y, anebo, jak bychom také mohli říci, r o d i n y d l e s l o v a n s k é h o p r á v a, v nichž rodinné jmění nenáleží jako v rodině římské otci rodiny, nýbrž celému sdružení osob.

Uváděje přehled těchto »rodin«, podotýká p. dr. Peisker sám, že rodina prvá skládá se z otce a dvou synů, rodina druhá ze t ř í b r a t ř í

[1]) Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća (Rad. Jugosl. Ak., 1891, kn. CV., pokračování celé řady statí, započatých pod týmž titulem r. 1884, kn. LXX. Radu). Na str. 212 této práce praví Rački: »U n a š i h s e i z p r a v a h nalazi primjera, koji nam pokazuju samo pojedinca vlastnikom zemlje . . . Nu daleko više imade primjera, koji pokazuju više vlastnika j e d n e z e m l j e. Navode se pako kano suvlastnici: a) roditelji i djeca . . ., b) b r a ć a o b o j e g a s p o l a, t. j. brat i sestra, p o d v a i v i š e n j i h, c) rod (= příbuzenstvo) u raznom koljenu i broju: stric ili ujak sa sinovcem ili nećakom; braća i ostala rodbina po ocu i majci; ciela porodica sastojeća se iz više braće, njihove djece i unučadi«.

se sedmi syny a dvěma bratrovci (syny po čtvrtém zemřelém bratrovi), rodina třetí ze čtyr bratrů s třemi syny nejstaršího, rodina čtvrtá ze dvou bratří s dvěma syny staršího a s bratrovcem, rodina pátá ze dvou snad bratranců, rodina šestá ze dvou bratří s třemi syny a bratrovcem.

Z pouhého výčtu jest viděti, že v e s m ě s — až na rodinu prvou — b ě ž í o z á d r u h y, nikoli snad jen o pouhé rodiny, jak my slovu tomu rozumíme. Třeba zádruhy ty nebyly příliš velké, nelze jich existenci přece popírati. Pan dr. Peisker praví (str. 82): »V nejsilnější ze šesti rodin shledali jsme 12 mužských hlav; ale tu dlužno tázati se: byli-li všichni ti také již dospělí!« — Není třeba; stačí, když několik bylo dospělých.

Pan dr. Peisker pokračuje dále: »Po mém soudě u plemićů chorvatských o zádruze ani vůbec mluviti nelze, nýbrž pouze o š l e c h t i c k é n e d í l n o s t i, a to jest od s e d l s k é z á d r u h y původem i podstatou naprosto rozdílno. Seznaliť jsme, že zádruha sedlská u Srbů povstala jistým systemem fiskálním, o němž u chorvatských plemićů již proto nelze mluviti, ježto jich plemenite plemenštiny byly všech daní prosty. — Slova nedílnost užívám tu jen z nouze o terminus konkretnější a velmi nerad, ježto má dnes význam zcela jiný (indivisibilis), než mělo dříve (indivisus) a náleží do oné části terminologie, která do vědy přivedla jen zmatek a smyšlénky.«

Vyslovil-li p. dr. Peisker mínění, že zádruha vznikla u Srbů vlivem fiskálním a zejmena systemem robotním, pak ovšem důsledně měl nejen vysloviti, nýbrž i hájiti názor, jakoby šlechtická nedílnost bylo něco původem i podstatou od selské zádruhy naprosto rozdílného. O obhájení tohoto svého názoru se však p Peisker ani trochu nepokusil Tvrzení jeho jest tudíž jen holou frází, jak poznáme blíže, až dojdeme k rodinnému nedílu v právu českém.

Slova nedílnost užívá prý p. dr. Peisker jen z nouze o terminus konkretnější. Výraz ten prý jest velice ubohý, nepregnantní, nevyjadřující, co jest, nýbrž co není. (Str. 82.) Mně výrazy nedílnost, nedíl, nedílný nevadí pranic, byť i dnes nedílný znamenalo tolik jako nedělitelný. Termin, jehož užíváme, označuje namnoze poměry dnes již neexistující, a proto se dobře hodí na starou dobu. Ostatně termin dotčený nevyjadřuje jen to, co není, nýbrž zároveň i to, co jest. »Bratří nedílní« značí sice především negaci, že bratří nejsou odděleni, avšak rubem této negace jsou poměry positivní. Bratří nedílní mají společné jmění, společná práva a závazky atd.

Naříká-li p. dr. Peisker, že slovo nedílnost náleží do oné části terminologie, která do vědy přivedla jen zmatek a smyšlénky, pak on patří mezi hlavního pachatele těch zmatků. Neboť to, co hned v následujících řádcích (počínajíc str. 83) píše o »nedílnosti«, nesouvisí nijak se zádružným zřízením a nepatří vůbec do studie o zádruze, právě tak jako

všechny jeho úvahy od str. 55 až do str. 77, které se týkají zřízení obcového, a do rozpravy o zádruze jen jako za vlasy byly přitaženy. Autor »Slova o zádruze« napsal na str. 57 několik slov, kterými nejlépe karakterisoval svou studii o zádruze: »Snad není otázky na světě, o níž by bylo nahromaděno tolik konfusností, jako o zádruze a míru. Nejvíce se ovšem hřešívá užíváním rozmanitých terminů bez definic . . .«

Aby dokázal pravdivost této své poznámky, píše v rozpravě o zádruze také o zřízení obcovém a k místu o šlechtické nedílnosti připojuje v zápětí úvahy o onom stadiu agrárního zřízení, které předcházelo vzniku pozemkového vlastnictví. Mluví tu o půdě nepředělené, kde »každý sedlák zabral z půdy, které bylo nadbytek, co mu bylo libo, k soukromému dočasnému užívání«. (Str. 84.) Úvah svých o »systému volné okkupace na chataru nepředěleném« mohl si však uspořiti, poněvadž adjektivem »rodinná« nedílnost, »rodinný« nedíl vyloučena jest všeliká možnost zmatků a konfusí. Ostatně všechno to, co vykládá p. dr. Peisker o nepředělených chatarech, není ani jeho objevem, jak by se zdáti mohlo z věty: »Již dlouho prou se sociologové o to, bylo-li původním stavem lidské společnosti vlastnictví půdy kommunistické či individualné; se všech končin světa a ze všech věků snášejí se doklady pro et contra, a výsledek není žádný . . .; oba protiklady nejsou žádnými protiklady, není pravda, že tertium non datur. Datur tertium, totiž stav, ve kterém není ani vlastnictví půdy kommunistického, ani individualného.« (Str. 83.)

Úvah svých o nepředěleném chataru mohl si p. dr. Peisker uspořiti tím spíše, že prozrazuje v nich malé vědomosti právnické. »Sedlák — prý — tehdy nikde nebyl na půdě sám, vždy měl nad sebou vrchnost, které úročil a později i robotoval za to, že k své obživě směl půdu kus za kusem okkupovati, a dále za to, že mu panská stáda osev nespásla«. (Str. 84.) Sedlák úročil prý vrchnosti za zemlju svou a mimo to sdělával robotou i zemlju panskou. Nebylo prý tehdy ještě pozemkového vlastnictví ani společného ani osobního; nikdo, ani pán ani sedlák nemohl prý říci: tento či onen kus půdy jest můj; pán mohl jen říkati: »Ti a ti sedláci v chataru sela xy úročí mi a sdělávají pro mne dočasný kus půdy, kolik třeba, jako činili jich předkové předkům mým a budou činiti jich potomci mým potomkům.« (Str. 84.)

Pan dr. Peisker ani neví, jak si v těchto několika větách odporuje. Především praví, že sedlák nebyl na půdě sám, že vždy měl nad sebou vrchnost, která mu dovolovala půdu okkupovati [1]) pod podmínkou že bude úročit. Z toho vyplývá, že půda náležela vrchnosti, neboť jinak nebylo by třeba, aby sedlák se musel ohlížeti na vrchnost, zdali mu dovolí půdu okkupovati, a nebylo by také třeba, aby sedlák musel

[1]) Nehledím ani k nesprávnosti výrazu »okkupovati«, poněvadž o okkupaci může býti řeč jen při věcech nemajících pána.

úročiti za okkupování půdy, jež nikomu nenáležela. Hned na to praví však p. dr. Peisker: »Nikdo ani pán, ani sedlák nemohl říci: tento či onen kus půdy jest můj« atd. Co tedy jest správné, zda prvé tvrzení p. Peiskera či tvrzení druhé? Obé přece vedle sebe obstáti nemůže.

A nový odpor vyskytuje se hned na str. 85: »Ačkoli požívací práva lidu osedlého byla dědična, a vrchnost práva neměla, cizí lid mezi osedlé své sázeti . . ., tož se to přece ve skutečnosti dálo.« Napřed dovolovala vrchnost sedlákům okkupovati půdu — což předpokládá, že byla vlastníkem — a pak neměla práva cizí lid mezi osedlé své sázeti!

O tom, co vykládá p. dr. Peisker o vzniku práva retraktního (str. 87 a 88), nebudu se mnoho šířiti. Možná že má pravdu, možná také, že ne. Na str. 88 sám uznává jen pravděpodobnost svého výkladu. Na věc tuto nekladu, pokud běží o doklady existence zádružného zřízení, žádnou velkou váhu. Na několika místech zmiňuji se o retraktním právu jakožto dokladu zřízení zádružného jen ve druhé řadě (Rodinný nedíl, str. 45, 77, 107).

Vraťme se ještě k rodu Draškovićů. Třicet pět osob, potomků Draškových, z vesnice nazvané Dolnje Zažićno, založilo chrám a klášter, a darovalo za tím účelem vrch Gradčina, který ležel na díle jich půdy (na kihъ deli imin'ja e vrhъ). Poslední věta vysvětluje nám, proč se šest zádruh, pokud se týče rodinných nedílů rodu Draškovićů spojilo k jednomu právnímu aktu. Kolem do kola vrchu Gradčiny rozprostíraly se pozemky dotčených šesti zádruh rodu Draškovićů a táhly se nejen až na samý vrch, nýbrž i daleko pod vrch; ležeľ vrch jen na díle jich půdy. Bylo-li tudíž pro založení kláštera potřebí celého vrchu, musely všechny zádruhy Draškovićů ve vesnici Zažićnu vystoupiti společně, kupno i jedinno, jakožto dárcové. Vyjmenovaní v listině příslušníci rodu Draškovićů všech šesti zádruh nebyli jedinými obyvateli vsi Dolnje Zažićno, jak viděti z poznámky »buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem'«. Jest tedy správné, jak praví p. dr. Peisker (str. 81), že dotčená vesnice nenáležela Draškovićům celá, nýbrž že na území jejím měli zboží i jiní ještě šlechtici, příbuzní či nepříbuzní. Nesprávné jest však, co praví p. dr. Peisker dále: »Od těchto ostatních općeniků byli Draškovići zbožím odděleni, jak se zdá, na dobro, nemajíce s nimi as žádných općin společných, jak vysvítá z údaje: I k tomu im pridasmo vas del vsih općin naših k tomu pristojećih . . . Na općinném dílu Draškovićů ležel onen vrch Gradčina.« (Str. 81.)

Naopak ze slov listiny jasně vysvítá, že Draškovići nebyli od ostatních općeniků odděleni nadobro. Ačkoli měli své »vlastite i od nikogare neoporočne plemenite plemenšćine« (nemovitosti od pozemkův ostatních općeniků oddělené, po předcích zděděné), byli přece »sa vsimi ostalimi općenici v seli našem'«, t. j. participovali s ostatními usedlíky téže vsi Dolnje Zažićno, kteří měli rovněž své oddělené plemenštiny, na

společných občinách. Přídavné jméno našich (općin naših), na něž se p. dr. Peisker odvolává (str. 81), nedokazuje ničeho. Stojíť v listině také »v seli našem«, a přece selo Dolnje Zažićno, jak v listině samé jest uvedeno, nenáleželo Draškovićům celé. Ze slov listiny zcela zřejmě jest patrno: 1. že každá zádruha Draškovićů darovala kromě části vrchu Gradčiny, která jí náležela — dohromady darovaly všechny zádruhy Draškovićů celý vrch [1]) — ještě část svého ostatního zádružného jmění pod vrchem,[2]) 2. že k dotčeným dílům darovaného zádružného jmění přidáno bylo právo užívání občin, k onomu zádružnému jmění příslušejících.[3])

Výklad p. dra. Peiskera, že »na općinném dílu Draškovićů ležel vrch Gradčina« (str. 81) není možný, poněvadž k občinám nemůže přidán býti »vas del općin naših k tomu pristojećih«. Příslušenstvím občiny nemůže býti jiná občina.

Ačkoli všech třicet pět Dolnozažićenských Draškovićů netvořilo zádruhu jedinou, nýbrž zádruh šest, jest přece z okolností zřejmo, že příslušníci všech těchto zádruh byli potomky jediné někdy zádruhy, které náležel celý vrch Gradčina. Za několik generací rozrodila se tato jediná zádruha na několik zádruh nových, a stopou někdejšího stavu zůstala jen okolnost, že vrch Gradčina ani dosti malou částí nenáležel žádné jiné zádruze jiného jména. Všechny zádruhy, kterým po částech celý vrch náležel, měly jméno Draškovići. Tím jest zároveň potvrzeno to, co pravím na str. 131 Rodinného nedílu, že u starých Slovanů tvořilo osadu původně asi jen jediné sídlo, jediný dvůr, z něhož teprve později vznikla celá vesnice. Aspoň jest příkladů takových dosti.

Dokázav, že zádružné zřízení známo bylo Chorvatům právě tak v minulých stoletích jako v přítomnosti — že šlechtická nedílnost jest totéž, co selská zádruha, uhlídáme při části o rodinném nedílu českém — znova musím s důrazem opakovati, že v nivec se rozpadla Peiskerova theorie o pozdním vzniku zádruhy vlivem administrativním a fiskálním.

* * *

Přejdeme k Rusku. Část o Rusku zahajuje p. dr. Peisker (str. 90) touto větou: »Slovanský kommunism rodový St. Novakovićem z Balkánu

[1]) Mi ... plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažićna Dolnega ... na kihъ deli imin'ja e vrhъ ... najprija vsi kupno i edinno, buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem' ... ta isti vrhъ dasmo ...

[2]) I k tomu Petrъ ... daše zemlje ..., jošće Šimun ... i s sinmi svoimi ... ti vsi kupnice i edinno daše zemlje podkošne ..., jošće Matijac ... s sinmi svoimi ... ti vsi kupnice daše zemlje podkošne ... atd. To mi vsi kupno i edinno više rečeni Draškovići vlastite i od nikogare neoporočne plemenite plemenšćine naše više rečene ... darovasmo.

[3]) I k tomu im pridas'mo vasъ del' vsihъ općin našihъ k tomu pristoećihъ ...

vyobcovaný dlouho bez přístřeší nezůstal, J. Lučickij poskytl mu dočasný útulek v gubernii Černihovské a Poltavské na Malé Rusi.« Pan dr. Peisker probírá rozpravu Lučického Сябры и сябринное землевладѣние въ Малороссіи, vyšlou v časop. Сѣверный Вѣстникъ 1889, seš. led. a ún. (též separátně 1889 v Petrohr., str. 33; v něm. překladě pod názvem Zur Geschichte der Grundeigentumsformen in Kleinrussland v Jahrb. f. Gesetzgebg., Verwaltg. u. Volkswirtschaft, XX., vyd. od G. Schmollera v Lipsku 1896). Totéž, co přihodilo se mu se St. Novakovićem, jehož »si libuje, poněvadž místo učených a temných terminů věc jasně opíše a popíše« (str. 57), stalo se mu s Lučickým. Také Lučickému neporozuměl anebo snad porozuměti nechtěl. Přibírá si na pomoc Sergějeviče a chce dokázati, že sjabrové nežili v zádruhách — myslí patrně jen na velké zádruhy, poněvadž žití v zádružkách malých (str. 98) připouští — nýbrž v obyčejných rodinách (str. 99), které individuálně užívaly dle své vůle nepředělených chatarů.

Jako na jiných místech, tak odporuje si p. dr. Peisker i na str. 98. Napřed praví: »Sjabrové společně nechlebili, živi jsouce tu a tam v malých zádružkách: kdesi na Poltavsku nalezli na jednom dvoře tři bratry ženaté, čtvrtého svobodného a macechu, která byla hlavou rodiny, jak se u otce a matky, třeba nevlastní, rozumí samo sebou.« A hned v zápětí praví: ... »jinde chlebili čtyři bratři ženatí a pátý neženatý společně, toť vše!« — V deseti řádcích takový odpor! Co jiného než »bałamuctwo«.

Poslyšme Lučického, co praví o zádružném zřízení. Dnes prý na Malé Rusi jest obyčejným zjevem, dělí-li se rodiny na menší celky. Před sto lety bylo prý tomu v území nynější Černihovské a Poltavské gubernie docela jinak. »V naší době zachovaly se z dřívějších řádů jen chatrné zlomky, a poltavským statistikům na př. podařilo se najíti jen nepatrný počet takových rodinných organisací, jež představují typ svodné rodiny (сводная семья, složená rodina), sestávající z větší neb menší skupiny příbuzných, spojených v jeden celek, vedoucích společné hospodářství, držících společnou zemi a připomínajících částečně srbskou zádruhu. Avšak ještě v polovině XVIII. stol. — nehledíc k tomu, že v Malé Rusi dála se tehda krise, jež změnila silně pozemkové i třídní (stavové) i rodinné i společenské ústrojí země a jevila nejrozhodnějším způsobem reflex na rozdělení pozemkové majetnosti —, počet případů existence svodných rodin byl ještě velmi značný, a jestliže tyto svodné rodiny nedodávaly hlavního rázu celému tehdejšímu životu, tož nebyly přece pražádnými výminkami z obecného pravidla. V těch částech Rumjancevského popisu (Румянцевская Опись), které jsem měl v rukou, není žádnou vzácností setkati se s takovými svodnými rodinami. Nejsou řídké dvory, v nichž napočítáváme po 3, 4, 5, 6, 7 i více ro-

dinách, rodinách, skládavších se nejen z rodných bratří, nýbrž i bratranců, bratrovců,[1]) strýců, tet, jiných příbuzných, zeťů, švakrů atd. A co jest nejdůležitějšího, jest okolnost, že většina takových svodných rodin, bydlících společně, nepředstavovala oddělených (обособленныхъ) jednotek, bydlících pouze v jednom dvoře. Jestliže takové i existovaly, bylo to novým zjevem. **Ve značném počtu případů naopak tyto svobodné** — zde jest patrně chyba tisku, státi má »svodné«, nikoli »svobodné« — **rodiny tvořily jeden nerozlučný celek** (одно неразрывное цѣлое): **držely společně** (сообща) **nerozdělenou, všem jim dohromady** (въ совокупности) **náležející zemi** (půdu), **vedly společné hospodářství, měly nezřídka i společný dobytek.**« [2])

Nuže, to zní docela jinak, než snaží se p. dr. Peisker dokázati. Několik rodin nejen že drží společně půdu nerozdělenou, několik těch rodin vede společné hospodářství, chlebí společně, a má nezřídka i společný dobytek. Toto společné chlebení jest nejlepším důkazem, že neběží tu o ladový způsob zemědělský, o individuální užívání nepředělených chatarů, jak by to rád viděl p. dr. Peisker, nýbrž o skutečné, namnoze i dosti veliké (počtem členů silné) zádruhy. Při individualném užívání nepředělených chatarů nemůže přec býti řeči o společném chlebení! — Zajímavo jest, že také na malé Rusi podobně jako v Čechách, v Polsku i v jiných částech Rusi[3]) znám byl výraz chlebiti, o jednom chlebě žíti, jak uvádí Lučickij.[4])

Připouštíme, že všechny případy, jež vydává Lučickij za doklady existence svodných rodin, nejsou správné. Jest možno, že se někde Lučickij zmýlil a že nesprávně vykládá jednotlivé případy »пользованія сообща одною общею нераздѣльною землею« (str. 9), jako by běželo o jednu velikou (počtem členů silnou) zádruhu, kdežto ve skutečnosti mohlo to býti užívání se strany jednotlivých rodin — třebas i zádružných — nepředělené půdy náležející k jisté osadě. To však na věci pranic nemění. Není-li některý příklad správný, nepadá to na váhu, jen když ostatní příklady jsou správné. Já sám, který se nedívám na Lučického

---

[1]) V originále stojí братанчей. Dalj vykládá ve svém slovníku výraz ten takto: братáничъ, вотарь братáнъ, братúчъ, братучáдо, = братнинъ сынъ, племянъ, племянникъ. Vzhledem k tomu bylo nutno další výraz племянниковъ přeložiti dle Dalja »jiných (dalších) příbuzných«. Vykládáť Dalj, že племянникъ znamenalo kdysi сродникъ вообще, боковой.

[2]) Lučickij u. m., str. 8 a 9. Podotýkám, že cituji dle separátního výtisku, zapůjčeného mně laskavě p. prof. Lappo-Danilevským. U p. dra. Peiskera jest místo toto citováno v originále na str. 90, pročež přestávám jen na překladě.

[3]) Rodinný nedíl, str. 109, pozn. 4.

[4]) U. m., str. 10. Три брата, жившіе совмѣстно съ отцомъ, по смерти его, »не могучи послѣ родичовъ въ сдномъ хлѣбѣ прожити«, »вчинили собе подѣлъ«. Рум. Описъ, черниг. отдѣла, т. VIII.

zrakem Peiskerovým, rozpakoval bych se, nemaje k disposici pramenů, jež sloužily Lučickému, viděti zádruhy tam, kde se nedovídám blíže o ničem, než co mi praví tato věta Lučického: »Vyskytují se případy existence dvou, tří a mnohdy i většího počtu dvorů, osazených příbuznými rodinami a užívajících společně (сообща) jedné společné nerozdělené půdy.[1]) Pochyboval bych, že běží o zádruhy tam, kde se vypočítává více dvorů, to jest více samostatných obydlí. Karakteristickou známkou zádruhy jest společné chlebení na jednom dvoře a vedení jedné společné domácnosti, jednoho společného hospodářství.

Stopujme Lučického dále. Na str. 9. praví: »Pozemky, jež náležely svodným rodinám a nazývaly se tu »spolьnými«, tu »hurtovými«, tu »obščími«, byly jestě velmi značné svým množstvím i v poměru k úhrnnému počtu veškeré půdy. Byly to hlavně pradědovské a dědovské, předkovské pozemky, mnohdy i společně koupené, avšak v tom i onom případě pozemky, které i nadále byly předmětem společného užívání skupiny rodin.«[2])

I toto místo ukazuje jasně, že běží tu nikoli o individualní užívání nepředěleného chataru, nýbrž o skutečnou hospodářskou a právní jednotku, o zádruhu. Mluvíť se tu nejen o pozemcích zděděných, nýbrž i o pozemcích společně, t. j. celým sdružením rodin koupených. A kupují-li se pozemky, jest viděti, že mají už značnější cenu, že jich není nazbyt, a že tedy o ladovém způsobu zemědělském, praktikovaném před vznikem vlastnictví, nemůže býti ani řeči.

Jděme dále. Na str. 11 pokračuje Lučickij: »Čím dále jdeme nazpět do minulosti, tím ostřeji vystupuje fakt existence svodných rodin, které buď vládnou ještě společně půdou anebo se již rozpadly na jednotlivé dvory, avšak podržely část zboží (угодій)[3]) ve společné nerozdílné držbě. Na to ukazuje především samý ráz osazení levého břehu Dněpru vůbec a západního Severska zvláště. Větší část vesnických osad (селъ и деревень) této poslední oblasti (přestávám zde pouze na ní) vznikla beze vší pochybnosti ze dvorů (изъ хуторовъ) založených většinou od jakékoli jedné skupiny příslušníků jednoho rodu (rodičů), kteří dali název samé osadě.[4]) Tak v době sestavení Rumjancevského popisu existo-

[1]) U. m, str. 9 (u dra. Peiskera str. 90).

[2]) U dra. Peiskera str. 91.

[3]) Slovo угóдье dá se do češtiny nejlépe snad vyjádřiti výrazem zboží. Dalj vykládá ve svém slovníku, že terminem угодье rozumí se всякая доходная статья: поля, пажити, луга, лѣса, рѣки, озера; каменоломня, гончарная глина; пручье въ дому, боръ въ лѣсу и пр.

[4]) Až do tohoto místa cituje p. dr. Peisker na str. 91 Lučického, načež přeskakuje celé místo následující, které, jak z hořejších řádek viděti, jest velice důležité a nemělo býti vynecháno, tím spíše, že p. dr. Peisker cituje z rozličných spisů velmi mnoho míst, která s otázkou zádružnou ani nesouvisí.

valy na př. vesnické osady, jako Upiri, Košeni, Volevači atd. Avšak listiny připojené k popisu těch osad, sestávavších v polovici XVIII. stol. z massy různorodých a patrně nepříbuzných rodin, částečně nově tam se usadivších, ukazují, že v XVII. stol. všechny ty osady byly jen dvory (хуторами). Ba více. Z listin těch jest patrno, že vesnice Upiri byla založena od Upir'ů (Упирями), kteří usadili se zde v chutoru, vesnice Košeni — od Košeňů, Volevači od Volevačů. Rodiny, které nosily tato jména, vystěhovaly se v XVIII. stol. do druhých vesnic, avšak beze vší pochybnosti jim i jich osadě (kolonii, поселению) děkovaly tyto vesnice své názvy. Jsou to patronymické názvy, jež jasně svědčí o onom rázu, jaký měla na sobě kolonisace místa. Příkladů takových osad a při tom osad, které podržely svůj dřívější ráz, jest množství v místě od nás pozorovaném. Přestanu jen na několika příkladech. Tak ještě v XVIII. stol., jak viděti z Popisu (Rumjancevského), vesnice Manki byla osazena od jediných kozáků Manků, vesnice Krivickaja od Krivických, vesnice Beremickoje od Beremických, Žerebeckaja od Žerebeckých, Harbuzino od Harbuzů, Běliki od Bělik, Hlamazď od Hlamazďů, Šumany od Šumanů, Puziki od Puzikú atd«.

Ze slov tuto uvedených nemožno nijak vyvozovati to, co snaží se dokázati p. dr. Peisker. Jak možno mluviti o individuálném užívání nepředělených chatarů, když na př. osada Košeni nebo Volevači skládala se v XVII. stol. pouze z jednoho dvora, z jedné hospodářské jednotky! Mezi koho měl se chatar vůbec děliti, když na celém chataru byla usazena pouze rodina jediná, rodina ovšem zádružná?

Než jděme dále. Na str. 11. a 12.[1]) pokračuje Lučickij takto »Všimneme-li si té okolnosti, že nezřídka rodinná jména dané skupiny příslušníků jistého rodu (rodičů) se změnila i pro celou skupinu (rodin) i pro jednotlivé rodiny, tu rozšíření vesnic (поселковъ)[2]) zádružného rázu (семейно-общиннаго характера) stane se nám ještě jasnějším. Tu jeden ze mnohých příkladů. R. 1649 král Vladislav IV. dává listinu Maslovičům a Dančičům na zemi Ščukovščiznu. Po několika pokoleních tato rodinná jména zanikají a zaměňují se jinými, avšak rodiny, jež kdysi jmen těch užívaly, všechny žijí ve vsi Kislyje, ležící ve Ščukovščizně. Jsou to Otrošenkové (dříve Otrochové), Opanasenkové, Ščukovští atd. K témuž závěrku přivádějí i fakty jiného druhu. Setkáváme se s řadou vesnic, jež, ačkoli nejsou nazvány dle jména usazených tam rodin, nicméně obydleny jsou výhradně lidmi jednoho společného rodinného jména (однофамильцами), členy jedné veliké rodiny (= zádruhy). Takové jsou

[1]) Pan dr. Peisker důležité toto místo vůbec vynechal, ač je měl právě tak citovati jako ostatní důležité části rozpravy Lučického.

[2]) Dalj ve svém slovníku vykládá při slově посёлокъ (посёлье, посёлка, посёлки), že jest to небольшая деревенька, деревушка, tedy jako naše »sedlečko«.

vesnice Lopatni, osazená od kozáků Savenků, Velički od Tarasevičů Misy od Bohušů a Teremeckých atd. Dále. Sama různost rodinných jmen, vyskytujících se v jedné a téže vesnici, neukazuje vždycky k tomu, že by nebylo mezi oněmi rodinami krevního svazku, poněvadž z listin jasně jest viděti, že všechny ty rodiny spojeny byly jednotou krve a původu. Tak ve vesnici Zlejevu na počátku XVIII. stol. vyskytují se rodinná jména: Kopti, Šuguny, Bovdi ; dle listin jsou to všichni »krevní«. Totéž jest ve vesnici Kozly. Zde Fedčenkové, Krivopalьci, Pilipenkové a j. jsou členy jedné rodiny, »krevními«, společně na př. r. 1718 prodávajícími společnou svou půdu. — Připojíme k řečenému ještě jeden fakt. V polovici XVIII. stol. nebylo téměř velikých vesnic v končinách, kterými se zabýváme. Veliká většina vesnic sestávala ze 3—20 dvorů, při čemž převahu měly vesnice se 3 až 7 a 8 dvory. A mnohé z nich, jak víme byly osazeny jen lidmi jednoho rodinného jména nebo »krevními« (příbuznými) a, jak to uvidíme níže, vládly brzo společně všechny, brzo odděleně každá rodina společnými pozemky.

Z místa tohoto jasně jest viděti, že Lučickij právě tak, jako někteří jiní spisovatelé, správně vykládá vznik mnohých vesnických osad z jediných dvorů, ze zádruh. [1])

Ještě pádnějším dokladem existence zádružného zřízení na Malé Rusi jest to, co uvádí Lučickij o vesnici a rodu Bělikův. (U. m. str. 15—17, u dra. Peiskera zkráceně na str. 92 a 93.)

Nevíme, praví Lučickij, kdy Běliky (vesnice) byly založeny a kdy se staly vesnicí. V lustracích — rozumí se starší doby — není o Bělikách jakožto vesnici žádné zmínky; vesnicí nazývá se osada ta teprvé v Rumjancevském popise. »Základem jejím byl beze vší pochybnosti dvůr (chutor), vystavěný rodinnou skupinou bojarů Bělikův. Ještě r. 1506 byla těmto vydána potvrzovací výsada na Lukarevské země, výsada potvrzená roku 1594, 1600 i v následujících letech. Do konce XVI. stol. bojaři Bělikové tvořili patrně jednu rodinnou skupinu, která se rozpadla teprve v XVII. stol. na osm rodinných skupin: tři skupiny Jarmoličů, dvě Smoličů a tři Bilikovičů (Bělikovičů), kterým všem dohromady vydána byla Vladislavem IV. r. 1646 potvrzovací výsada na držbu zemí jejich předka Bilika. Do počátku XVIII. stol., kdy část půdy byla rozdělena mezi rodinnými skupinami smírným narovnáním, veškera půda jež náležela rodu Biliků: role (пахоть), senokosy, louky, lesy atd. byla ve společné držbě všech . . . Po celého téměř půl druhého století jsme v daném případě přítomni celému procesu převratů, přihodivších se ve vsi Běliky. Vidíme, že na počátku existovala jedna rodinná

[1]) Rodinný nedíl, str. 132, kde poukazováno jest na Al. Jefimenko. Str. též Balzer, O zadrudze słowiańskiej, str. 51 a 52 a Leontovič, Крестьянскій дворъ въ литовскорусс. государствѣ, Ж. М. Н. П., 1896, seš. dubnový č. CCCIV., str. 103 a násl.

skupina, která nerozdílně užívala veškeré půdy, náležející rodu Bilíků. V XVII. stol. prvotní rodina zaměňuje se rodinou svodnou rozpadá se na osm rodinných skupin, z nichž každá představuje opět svodnou rodinu, avšak všechny užívají půdy pořáde ještě společně (сообща). K počátku XVIII. stol. jest patrno, že skupiny tyto oddělily se ve zvláštní dvory, a tato zatím rostoucí jich odrůzněnost (обособленность) projevila se ve smírném rozdělení jedné části společného zboží (общихъ угодій) v úplné vlastnictví každého dvoru. R. 1766 vesnice sestávala z 10 dvorů, ve skutečnosti pak z 8 rodinných skupin, poněvadž dvory 2. a 3. popisu a 7. a 8. vládly společně, a nikoli rozděleně »připadlou jim« půdou. Během času do r. 1766 proces odrůznění (обособленія) rostl, poněvadž nemálo půdy, k níž měly právo účastenství jednotlivé oddělené rodinné skupiny, bylo zcizeno prodejem do cizích rukou; ba více, proces tento dál se i uvnitř jednotlivých rodinných skupin, ač ještě velmi slabě. Následkem rozpadnutí svodné rodiny na jednotlivé dvory, avšak se zachováním společné držby, připadla každé skupině ve společném zboží osmá část ve shodě s oněmi osmi skupinami, které se vytvořily v XVII. stol. Majitel jednoho takového dílu (надѣла) prodal r. 1747 svůj dílec (паи), a sice, »v Nosovské doubravě, v luhu dubovém, v boru k Nosovščině, v roli, v jezerech a v ostatním zboží od obyvatel Bělikovců ze všeho majetku osmou část.« Majitel tento neoznačuje v trhové listině prodávaného dílce, poněvadž všechno označené od něho zboží tvořilo společnou držbu všech členů rodu. Prodej jeho spočíval jen v postoupení jiné osobě náležejícího mu práva účastenství ve všem zboží (во всѣхъ угодьяхъ) vesnice. Dvě léta na to dvě rodiny, jež tvořily část jedné rodinné skupiny, složené ze šesti rodin, prodávají své právo podílu (účastenství) — rozumí se na společném zboží — avšak ne již v rozměru jedné osminy celku, nýbrž v rozměru jedné třetiny z osminy, t. j. jednu čtyřiadvacetinu, jim připadající. Jest patrno, že v uvažovaném případě máme před sebou typický případ sjabrovské pozemkové držby, založené na příbuzenském, krevním principu. Ve všech deseti dvorech vesnice, vzniklé z chutoru, žijí výhradně potomci jednoho předka Bilika ze XVI. stol., avšak již s rozličnými rodinnými jmény: Bilikův, Biličenkův, Jarochovičův, Jarošenkův, Štomův atd.«

O ladovém způsobu zemědělském s nepředělenými chatary nemůže tu býti ani řeči. Řečený způsob byl přece dle samého p. dra. Peiskera v užívání jen dotud, dokud bylo půdy nazbyt, tak že byla bezcenná. V tomto případě však, kde každé rodinné skupině vyměřuje se při dělbě přesně stejná část ze společné někdy půdy, a běží-li o nové dělení ve skupinách rozpadajících se na nové jednotky, opět stejná část pro každou jednotku,

v případě tomto nejlépe jest viděti onen »potomstvenný«[1]) princip, na nějž se p. dr. Peisker několikráte odvolává. A to jest princip zádružného dělení (pokud běží o nemovitosti), princip nazývaný v právu zásadou repraesentace.[2])

Bylo by úplně bezúčelné citovati dále Lučického. Uvedená místa postačí, aby se seznalo, že neběží o ladový způsob zemědělský s nepředělenými chatary, nýbrž o skutečné zádružné zřízení. A ostatně kdybychom i připustili, ze »užívati půdy společně (сообща)« znamená užívati půdy nepředělené tak, jak líčí to p. dr. Peisker, nevyplýval by z toho ještě důsledek, že jednotlivé rodiny, které užívaly nepředělené půdy dle svého způsobu, nemohly žíti zádružně. Ladový způsob zemědělský není contrarium, které by zádružného života nepřipouštělo. Jedno i druhé může velmi dobře vedle sebe obstáti.

Pan dr. Peisker bere si na pomoc Sergějeviče, a sice spis jeho Русс. Юрид. Древности (Petrohrad, 1890). Jako z udělání neporozuměl ani Sergějevičovi. Myslíť, že Sergějevič dokazuje něco jiného než Lučickij — na str. 97 praví, že Sergějevič rozluštil »pohádku« Lučického — a zatím Sergějevič se jen o Lučického opírá a dotvrzuje, co tento v jiném spise svém než shora probíraném byl uvedl. Dříve totiž než studii o sjabrech napsal Lučickij větší spis o maloruské obščině XVIII. stol.: Сборникъ матеріаловъ для исторіи общины и общественныхъ земель въ лѣвобережной Украинѣ XVIII. вѣка (Kyjev, 1884). A o tento starší spis Lučického opírá se Sergějevič ve zmíněném svém důležitém díle. Ve druhé kapitole druhé knihy téhož díla, a sice v třetím oddílu (Крестьяне) probírá Sergějevič mezi jiným otázku, v jakém poměru byli jednotliví členové volosti k volostné půdě, a dospívá k závěrku, že jednotlivým sedlákům — myslí se celým rodinám — náležely volostné země od nich zabrané a vzdělávané právem vlastnickým, kdežto volosti náleželo jako vlastnictví jenom to, co nebylo osvojeno jednotlivými jejími členy, a čeho oni členové užívali bez rozdělení, na př. výhonu, lesa pro dříví stavební i palivové, luk atd.[3])

»A to ještě není všecko,« pokračuje Sergějevič. »Vedle individuálního a volostného vlastnictví bylo ještě vlastnictví spolků. Spolek jest spojení několika sedláků ke společným hospodářským účelům: k tříbení lesních porostlin pro role, k zařízení všeho potřebného pro lov ryb atd.

---

[1]) Slovu »potomstvennyj« dává p. dr. Peisker nesprávný význam; znamenáť slovo to »dědičný«. Sr. na př. u Sergějeviče Русс. Юрид. Древности, 1890 str. 217: Отдѣльные крестьяне владѣютъ своими участками потомственно. A podobně u Vladimirského-Budanova, Очерки изъ исторіи Литовско-русс. права III. (Крестьянс. землевладѣніе 1893), str. 45: Въ старину наслѣдственное (потомственное) владѣніе служило преимущественнымъ показателемъ права собственности.

[2]) Rodinný nedíl, str. 31 a násl., str. 65, 97 a 125.

[3]) Sergějevič, u. m. str. 216.

Spolkům náleželo společné vlastnictví (spoluvlastnictví, общая собственность). [1])

Konstatování existence spolků, umělých smluvních kooperací, se strany Sergějeviče, má velikou cenu, větší než by tušil ten, komu není známo postavení Sergějevičovo v otázce o základních principech, na nichž spočívá společenský byt staré Rusi. Vedle starších theorií rodové a obcové, jakož i vedle theorie zádružné a volostné vznikla na Rusi theorie osobnosti čili smluvní theorie o společenském bytu staré Rusi. Hlavními představiteli jejími jsou Čičerin a Sergějevič. Dle nich měly společenské poměry staroruského života ráz soukromoprávní, smluvní, a hlavním činitelem ve společenském bytu byla osobnost, individuum. Theorie rodová, zádružná a jiné se tedy od hlasatelů této theorie neuznávají, a má proto tím větší cenu, když Sergějevič výslovně se zmiňuje o tom, že vedle individuálního vlastnictví sedláků vyskytalo se ještě vlastnictví spolků, smluvních zádruh, jež byly zakládány za hospodářskými účely. Individualista *κατ' ἐξοχήν*, jakým jest Sergějevič, vyvrací tedy mínění Peiskerovo, jako by zádružné těžení z půdy bylo snad něco nepřirozeného, k čemu by se lidstvo dalo teprve nutiti administrativními a fiskálními předpisy, a jako by jediným možným způsobem zemědělství bylo těžení individuální.

Existenci krevní zádruhy Sergějevič nikde nepopírá, ač se o ní v řečeném svém spise nikde ani slovem nezmiňuje. Příklad, který uvádí na str. 217 (u Peiskera na str. 52), nemusí býti krevní zádruhou, nýbrž může to býti umělé smluvní sdružení, které v jednotlivých svých součástkách jevilo se ovšem sdružením krevním, avšak vzhledem k ostatním součástkám mohlo býti jen sdružením umělým. Nic však nevadí. Připouští-li Sergějevič umělou zádruhu, složenou z několika nepříbuzných rodin, musí tím spíše připustiti přirozenou krevní zádruhu, která vzniká rozrodem malé rodiny.

Že ani dle Sergějeviče nebylo agrárních spolků, »tovaryšstev«, málo, toho jest důkazem jiná věta Sergějevičova (na str. 219): »Частная собственность отдѣльныхъ лицъ и общая товариществъ совсѣмъ заслоняютъ права волости.«

Přejděme již k místu, které cituje ze Sergějeviče p. dr. Peisker. V překladě zní ono místo v podstatě takto: »Celá obec — mluví se o germanské obci — měla vědomí o tom, že půda marky jí přináleží, že ona jest vlastnicí. To však nijak nepřekáželo jednotlivým členům obce přisvojovati si půdu marky v soukromé vlastnictví. Zjevy po našem ná-

[1]) Рядомъ съ индивидуальной и волостной собственностью была ещё собственность товариществъ. Товарищество есть соединеніе нѣсколькихъ крестьянъ для общихъ хозяйственныхъ цѣлей: расчистки подъ пашню лѣсныхъ порослей, устройства приспособленій для рыбной ловли и пр. У товариществъ общая собственность.

zoru vzájemně se vylučující ve staré době obstály vedle sebe zcela dobře. Setkáváme se tu právě tak jako u nás současně s právy celé obce na půdu marky i s právem jednotlivých členů obce obraceti tuto půdu ve své soukromé vlastnictví.«

»R. 1884 professor Lučickij vydal sborník materiálů pro dějiny obce (obščiny) a společenských pozemků v Ukrajině po levém břehu Dněpru v XVIII. stol. Materiály tyto jsou neobyčejně důležité pro dějiny pozemkové držby. Ačkoli se vztahují k XVIII. stol., zdá se, že možno v nich najíti črty prvotních forem. Data těchto nových materiálů ve mnohém připomínají na pozemkové poměry germánské marky. Kozáci a pospolití po levém břehu Dněpru měli ornou půdu i senokosy, které jim náležely právem soukromého vlastnictví. Nazývají se »otčizným a dědoznými grunty, předkovskými nivami, svojimi vlastními zeměmi a vodami«. Naproti těmto přivlastněným zemím a vodám kladou se »volné, svobodné stepi«, náležející celému společenství (= celé obci) kozáků a pospolitých. Jednotliví členové společenství užívají stepí pro jich hojnost nerozdílně. Možno mysliti, že takové nerozdílné užívání svobodné stepi předcházelo před přisvojením půdy v soukromé vlastnictví; přisvojení jevilo se výsledkem dědičného užívání půdy v jedněch a týchž místech. Ještě ve druhé polovině XVIII. stol. byly vesnice, jejichž obyvatelé ještě neměli soukromého vlastnictví a užívali společenské (obecní) půdy nerozdílně (bez rozdělení, kde kdo chtěl).« . . . . (Následují příklady.) . . . . »Toto užívání volné stepi nazývá se v aktech užíváním obecným (vůbec, вообще). Avšak z uvedených míst nutno souditi, že to není nějaký způsob obcového (obščinného) užívání; jest to užívání individuální. Půdy jest ještě tolik, že každý může kosit a orati, kde a mnoho-li mu třeba. Právo však vlastnické k volné stepi náleží celé obci, která může ji i zciziti v soukromé vlastnictví.«

Co tu dokazuje Sergějevič? Srovnává agrární poměry staroruské s germánskou markou a praví: 1. že území obce rozděleno bylo na dva druhy půdy, z nichž jeden druh byly pozemky zabrané a užívané od jednotlivců, resp. jejich rodin anebo i celých sdružení, a druhý druh pozemky volné, svobodná a nikým nezaujatá step; 2. pozemky zabrané stávaly se následkem dědičného užívání soukromým vlastnictvím užívatelů, kdežto pozemky volné náležely vlastnictvím celé obci, jakožto jedinému právnímu subjektu. Bylo tu na jedné straně soukromé vlastnictví příslušníků obce, индивидуальная собственность (byl-li subjektem jednotlivec), pokud se týče byla tu общая собственность, spoluvlastnictví (bylo-li subjektem celé sdružení (sedláků, a na druhé straně vlastnictví celé obce, общинная собственность, собственность общины, собственность общества.

Jednotlivci, pokud se týče jejich rodiny, měli právo užívati nejen svého soukromého vlastnictví, nýbrž dle potřeby i vlastnictví celé obce (volné stepi). A nyní přicházíme k tomu nejrozhodnějšímu místu: »Toto užívání volné stepi, jež se nazývá v pramenech užíváním obecným, není — praví Sergějevič — nějaký způsob obcového (obščinného) užívání; jest to užívání individuální.« Výborně, jásá p. dr. Peisker, jako by měl už vyhráno. A přece se tu nepraví nic jiného, než že každý — rodina malá i zádružná — může užívati obecní půdy beze zvláštního přidělování obecní hromadou (jak tomu jest v nynějším mirovém zřízení) tak, jak toho potřebuje, a jak se mu zachce. Vysvětlují to následující řádky: »Půdy jest ještě tolik, že každý může kositi a orati, kde a mnoho-li mu třeba.« Contrarium jest tu na jedné straně obcové (obščinné) užívání a na druhé straně užívání neobcové. Sergějevič nazývá toto neobcové užívání »individuálním« patrně proto, že má na mysli spíše četnější — dle svého individualistického názoru — případy, kde běželo pouze o jednotlivce, resp. jeho rodinu, než případy zádružné. Že případů zádružných vůbec nevylučuje, ukázali jsme již shora. Užil tu patrně výrazu — i se stanoviska své theorie — nezcela případného, což však vzhledem k tomu, že výslovně mluví o »spolcích« a »spoluvlastnictví« vedle vlastnictví individuálního a vlastnictví obcí, nijak nepadá na váhu. Možná že by byl užil výrazu jiného, kdyby by tušil, že někdo v budoucnosti bude se na slova jeho odvolávat, a to ještě v otázce, která se tu ani neřeší. Vždyť na místě tomto Sergějevič ani neprobírá otázku, žili-li staří Rusové ve zřízení zádružném čili nic, nýbrž zabývá se thematem, hodí-li se na starou ruskou obec (obščinu) pojem nynějšího miru, kde sedlák, resp. jeho rodina nemá žádného soukromého vlastnictví k pozemkům, nýbrž kde vlastnicí veškeré půdy — až na usaďbu — jeví se pouze celá obec (mir), která jednotlivým rodinám přiděluje pozemky pouze k dočasnému užívání. Závěrek, k němuž Sergějevič dospívá, jest ten, že nynější mirové (obščinné) zřízení jest něco docela jiného než pozemkové poměry ve staré obci, kde jednotlivým rodinám — ovšem i zádružným — náleželo vlastnické právo k pozemkům dědičně od nich užívaným, a vedle toho celé obci jakožto jedinému právnímu subjektu vlastnické právo k pozemkům od nikoho výhradně neužívaným, tedy svobodným, volným. Toto vlastnictví celé obce nebylo však tak intensivním právem jako soukromé vlastnictví jednotlivých rodin, poněvadž rodinám k obci příslušným bylo volno užívati dle své potřeby a vůle nejen svých vlastních pozemků, nýbrž i pozemků obecních.

Nuže, to jest něco docela jiného než by rád viděl p. dr. Peisker, který si sestrojil jistou theorii a tu chce udržeti za každou cenu.

Seznavše nyní mínění Sergějevičovo, vrátíme se tam, odkud jsme vyšli. Sergějevič měl p. dru. Peiskerovi přispěti na pomoc naproti Lučickému, a sice měl vyvrátiti »pohádku« Lučického »o kolosální velezádruze«

o »Familiengemeinschaftu, Familiengenossenschaftu přímo nekonečném.« (Peisker, str. 95.) A co se zatím stalo? Na spisek Lučického o sjabrovské pozemkové držbě (= o zřízení zádružném) Sergějevič vůbec ani nereaguje, nýbrž opírá se o jiný větší spis Lučického, jednající o obščině, tedy o předmětu docela jiném, než si obral p. dr. Peisker — aspoň dle záhlaví své rozpravy — ve svém Slově o zádruze. Jako u Novakoviće, tak i u Lučického spletl p. dr. Peisker dva různé právní ústavy, zádruhu a mir a dokázal již tím, že má nejasný pojem o ústavě jednom i druhém. Dokonce pak už nedokázal, že by na Rusi byla zádruha ve staré době neznáma, anebo že by tam byla vznikla administrativním a fiskálním vlivem.

Ad superfluum uvádím ještě některé novější práce ruských spisovatelů, které se dotýkají více méně zádružného zřízení ve staré Rusi. Jest to spis professora M. Vladimirského-Budanova Очерки изъ исторіи литовскорусс. права, III. část Крестьянское землевладѣніе въ западной Россіи (Kyjev, 1893, str. 31 a násl.)[1]), dále kritika prof. Lappo-Danilevského na spis Nikitského Исторія экономическаго быта Великаго Новгорода, uveřejněná v Жур. Мин. Нар. Просв. 1895, prosinec str. 343—397 (a sice na str. 364 a násl.) a zejména práce prof. F. Leontoviče Крестьянскій дворъ въ литовскорусскомъ государствѣ (Ж. М. Н. Пр., 1896 seš. únor, břez., dub., červenc., říjn., pros. a 1897, seš. dub. a květ.; též separátně). Všechny tyto spisy potvrzují jen to, co dokazuji v Rodinném nedílu, že totiž zřízení zádružné známo jest již ve staré Rusi. Velmi zajímavá jest zvláště práce prof. Leontoviče, z níž vidno, že ve staré Rusi kvetly nejen zádruhy krevní, příbuzenské, nýbrž i umělé (Srv. výrazy tovarišči, sjabry, potužniki atd.)

Vedlo by mne daleko, abych se zbytečně měl o věci šířiti. Tak jako v Rodinném nedíle chtěl jsem pověděti něco nového, a nešířil jsem se o věcech od jiných mnohokráte již vyslovených, tak přestávám i tuto, pouze na zmínce o těchto pracích.

* * *

Přejděme k rodinnému nedílu v zemích českých. Vzhledem k tomu, že ústav rodinného nedílu kvetl nejvíce mezi šlechtou, věnujeme pozornost hlavně nedílnosti šlechtické. »Šlechtická nedílnost jest něco od sedlské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílného,« myslí p. dr. Peisker na str. 82. Toto své tvrzení pokusil se však p. dr. Peisker dokázati jen částečně, ovšem bezvýsledně.

Šlechtická nedílnost různila prý se od selské zádruhy především původem, t. j. vznikla jiným způsobem než selská zádruha. V zápětí za vznikem osobního vlastnictví k pozemkům vzniklo prý »v následcích

[1]) Práce Vladimirského-Budanova Формы крестьянскаго землевладѣнія въ литовскорусс. госуд. XVI. в. (1892) zůstala mně bohužel nepřístupnou.

svých hrozné ono, houževnatě držené právo panovničí rozhodovati o odúmrtech a přiřknouti je komukoli, i sobě samému. Právu tomu šlechta mohla čeliti jen nedílností, když se to dalo, aspoň fingovanou, dokud nevymohla na panovníkovi uznání práva dědického i pro kollateraly oddělené.« (Str. 88 a 89.)

Kterak přišla šlechta na takové chytráctví, a proč panovník takové chytráctví trpěl, když to bylo novum z brusu nové, aby šlechtické rodiny zakládaly širší svazky než byly přirozené svazky rodinné? Vždyť novot takových nemusel panovník trpěti a uznávati právě tak, jako neuznával dědického práva oddělených kollaterálů. A ostatně, kde dokázal p. dr. Peisker, že vlastnictví k pozemkům, jakmile vzniklo, bylo vlastnictvím osobním, individuálním?

Naopak, jak jsme viděli, žádaly prvotní nevyvinuté státní i hospodářské poměry, aby se agrární národy organisovaly ve svazky zádružné. Dá se mysliti, že i v těchto prvotních dobách zádružné organisace našlo se dosti jednotlivců, kteří ze svazků zádružných z rozličných příčin vystupovali a zakládali si vlastní domácnosti. Přece však původně žila značnější většina obyvatelstva ve svazcích zádružných, a sice nejen lid selský, nýbrž hlavně šlechta. Právě šlechta byla prvými nevyvinutými státními poměry asi nejvíce nucena k tomu, aby žila v širších příbuzenských svazcích než jsou prosté rodiny. Vyšinula-li se šlechta nad ostatní obyvatelstvo a ustavila-li se ve zvláštní privilegovanou kastu, mohlo se to státi jen mocí, jen sdružením sil. Jest tedy mnohem přirozenější míti za to, že šlechta žila spíše v širších než užších rodinných svazcích. A vyskytoval-li se přece nemalý počet šlechtických rodin, jež byly počtem členů slabé, byla asi mnohem značnější většina těch rodin, které představovaly širší příbuzenské svazky. Nedílů rodinných čili zádruh bylo tedy asi dosti mnoho, byly asi pravidlem. Jen tak můžeme si vysvětliti, že šlechta, když panovník počal si osobovati právo odúmrtné, našla hravě prostředek, kterým odúmrtné právo činila illusorním. K právu odúmrtnému docházelo jen v užších rodinách, když nebylo potomků; v širších rodinách (rodinných nedílech čili zádruhách) nemohlo o něm býti ani řeči. Aby tedy případy odúmrtí nemohly nastati, bylo třeba držeti se dosavadního, starého obyčeje, žíti v rodinných svazcích širších, a nezakládati oddělené prosté rodiny. A jestliže přes tuto snahu buď neplodností nebo přílišnou úmrtností šlechtické rodiny vymíraly, hleděla šlechta odvrátiti právo odúmrtné umělými svazky, t. zv. spolky čili sstupky, které rovněž nebyly ničím z brusu novým. Starého, dávno praktikovaného obyčeje sstupků [1]) bylo tedy používáno pouze za jiným účelem než dosud.

---

[1]) V Rodinném nedílu, str. 79, pravím o spolcích čili sstupcích: »O těchto spolcích, zdá se, panuje v české literatuře mínění, že vynalezeny byly k obcházení

Jak viděti, nevznikla šlechtická nedílnost teprve následkem povstání odúmrtného práva panovníkova. Právo odúmrtné mělo pouze vliv na to, že šlechtická nedílnost, která počala slábnouti, znova se utužila, a sice tou měrou, že přečkala i právo odúmrtné. Jak známo, obsahují všechna česká zřízení zemská ze XVI. stol. četné předpisy o rodinném nedílu, a dokazují tak nejlépe, že staré slovanské zřízení rodinné po celé XVI. stol. nevyhynulo, ač hlavní pohnutka, pro kterou staré to zřízení v tak pozdní době bylo zachováváno, následkem Vladislavova listu z r. 1497 (zems. zříz. z r. 1549 F 25, zříz. z r. 1564 I 52) dávno již přestala působiti.[1])

Byla-li šlechtická nedílnost známa předkům našim již před vznikem práva odúmrtného, a přetrvala-li právo odúmrtné, nemohla vzniknouti nějakým cizím vlivem, nýbrž kořenila se v půdě národní.

Kdybychom však dali i za pravdu p. dru. Peiskerovi, že šlechtická nedílnost různí se od selské zádruhy původem, nerozumělo by se samo sebou beze všelikého důkazu, že nedílnost ta různí se od selské zádruhy i podstatou. A o pokus tento se p. dr. Peisker ani nepokusil. Neboť to, co uvádí o pozemkové rentě (str. 84), o niž prý se synové pána dělil po otcově smrti, vztahuje se podle všeho jen na dobu, kde »nebylo pozemkového vlastnictví ani společného ani osobního.«[2]) Zdá se tak aspoň podle souvislosti s místem předchozím i následujícím. Poněvadž se tedy p. dr. Peisker o důkaz ani nepokusil, jest opět jen holou frází tvrzení, že šlechtická nedílnost různí se podstatou od selské zádruhy. Již povrchním nahlédnutím do oné části Rodinného nedílu, kde mluvím o rodinném zřízení v zemích českých, možno se přesvědčiti, že šlechtická nedílnost u Čechů byla i co do podstaty týmž právním ústavem jako selská zádruha u jižních Slovanů. Uvedu zde některé právní zásady, z nichž jasně jest viděti totožnost právního ústavu. Stejně jako v jihoslovanské selské zádruze platilo i v českém rodinném nedílu pravidlo

---

panovníkova práva k odúmrtím někdy ve XIV. stol. Mínění to není správné. Znaliť spolky předkové naši již před XIV. stol., a použili tedy ve XIV. stol. obyčeje již starého. Nehledíme-li k tomu, že slovo »sstupek« zná již Kniha Rožmberská, můžeme uvésti doklad sstupku již z r. 1263. Reg. II., č. 431. Jedná se tam o spolku založeném nikoli k vůli zamezení královského práva odúmrtného, nýbrž za jiným účelem. Biskup Vratislavský Vavřinec jmenoval jakéhosi Vítka fojtem Otmuchovským. Aby si usnadnil svůj úřad, vzal řečený Vítek do spolku jakéhosi Sifrida (in adiutorium sui ministerii competencius exercendi .... faciens eum participem et heredes eius quarundam utilitatum et iurium ....). Tyto osoby zemřely, a mezi jich dědici nastaly spory. Nástupce biskupa Vavřince biskup Tomáš urovnal spor mezi čtyřmi syny Vítkovými a jedním Sifridovým.«

[1]) Rodinný nedíl, str. 100.

[2]) Znamenitým způsobem vyvrací tu nápady p. dra. Peiskera O. Balzer, u. m., str. 58 a 59. »Pobieranie pożytków jest zawsze wynikiem jakiegoś prawa, nie zaś prawem w sobie samoistnem..... W sprawie, o którą chodzi, będziemy musieli przyznać ostatecznie, że pobieranie pożytków jest tu wynikiem własności braci niedzielnych.....«

že jeden společník bez druhého nemůže činiti žádné disposice se společným statkem.[1]) Dle českého zřízení zemského (z r. 1549, S 10 a z r. 1564 P 23) mohli jen příbuzní dílní navzájem si svědčiti právě tak, jak ustanovoval zákon Vinodolský.[2]) Jako právo jihoslovanské a ruské, tak připouštělo i právo české, aby členové rodinného nedílu měli své soukromé jmění (peculium).[3]) Ženy měly v českém nedílu postavení obdobné jako mají ženy jihoslovanské a ruské.[4]) Také o rozvázání rodinného nedílu platily v českém právu podobné zásady jako v právu jihoslovanském. Při dělení zachovávána byla zásada repraesentace (dělilo se dle kolen) v právu českém právě tak jako v jihoslovanském atd. Proti tajnému dělení vystupovalo se v zemích českých právě tak jako u jižních Slovanů atd., atd.[5]) Zajímavo jest i to že tak, jako na slovanském jihu a v Rusku, mohli příbuzní i v Čechách žíti jen v částečném nedílu.[6]) Zkrátka o českém rodinném nedílu platily v podstatě tytéž právní zásady jako o jihoslovanské selské zádruze, a nelze proto nijak souhlasiti s míněním, jako by český rodinný nedíl šlechtická nedílnost — podrobnější zprávy máme jen o šlechtickém rodinném nedílu — byl ústav podstatou jiný než selská zádruha. Čím se rodinný nedíl český lišil od selské zádruhy, byly pouze některé jednotlivosti, které dány byly rozdílem jmění i života mezi šlechtou a sedláky. Měla-li šlechtická zádružná rodina veliká latifundia s několika zámky, bylo přirozeno, že všichni členové zádruhy nemohli žíti na jednom zámku; jednotlivé užší rodiny usadily se na různých místech. Dle povahy věci nevyžadovalo se tedy, aby členové nedílu žili všichni pohromadě; stačilo, když vedli společné hospodářství. Bývalo to v obyčeji zejména u nedílů umělých, t. zv. sstupků.[7]) Dá se mysliti, že jisté modifikace do zádružného zřízení české šlechty — naproti zádružnému zřízení mezi sedláky — přinesla i snaha paralysovati královské právo odúmrtné; že však modifikace ty nebyly váhy tak veliké, aby se mohlo mluviti o podstatném rozdílu mezi šlechtickou nedílností a selskou zádruhou, dokazují četné právní zásady zachovávané v zemských zřízeních i v soudní praxi.

* * *

[1]) Rodinný nedíl, str. 81.

[2]) Na str. 84 Rodinného nedílu omylem uveden jest statut Polický místo zákona Vinodolského.

[3]) Rodinný nedíl, str. 90.

[4]) U. m., str. 84.

[5]) U. m., str. 91 a násl.

[6]) U. m., str. 78.

[7]) U. m., str. 78 a 79.

A nyní k rodinnému nedílu u Poláků. »Víra v staroslovanský kommunism rodový činí — myslí p. dr .Peisker (str. 100) — největší potíže historii polské, kde nic není, nač by se dal navázati.« — »Piekosińskému náleží — prý (Peisker, str. 101) — zásluha veliká, že prvý z historiků polských vybájenou wspólność majątkową rodów zahodil.«

Myslí-li p. dr. Peisker skutečně na nějaký rodový kommunism, pak ovšem činil by takový kommunism polské historii potíže. Poněvadž však o žádný rodový kommunism neběží, nýbrž jen o rodinný nedíl, o zádruhu, není těžko dokázati existenci tohoto právního ústavu ve starém Polsku, a sice i ze samého pramene, na nějž se p. Peisker odvolává.

Ve spise prof. F. Piekosińského Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej (v Krakově, 1896) čteme na str. 5. [1]): »Lechici (Poláci) osiedlali się w nowej swej ojczyźnie swobodnie; mając ogromne przestrzenie pasznistych lasów, do chodowli bydła (k pěstování dobytka) przewybornych, nie gromadzili się po miastach, lecz każda rodzina zakładała sobie osobno swoją wiejską osadę, stan, dziedzinę, siodło czyli osiedlenie, daleko jedna od drugiej, tak daleko, ile potrzeba było, aby bydło jednego osadnika mogło się paść swobod nie nie stykając się i niemięszając z bydłem sąsiada.«

Již v těchto slovech jest vlastně doznána existence zádružného zřízení. Nepatrná, počtem členů slabá rodina nebude přece zakládati vesnickou osadu, dědinu, sedlo, a to ještě osadu, která jest velice vzdálena od dědiny sousední. Avšak i kdybychom to připustili, svědčí jiná místa u Piekosińského, že spisovatel tento zřejmě připouští existenci rodinného nedílu u starých Poláků, byť i jako zjev toliko přechodní. Na str. 8 svého spisu praví: »Dalech umarł podczas wędrówki z Azyi do Europy, a do nowej ojczyzny zdołali przyjść tylko jego synowie Dalechowice i tu sobie wspólnie (společně) jeden stan czyli jednę wspólną dziedzinę założyli.« [2])

Passus tento jest p. Peiskerovi dobře znám. Cituje jej na str. 102 svého spisu s odůvodněným skepticismem, a proto na uvedená slova Piekosińského neklademe žádné váhy. Podivno jest však, že p. Peisker v knize, o kterou se opírá, nenašel jiná místa, kde se Piekosiński způsobem zcela jasným a nepochybným vyslovuje o rodinném nedílu ve staré Polsce. [3])

---

[1]) Pro velikou blízkost polštiny k češtině a snadnou srozumitelnost cituji tu Piekosińského v originále.

[2]) Nehledím tu k námitce, kterou Piekosińskému učinil již Balzer, Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce (Lvov, 1898), str. 20. Ostatně p. Peisker, str. 102, sám se pozastavuje nad výkladem Piekosińského o vzniku osad s názvy patronymickými.

[3]) Nehledím rovněž k tomu, co praví Piekosiński, u. m., str. 18 a 19 o Lechitech poviselských, žijících »rodami w gminowładnem urządzeniu pod swymi starostami rodowymi«.

Na str. 97. praví: »Muszę się stanowczo zaopanować przeciw tym wszystkim, którzy przypuszczają gminną współwłasność w prawieku! Takie przypuszczenie jest grubą utopią. Z kim zresztą miał n. p. stary Kobiera dzielić własność zawłaszczonej przez siebie dziedziny?! Z najbliższych i najdalszych jego sąsiadów każdy posiadał taką samą, jak i on dziedzinę, która jego potrzebom w zupełności odpowiadała.«

Piekosiński se tedy ohražuje rozhodně proti těm, kteří by v pravěku polském připouštěti chtěli gminną współwłasność. Co znamená tento výraz? Gmina jest, jak známo, kommuna, Gemeinde, obec, vesnice. Gminné spoluvlastnictví jest tedy obcové zřízení, поземельная община, міръ, Dorfgenossenschaft. A proti tomuto mirovému zřízení ve staré Polsce ohražuje se Piekosiński ještě dále na str. 98: »Ani w nazwach wsi, ani w późniejszych źródłach historycznych u nas nigdzie zgoła z najmniejszym śladem współwłasności gminnej spotkać się nie można.« Teprv od druhé polovice XIII. stol. počíná se dle Piekosińského objevovati prvá »współwłasność gminna» (k obecnímu pastvisku), avšak to jest instituce německá.

Výslovně připouští však Piekosiński spoluvlastnictví rodinné (— rodinný nedíl), byť i o něm se domnívá, že bylo zjevem řidším než vlastnictví individuální a při tom zároveň zjevem jen přechodním. Na str. 97. praví, že názvy osad s koncovkami přisvojovacích přídavných jmen (-ow, -owa, -owo, -in, -yn, -ina, -yna), jichž jest převážná většina, dokazují nade všelikou pochybnost, že běželo o vlastnictví individuální. Naproti tomu »wsie z końcówkami patronimicznemi na -ice mogłyby wskazywać na wspólną własność, ale wsie te nie tylko stanowią dość niewielki procent w ogólnym kompucie wsi polskich w prawieku, iżby to, co one nazwą swą wskazują, brać można za normę powszechnie obowiązującą, ale co więcej, patronimiczny charakter tej końcówki wskazuje ponad wszelką wątpliwość, że wspólność, jeśli jaka istniała, to była ona rodzinną a nie gminną.«

A hned na to pokračuje Piekosiński na str. 98: »Wspólność rodzinna (rodinné společenství, rodinný nedíl) mogla się bardzo często zjawiać i powtarzać (opakovati), wszelako miała zawsze czyto krótszy czy dłuższy, jednak tylko tymczasowy (prozatimní) czyli przechodowy, przygodny (nahodilý) charakter. Gdy stary ojczyc umarł, to oczywiście dzieci po nim pozostałe, a zwłaszcza synowie, musieli żyć razem we wspólności majątkowej tak długo, dopóki sobie osobnych stanów nie pobudowali i pozostałą po ojcu dziedziną się nie podzielili Gdy to nastąpiło, a następowało to zazwyczaj dość prędko, gdyż każdy z synów otrzymawszy tylko cząstkę polany rolnej po ojcu, musiał się wcześnie zabierać do pracy, aby sobie taki kawał roli wyczynić, iżby mu na potrzeby rodziny całej, jaką zakładał, wystarczyła, kończyła się ta rodzinna przygodna współwłasność.«

To jest opět něco docela jiného, než by rád dokázal p. dr. Peisker. I dle Piekosińského znám byl starým Polákům rodinný nedíl. Piekosiński myslí pouze, že instituce rodinného nedílu nebyla zjevem trvalým, nýbrž jen přechodním, nahodilým, připouští však při tom, že se mohla velmi často vyskytati a opakovati. A to jest v celku mínění od mého nepříliš odchylné. Zádruha nemohla se přece množiti in infinitum. Jakmile vzrostla do větších rozměrů, anebo jakmile nastaly jiné důvody, pro které uznali členové zádruhy, že bude lépe rozejíti se, rozdělili se o společné jmění a založili domácnosti nové.

Také na str. 104. projevuje Piekosiński zcela jasně svůj názor: »W dziedzinie budował sobie praojczyc budynek mieszkalny, rodzaj namiotu z chrustu plecionego, gliną wylepionego, który się prawdopodobnie stanem nazywał. Gdy praojczyc umarł, budowanie nowych stanów przez pozostałych po nim synów zależało od tego, czy chcieli nadal pozostać we wspólności majątkowej czy też postanowili podzielić się ojcowizną.« Piekosiński myslí sice (dále na str. 104), že v tom případě, když se členové rodinného nedílu rozhodli žíti i nadále ve společenství, mladší bratři stavěli asi pro sebe a pro své rodiny vlastní příbytky poblíže domu otcovského, který připadl synovi nejstaršímu, avšak obyčej slovanský byl — aspoň při dělení — z pravidla opačný.[1]) Nejmladší bratr zůstával obyčejně doma, a ostatní bratří se vystěhovali.

Jak viděti, ani s Piekosińským p. dr. Peisker nepochodil. Stejná nehoda, jaká jej potkala s citováním St. Novakoviće a prof. Lučického, přihodila se mu i s Piekosińským, kterého si vůbec ani řádně nepřečetl. Vytrhl několik míst, které s otázkou zádruhy vůbec ani nesouvisí, a to nejhlavnější vůbec ignoroval. Dokonce pak už se ani u Poláků nepokusil dokázati, že instituce rodinného nedílu vznikla u nich v pozdních dobách nějakým vlivem administrativním a fiskálním.

Myslím, že ve stati této dokázal jsem dosti jasně, že nová theorie p. Peiskerova o pozdním vzniku zádruhy u slovanských národův na základě soustavy podymné nedá se nijak udržeti, byť hlasatel její mluvil s vysoka o každém, kdo věří ještě ve starobylost »slovanského eldoráda«, v »staroslovanský rodový kommunismus«.

Dr. Karel Kadlec.

---

[1]) Rodinný nedíl, str. 34, 42, 67, 70.

O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích.

Ve svém článku »O srovnávacím studiu lidových tradic«, vytištěném v II. sv. tohoto Sborníka, vytknul jsem jako hlavní výsledek všech našich dosavadních badání: »Theorie o stěhování a přejímání látek zůstává v plné platnosti« i dovozoval jsem, že postupujíce dle určité methody můžeme se přece dopátrati původu jednotlivých látek, »stanoviti původní jich vlast a také jich pouť od jednoho národa k druhému, ovšem ne s apodiktickou určitostí, než aspoň s přibližnou pravděpodobností, ne-li s poměrnou jistotou«. Methoda, jež nás nejspíše povede k cíli, jest dle našeho přesvědčení ta, kteráž seřazuje verse každé jednotlivé látky v určitém pořádku zeměpisném, a pokud máme na pomoc starší záznamy a zpracování těchto látek také v pořádku historickém. Nedávno ozval se jeden z předních ethnologů polských, Dr. St. Ciszewski[1]) velmi rozhodně proti názorům, jichž se drží spisovatel těchto řádků. Tvrdí, že prý methoda ethnologická ve studiu tradic zadala theorii migrační takovou ránu, že menší jest provinění proti kritice vědecké, připouští-li se nezávislý vznik jednotlivých motivů a celých pohádek, než hledají-li se prameny jich vzniku a cesty jich šíření . . . Nemůžeme nikterak přiznávati toto negativní stanovisko. Nezávislý vznik, když ne jednotlivých motivů tož aspoň celých pohádek, t. j. jisté řady motivů v určitý celek spojených, jest také podle J. Bédiera i podle A. Langa téměř nemyslitelný, a nechceme-li nepopíratelnou shodu a spojitost jistých pohádek u jednotlivých národů vysvětlovati právě dle theorie migrační, nechceme-li zkoumati, jak se která pohádka šířila, kde asi původně vznikla, jest lépe vůbec této práce zanechati a nesrovnávati verse jednotlivých látek, neboť práce ta byla by pak bezúčelnou a zbytečnou. I přes tento zajisté závažný hlas chceme dále pokračovati ve svých studiích, připravujíce systematický rozbor pohádek slovanských.

V této studii chceme sledovati látku velice rozšířenou na západě i na východě, u našeho národa i u jiných národů slovanských, zkoumati souvislost versí jednotlivých, stanoviti cesty, jimiž se šířila, jak se měnila a přepracovala, stanoviti prvotní obsah této pohádky a přibližné její rodiště. Předem prohlédneme si verse zapsané u našeho národu československého, potom postupně verse národů zeměpisně bližších i vzdálenějších. Dáme se nejdříve na západ, kde nalezneme verse bližší našim československým; pak postoupíme k jižním a východním Slovanům, srovnáme verse u těchto kmenů zapsané, jakožto i verse jiných národů orientalních, a tak se nám snadně objeví větší příbuznost versí národů

[1]) Bajka o Midasowych uszach. Studyum z literatury ludowej. W Krakowie 1899. Rozpr. wydz. Akad. Um. XXVIII.

sousedních a blízkých, třebas různojazyčných. Nejlepší poměrně z československých versí jest pohádka zapsaná M. Václavkem.[1]) (Čv.)

Chudý hajný chytil na mohutném dubě ptáčka a živého ho přinesl domů. Druhý den šel hajný do práce, děti jeho pak šly do školy. Do hajnovny přišel žid kupující kůžičky, povšiml si ptáčka, vzal ho do ruky a četl nápis na pravém křídle »kdo mou hlavu sní, bude králem« a na levém křídle »kdo sní mé srdéčko, bude míti ráno pod hlavou dukáty.« Žid koupil nyní ptáčka za velké peníze od hajné, která neměla tušení o těchto nápisech, a prosil ji, aby mu ptáčka usmažila a připravila na stůl, až se vrátí ze své obchodní obchůzky. Žid ale dlouho nešel, hajná vydala se proto na kolčí do lesa, zanechavši ptáčka v troubě. Mezi tím vrátily se děti hajného ze školy, pocítily příjemnou vůni z trouby se šířící, a daly se do pečeně. Jeden chlapec jménem Jozef snědl hlavu s krčkem, druhý Cyrill tělíčko se srdíčkem a sestřička jich snědla nožky. Žid zvěděv o tom, ukládal o život chlapcův. Podplatil drvoštěpa, aby chlapce hajného zabil, ale drvoštěp, kmotr těchto dětí, vyzradil úklady židovy hajnému: vyřezal proto psům jazyky a oči a takto žida oklamal, chlapci pak dali se do světa. Na křižovatce se chlapci rozešli, Jozef dal se na pravo, Cyrill na levo. Cyrill přišel na nocleh do nějakého domu, a v něm zůstal až do svého 18. roku. Každé ráno nalézala se pod jeho poduškou hromádka dukátů. Když se vyvinul v krásného mládence, dal se do světa, a přišel konečně do města, jehož král měl dceru 7 centů těžkou. Za manželku dostane princezku rek, který má tolik zlata a stříbra, kolik ona váží.[2]) Cyrill vrátil se nyní do domu, ve kterém vyrostl, naložil 9 beden dukátů a s těmi se vrátil ke králi. Matka princeznina domýšlela se, že zeť její něco asi snědl, že tak stále bohatne, a přemluvila proto dceru, aby jemu dala nějaký prostředek, aby zvracel. Cyrill skutečně vyblil ptačí srdéčko, královna je spolkla, ale přece nenalézala pod hlavou svou dukátů, ovšem také Cyrill jich více nevyspával, a byl vyhnán. Přišel do překrásné zahrady, i spatřil tam ovoce libě páchnoucí; sotva kousl do krásného, žluťoučkého jablka, stal se oslem; a když okusil ještě ovoce s jiné jabloně, narostly mu ještě rohy. Šel ještě dále po zahradě, okusil hrušky, po které mu spadly rohy, a pak jiné ještě hrušky, po které se stal opět člověkem. Nabrav všeho toho ovoce, vrátil se do města, kde žila jeho žena. Přestrojen prodával u kostela jablka a hrušky; princezna v kostele již nakousla obě jablka i okamžitě se proměnila v osla. Osel byl vyhnán a za jeho majitele se přihlásil prodavač ovoce. Mučil nyní velice osla, vozil jím stavivo v sousedním království; král mu to velice vytýkal, když pak blíže se mu díval do tváře, poznal v něm svého bratra Cyrilla. Jozef přišel na svých cestách, když se od bratra odloučil, do toho království, došel velké milosti královské, stal se ministrem, pak zetěm královým a konečně sám zasedl na trůn. Cyrill proměnil konečně osla opět v člověka, když byl před ním poklekl. — Poka-

[1]) Valašské pohádky a pověsti II, 1887, str. 19 sl.

[2]) Motiv ten dosti hojně se vyskytuje v pohádkách.

ženo jest v této versi vypravování o chlapci, který snědl hlavu ptačí; jak níže uvádíme, stal se zvláštním způsobem králem.

Jinde jest pohádka naše větší měrou pokažena.

Ve slezské versi [1]) (Čs.) vletěl k podruhu, dětmi obtíženému, do pokoje zlatý ptáček a snášel pak každé ráno po dukátu. Podruh měnil u žida dukáty. Žid ten jednou pak zašel k podruhovi do světnice, prohlížel ptáčka a shledal nadpis na jeho křídlech »kdo mě sní, bude králem«. Žid vzal v nepřítomnosti podruhově ptáčka, a dal ho vařit. Podruh poslal za židem staršího chlapce, aby mu ptáka vzal; dostal ale již jen uvařeného ptáka a snědl ho. Žid vzal nyní chlapce k sobě, a chlapec má každý den ráno pod hlavou měšec dukátů. Hoch slyší, jak si o tom povídají žid a židovka; sebere měšec dukátů, a nese jej otci svému, když byl místo něho položil měšec kamení. Chlapec pak utekl, neboť žid ho chtěl prodati zbojníkům, zabloudil do nějaké díry, nalezl prostřený stůl, sebral ubrus — byl to ubrus-prostři se — a utekl. Pak se k němu přidružil člověk, který měl na hlavě střecháč, který opatří mu hned vojsko, jakmile si jej posadí na hlavu. Stal se pak králem, oženil se s princezkou, když jí byl pomohl proti nepřátelům.

Verse to patrně silně porušená, zvláště v druhé polovici, pod vlivem jiných látek. Starobylý rys jest v ní, že chuďas mění dukáty snesené ptáčkem u žida.

V jiné moravské [2]) (Čm.) versi ještě střelil ptáka ne chuďas, než král sám; sám také shledal pod křidélkem ptákovým nápis »kdo mou hlavu sní, bude králem, kdo srdce, přes noc najde 5 dukátů«. Nařídil pak kuchaři, aby ptáka celého přinesl na stůl. Srdíčko ptačí ale snědl kuchtík, který měl dohlížeti na pečeni. Kuchař se zděšením zpozorovav, že srdéčko zmizelo, upekl jiné srdce. Král dal pak hlavu ptákovu sníst nejstaršímu princovi, sám snědl srdce, marně ale ráno hledal dukátů na svém lůžku; zprvu se zlobil, že snad někdo žerty chtěl tropiti, pak zapomněl. Kuchtík utekl, dostal se konečně do nějakého osamělého zámku, a byl na rozkaz paní zaveden do chléva. Ráno našli v slámě 5 dukátů, paní je sebrala, chlapci vše zapřela a přijala ho do svých služeb za pasáka. Po třech letech utekl, když mu vlk unesl jehně. Přenocoval v lese, a když potom ráno nalézal pod hlavou dukáty, poznal, že byl klamán od oné paní a umínil si, že se na ní pomstí. V lese našel strom plný krásných hrušek; když jedné okusil, narostl mu za chvíli nos na loket dlouhý. V poledne sedl k potůčku, jedl chleba a připíjel vody: po té se mu nos ztratil. Kuchtík sebral hrušky a vrátil se ke své paní, jejíž dcera měla slaviti svatbu. Prodal jim hrušky, a nejen nevěstě, než také ženichovi a všemu panstvu vyrostly nosy divně veliké. Pak přišel doktor s onou vodou, všickni byli zbaveni svých nosů, jenom paní zámku musela dále choditi s ohromným nosem svým, půl druhého lokte dlouhým, neboť

[1]) Fr. Sláma Slezské pohádky a pověsti č. 1.

[2]) Františka Stránecká, Pohádky z Moravy, V Praze 1868, str. 49 sl. »O vyhnaném kuchtíkovi.«

snědla půl druhé hrušky, a doktor místo léčivé vody podal jí obyčejnou studničnou vodu. — Za své dukáty koupil si pak kuchtík krásný dům v městě a žil jako kníže.

Jest to verse patrně silně porušená a kusá.

V jiné versi české*) (Čč.) zastřelil myslivec ptáčka, a stará babička, když ho potkala a zahlédla ptáčka, řekla mu, že jest to pták štěstí: »kdo jeho srdce sní, ten najde denjak den pod svou hlavou tři dukáty; kdo hlavu sní, bude králem«. Srdce a hlavu ptačí snědli synkové myslivcovi, kteří měli dávati pozor na ptáka pekoucího se na rožni. Ze strachu pak utekli před svým otcem, který přísně byl rozkázal, aby se nic z ptáka neztratilo. Přijal je pak k sobě jakýsi zeman, který myslel, když denně pod poduškou jednoho chlapce nalézali tři dukáty, že má jeden z nich šotka; o penězích ale nic neříkal chlapcům, neb bál se, že by se z nich třeba marnotratníci udělali, kdyby se o tom dověděli. Od zemana dali se do světa a přišli po několika dnech do velikého města. Tam dovéděli se, že král tamější má jedinou jen dceru a nikoho nemá, který by spravoval zemi, hledá proto člověka schopného pro tento úřad. Jeden z nich, Aleš jménem, přihlásil se, a byl také přijat, když v zkouškách dobře obstál. Bratr Fortunat vydal se dále do světa, i byl konečně přijat do služeb od paní velmi zlé a hrozně skrblivé. Tato paní, když poznala, že sluha její mívá každé ráno tři dukáty pod hlavou svou, aniž by o tom věděl, poradila se s jednou vyhlášenou čarodějnicí. Čarodějnice poznala hned, že má člověk ten v sobě srdce od ptáka štěstí a slíbila paní, že jí k tomu srdci dopomůže. Ale vlastně nedostála svému slibu, než úmyslně dala paní srdce jiného ptáčete, aby ji potrestala za její lakomost. Paní domnívajíc se, že bude nyní sama mívati pod hlavou denně po třech dukátech, vyhnala Fortunata. Fortunat pak nalezl jablko měnící v osla a jablko vracející lidskou podobu. Když pak usnul, zdálo se mu, jakoby mu byla jakási žena povídala, že má v sobě ptačí srdce, které má do sebe tu zvláštnost, že nalezne každý den pod svou hlavou tři dukáty. Když se pak probudil, našel skutečně pod hlavou tři dukáty. S jablky vrátil se nyní k své lakomé paní a pomstil se na ní. Oslice dala se do hrozného křiku a skoku, až skočila se zdi a srazila si hlavu. — Připojuje se nyní jiná látka o sluhovi královském, na kterého navádějí jeho soudruhové závistiví, že prý se chlubí, jaké věci by mohl provésti. Sluha pomocí vděčné ryby velké, kterou shodil do vody, opatřil pánu svému krásnou princeznu bydlící nad černým jezerem, byl pak od ní omlazen zázračnou mastí a oženil se sám s krasavicí, která krále obelstila a usmrtila. Potom navštívil svého bratra, který se byl mezi tím oženil s princeznou královskou a dosedl sám na stolec královský po smrti svého tchána. Konečně jeli oba bratři pro své rodiče a pro zemana, svého pěstouna. — V této versi máme některé zvláštní rysy: motiv o vejcích úplně byl zapomenut, a následkem toho

*) Národní báchorky a pověsti od Boženy Němcové 2. 1855 sv. XI. str. 38 sl. Alf. Waldau Böhmisches Märchenbuch 1860 str. 90 sl.

pozměněn počátek verse, pták byl ihned zastřelen; motiv o zvolení krále rovněž zapomenut; také motiv o zrádné milence odpadl, a místo ní nastoupila lakotná paní, která jinakým způsobem se chtěla domoci zázračného srdce ptačího; paní proměněná v oslici učinila sama životu svému konec, a nebyla utýrána.

Ve versi moravské z okolí sloupského*) (Čm^2) přinesl chuďas dětem svým domů zlatého ptáčka. Vejce jeho prodána zlatníkovi. Nápis pod křídlem »kdo by snědl mé srdce, bude králem, a kdo žaloudek, bude míti každého rána pod hlavou hromádku dukátů« četl syn zlatníkův a domluvil se pak, že si vezme dceru chuďasovu, ale věnem požádá právě tohoto zlatého ptáčka. Měl se ustrojiti ke svatbě, než se vrátí z kostela. Oba synkové chtěli také něco okusiti z toho ptáčka, aspoň vnitřnosti jeho sníst, aby to nebylo znáti, a tak snědl jeden srdce, druhý žaludek. Na útěku svém zapadli ke kupcovi a tam jim věrně uschovávali dukáty, které se denně nalézaly pod hlavou chlapce. Po roce táhli dále do světa, každý jinam. Mladší přišel do hospody, byl od dcerek šenkýřčiných obehrán a zbaven na konec žaludku ptačího. Pomocí sťovíka, který našel na jedné louce, obrátil šenkýřku a její dcery v kozy, zapřáhl je a ujel s nimi. Přijel do města, ve kterém král, bratr jeho stavěl zámek. Ke stavbě této dovážel kámen svými kozami, a velice je týral. Král ho poznal a vyzval ho, aby je zase obrátil v lidi.

Jak se mladík stal králem, zapomněl vypravovatel této verse.

Druhá verse valašská**) (Čv^2) jest silně porušena. Počátek její srovnává se celkem s ostatními versemi, zvláště s *Čm*^{2}. Chlapci chytili v lese ptáčka, přinesli ho domů, do rána snesl ptáček zlaté vajíčko. Matka jich prodala vajíčko kupcovi a řekla mu, že mají takového ptáka, který každý den jedno vejce snese. Kupec šel se podívat na ptáka a přečetl nápis na křídlech »kdo toho ptáčka sní, císařem bude.« Nápis neúplný. Dále se vypravuje, že jeden chlapec Janek, který snědl kousek pečeně — který, není řečeno — nalézal pod hlavou míšek s dukáty. Vypravují se dále osudy tohoto chlapce zcela odchylně, na tento dar bylo úplně zapomenuto, a odpadl motiv s nevěrnou milenkou (ženou). Kupec zatajil nápis a smluvil svatbu svého synka se sestrou těchto chlapců, vyžádav si, že o svatbě smějí ptáčka toho sníst jen nevěsta a ženich. Snědli ho ale tajně oba chlapci, Jozef hlavu a celého ptáčka mimo kousek, který dal Jankovi. Jozef stal se císařem, ale jak, rovněž bylo zapomenuto. Janek dostal od hospodského, který shraboval míšky s dukáty sám pro sebe, ubrousek, který měl takovou moc, že měl jaké jídlo chtěl, když jej prostřel. Ten pak vyměnil za mošnu, ze které dva vojáci vyskočí, když na ni udeří — dostal ubrousek zase zpět pomocí těchto vojáků —, dále za klobouk, který, když se otočí na hlavě, jde ze všech stran vojna, a z kterého vojáci střílejí z kusů, a konečně za palici (»kdo se kolem ní točí, pod

*) Český Lid VIII, str. 147 sl.

**) B. M. Kulda, Moravské národní pohádky, pověsti, I, 1874 str. 119 sl. č 29

tím roste hora, až by byl na velkém kopci.«) S těmito divotvornými předměty dostal se k svému bratrovi, císaři, nepohodl se s ním, a teprve po krátkém boji srovnali se oba bratři, takže byli oba dva stejně císaři. — Byl tedy základní motiv této pohádky spojen s jinou látkou.*)

České verse pohádky této různí se mezi sebou tou měrou, že nelze sestrojovati genetický jich svazek, že sotva přímo mezi sebou souvisí.

A. Ptáček byl chycen od chuďasa v *Čv*, *Čm*², po případě od jeho dětí v *Čv*²; v *Čs* vletěl sám do světnice chuďasovy. V *Čm* a *Čč* byl ihned zastřelen.

B. Ptáček tento klade zlatá vejce, chuďas je draze prodává v *Čm*², *Čv*², neb klade přímo dukáty v *Čs*. Zapomenuto bylo v *Čv*, nutně vypadlo z *Čm* a *Čč*.

C. Na křídlech shledán nápis, prorokující osud těch, kteří by snědli jeho hlavu, srdce, žaludek; pouze v *Čč* dověděl se o těchto vlastnostech zastřeleného ptáka myslivec od jakési staré babičky.

D. Nápis na ptáku spatří kupec (žid), zlatník, koupí ptáka a dá si ho upéci, tak v *Čv*, pod. v *Čs;* jinak ovšem v *Čm*, kde král sám zastřelil ptáka a shledal na něm nápis; také v *Čč* dal si myslivec sám ptáka upéci. Odchylně četl nápis v *Čm*² syn zlatníkův, chtěl proto vzíti si dceru chuďasovu, aby ptáčka mohl dostati věnem a sníst ho při svatební hostině; v *Čv*² žádá zlatník ptáčka rovněž věnem za syna svého.

E. Hlavu, srdce, žaludek ptačí snědli z pravidla synkové chuďasovi, a sice dva, jeden hlavu, druhý srdce neb žaludek, tak v *Čv*, *Čč*, *Čm*², *Čv*². V *Čm* dostal princ sám hlavu ptačí od svého otce, srdce snědl kuchtík. *Čs* ví pouze o jednom chlapci.

F. Chlapec, který snědl hlavu ptačí stane se králem, tak v *Čv*, *Čs*, *Čč*, *Čm*², též v *Čv*². V *Čm* se osudy toho chlapce dále nevypravují, neboť byl to princ královský.

G. Chlapec druhý pak, který snědl srdce neb žaludek ptačí, zapadne k zrádné ženě, jest od ní zbaven svého talismanu a mstí se na ní, měně ji v oslici a krutě ji týraje, tak v *Čv* a *Čm*² (v kozu), poněkud jinak v *Čm*, též v *Čč* částečně jinak, neboť chlapec nebyl zbaven svého talismanu. Z *Čv*² to vypadlo.

Chceme nyní vyšetřiti předně, odkud pohádka tato ve svých různých versích pronikla k nám. Obracíme se k versím rozšířeným u sousedních národů, předně k versím německým, neboť naše česká literatura lidová jest v úzkých stycích s německou, jak bylo již jinými pověděno. Verse německé nezachovaly starou látku v čisté a ryzé formě, než změnily i porušily ji namnoze. Nejlépe zachována jest jen u sedmihradských Sasíků**) (Ns).

*) Clouston Popular Tales and Fictions I, str. 110 sl. 462 Гринченко Этн. граф. Матер. II, 246. L. Malinowski Powieści ludu pol. na Śląsku 9 a j.

**) Joseph Haltrich, Deutsches Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen 1856 str. 25 sl. č. 6. »Der seltsame Vogel«.

Muž chytil v lese překrásného ptáka, donesl ho domů a dal ho do košíka. Zpíval pták tento tak krásně, že se všickni pozastavovali a poslouchali. V noci pak snesl vejce — karbunkolový kámen, kterým byl osvětlen celý pokoj. Tomu se ještě více podivovali lidé a chodili dívat se na ptáka i kámen. Přišel také žid a nabízel za ptáka mnoho peněz, ale muž ho neprodával, neb myslil si, že pták snese ještě takový kámen. Nemýlil se, druhý den ráno nalezl opět v košíku karbunkolový kámen. Žid nabízel nyní ohromnou summu, ale marně. Prosil tedy, aby směl si ptáka prohlédnouti, i nalezl pod levým křídlem napsáno »kdo srdce sní, najde každé ráno pod svým polštářem tři zlaťáky« a pod pravým křídlem »kdo játra sní, bude králem v Římě«. Muž neuměl čísti a žid ho obelhal, že prý pták za dva dni umře. Prodal tedy muž ptáka židovi za velikou summu peněz. Žid poručil, aby mu byl upečen. Když ptáka pekli na rožni, spadlo srdce i játra do pekáče a chlapci, kteří se na to dívali, snědli je, starší srdce, mladší játra. Žid nyní nedal ujednané peníze, neboť nedostal celého ptáka, a muž rozzloben vyhnal své synky, že ho připravili o zisk. Chlapci přišli do residence královské, a princezka se jich ujala, když slyšela o jich osudu. Král je ale po nějakém čase vyvedl do lesa, když zaslechl od služky, že se pod polštářem staršího chlapce denně nalézaly tři zlaťáky. Na křižovatce se rozešli, starší dal se na východ, mladší na jih k Římu. Tento došel pozdě večer před město a nemohl vejíti, neboť brána městská byla zavřena. Římanům pomřelo v tomto roce již 7 králů a nikdo více nechtěl býti králem. Ustanovili tedy, že učiní králem, kdo ráno vejde první branou. Tak se tedy stal chlapec tento králem v Římě. Starší chlapec přišel do malého města, oženil se a žil dobře po nějaký čas, až žena na něm vyzvěděla, že denně dostává zlaťáky od srdce ptačího, které kdysi spolkl. Žena ho uspala, dala mu prostředek na vrhnutí, sama spolkla srdce ptačí a muže vyhnala. Muž pomohl v lese nějaké stařeně z kalužiny, a dostal za to od ní uzdu, která obrací vše v koně, nad čím se zatřese, buďsi kámen, zvíře či člověk. Touto uzdou proměnil pak ženu v koně a jel na něm až do Říma; tam pak začal voziti stavební kámen, a hrozně mučil svého koně. Byl obžalován a odsouzen k smrti. Ubohý odsouzenec poznal v přítomném králi bratra svého a vypravoval mu své osudy. Koni-nevěrné ženě dán prostředek k vrhnutí, muž spolkl opět srdce ptačí, žena potrestána smrtí. Bratří zavolali pak k sobě otce svého a smířili se s ním. Žid konečně, uslyšev o tom, ze samé zloby a závisti oběsil se v lese.

Ostatní německé verse jsou porušeny.

V jedné versi*) (Nh) chytil ptáka sedlák a přinesl ho darem své dceři. Ptáka toho prohlédl pak jednou obchodník, který k sedlákovi chodil, a četl pod jeho křídloma nápis »kdo pojí maso toho ptáka, bude míti mnoho peněz, kdo pojí jeho srdce bude králem.« Obchodník ucházel se o dceru sedlákovu a žádal, aby ptáka dostal věnem. V den svatby měl býti pták pro ženicha upečen; v tom přišli dva žebraví hoši do kuchyně

*) H. Pröhle, Märchen für die Jugend č. 18. str. 67 sl.

a mysleli, že ptáček zbyl ze svatební hostiny jako nepatrný zbytek. Silnější hoch dal slabšímu všechno maso, sobě ponechal jen srdce. Hoši pak odešli, přišli do nějaké samoty. Ráno menší chlapec tajně zmizel, neboť zašpinil postel — pod jeho polštářem našli 50 tolarů — přišel do města i vstoupil do služeb k nějaké ženě. U té pracoval, a když vyrostl, chtěl dále do světa. O svém daru nevěděl, že denně má pod polštářem 50 tolarů. Hospodyně nechce ho propouštěti, neboť by nedostávala dále tolik peněz. Od čarodějnice dozvěděla se, odkud má hoch svůj dar: na jeho počest uspořádá hostinu, opije chlapce, tak že vyvrhne v noci ptáka. Dcera hospodynina ho spolkne. Mladík šel do světa se starou puškou a málo penězi. Pod vlivem látky o nevěrné ženě byl přejat nový motiv. Havran uprosil hocha v lese, tak že ho nezastřelil, i daroval mu prsten, ze kterého tolik dukátů vypadne, kolikráte jím otočí. Vrátil se domů ke své hospodyni, a tam ho pohostili, o prsten okradli a vyhodili ven do zimy. Druhý den putoval dále, přišel do krajiny, kde nalezl nejkrásnější salát na sněhu; když ho okusil, byl proměněn v osla. Za chvilku přišel do letní krajiny a nalezl jiný salát, po kterém nabyl opět lidské podoby. Se salátem vrátil se k hospodyni své, aby ji a dceru její potrestal. V městě prodal salát nejdříve čarodějnici, tato proměnila se hned v oslici, na ni pak naložil všecek svůj salát a pohnal ji před hospodu. Koupila a snědla salát hospodyně s oběma dcerama. Hoch vzal jim jejich poklady, naložil je na oslice a hnal je všecky čtyry do světa. Obě starší půjčil mlynářovi, který je tak mučil, že brzy zemřely. Oslice-dívky zahnal hoch do země letní, kdež nabyly zase své lidské podoby. Starší chlapec zůstal u starce na samotě, až vyrostl. Když šel lesem, přidružil se k němu myslivecký mládenec; tento střelil na zápasící krále hadí a byl od nich roztrhán: náš pak mladík dostal kořínek do úst, po kterém rozuměl řeči hadí. Potom osvobodil mouchu z pavučiny; moucha zůstala nyní u něho a podporovala ho na dále svou radou. Před branou města sešel se s mužem, který přišel o svůj nos, neboť neuhodl myšlenek svého pána. Mladík vstoupil do služeb tohoto pána na radu své mouchy. Pomocí mouchy dobude svému pánovi zlatovlasé princezny ze Sicilie. Mladík se stal pak mocným králem v Sicilii. Po nějaké době navštívil svého otce ve své vlasti, a tam sešel se se svým bratrem.

Obvyklý motiv o zvolení za krále, který jsme nalezli ve versi sedmihradské, zde vypadl. Také setkání obou bratří jest tu jinaké, patrně porušené.

Ostatní verse jsou ještě více porušeny; pokažen jest zvláště hlavní základní motiv o nápisech pod křídloma zázračného ptáka. Tak předně ve versi z Paderbornska*) (Ng). I tu se vypravuje osud dvou bratří, ale starší z nich nestal se králem, že snad snědl hlavu ptačí, než vlastní spíše zásluhou. Splynula tu látka naše s látkou o reku vítězi nad drakem,

*) Grimm K. H. M. č. 60. »Die zwei Brüder«, srv. sv. III. str. 102.

kterémuž měla býti obětována princezna královská. Vypravuje se následovně:

Chuďas spatřil v lese zlatého ptáka, hodil po něm kamenem, ale pták uletěl a jedno zlaté pero spadlo. Přinesl chuďas pero to svému bohatému bratrovi, zlatníkovi a dostal od něho mnoho peněz za ně. Druhý den našel chuďas hnízdo zlatého ptáka a v něm zlaté vejce; konečně podařilo se mu chytiti ptáka samotného. Zlatník věděl, jaký to byl pták: byl to pták divotvorný, tak že kdo snědl srdce a játra jeho, našel každý den pod hlavou zlaťák. Že by to byl přečetl na křídlech ptákových, vypravovatel nevěděl. Zlatník dal tedy ptáka upéci i přísně poručil, aby nic se z něho neztratilo. Ale paní musela z kuchyně odejíti za jinakou nutnou prací, v tom přiběhli oba synkové chuďasovi do kuchyně a snědli dva kousky, které vypadly z ptáka, když ho na rožni otáčeli. Paní přiložila k pečeni náhradou srdce i játra z kohouta; zlatník ale poznal, kdo je vlastně snědl, když našli ráno pod chlapci zlaťáky. Chlapci byli vyvedeni do lesa od vlastního otce, neboť zlatník mu namluvil že by měli spolek s čertem. V lese ujal se jich myslivec, vychoval je, uschovával jim jich zlaťáky a propustil je až jako vyučence. V lese dostali od zajíce, lišky, vlka, medvěda i lva po dvou mláďatech, když jich nezastřelili. Na rozcestí vrazili nože své do stromu — čí nůž zrezaví, jest mrtev — a rozešli se, jeden na východ, druhý na západ. Mladší osvobodil jedinou dceru královu od sedmihlavého draka pomocí svých zvířat; byl ale od zrádného maršálka králova zabit, když usnul únavou po zápase s drakem, a také všecka zvířata jeho usnula. Oživen byl zvláštním kořínkem, o kterém věděl zajíc. Po roce vrátil se do města, usvědčil zrádce — sedmi jazyky dračími do šátku princeznina zavázanými — a slavil svatbu s princeznou. Vypravuje se pak dále, že rek byl na lovu v blízkém lese spolu se svými zvířaty od čarodějnice v kámen obrácen. V té době přišel starší bratr na rozcestí i nalezl nůž bratrův z polovice zrezavělý a z polovice čistý. Přišel do města královského a byl sám považován za mladého kralevice i od mladé královny za manžela, jako v známé látce o dvou zcela podobných bratřích. Přišel do téhož lesa a přinutil čarodějnici, že oživila bratra i zvířata jeho. Jest i další obvyklý motiv z téže látky: když mladší slyšel, že starší bratr byl v zámku, spal v jedné posteli s královnou — že byl i mezi nimi dvousečný meč, nevěděl — vrazil mu meč do prsou. Oživen pak byl rovněž kořínkem, který přinesl zajíc.*)

Na účinek srdce i jater zlatého ptáka úplně zapomněl vypravovatel v dalším ději.

Téměř totožná jest verse z Tyrolska z zillerského údolí**) (Nt). Odchylně od ní chytili dva synkové brusičovi v lese překrásného ptáka. Otec jich spatřil na hlavě ptákově nápis »kdo upeče a sní mou hlavu,

*) Srv. rozbor látky u Em. Cosquina Contes populaires de Lorraine č. 5, I. str. 60 sl.

**) Ignaz und Joseph Zingerle, Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland II, 260. »Die Schleifersöhne«.

najde denně pytel zlata«, dal pak v městě v hospodě si upéci ptáka. Synkové jeho v nepřítomnosti kuchařčině vzali si ptáka a rozdělili se o něj tak, že starší nechal mladšímu jen hlavu. Ostatek jest stejný až na podrobnosti, pro naši látku aspoň nedůležité. Zakončení jest jinaké: vzniká mezi oběma bratry na zpáteční cestě spor, komu má náležeti princezka; když jeli přes řeku v kocábce, spadli oba do vody a bídně utonuli. Marně čekala princezka na svého manžela.

Rovněž zcela podobná jest verse meklenburská*) (Nm); stará látka naše splynula tu s touže látkou jako v obou předešlých pohádkách. Také zde chytili synkové chuďasovi v lese ptáčka se zlatými křídly a stříbrným peřím na prsou, který uměl překrásně zpívati. Jednou jel kolem hrabě, zastavil se a podíval se na ptáčka, když slyšel jeho krásný zpěv. Pod křídloma ptákovýma pak přečetl hrabě nápis »kdo mé srdce sní, stane se jednou králem«, jiný tedy, než v obou předešlých versích. Když nechtěli mu prodati ptáka, vzal si je hrabě k sobě, slibiv jim dobré živobytí. Ptáka pak dal sobě upéci, ale v nepřítomnosti kuchařově snědl upečené srdce ptáka mladší synek chuďasův. Oba bratři dali se teď do světa a zažijí celkem totéž jako v předešlé versi *Ng*. Na rozdíl od ní nebyl starší bratr napřed na zámku královském, a odpadly také obyčejné důsledky známosti bratrovy se švakrovou.

Ve versi německé z Čech**) (Ng^2) vystupuje již jeden jenom, nikoliv dva bratři. Následkem zjednodušení původního motivu musel nutně odpadnouti druhý rek. Jinak také se tu dostal rek k divotvornému srdci ptačímu.

Myslivci řekla šeredná stařena za to, že ji almužnou podělil, že přijde za chvilku ke stromu, na kterém sedí 9 ptáků, peroucích se o plášť; ať na ně vystřelí, že spadne plášť a jeden pták mrtev. Plášť ho přenese, kamkoliv bude chtíti; z mrtvého ptáka ať vytrhne a spolkne srdce, že bude pak každé ráno míti pod hlavou zlaťák. Srv. Čč. Když si takto nastřádal hromadu zlata, rozloučil se s rodiči a dal se do světa. Ostatek byl docela přetvořen podle látky o nevěrné ženě, se kterou ovšem již dávno látka naše namnoze se shodovala. Mladík přišel na svých cestách k velkému zámku, z jehož okna se dívala stará žena, čarodějnice a poznala hned, jaký vzácný poklad tento mladík má v sobě. Myslivec zamiloval se vášnivě do její dcery. Napřed připravila ho dívka o srdce ptačí, podobně jako obyčejně v této pohádce. Pak s ním letěla na jeho plášti na horu granátovou, kde rostou nejkrásnější drahokamy. Dívka uletěla sama s drahokamy na plášti, a zanechala mladíka na hoře. Tam ho našli tři obrové a řekli mu, aby vystoupil výše ještě až na vrchol, tam že ho chytí oblaka a unesou ho. Oblak ho skntečně unesl a spustil na konec do velké zahrady obklopené zdmi. Sotva pojedl z hlávky zelné,

*) Karl Bartsch, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg I, 1879, str. 474 sl. č. 3. »Ein Siegfridmärchen«.

**) Grimm K. H. M. č. 122. »Der Krautesel«; srv. III. sv. str. 201.

proměnil se v osla; pak přišel na jiný druh salátu, který mu opět vrátil podobu lidskou. S oběma druhy vrátil se k ženě a obrátil jimi ženu i matku její, jakož i služku její v oslice. Pronajal je všecky tři mlynáři, sám pak vrátil se do zámku. Když se po několika dnech dověděl, že stará oslice již skonala a také obě mladší dlouho to již nevydrží, slitoval se a obrátil je opět v lidi. Dívka prosí ho za odpuštění, i chce také vytrhnouti srdce ptačí, ale on toho nežádá, že bude jeho ženou a tak jest to jedno.

Zcela zvláštní jest pohádka z Pomořan*) (*Np*), lišíc se značně nejenom od ostatních německých, než vůbec evropských versí v mnohých jednotlivých rysech i v líčení osudů hlavního reka.

Zlatý ptáček z daleka přiletěl na chudičké, písčité pole pomořské, až ze skvostných zahrad krále indického přes lesy a hory, města a vesnice, unaven sedl si k večeru na pluh starého sedláka, dal se od něho chytiti a krmiti. Ptáček byl donesen do chalupy selské a snesl do rána v kleci malé zlaté vajíčko. Sedlák prodal vajíčko zlatníkovi v městě a vypravoval mu o tom ptáčkovi. Zlatník jel hned s ním podívat se na ptáčka a koupil si ho. Shlédl pod levým křídlem jeho nápis »Was von mir kommt und von mir geht, im Sande rollt und um sich dreht, ist lauter Gold«, pod pravým křídlem pak »kdo sní mé srdce a játra, najde každé ráno 100 tolarů pod hlavou«. Nápis pod levým křídlem připomíná ptáčka, o kterém se vypravuje v Pančatantře, Zlatník zabil ptáčka, vyškubal mu pečlivě všecka jeho zlatá pera a dal si ho upéci. Srdce a játra ptačí snědl kuchtík jménem Filip v nepřítomnosti kuchařově, pod. jako v *Čm.* Kuchtík se strachy skryl a když slyšel, jak pán láteřil, utekl do světa. V lese obelstil dva muže, kteří se hádali o starý plášť, přenášející pána, kam chce. Na plášti tom letěl až do Řecka. Vydělával si tam mnoho, provozuje kousky pomocí svého pláště získal si tolik přízně, že se měl státi už ministrem! Potom bloudil po všech možných zemích, až konečně se octnul zase ve vlasti své. Tam se přidružil k němu malý, cizí mužíček a řekl mu, že jest nejbohatším člověkem na zemi, že snědl srdce a játra ptáčka, který uletěl před delší dobou indickému králi, ať se jen položí do jemné, hedbávné postele a ihned najde z rána pod polštářem 100 tolarů. Až zbohatne, ať pomyslí si na něho a na Indii. Tak tedy zbohatl rychle Filip, na mužíčka onoho a na Indii vzpomněl si ale teprve, když jednou v městě přístavném spatřil loď z Indie, a slyšel námořníky vypravovati o nebohém zapuzeném princi, vypovězeném na pustý ostrov, protože uletěl malý ptáček, a o krásné princezně, která si pro bratra oči vypláče. Tu se rozhodl hned, že po té lodi pojede do Indie. Na lodi této sešel se také s oním mužíčkem. Na cestě po moři ztroskotala se loď, Filip jen zachránil se na pustý ostrov, na týž, kde žil smutný život vypovězence indický princ. Oba se smluvili, Filip řekl, že se chce oženiti s princeznou, jeho sestrou, a princ nesmírnou radostí ho objal, neboť byla zlomena kletba jeho otcem vyslovená. Řekl totiž

*) Blätter für Pommersche Volkskunde VI str., 101 sl., 125 sl.

jeho otec »nezajde-li malý ptáček, sní-li mladý chuďas jeho srdce a játra přijde-li ten na tvůj ostrov, a požádá o tvou sestru, pak budiž moje kletba zrušena. Pak se staneš králem indickým a tvoje sestra se smí provdati.« Ostrov sám zvolna se počal hýbati a blížiti k břehům Indie. — Verse tato podává nám zajímavý příklad, jak byla pohádka naše od námořníků patrně přepracována, možná že pod vlivem jiných látek, snad pod vlivem obdobných pověstí indických.

Poměrně zachovalá jest verse kašubská*) (*Kaš*.): Hoch chytil v keři na břehu mořském zlatého ptáka. Kupoval ho zlatník, ale cena žádaná chlapcem byla mu příliš veliká, ač byl nalezl na šíji ptákově pod peřím uschovaný malý lístek s nápisem: »Kdo by snědl hlavu toho ptáka, přišel by do Francie za krále, a kdo by srdce snědl, nalézal by každou noc zlaté peníze pod hlavou«. Koupil pak ptáka toho král, když o něm slyšel a onen lístek přečetl, i rozkázal kuchařovi svému, aby mu ho upekl. Měl ale dva velmi mlsné sluhy a ti snědli jeden hlavu, druhý srdce, aby aspoň okusili jemné chuti této pečeně. Byli pak oba vyhnáni. Druhý dal se v jedné vesnici za sviňáčka, první putoval dále, až přišel nedaleko Francie. Tam šli mu s velkou muzikou vstříc, poklonili se mu a přijali ho za svého krále. Motiv o zvolení za krále toho, kdo první vejde ráno do brány městské neb pod., byl patrně zapomenut. Sviňáček spával v chlévě, jednou nalezl mnoho peněz, podivil se, odkud se vzaly, až si vzpomněl, že snědl srdce zlatého ptáka, i odešel dále do světa. Následují některé zbytečné vstavky. V lese roztrhl nejdříve dva havrany hádající se a získal si tak jich pomoci. Potom potkal dva bratry peroucí se o kožich, který každého přenese kam chce, a o měšec nevyprázdňující se. Na kožichu vletěl do divokého kraje, a tam mu divoká zvířata potrhala kožich. Přiletěl mu nyní na pomoc havran a přenesl ho na svých křídlech až do jednoho paláce. V tom byl stejným způsobem jak obyčejně zbaven srdce ptačího, když se paní toho paláce byla poradila s černokřížníkem. (!) Rek se pak sám poradil s týmž černokřížníkem a dostal od něho takové zelí, jímž obrátil paní, dceru její i služku v oslice. Na nich vozil dříví z lesa, nejvíce mořil starou oslici, ale mladé nebil, neboť byly nevinné. Konečně zabil starou oslici, rozpáral ji, vyňal srdce i spolkl je. Pomocí černokřížníkovou obrátil obě mladé oslice v dívky, když je ponořil do bečky černé vody ve sklepě čarodějníkově.

Méně úplná jest verse slovinská**) (*Kr*.) Lékárník koupil od chudého chlapce ptáka a pod jeho peřím četl nápis: »Kdo má hlavu toho ptáka, bude králem; kdo srdce, nalezne každou noc pod hlavou 100 tolarů«, umínil si, že sám sní hlavu a žena jeho srdce,

*) G. Bronisch Kaschubische Dialectstudien II. 1898. Aus dem Dialect der Schwarzauer Kämpe, str. 35, sl. č. 2. »Der goldene Vogel.«

**) Kres V, 1885, str. 249, sl. č. 48 „Mati i či postale oslice« (Budínščina). V německém překladě ve sbírce Fr. S. Krausse Sagen u. Märchen der Südslaven I, str. 187, č. 39.

chlapce a bratra jeho vzal pak k sobě, že budou u něho až do smrti. Chlapci v nepřítomnosti kuchařčině snědli starší hlavu, mladší srdce ptákovo. Vypravují se pak osudy mladšího chlapce, celkem stejně jak obyčejně. Jinak se zrádné ženy zbavily reka, vylákaly ho na loď, že se budou málo projížděti po vodě, odstrčily pak loď od břehu, když rek napřed do ní byl vstoupil. Půl roku bloudil po moři až zapadl do začarované zahrady, kde byly oba nám známé druhy salátu. Ženám řekl, aby mu vrátily srdce, že z nich zas učiní lidi, ale oklamal je. Vyhledal pak bratra, který byl králem, a žil u něho až do smrti. Jak se stal bratr králem, nevypravuje se.

Ve versi chorvatské*) (*Hrv.*) splynula látka naše stejně jako v *Ng*[2]. *Nt* a *Nm* s látkou o vítězi nad drakem požírajícím dívky. Lépe se v ní zachoval původní motiv. Zahradník chytil ptáka, který požíral jeho plodiny. Pták tak krásně zpíval, že lidé chodili ho poslouchat a platili za to po šestáku. Nápis pod perem »Kdo sní jeho srdce, bude císařem; kdo jeho ledviny, bude míti každou noc pod hlavou 7 tolarů« nalezl bratr obchodník a koupil ptáka od něho, když mu slíbil tolik peněz, kolik by dva koně uvezli. Srdce a ledviny snědli oba synkové obchodníkovi a utekli, když otec ohrožoval jich život. Ostatek vypravuje se celkem stejně jako v připomenutých versích německých. Na rozdíl od nich první chlapec napřed hned byl od baby v lese spolu se zvířaty svými obrácen v kámen. Druhý osvobodil dceru císařovu od draka, na konec po obvyklých osudech šel se dívat, co se s bratrem jeho stalo, zašel až na křižovatku, kde při rozchodu vrazili do dubu své nože, našel konečně zkamenělé postavy v lese a oživil bratra i jeho zvířata.

Dříve než se dáme do srovnávání versí naší látky zapsaných u národů obývajících jih a východ Evropy, probereme ještě verse západoevropské. Na západě nenalézá se naše pohádka tak hojně, pokud aspoň můžeme souditi dle známých nám zápisů, jako v střední a východní Evropě.

Ve versi italské**) (*It.*) našel člověk na stromě hnízdo a v něm ptáka s dvěma vejci. Na těchto vejcích bylo napsáno »Kdo sní srdce toho ptáka, stane se papežem, a kdo sní játra, dostane peněženku a 50 dukátů každé ráno«. Člověk ten neviděl ale toho nápisu, nesl ptáka s vejci svému kmotrovi, aby za ně dostal polenty pro své hladové děti. Kmotr ale odepřel a tak snědl člověk ten sám ptáka spolu s dětmi svými. Potom teprve přečetl kmotr nápis na vejcích a chtěl míti aspoň chlapce. Měl je 6 až 7 let a mnoho peněz v té době nashromáždil. Po mnohých prosbách pustil pak kmotr oba chlapce do světa. Na křižovatce se chlapci rozešli, vlastně ztratili. Starší, který měl každý den pod hlavou peněženku s 50 dukáty, octnul se v jistém městě. Mladší stal se v jiném městě kostel-

*) R. Strohal: Hrvatske narodne pripoviedke I, str. 42, sl. č. 7. »O čudnoj tici.«

**) M. Monnier Contes populaires en Italie str. 107 sl. »Les cornes«.

níkem, a když se volil papež, byl zvolen za papeže. Volba se děla způsobem často se nalézajícím v tradicích lidových, jak ještě poznáme průběhem této rozpravy: holub byl vyhozen do vzduchu, na čí hlavu sedne, ten stane se papežem. Staršího vzala si žena, která dělala divadlo, neboť denně navštěvoval divadlo a platil velké vstupné; oklamala ho pak a zbavila ho zázračného jeho talismanu jak obyčejně v této pohádce. Nešťastný manžel našel v lese nejdříve fík, po kterém vyroste roh na hlavě, pak salát, který mění člověka v osla a konečně vodu, po které rohy spadnou a která vrátí lidskou podobu. Z fíku pojedl sluha i služka, ostatní všecky snědla paní, a množství rohů vyrostlo na její hlavě. Zrazený manžel převlečený za lékaře je pak všecky vyléčil za nesmírný honorář; pak jim prodal salát, oslici uvázal na provaz a velice ji mučil, až to bylo doneseno papeži. Nyní vyšlo vše na jevo, bratří se poznali a ženě byla vrácena lidská podoba.

Verse z Mantovy*) *(Itm.)* se odchyluje částečně ode všech známých: ptáček, kterého chytil v lese myslivec, snášel v kleci hned měšec plný zlatých mincí. Když onemocněl, doporučil myslivec péči o ptáka své sestře. Když slyšel od ní sousední zlatník, jak tak rychle zbohatli, oženil se s ní, neboť mezi tím podlehl myslivec své nemoci. K svatebním hodům poručil, aby byl ptáček upečen. O nápise na těle toho ptáka, zdá se že nevěděl, pohádka sama aspoň nic o tom nevypravuje. Když se pekl ptáček na rožni, stáli při tom oba malí bratří mladé paní, a když odpadla hlava od ptáka do popela a vypadla potom též játra, snědli je. Když se o tom dověděl zklamaný mladomanžel, vyhnal je. Chlapci dostali se nejdříve ke chudé rodině, pak do paláce k bohatým manželům bezdětným; od obou byli přijati velmi laskavě, ale když nalezeny byly po několik dní měšce plné zlaťáků, vyhnali je jako nenapravitelné zloděje. Od bohatého hostitele svého dostali koně. Když pak jeli oba bratři dále, a dojeli večer k jistému městu, byli od lidu uvítáni jako jich knížata i uvedeni do paláce. Proč byli přijati za knížata, nijak se nevysvětluje. Vypravuje se jen, že lid je stále nadšeně pozdravoval jako knížata svoje, ačkoliv oba odporovali a pravili, že jsou chudými sirotky. Motiv původní o volbě krále tu patrně byl zapomenut. Motiv o nevěrné ženě rovněž vypadl.

Verse v Abruzzech zapsaná**) *(Ita)* vypravuje děj bez nějakých zvláštních změn: Ptáček se zlatým peřím chycený myslivcem nese pravidelně denně po zlatém vejci. Zlatník vezme si dceru myslivcovu, dostane-li jen ptáčka věnem. Když ale přečetl nápisy pod křídloma, »Kdo sní moje srdce, nalezne každé ráno u hlavy měšec zlatých mincí; kdo sní mou hlavu, stane se králem«, chtěl aby byl v den svatební proň upraven celý tento pták. Žena myslivcova pekouc ptáčka, neodolala naléhavým prosbám svých synků, a dala

*) Fiabe Mantovane. Raccolte da Isaia Visentini. Torino-Roma 1879, str. 162 č. 33 »L'uccelino dell'oro«.

**) Usi e costumi abruzzesi. Fiabe descritte da Antonio de Nino III, Firenze 1883, str. 120 sl. č. 21.

jednomu srdce, druhému hlavu. Chlapci vyhnáni, zastavili se v hostinci, kde dcera hostinského dala se s jedním do hry, a když zvěděla, odkud má tolik peněz, zbavila ho obyčejným způsobem jeho daru a vyhnala ho. Druhý odešel hned z hostince, když bratr jeho se dal do hry, přišel do země, kde měl se státi králem, který první do ní vkročí. Stal se takto králem. Nešťastný hráč našel bylinu obracející člověka v osla a jinou vracející zase lidskou podobu. Nevděčnice proměněna v oslici, dána k mlynáři, který ji velmi mučil. Zavoláni oba ke králi, tam se bratři poznali, došlo ke smíru a svatbě s ošemetnou, těžce ztrestanou dívčicí.

Opět poněkud jinak vypravuje se pohádka naše v Římě*) (*Itr*): Dva synové chudého člověka spatřili v lese ptáka, jak položil vejce a uletěl; vzali vejce a spatřili na něm nějaký nápis; pod. *It.* Neznajíce písmo, donesl vejce k sedlákovi, který ihned poznal vzácný nápis, ale hochy oklamal. Bylo na vejci napsáno »Kdo sní mou hlavu, bude císařem; kdo sní moje srdce, nikdy nebude si více přáti peněz«. Sedlák ale řekl hochům, že jest prý napsáno »Kdo sní ptáka, učiní velmi dobrý oběd«; přemluvil je pak, aby ptáka zabili a upekli, že ho spolu snědí. Když chlapci ptáka na rožni pekli, upadla hlava do ohně, a mladší chlapec vzal a snědl ji, neboť bál se, že by byla příliš silně upečena pro sedláka; pak starší snědl srdce, které rovněž vypadlo z pečeně do ohně. Strachujíce se hněvu sedlákova odešli do světa. První noc přenocovali v chlévě. Když starší ráno našel pod hlavou měšec plný peněz, mysleli, že pán jej tam nechal, aby zkoušel jich poctivost, a dali mu jej. Rovněž tak, když následující noc v jiném chlévě přenocovali a opět měšec našli, vrátili se k onomu hostinskému. Jinak *Itm.* Teprve když třetí noc našli opět měšec, byli přesvědčeni, že peníze patří jim. Na cestě své přišli do velkého města, kde zemřel císař a volili nástupce. Když mladší chlapec přišel k bráně městské, chytili ho strážníci, a obyvatelé zvolili ho jednomyslně za svého císaře, když odkryli jeho bohatství v měšci, který nesl na ramenou. Starší bratr mezi tím nezpozorován vešel do města a ubytoval se u nějaké ženy. Dcera její vylákala z něho jeho tajemství a zbavila ho obvyklým způsobem srdce ptačího Verse tato jest rozhojněna vlivem látky o nevěrné ženě zbavující milence jeho divotvorných věcí. Zde dostal oklamaný rek od vil 1. kabátec z ovčí kůže, jehož kapsy jsou stále plné peněz; 2. proutek, který mu vše dá, co si přeje, když jím udeří o stůl; 3. prsten čarovný, který reka se zrádnou milenkou přenese na vrchol hory a tam jim upraví nádhernou hostinu. Konečně přeměnil ji jistým salátem v osla a krutě ho bil, takže rozhořčení tím občané ho předvedli před císaře. V tom poznal svého bratra. Konec jako v *Ita.*

---

*) The Folk-Lore of Rome. Collected from the mouths of the People. By M. H. Busk. London 1874, str. 146 sl. W. A. Clouston: Popular Tales and Fictions Their migrations and transformations 1889, I, 93 sl.

Velice zachovalá jest verse francouzská z Bretagne*) *(Frb.)*: Modrého ptáčka chytila a přinesla dětem svým domů vdova. Ptáčka zavřeli do klece a každé ráno nalézali v ní žluté vejce, které se tak stkvělo, že nemožno bylo na ně se dívati, když na ně svítilo slunce. Ke vdově zašel jednou náhodou královský princ, spatřil modrého ptáčka a pod jeho křídloma četl nápis »Kdo sní mou hlavu, bude králem; kdo sní mé srdce, nalezne každé jitro hromadu zlata pod svou hlavou«. Princ ožení se dcerou vdovinou, ale vyžádá si, aby mu byl v den svatby k obědu předložen zlatý ptáček. Tento motiv nalezli jsme již v *Čm*^{2}, *Nh*, *Ita*, *Itm* a shoda v tomto podružném motivu není asi jen nahodilá. Ptáček se pekl pro prince na zvláštní místce, snědli ho pak bratří nevěstini, kteří bez toho ztěží jen svolili, aby ptáček byl zabit, a podložili místo modrého ptáčka sýkorku; ze strachu před objevením jich utekli. Po dlouhých společných cestách přišli do země, kde zlata neznali. Byli pozváni ke králi, dcera králova zamilovala se do mladšího jinocha, a ten se stal po brzké smrti králově sám králem. Původní motiv o ustanovení krále dle zvláštního znamení i zde byl zapomenut. Starší putoval dále, když byl bratra svého obdaroval vším svým zlatem, přišel opět do země, kde neznali zlata a oženil se tam. Žena jeho vyzvěděla od čarodějníka, od čeho její muž má každé ráno pod polštářem kupu zlata, i dostala od čarodějníka prostředek, kterýmž zbavila muže ptačího srdce. Dala se pak s mužem na cesty po moři, připlula s ním k pustému ostrovu a tam ho zanechala. Podobně jednala zrádná žena se svým mužem v *Kr.* Na tomto ostrově našel zrazený manžel rostlinu měnící člověka v osla a jinou rostlinu vracející lidskou podobu. Vrátil se s těmi rostlinami k ženě, obrátil ji a služku její v oslice. Vrátil jim pak lidskou podobu, když mu po roce dala žena obrácená v oslici věděti, že snědla srdce modrého ptáčka a že by je chtěla vrátiti, kdyby abyla prvotní své podoby.

Vypravuje historku tuto ještě hr. de Caylus v 1 pol. XVIII. věku ve svých Féeries Nouvelles**) *(Cf.)* ve zpracování zvláštním a odchylném od versí v naší době zapsaných. Děj jeho povídky odehrává se na východě v Bagdadě, a podobá se pravdě, že učený tento archaeolog francouzský poznal ji na svých cestách po Malé Asii. Pokud a do které míry věrně se tu vypravuje orientální povídka, vymýká se úplně našemu úsudku, jelikož neznáme jeho originalu. Jisto jest, že povídka jím vypravovaná se odchyluje od známých nám versí orientálních.

Ptáček sám jest zvláštního původu: vila byla pro chování své ne právě chvalné odsouzena, aby několik let se trápila přeměněna v žlutého ptáka. Když pták tento letěl u Bagdadu, byl chycen od ptáčníka a prodán boháči, v Bagdadě nad jiné slavenému. Boháč zpozoroval nápis na pravém křídle »Kdo sní mou

*) Paul Sébillot: Contes popul. de la Haute Bretagne 1880, str. 97 sl, č. 4 »L'oiseau bleu«.

**) Le Cabinet des Fées ou collection choisie des contes des fées et autres contes merveilleux. T. XXIV. Paris 1786, str. 240 sl.

hlavu, bude králem« a na levém křídle »Kdo sní mé srdce, bude míti každé ráno 100 zlaťáků«. Poručil pak ptáčníkovi, aby žena jeho proň připravila ptáka. Žena sama pak přečtla nápisy na křídlech ptačích a dala hlavu a srdce ptačí sníst svým dvěma synům, aby pojistila takto jich štěstí. To jest motiv zcela nový a zvláštní. Souhlasně s tím také napomáhali rodiče svým synkům, aby se mohli útěkem zachrániti před hněvy boháčovými. Hoši ale nebyli nic méně šťastni. Mladší, který snědl srdce ptačí byl brzy zabit, neboť mysleli, že má nesmírný poklad. Starší byl zvolen v jistém velkém městě asijském za emira, když byl na jeho hlavu si sedl holub, ale proto že byl špatným panovníkem, byl od nespokojenců bouřících se svržen a zabit. Také v tom zakončení jest povídka tato úplně samostatná.

Španělská verse z Estremadury*) *(Šp.)* liší se hlavně tím, že hlavu a srdce ptačí snědli vlastní synové bohatého zlatníka, který si byl ptáka toho koupil a pro sebe dal připraviti, když byl jednou spatřil nápisy pod křídloma ptáka toho: »Kdo sní mou hlavu, bude králem« a »kdo sní mé srdce, aniž by je rozkousal, nalezne každé ráno měšec plný zlata pod svým polštářem«. Chlapci je snědli, když kuchařka právě odešla, a přiznali se sami, když otec jich ukrutně bil kuchařku, domnívaje se, že ona hlavu i srdce ptačí snědla. Otec se upokojil poněkud, když poznal že aspoň syn jeho bude králem, a bral pak každé ráno zpod polštáře mladšího synka měšec zlata. Tento mladší syn poznal po nějaké době svůj dar, když několik dní meškal na honu mimo dům. Dal se pak se starším bratrem na cesty, zanechav otci všecko svoje zlato. Potkalo je velké vojsko, které bylo vysláno pro staršího syna zlatníka, aby ho uvedlo jako krále do své země. Obvyklý způsob při vybírání panovníka tu odpadl. Srv. *Itm.* Po slavnostech, které provázely uvedení nového krále na trůn, dal se mladší bratr na další cesty. Zamiloval se do chudé, osiřelé dívky, ale i ta jej oklamala stejně jako královské princezky versí o nevěrné milence. Srdce spolkla ne žena, ale teta její. Ta pak také zrazeného muže vyhnala na ulici. Fíky proměnil tetu, ženu svou a služku jich v oslice. Tetu-oslici prohánĕl ukrutně, tak že, když přišla k nějakému pramenu a dychtivě se napila, začala zvraceti a vyvrhla také srdce ptačí. Dal jim pak všem nažrati se trávy, až nabyly lidské podoby, a opustil je, vrátiv se na dvůr svého bratra.

Zanesena byla pohádka naše ještě na ostrov Mauritius, nalézající se východně od Madagaskaru v indickém oceáně, a tu opět svérázně přepracována**) *(Fm.)* Lovec chytil zlatého ptáka a prodával jeho vejce do kuchyně královské. Kuchař nalezl v prvním hned vejci zlatou kuli, a uschovával si všecky, kteréž v těch vejcích nalézal, až jednou královna sama zašla do kuchyně, když tam právě kuchař nebyl, a vejce jedno sama rozbila. Princ pak zašel jednou k lovci, prohlížel ptáka i spatřil nápis pod jeho křídlem

*) Contes espagnols. Traduits par Paul Sébillot, Paris (1898), str. 65 sl. č. 9. »L'oiseau aux diamants«.

**) Le Folk-Lore de l'île Maurice. Par C. Baissac. Paris 1888, str. 58. sl. č. 6.

»Kdo mou hlavu sní, bude míti každé ráno pytel stříbra, a kdo mé srdce sní, bude míti každý večer pytel zlata«. Nápis jest poněkud jiný. Jelikož žena ptáčníkova nechtěla ani slyšeti o prodeji, odhodlal se princ, že se ožení s dcerou ptáčníkovou pod touže podmínkou. jako v příbuzných versích západoevropských. Bratři nevěstini pak tajně snědli srdce a hlavu ptačí a utekli. Na útěku svém ale odchylně od všech versí bídně zahynuli, byli totiž sežráni od vlka.

Vracíme se zase do východnějších krajin evropských. Maďarská verse*) *(M)* vyznamenává se především tím, že odpadlo vypravování o nevěrné ženě, kteréž bylo nepochybně podstatnou, třebas snad novější částí naší pohádky. Vypravují se nejdříve osudy manželů hraběcích, kteří na venkovském svém sídle hrozně se nudili, odstěhovali do hlavního města, v krátké době všecko své jmění utratili a zcela schudli. V té době konečně porodila hraběnka dva chlapce, a hrabě, aby jen uživil rodinu, chytil se toho, co jedině uměl, začal totiž loviti ptáky. Úvod to patrně dle místních poměrů upravený a sotva čistě lidový. Hrabě chytil jednou vzácného ptáka s nádherným peřím, s překrásným ocasem a pery téměř půl lokte dlouhými a několik coulů širokými, stkvícími se jako zlato. Večer, sotva zhašeno světlo pozorovali v koutě, kde byla klec s tímto ptákem, svit tak jasný, že bylo možno vše kolem rozeznávati, druhý den bylo totéž viděti. Ráno nalezli vejce svítící tak jasně, jako nejskvostnější démant; mělo tíhu, lesk i průhlednost démantu. Dověděl se o tom žid a šel se podívat na toho vzácného ptáčka. Bedlivě prohlížel ptáčka a viděl, že pod jeho zlatými pery bylo hebrejskými písmeny napsáno »K d o m o u h l a v u s n í, b u d e k r á l e m; k d o m é s r d c e s n í, n a j d e d e n n ě 50 d u k á t ů p o d s v o u h l a v o u«. Pouze v této maďarské versi čteme, že písmo na perech ptákových bylo h e b r e j s k é. Tím patrně mělo se vyjasniti, proč teprve žid nápis mohl přečísti. Žid pak hraje tuto úlohu ve většině versí zvláště východních. — Ptáka koupil hned žid, zaplativ zaň 3000 dukátů, zabil ho a poručil hraběnce, aby mu ho hned upekla. Synové hraběcí snědli sami ptáka toho, když byli v nepřítomnosti matčině strčili do mísy havrana místo toho vzácného ptáka a utekli potom do světa. Putovali tři dni a tři noci neustále, aniž by čeho jedli ani si odpočali. Čtvrtý den přemohla je únava i ospalost. Když se probudili, našel jeden z nich, Martin jménem, který snědl játra se srdcem, pod hlavou 50 dukátů. Nevěděli co s těmi penězi, báli se vzíti všecky, neboť mohli by býti považováni za zloděje, vzali si proto jen dva dukáty a s těmi šli dále, až přišli do města a vešli do hostince. Hostinský přijal oba hochy do služby, ba za své syny a dal je učiti, neboť byl bez dítek. Peníze, které denně nalézal v posteli Martinově, uschovával a chlapci pokračovali náležitě v učení i v obchodě tak se vycvičili, že pěstoun jim jej pak svěřil. V té době těžce one-

*) Mährchen der Magyaren, bearbeitet und herausgegeben von Georg von Gaal. Wien 1822, č. 9, »Der Vogel Goldschweif«.

mocněla dcera králova, která se nechtěla provdati za jiného, než koho si vyvolí sama. Na radu lékařskou byli jí po vůli a ustanovili, že v určitý den přijdou se jí poklonit všickni jinochové ze sídelního města. Když šli mladíci kolem trůnu, na kterém seděla princezka jako nevěsta ozdobená, každý s lískovým proutkem v ruce, odříkávaje pozdravné své veršíky a přišla konečně řada na synka hraběcího Pavla, který snědl hlavu onoho divukrásného ptáka, tak tomu na proutku jeho vyskočilo purpurové poupě a v několika minutách rozkvetlo ve skvostnou růži. *) — Bratr jako Martin oženil se s nejkrásnější dvorní dámou a dostal od svého pěstouna darem soudek plný dukátů, které byly nasbírány pod jeho polštářem a vzrostly ještě ziskem obchodním. Od ženy své pak nebyl Martin oklamán.

Porušena jest verse srbská.**) *(Srb.*[1]*)* Od chuďasa koupil ptáčka spolu s jeho vejci člověk jistý na trhu, zabil ho hned, uřízl mu hlavu, vyňal srdce, a dal si je upéci. O nějakém nápise se nedovídáme. Snědli je však dva chlapci, jeden hlavu, druhý srdce i utekli. Chlapec, který snědl hlavu, začal vypravovati, vše co se na světě děje a co si králové myslí; a chlapec, který snědl srdce, měl každý den pod hlavou 100 zlaťáků. Tento poslední byl konečně zvolen za krále. Obyčejně stává se králem chlapec, který snědl hlavu ptačí. Motivy byly tu přemetnuty. Následkem toho vypravuje se dále, že chlapec, který snědl hlavu, ukládal králi, bratru svému o živobytí, že ho jednou zabil, vyňal srdce ptačí, snědl je a břich bratrův opět zašil. Ustanoven pak sám králem na místě bratrově i oženil se s cárskou princeznou. Tato ho pak obelstila, způsobila ale ne zvláštním prostředkem, než tím, že ho postrašila, až padl do mdlob, začal zvraceti a vyblil srdce. V tom okamžiku ale zjevila se jakási bílá ruka i ozval se hlas »To moje bylo«. Král dal se na pokání.

V jiné srbské versi z okresu Požarevského v Srbsku***) *(Srb.*[2]*)* vystupují tři bratři: Srbovi zjevila se ve snu žena a řekla mu, že v lese najde zámek a v tomto spící dívku, tu ať tak dlouho bije, až mu dá slepici. Člověk vše tak provedl a přinesl slepici domů. Slepice snáší mu denně po překrásném vejci, která muž draze prodával a tak záhy náramně zbohatl. Usmyslil se pak, že půjde na pouť, žena ať si mezi tím hledí dětí a dbá, aby chodily do školy a se učily. Nyní začal za nepřítomnosti hospodářovy choditi žid do domu i za hospodyní. Přemluvil ji, aby zabila slepici, spolu že ji k obědu sní. Když slepici vařila, vrátili se chlapci ze školy, zastavili se v kuchyni, nejstarší snědl hlavu, prostřední ledviny a nejmladší játra. Když žid v poledne přišel a slyšel, že děti to snědly, přemlouval ženu, aby chlapce zabila, vyhrožuje jí,

---

*) Jest tu patrně sled židovsko-křesťanské legendy o kvetoucí holi. Srv. článek Dr. Iv. Franka v Českém Lidu IV, 22 sl.

**) Вук. Ст. Караџић Српске народне приповијетке. 1897, str. 112 l. č. 26. „Чудновата птеца".

***) Јован Б. Војиновић Српске нар. приповијетке. Биоград 1869, str. 18 sl. č. 18. Archiv für slavische Philologie I, 273 sl. č. 3.

že nebude jinak více k ní choditi. Nejstarší ale zvěděl o úkladech, které strojil proti nim žid, a tak se chlapci útěkem zachránili. Mezi tím zemřel v jedné zemi panovník bez dědiců a velmožové rozhodli, že ustanoví za panovníka toho, koho na zítřek ráno prvního najdou před bránou. Věděl to nejstarší a vydal se tam s bratřími; došli šťastně při samém úsvitu před bránu i tak stal se nejstarší cárem, bratří pak jeho prvními po něm. — Po nějaké době vrátil se jich otec domů z pouti a ptal se ženy po dětech. Řekla, že zemřeli, a když chtěl viděti jich hroby, vzpírala se. Vedl ji tedy před soud sousední říše, t. j. vlastních synů svých. Dověděl se o tom bratr prostřední a radili se, jak to mají provésti, aby se rodičům poklonili, a nikdo aby to neviděl. Poradil nejmladší, aby každý si hrál s jablkem, kdy vejde otec, aby je pustili a po nich se shýbli. — Otec přednesl žalobu na svou ženu. Synové jemu vše vyjevili, matku odsoudili ke kruté smrti a otce vzali k sobě na cársky dvůr.

Tu nalézáme nový motiv, který jsme ve středoevropských a západoevropských versích nepoznali, motiv o nevěrné matce, kterou přemlouvá žid, aby zabila vlastní děti, protože snědly srdce, hlavu atd. zázračného ptáka. Částečně jest podobná verse zapsána u bukovinských cikánů*) *(Cb.)* Chuďas koupil v městě za několik krejcarů, které nalezl nejmladší jeho syn, slepici a ta snášela diamantová vejce. Vejce prodával chuďas kupci, na konec přinesl mu vejce na kterém bylo napsáno: Kdokoliv sní hlavu slepice, bude císařem; kdo srdce, nalezne každou noc pod svou hlavou 1000 zlaťáků, a kdo sní drápky, stane se hadačem« Motiv ten byl tu rozmnožen dosti zbytečně, muž má zde také tři syny místo dvou, ale na osudy třetího synka, který snědl drápky, vypravovatel zcela zapomněl. Kupec onoho člověka odstranil od domova, získal ho totiž za správce svého obchodu na půl roku, šel k jeho ženě, namluvil jí, že její muž zemřel, i oženil se s ní. K svatebním hodům má býti slepice zabita. Podobný motiv našli jsme již v *Čm*[2], *Nh, Frb, Ita, Itm, Fm* a snad smíme v nich shledávati reminiscence z této jihovýchodoevropské redakce naší pohádky. — Chlapci, když se vrátili ze školy, uprosili kuchaře, že dal každému po kousku z této slepice, nejstaršímu hlavu, prostřednímu srdce a nejmladšímu drápky. Kupec naléhá nyní na mladou ženu svou, když navrátiv se od svatebního obřadu z kostela se dověděl, že právě hledané jím části slepice snědli chlapci, aby jim nejdříve dala prostředek, aby je vyvrhli, když pak na radu nejmladšího chlapce vylili kávu, naléhá, aby je vylákala do sklepa, tam že je zabije. Na radu nejmladšího, který vše to věděl, utekli do světa. Přišli do jiné říše, kde volili nového císaře: zvolen bude za císaře ten, na koho spadne v kostele koruna. Spadla na hlavu nejstaršího chlapce. Nejmladší zůstal u nového císaře, prostřední šel dále do světa. Přišel k císaři, jehož dcera si vezme za manžela,

*) Gypsy Folk Tales. By Francis Hindes Groome. London 1899, str. 95 sl. č. 25. Fr. Miklosich: Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas IV. Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften XXIII, str. 297 sl.

kdo ji v penězích přestihne. Mladá žena ho z návodu svého milence zbavila zázračného srdce a vyhnala ho. Ostatek jako v západoevropských versích: jablkem obrácena nevěrná žena v oslici. Oslici pohnal muž do města do hostince, dal jí prostředek, aby vyvrhla srdce, šel pak s oslicí a se svým tchánem k novému cárovi na soud. Nejmladší rozsoudil, že má učiniti z oslice zase ženu, a za toto moudré rozsouzení ustoupil mu císař svou korunu.

V této versi byly patrně spojeny obě redakce: na západě rozšířená s motivem o nevěrné ženě a jihovýchodní s motivem o nevěrné matce. Spojení to není hrubě šťastné, otec chlapců úplně zmizel, jakoby se ani nebyl více staral o ženu a děti, a tak i na nevěrnou matku bylo zapomenuto. Místo ní předvedena před soud nevěrná žena.

Podobná a příbuzná jest též verse rumunská.*) (*Rum* 1): Otec tří hochů odjel na dalekou cestu, když byl ptáka, nesoucího diamantová vejce přinesl z lesa domů a strčil do klece. Chlapci si pohrávali s ptákem i spatřili jakýsi nápis na jeho křídle. Neznajíce však písmo požádali učitele, aby jim to přečetl. Ten ale zatajil před dětmi nápis i usmyslil si sám, že sní ptáka toho. Miliskoval se s mladou ženou i dosáhl, že dostala kuchařka rozkaz, aby slepici upekla celou, celičkou, ničeho z ní nezahodila. Nicméně dala kuchařka dětem, kteréž se hladové vrátily domů, částky z pečeně, jednomu chlapci hlavu, druhému žaludek a třetímu srdce. Nápis na křídle zněl: »Kdo sní hlavu slepice stane se císařem; kdo sní srdce, najde pod polštářem měšec dukátů, a kdo sní žaludek, stane se kouzelníkem«. Když se učitel s milenkou svou vrátil z kostela a zvěděl, co se stalo, chtěl, aby chlapci byli zabiti. Ti ale utekli do světa a přišli do města, kde byl starší vybrán za císaře, neboť holub se byl posadil na jeho hlavu, bratr kouzelník pak vybrán za jeho rádce. — Když se otec vrátil domů, přednesena celá věc císaři, právě tomuto mladému císaři, jeho synu. Odchylně od ostatních versí a samostatně rozsoudil spor bůh sám: učitel i žena, po horoucích prosbách k bohu o spravedlivé rozřešení, zkameněli. Prostřední bratr zapadl k jakési čarodějce, byl od ní oklamán a zbaven svého talismanu. Potom ještě byl jemu lstí téže ženy odňat hrníček, který nalezl ve vnitřnostech parmy místo mlíčí a který se plnil dukáty, jakmile se kladl k ústům. Vymstil se na ní konečně jak obyčejně, obrátiv ji jakýmis mrkvemi v oslici, ale po nějaké době po ní zatoužil, vrátil ji lidskou podobu a oženil se s ní, když byl dříve vyhledal bratra. — Spojen zde tedy opět motiv o nevěrné milence a motiv o matce zrazující syny své k vůli milenci. — Zcela stručná jest druhá rumunská verse ze Sedmihradska**) (*Rum* 2). V této jak obyčejně pouze dva rekové snědli vnitřnosti vzácného ptáka, (srdce i žaludek) ale místo synků chuďasových dva žebráci, kteří ukradli ptáka toho kupci, jemuž byl od onoho chuďasa prodán

*) Basmele române in comparațiune cu legendele antice clasice și in legătură cu basmele poporelorŭ invecinate și ale tuturorŭ poporelorŭ romanice. Studiu comparativŭ de Lazăr Șăinénu. Bucuresci 1895, str. 653 sl.

**) ib. str. 664.

Když ho snědli, vyplnil se oběma nápis: ten který snědl srdce, stal se císařem a který snědl žaludek, stal se knížetem.

Tyto motivy byly spojeny také ve versích bulharských. Ve vers bulharské z okr. Iskreckého*) *(Bi)* nalezl chuďas v lese krásná, pestrá vejce a prodával je draze židovi; naveden židem, hledal a chytil pak ptáka samotného, který snášel tato drahocenná vejce. Doma snášel mu pták denně po takovém vejci a jich prodejem člověk velice zbohatl. Vydal se pak na pouť jako v *Srb*^{2}. Žid přemlouval ženu, aby ptáka zabila, že ho spolu snědí, pak aby zabila chlapce, proto že snědli křídla a srdce tohoto ptáka. Chlapci utekli varováni služkou, že proti nim strojí úklady žid s matkou. Utekli do lesa, přenocovali tam, ráno našli pod sebou hromadu dukátů. Starší řekl, že půjde do osady blízké koupit chleba, přišel ale do města, kde volili nového cáře: zvolen bude, na koho si sedne puštěný pták. Pták sedl právě na toho chlapce. Mladší bratr jeho marně naň dlouho čekal v lese, vydal se pak také, přišel do téhož města a vstoupil do služeb k nějaké paní. Když vyrostl, chtěl se ženiti, ale toužil jen po krasavici Heleně, ač ho paní z toho zrazovala. Splnil podmínku, kterou kladla krasavice: ženich má totiž tři leta seděti naproti ní, jísti a píti, aniž by se mu odkud přinášelo. Když se vzali, oklamala a zbavila ho talismanu jeho i vyhnala ho. Zrazený muž našel u Černého moře dva karafiáty, černý měnící člověka v osla, bílý vracející lidskou podobu. Přeměnil takto cařici i všecky služky v oslice a vozil na nich kámen na palác, který dal stavěti cář. Po třech letech vrátil služkám lidskou podobu, cařici pak zabil. Na nevěrnou matku úplně zapomenuto, soud tudíž odpadl.

Zcela stejně vypravuje se pohádka tato ještě na Kičevsku v Makedonii**) *(Bk)*. Osud mladšího bratra, který snědl srdce ptačí, líčí se poněkud jinak. Nepřišel předně do téhož města, kde bratr jeho vybrán byl za panovníka. Oklamán byl od krasavice, kterou teprve si mohl vzíti, když ji penězi vyvážil. Soud nad nevěrnou matkou se líčí pak stejně jako v *Srb*^{2}.

V bulh. versi z Orchanijska***) *(Bo)* prodávala drahocenná vejce židovi žena, nikoliv muž. Žid také přemlouvá ženu, aby mu prodala slepici nesoucí tato drahocenná vejce, přemluvil ji konečně, že slepici zabije a jemu ponechá jen srdce a hlavu, ale více jí neslibuje. Vypravuje se také, že žena s židovkou se venku bavily mezi tím, co se slepice vařila. Synkové dohlíželi na vaření, snědli jeden hlavu, druhý srdce, nevědouce, jak veliké tajemství jest v nich uzavřeno. Jak žid to poznal, nedovídáme se ostatně. Žid také ženu přemluvil, aby chlapce zabila. — Pod hlavou měl chlapec ráno 5 až 6 dukátů, druhý vyplivoval při každém plití po jednom dukátu. Účinek oněch částí zázračné slepice jeví se tu tedy jinak. Chlapci přenocovali na křižovatce

*) К. А. Шапкаревъ Сборникъ отъ народни умотворения IX, 192, str. 444 sl. č. 259

**) ib. str. 256 sl. č. 137.

***) ib. str. 538 sl. č. 290.

u kamene, na kterém bylo napsáno; »Kdo jde na levo, bude vezírem; kdo na pravo, bude císařem«. Splývá látka naše nyní s jinou o reku, který pomocí vděčných zvířat plní úkoly položené cářem ženichovi, ucházejícímu se o jeho dceru. Chlapec, který se dal na pravo, osvobodil psíka a kočku od jich mučitelů, čekal na cestě, až přešli mravenci, čekal na břehu, až přeplulo vojsko rybí. Pomocí těchto zvířat a peněz vystaví dvorce rovné cárským, zasype jezero mezi cárským palácem a jeho, udělá stříbrný most. Ženou jest, jako jeho soudruhové obyčejně, oklamán. Vyhledá jako v látce o milence, ženě zbavující muže prstenu divotvorného a pod., ženu, která s milencem ujela na připravené loďce, spolu s kočkou a psem. Na cestě pak našel tři stromy, jakési smokovníky: po prvním plodu stane se člověk tak hezkým, že nic není hezčího; po druhém mění se v osla; po třetím nabude opět své lidské podoby. Obrátil ženu i dvě služky její v oslice a vydal se s nimi do země, kde řídil jeho bratr velké dvorce a měl množství dělníků. Na oslicích přivážel kameny ke stavbě, nejvíce mučil oslici, někdejší ženu svou. Pán se ptal, proč tuto právě tak mučí a nyní se zrazený manžel ze všeho vyznal. Den na to nemilosrdně bil oslici, až vyblila srdce slepičí. Vrátil všem třem oslicím lidskou podobu. Vyhledal ho jeho tchán a ustoupil mu svůj trůn, když se o všem byl dověděl. — Na konci vypravuje se jako v *Srb*[2], *Rum*[1] o soudu, na který předvedl otec obou chlapců svou ženu, ale soud končí mírně, cář promine matce své vše, vypoví-li všecko podrobně podle pravdy.

Úzce příbuzná s těmito versemi u Srbů, Bulharů a Rumunů zapsanými, zvláště s *Srb*[2] jest verse řecká z Epiru*) (*Ep*). Počátek jest celkem týž jako v *Srb.*[2]

Když muž zbohatl prodejem vajec, která nesla zlatá slepice, šel se podívat do světa, neboť se již doma nudil. S opuštěnou ženou začal miliskovati žid. K obědu má mu upraviti zlatou slepici, dbáti zvláště na to, aby byly přiloženy hlava, srdce i játra. Žid totiž věděl, že kdo sní hlavu, bude králem, kdo sní srdce, bude vše věděti, a kdo sní játra, nalezne každé ráno pod svou hlavou 1000 piastrů. Odkud se ale žid o tom dověděl, nevypravuje se. Chlapci navrátivše se ze školy domů měli hlad, vrhli se na služku a první snědl hlavu, druhý srdce a třetí játra. Vystupují tu tedy 3 chlapci jako v *Srb*[2], *Cb*, *Rum*[1]. Chlapec druhý, který snědl srdce a nabyl tím moci, vše věděti, co se stane, varoval bratry před úklady židovými a matčinými. Přišli na svém útěku nejdříve do města, kde se volil právě král: králem stane se, kdo z rána přejde první kolem paláce. A tak stal se králem chlapec, který snědl hlavu zlaté slepice. Když byl nastolen, táhli oba jeho bratří dále hledat štěstí. Napřed si dali ještě na vzájem po růži: uvidí-li kdo z nich, že růže druhého vadne, má ho hned vyhledati. Přišli bratří do jiného města a tam byl chlapec, který játra snědl, stejným způsobem zvolen za krále, jako před tím jeho bratr. Prostřední bratr rozloučil se s ním podav mu rovněž růži. Nový král se po chvíli

*) J. G. v. Hahn, Griechische und alban. Märchen I, str. 229 sl. č. 36.

oženil a byl pak od ženy své oklamán o svůj talisman i konečně vyhnán. Bratři upozorněni vadnoucí jeho růží vyhledali ho a našli ho v největší bídě. Brzy potom onemocněla těžce zrádná královna a vyléčil ji bratr prostřední, když byl jí dal prostředek, na který vyblila játra zlaté slepice. Motiv o zrádné ženě jest tu tedy silně změněn. Oba mladší bratři vrátili se do království nejstaršího bratra a soudili pod ním spravedlivě a moudře. Před jich soud předvedl jich otec ženu svou, když byl, domů se navrátiv, našel dům zcela zpustlý a o dětech se dověděl, že prý zemřely. Žena vedla si před soudem zatvrzele, zapírajíc vše a stále tvrdíc, že děti zemřely, a byla proto vydána katům.

Obracíme se k versím zapsaným v severovýchodní Evropě. S versemi jihovýchodními, jmenovitě se *Srb*[2] a *Ep* souvisí verse ukrajinská*) (*Rm*[1]).

Chuďas naříká nad svou bídou, stařec jakýsi poradí mu, kde najde svou dolju spící v peřinách, ať ji hodně vybije, až dostane od ní »kuročku rabeńku«. Přinesl ji domů, udělal jí hnízdo v koutě; v noci se probudil a s úžasem viděl, jak se skvěla celá chata: slepice byla snesla drahocenný kamínek. Chuďas přinesl kamínek pánovi darem. Když pán vše od něho vyzvěděl, nabídl mu, že se s ním rozdělí o všecken majetek. Chuďas ale nabídky nepřijal. Vydal se pak na cestu pro sůl, ne na pouť, jak v jihovýchodních versích se vypravuje, a děti dal do školy. Za ženou začal nyní choditi žid ze sousední vesnice, a jako důkaz lásky žádal ji, aby mu uvařila celou slepičku i s hlavou. Proč chtěl míti také hlavu, ve versi té se nevysvětluje. Děti vrátily se ze školy, ptaly se po slepičce, a když slyšely, že prý chtěla zdechnouti a musila býti zabita, chtěly jí aspoň okusiti, dostali pak starší syn hlavičku, mladší žaludek a játra. Starší stal se nyní tak moudrým, že začal věděti vše, co se děje ve světě. Mladšímu začaly peníze padati z ucha, a vypadne mu tolik, kolik si usmyslí. Starší věděl, jaké úklady jim strojí matka z návodu židova, a tak oba chlapci utekli. Přišli do velkého města, kde se na krásnou dceru cárskou mohl podívati jen, kdo zaplatil 50 dukátů. Mladší tam šel, ač bratr ho zrazoval, a oženil se s princezkou. Starší šel dále, přišel do jiné říše, kde volili nového cáře: cářem bude, komu sedne na hlavu puštěný holub. Holub sedl po třikráte tomu chlapci na hlavu. Zdál se jim býti ale příliš mladým na cáře a podnikli proto novou volbu. Rozsvítili svíčky a šli do kostela ustanovivše, že bude cářem, komu svíčka nezhasne, kdo s hořící svíčkou vejde do kostela. Podařilo se takto vejíti do kostela jen tomuto chlapci, a tak se stal cářem. Tu jsou tedy spojeny dva oblíbené motivy o volbě panovníka. Vypravují se dále osudy mladšího bratra. Žena ho na rozdíl od obyčejných versí zabila, vytáhla z něho srdce i játra, plíce zakopala v sadu, a tělo nedaleko odtud. Kde tělo bylo zakopáno, vyrostla stříbrná jabloň se stříbrnými listy a jablky, a kde plíce byly zakopány, vyrostla zlatá jabloň se zlatými listy a jablky. Vykopala tělo služka,

*) Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego, zebrala Józefa Moszyńska. Zbiór wiad. antropol. kraj. IX, 1885 str. 89 sl. č. 5.

a nalezla nebožtíka, jakoby dnes byl umřel, vyléčila a oživila ho pak vodou léčebnou a oživující, kteréž obě byly ve dvou studních u tohoto cáře. Po tomto zvláštním intermezzu pokračuje obyčejné vypravování. Oživený okusil zlaté jablko se stromu, který vyrostl nad jeho hrobem, a proměnil se v osla; okusil jablko stříbrné s druhého stromu a nabyl dřívější své podoby. Šel pak do jiného města, kde se převlékl do sprostých šatů a obrátil se v starého žebráka, když se umyl černou trávou stáří. S nevěrnou ženou přeměněnou v oslici, šel k svému bratrovi. Otec carevny když se dověděl o jejím osudu, sebral vojsko a táhl za žebrákem pod. v *Bo.* Vševědoucí starší bratr vydal rozkaz, aby jen cář byl připuštěn, vojsko jeho pak zadrženo. Cář žaloval starého žebráka, že z dcery jeho udělal oslici. Oslici dáno jablko stříbrné. Starý žebrák se umyl bílou trávou mladosti a stal se tak mladým jako dříve. Poznal cář v něm svého zetě. Následuje ještě soud nad zrádnou matkou, přivedenou otcem, končící krutým požadavkem jako v *Srb*[2]. Jest tu také rys s jablky, a jak se synové poklonili otci svému, který jsme čtli v *Srb*[2], *Bk.*

Podobná jest též verse zapsaná v Jekaterinosl. gub.*) (*Rm*[2]). Začíná o doljích dvou bratří, bohatého i chudého.

Chudý chytí na svém poli dolji boháčovu, a zví od ní, kde nalezne svou dolji. Tato nedá mu ale zlatého ptáčka, než sama se udělá kachničkou a snese mu tři vajíčka. Vajíčka prodal velkému boháči i dostal za ně všecko jeho jmění. Za ženou jeho chodí jakýsi dělník, který přečetl nápis na pravém křídle »kdo toto křídlo sní, bude cářem«, a na levém křídle »kdo toto křídlo sní, bude následníkem«. Nádeník dělá se nemocným a přemluví ženu, že mu upeče tuto kachnu. Synové vrátivše se ze školy snědli po křidélku a útěkem se zachránili před smrtí. Přijdou do říše, kde se volí nový cář; zvolen bude ten, komu se v kostele svíčka sama od sebe rozsvítí. Motiv s nevěrnou ženou odpadl. Po nějaké době šli bratři sami hledat otce. Tam vyšlo vše na jevo, a na konec nebyla nevěrná matka ztrestána smrtí, než její svůdce.

Pohádka tato koluje v Rusku již ode dávna, ke konci XVIII. v. byla také literárně zpracována, první tisk její znám jest z r. 1789, hojně byla tištěna v XIX. stol.**) a z takového tisku pojal ji do své veliké sbírky A. Afanasjev***) (*Rt*). Liší se hlavně tím, že se vypravuje o jednom jen synovi. Vypadla část o nevěrné ženě.

Otec přinesl domů vydělaný krajíc chleba, aby nakrmil ženu a syna, ale krajíc mu vytrhl Kručina, který najednou vyskočil z poza pece. Náhradou za to řekl mu Kručina, že najde v zahradě kachničku, která bude mu snášeti

---

*) И. Манжура Сказки ... записанныя въ Екатериносл. и Харьков. губ. str. 52 „Дви доли“

**) Д. Ровинскій Русскія народныя картинки 1881., I. str. 239 sl. IV. str. 186.

***) А. Аѳанасьевъ Русскія народныя сказки. Vydání 3. 1897, I, str. 335 sl. č. 114 b.

denně po zlatém vajíčku. Prodejem těch vajec velmi zbohatli. Žena jeho tajně se scházela s kupeckým mládencem. Mládenec zpozoroval pod křídloma kachny nápis »kdo tuto kachnu sní, bude císařem«, a naléhal na ženu, aby ji proň upekla. Mezi tím, co se kachna pekla, odešla žena do města, syn její Ivanuška přišel domů, hladem puzen, ohlížel se po nějakém jídle, nalezl upečenou kachnu, snědl ji celou a opět odešel z krámu. Mládenec nenaléhal na ženu, aby synka utratila, než otec ho vyhnal z domu, když uslyšel, že snědl kachnu. Zvolen byl cářem v říši, ve které právě cář umřel, neboť vešel první do města bránou městskou. Poslal pak pro své rodiče i společně s nimi žil. Odpadl také soud nad matkou, neboť ničím se neprovinila proti svému synovi. — Poslalť nový cář pro rodiče věrného svého »kavalera Lugu«.

Podle toho jména soudil Rovinskij, že jest tato ruská pohádka italského původu, aniž by byl domněnku svou důkladněji odůvodnil. Lidové verse ruské s touto tištěnou nesouvisí. Verse z Tulské gub.*) (*Re*) počíná přímo s konstatováním fakta, že pán a paní měli zlatohlavého ptáka, nestarajíc se o to, jak k němu přišli. Po smrti pánově začal ke vdově zajížděti jiný pán. Dějiště pohádky přeneseno tu na dvorec šlechtický. Ženich spatřiv nápis na hlavě tohoto ptáčka, »kdo hlavu sní, bude cářem; kdo křídlo sní bude princem«, poručí, aby byl proň upečen. Synové vdovini navrátivše se ze školy, spatřili ptáka na talíři a snědli starší hlavu, mladší křídlo. Starší se uschoval, neboť pán chtěl, aby byl zabit. Když zemřeli cář a také princ této země, byl svolán veškeren národ, přijeli také oba bratři do kostela, dostali po svíčce. Všem svíčky hoří, jenom jim shasly. Stal se tedy starší císařem, mladší princem.

Tím končí také tato verse beze všech jiných příhod.

Ještě jedna ruská verse**) (*Ra*[1]) má podobný začátek jako *Rt*. Chuďas vylovil nádobu, ze které vyšel jinoch a pověděl mu, kde najde štěstí: na zelené louce pod kořeny břízy najde kachnu a ta bude snášeti jeden den vejce zlaté, druhý den vejce stříbrné. Prodejem těchto vajec kupec zbohatl. Bohatý bratr závistí puzen, že bratr tak rychle zbohatl, zažaloval ho a chuďas musel až před cárský soud. Za jeho nepřítomnosti zamilovala se žena do pána a přinesla mu na jeho domluvy kachnu, aby viděl, jaký to je ptáček. Na břišku jeho četl zlatý nápis »kdo sní její hlavu, bude cářem; kdo srdce, bude zlato plivati«. Kachna pekla se právě ve svátek; mezi tím, co žena odešla ke mši, přiběhli oba její synkové, a snědli starší hlavu, mladší srdce. Motiv se školou odpadl. Chlapci utekli, když matka podvolujíc se naléhání svého milence ukládala o jich živobytí. Přišli na křižovatku a ke sloupu, na kterém bylo napsáno »kdo půjde na pravo, stane se cářem, kdo na levo, stane se boháčem«. Starší přišel do říše, kde se volil právě nový panovník: cářem bude, komu v kostele sama sebou se

*) А. Эрленвейнъ Народныя русскія сказки Vydání 2. 1882, str. 19 sl. Птичка, золотой лобъ.

**) Аѳанасьевъ op. c. str. 333 sl. č. 114a.

svíčka rozsvítí. Po nějaké chvíli vyhledal bratra a našel ho jako nesmírného boháče, celé hromady zlata byly nasypány v jeho stodolách. Potom vyhledali otce, vzali ho k sobě, když byli vypravovali celou svou historii, a matku nechali samotnou.

Soudu nebylo. Motiv o nevěrné, zrádné ženě mladšího bratra odpadl.

Počátek v *Srb* [2], *Ep*, *Rm* [1], kde chuďas zví od ženy zjevivší se ve snu aneb od jakéhos starce o své dolji, o svém štěstí, od této dolje, sreće, τυχή že dostane zlatého ptáčka, byl patrně k naší pohádce připojen samostatně snad na Balkáně i na ruském jihozápadě pod vlivem bájeslovných představ o těchto bytostech. Rovněž tak v *Rt*, kde místo dolje atd. vystupuje Hoře Kručina a úlohu její přejímá. Souvisí také asi *Ra* [1]. Když v jiné konečně západoruské versi *Rm* [2] dolja chuďasova sama se změní v zlatonosnou kachničku, souvisí to patrně také s představami o zmíněných bytostech, že přiletují, že se zjevují ve formě zvířecí, ptačí.*) Vypravuje se také samostatně u Bulharů v Prilepu jak chuďas od osudu bratra bohatého, sbírajícího klasy na poli, poslán na planinu, kde jeho osud sídlí a poučen, jak od něho dostane slepici zlatá vejce snášející.**)

V jiných versích ruských ale jest motiv o nevěrné, zrádné ženě již propracován. Tak v jedné ještě versi sbírky Afanasjeva***) (*Ra* [2]), u které rovněž není udáno, kde byla zapsána.

Chuďas zde (pod. jako v *Ch*) koupil slepici nesoucí drahokamy místo vajec. Když zbohatl, jezdil za obchodem do dalekých krajů zámořských, a v jeho nepřítomnosti miliskovala se žena s kupeckým mládencem. Pod pravým křídlem nalezl milenec nápis »kdo hlavu sní, bude cářem, kdo drůbky bude zlato plivati«. Hoši navrátivše se ze školy snědli starší hlavu, mladší drůbky. Matka neukládala o jich život, než poručila kuchaři, aby je vyvedl do hlubokého lesa. Chlapci došli na křižovatku ke sloupu, na kterém čtli »kdo půjde na pravo, bude cářem; kdo na levo, mnoho vytrpí ale ožení se s krásnou princeznou cárskou«. Starší stal se cářem stejným způsobem jako v *Ra* [1]. Osudy mladého vypravují se pod vlivem jiné látky. Uslyšel o překrásné carevně, že ji dostane, kdo její vojsko uživí po tři leta. Když to vykonal, myslel na svatbu, ale carevna ho obelstila, připravila ho o jeho talisman i vyhodila ho na hnojiště. V lese hlubokém přišel na tři lidi hádající se o soudek, ze kterého na úhoz celé vojsko vyskočí, o koberec — samolet, a o kyj-samobij, který mimo to má ještě zvláštní sílu, že mění dívky v kobyly. Zvláštní to změtení motivů. S vojskem tím táhl proti zrádné nevěstě i postrašil ji, tak že ho prosila o smír. Obrátil ji ale v kobylu,

*) Srv. A. H. Веселовскій: Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. Выпускъ V str. 184, 193, 216, 221.

**) Сборн. мин. II. odd., 3 str. sl.

***) op. cit. I, str. 336 sl. č. 115.

hodil na ni uzdu, sedl na ni i odjel tak spolu s vojskem do říše staršího bratra. Na hranici sebral opět své vojsko do soudku. Pak sedli na koberec, odletěli k rodičům. Když vypravovali svou historku a vše vyšlo na jevo, vykonán krutý soud nad zrádnou matkou a jejím milencem. Mladší udělal z kobyly opět ženu a smířil i oženil se s ní.

Ve versi z Rjazanské gub.*) (*Rr*) měl sedlák již doma takového divotvorného ptáka (pak jako v *Re* a *Bo,*) a dostal od něho, od husy, drahocenná vejce, když ji nakrmil ukradenou pohankou. Když si vydělal hodně peněz prodejem husích vajec, vydal se za obchodem, a husu doporučil ženě své do ochrany. Ta se zamilovala do pána, a ten si vyžádal, aby husa byla proň zabita, ač zdá se, že o účincích pečeně této neměl zdání. (O nápise nějakém nedočítáme se ničeho.) Synové její snědli jeden křídlo a střívka, druhý »pupoček«. Kuchař zachránil je, nezabil jich, jak paní byla poručila, než štěňata místo nich. První stal se cářem (ale jak, nevypravuje se). Druhý vstoupil do služby ke kupci a oženil se s jeho dcerou; byl bohat, neb plival zlato. Žena ho zradila, uletěla s ním na koberci-samoletu na moře a tam ho sestrčila do moře. (Jak a odkud dostali koberec-samolet opět se nedovídáme). Zrazený manžel vrátil se po různých příhodách do svého kraje, nalezl jablka, po kterých vyroste hrb a roh na člověku, který je sní, a jimi potrestal zlou ženu. Zakončení jest ale porušeno: dostal od ní »pupoček«, když ji moc bil, ale opět ho vyblil, když se v lázni byl vypařil a dostal od ní jakýsi nápoj.

Další osudy jeho jsou neznámé.

S těmi versemi jest příbuzná konečně ještě verse zapsaná v Samarské gubernii**) (*Rs*), ale motivy jsou v ní silně přemeteny. Hned zpočátku praví se, že žena lovcova vedla nemravný život a žila s kupcem, dříve ještě, než lovec do sítě chytil kachnu. Na té byl nápis poněkud změněný »kdo hlavu sní, bude kupcem; kdo srdce sní, bude cářem«. Kuchař sám dal hochům jednomu srdce, druhému hlavu; spasil je pak před úklady paninými stejně jako v *Rr*. Na svém útěku našli černé jahody, které mění člověka ve zvíře, a jahody červené, činící lidi ještě krásnějšími. S těmi jahodami šli do cárského paláce a prodali černé jahody přímo cárské princezně. Cář vyhlásil, že dceru jeho dostane za ženu, kdo ji vyléčí. Tak dostal starší princezku a mladšímu vystavěli vedle paláce kupecký dům. Zůstaly tu pouhé sledy motivu o zrádné milence. Po nějaké době šli domů, a začali vypravovati své osudy. Matka ze strachu se sama udávila i tak se vyhnula obvyklému soudu.

Reminiscence z této redakce zachovala se ještě ve versi zapsané v Kazani***) (*Rk*): Člověk našel v lese napřed dvě vejce, druhý den pak kachnu a prodal je jistému kupci. Kupec udělal zvláštní komnatu pro kachnu a najal k její posluze zvláštní služku. Když odjel na výroční trh, přišel do

*) И. А. Худяковъ Великорусскія сказки 1860 I str. 105 sl. č. 26.

**) Д. Н. Садовниковъ Сказки и преданія Самарскаго Кра str. 108 sl. č. 22.

***) И. А. Худяковъ op. c. 103 sl. č. 25.

jeho domu host, spatřil kachnu i nápis pod jejím křídlem »Kdo sní hlavu, bude cářem; kdo krk, bude zlato plivati«. Kuchař zachoval se k dětem pánovým jako v *R?* a *Rs*. U řeky uviděl starší chlapec sloup, vylezl naň i spatřil cárství. Tam neměli cáře; udělán křišťálový most do města, kdo první vejde, bude cářem. A tak stal se starší hoch cářem. Mladší se probudil, až když starší bratr byl již odešel. Vylezl na týž sloup, spatřil totéž cárství; najal si tam chatu, začal obchodovati a shromažďovati zlato, které vyplivoval. Koupil si palác, poslal ženu, aby mu namluvila carovu dceru. Dal ho cář přivésti a poznal v něm bratra. Soud nad zrádnou matkou, jakož i motiv o nevěrné ženě mladšího bratra odpadl.

Ruským prostřednictvím pronikla pohádka tato k Laponcům*) *(Lp)*. Počátek této verse jest odchylný: Muž mířil v lese na ptáka, ale nestřelil ho, když mu pták slíbil dáti dobrou radu. Řekl mu, aby šel ke kupci do služby, mzdu pak ať spustí na potok po prkénku; když prkénko s penězi poplyne zpět, smí si je vzíti, jinak ne. To se pak stalo až po třetí. — To jest motiv známý z jiných pohádek ruských a též jiných, jen poněkud změněn. Obyčejně zkouší sluha sám, je-li mzda jím vysloužena spravedlivě, tím že ji hodí do studně; vyplave-li, sloužil spravedlivě.**) Za tuto mzdu koupil chuďas zvláštního ptáka, jak v pohádce připomenuté kupuje se obyčejně kocour. Zanesl pak ptáka toho domů; uzavřel ho do sklepa, i denně chodil ho krmit. Pták snášel mu zlatá vejce a jich prodejem člověk velice zbohatl, vystavěl si dům, zavedl si obchod i jal se vyjížděti na vlastní lodi na obchodní cesty. Se ženou jeho spřátelil se jakýsi pán, dal si ukázati od ní ptáka, když uslyšel, jak tak rychle zbohatli. Spatřil na zobáku nápis »Kdo sní mou hlavu, bude císařem, a kdo sní moje pravé křídlo, bude kašlati peníze«. Přemluvil ženu, aby spolu snědli ptáka, když poukázal na čarovnou moc pravého křídla ptákova. Synové ženini vrátili se v poledne hladoví domů, nalezli na míse v komoře upečeného ptáka, nejstarší snědl hlavu, druhý pravé křídlo. Pán přednesl věc tu, když o ní zvěděl, soudu, a chlapci byli odsouzeni. Soudce ustanovil, aby byl žaludek chlapců rozkuchán a hlava i pravé křídlo ptačí vyňaty. Rozsudek měl se okamžitě vykonati, ale popravčí chlapce propustil a odjinud dostal poloshnilou hlavu i křídlo ptačí. Chlapci přišli na útěku k velké řece, za kterou se rozléhalo velké město. Tam právě volili nového císaře. Byli převezeni za vykašlaný zlaťák, nejstarší nastolen za císaře, když samy od sebe všecky svíčky v kostele při jeho vkročení se rozsvítily. Císař vzal mladšího bratra za radního, poslal pro otce

---

*) Lapiske eventyr og folkesagn ved J. Qvigstadt og G. Sandberg. Kristiania 1887, str. 48 sl. č. 13. P. prof. dr. A. Kraus mně text laskavě přeložil.

**) Аѳанасьевъ op. c. II. str. 52 sl, 223. Романовъ Бѣлорус. Сб. III. 222. А. Котляревскій Сочиненія II., 51. Сборникъ за нар. умотвор. XIV., odd. 3, str. 117. V jiných severských pohádkách hodí se jinak nabyté peníze do vody a vzat jest pouze peníz vynořivší se na povrch, jakož peníz počestný, záruka štěstí. Clouston Popular Tales and Fictions II, 66 sl. 68.

svého i popravčího, který jim zachránil život, a udělal ho soudcem. Pána a zlou matku dal zabiti, také nespravedlivého soudce potrestal smrtí.

V jiné řadě versí ruských, západních i východních nenalézáme motiv o nevěrné matce, ukládající z návodu milencova o život svých synů, než vyvinutý motiv o nevěrné ženě, milence zbavující muže, ženicha jeho talismanu a sobě jej přivlastňující.

Sem patří předně, začínáme-li opět od jihozápadu, verse z Chersonské gub.*) *(Rmch)*: Člověk chytil kachnu, na kteréž byly obvyklé nápisy na hlavě »Kdo hlavu sní, bude císařem«, na prsou »Kdo srdce sní bude plivati dukáty«; nesl ji pak na prodej, neboť nevěděl nic o těch nápisech neuměje čísti. Koupil kachnu pán, který ho ve čtverospřeži dohonil. Pán dal kuchaři upraviti kachnu, přísně mu poručiv, aby nikomu ničeho nedával z ní okoušeti, jmenovitě ne hlavu a srdce. Pán ten měl dva chlapce se svou milenkou. Starší chlapec otevřel almaru, do které byl kuchař kachnu uschoval, prečetl nápisy, snědl hlavu a srdce přinesl mladšímu bratrovi. Odchylně tedy od jiných versí snědli chlapci vědomě určité části, hlavu a srdce ptačí. Utekli. Starší přišel do města, kde právě zemřel cář, byl zvolen za cáře, ale jakým způsobem, se nevypravuje. Mladší dříve, než se sešel se zrádnou dívkou, okusil moc bílých, černých a červených jahod v lese: po prvních udělal se překrásným jinochem, po druhých rohatým koněm, po třetích starcem. Z toho lesa přišel do téhož města, kde panoval jeho bratr Usadil se v něm, naplil hodně dukátů a udělal se kupcem. Jahody bílé prodal cařici, ženě bratrově a dal se pak s ní do hry v karty; byl od ní opit i zbaven svého talismanu. Vymstil se jí za to černými jahodami, »koně« zavedl do lesa, uvázal ke stromu a ukrutně zbil. Cařice žalovala na něho u cáře, kupec měl býti pověšen. Bratří se pak poznali a cařice sama byla pověšena. Jest tu tedy důležitá změna ta: že žena oklamavší člověka o jeho talisman jest manželkou jeho bratra, ztrestána pak stejně, jako namnoze svůdkyně bratrova, cářovi úplně cizí.

Ve versi z Černigovské gub.**) *(Rmč)* koupil chuďas v městě husu, která mu na sobotu velikonoční snesla zlaté vejce (pod. *Cb*, *Ra* [2]). S tímto vzácným vejcem šel do kostela, aby se s knězem »pochrystosal«. Koupí vejce to v kostele jakýsi pán, zaplativ za ně 100 rublů. Husa mu pak snesla ještě mnoho vajec a tak jich prodejem záhy zbohatl, že vzbudil závist bohatého bratra. Ten ji koupil a vzal si také jeho dva syny na vychování. Když si husu přinesl domů a ji prohlédl, spatřil nápis pod pravým křídlem »Kdo toto křídlo sní, bude cářem«, pod levým »Kdo toto křídlo sní,

*) В. Н. Ястребовъ: Матеріалы по этнографіи новороссійскаго края елисаветгр. и александр. у. Херсонской губ. Лѣтопись истор.-филолог.общ новоросс. унив. III. str. 206 sl. č. 16.

**) Б. Д. Гринченко Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ II, 1897. Sr. 247 sl. č. 183 »Про гусочку, шо несла золоти яйца«.

bude plivati grošc«. Mezi tím co boháč se ženou svou byli v kostele, snědli chlapci po křidélku husím. Chlapci utekli, přišli do cizí země, kde právě volili cáře: Kdo vejde do kostela jedněmi dveřmi a vyjde druhými, a před kterým se dvéře samy zavírají, ten bude cářem. Mladší šel dále do světa, když se takto starší jeho bratr stal cářem. Přišel do země, kde carská dcera ženichy v kartách obehrávala. O talisman ho neoklamala, jen vyhodila ho do žumpy, když ho prohlížela ve spaní a viděla, že neměl peněz. Žumpa měla otvor do moře. Tímto otvorem vylezl do moře, vyplul, dostal se do lesa, v tom nalezl jablka, po kterých člověku vyrostla zvířecí srst a rohy, a jiná menší, po kterých se stal člověk ještě krásnějším. Cář slíbil dceru svou tomu, kdo ji vyléčí. A tak se stal náš rek zetěm cárským.

Pohádku naši vypravují také Lotyšové a zapsány jsou u nich dvě verse, z nichž první připomíná částečně redakci jihovýchodní*) (L^1): i v této totiž muž odešel do světa, když zbohatl prodejem zlatých i stříbrných vajec, za účelem ovšem zvláštním, aby se totiž učil způsobům. Připomíná pak tuto redakci ještě tím, že dostal od jakéhosi starce, když naříkaje na svou bídu, šel lesem, ale ne jednu, než dvě kachny, jedna nesla zlatá, druhá stříbrná vejce. Motiv o nevěrné matce odpadl. Kněz, jehož dohledu byl svěřil svůj dům, přečetl nápisy na zobácích obou kachen: na jednom »Kdo kachnu tu sní, bude císařem«, na druhém »Kdo kachnu tu sní, bude králem«. Chlapci hospodářovi žádali kuchaře, aby jim dal něco okusit, i dostali po hlavičce. Kuchař řekl paní a dětem, že kněz chce, aby chlapcům sťal hlavy. Chlapci utekli. Když se vrátil pán, uspořádal ples. Přišli naň také dva mužové převlečení za chudé a přihlásili se u kuchaře, že umějí vypravovati historky. Vyšlo na jevo, že to byli synové pánovi, že první byl císařem, druhý králem, a jak kněz se zrádně zachoval. Jak se hoši dostali k těmto hodnostem, nevypravuje se.

Druhá verse**) (L^2) jest bližší redakci západní, ale také svérázná. Chlapci chuďasovi chytili jednou sami na cestě do školy holoubka a přečetli na hlavičce jeho nápis »Kdo sní jeho játra, stane se kupcem; kdo sní plíce, stane se králem«. Otec prodal holoubka na trhu, kupec dal ho matce těchto hochů upéci. Chlapci utekli, neboť je otec sám zbil, že snědli ony kousky z holoubka. Chlapec druhý přišel do místa, kde se volil král: králem bude, kdo najednou zhasí v kostele všecky svíčky. První přišel do města, kde bylo třeba kupce. Když zbohatl, sešel se s vyšší společností, seznámil se s dcerkami generálovými a měl si konečně jednu z nich vzíti. Jelikož ale odpíral, daly mu čarovné jablko a změnily ho takto ve psa. Kupec našel také jablko, po kterém se proměnil v kozla, a jiné jablko, po kterém nabyl opět lidské podoby. Tím prostředkem vymstil se na dcerkách generalových.

---

*) M. Dowojna Sylwestrowicz Podania żmujdzkie I, str. 166 sl. »Córka szewcka«.

**) ib. I, str. 85 sl. »Gołąbek z literami«.

V běloruské versi za Smolenské gub.*) (*Rsm*) prodal sedlák pár vajec snesených jeho slepicí, na kterých jest nápis, že tomu, kdo kuřata z těchto vajec vylíhnutá sní, bude se objevovati ve spaní 100 zlatníků pod poduškou. Sedlákovi svěřil kupec vejce, aby z nich vychoval kuřata. Když kuřata vyrostla, vystrojena hostina, při té měla se ona kuřata podati upečená; od nich ale scházely nejdůležitější částky, křídla a nožky. Snědl je jediný syn sedlákův. Utekl před zlostí otcovou, usadil se v daleké vesnici u jedné vdovy a dlouho neměl tušení o svém daru. Dověděl se o něm, až když se odstěhoval do města od své pěstounky. Slyšel o cárské princezně, která chce za muže jen, kdo ji v komnatě zamoří penězi, a po každé, jak po komnatě přejde, 25 rublů vyjme. Vyhověl tomu, ale byl oklamán. Ve versi té připomíná se zvláštní drobnůstka z jiných versí neznámá: když totiž snědl křídla a nohy dvou kuřat, vyrostla mu pod bradou maličká kůstka. Tuto kůstku mu vzala zrádná nevěsta. Zrazený ženich pomáhá si, jako obyčejně v pohádce o zrádné milence, zázračnými předměty, o které vadící se bratry oklamal; byly to měšec-samotřes, čapka-nevidimka a bič, který jedním úderem přeměnil dívku v kobylu a druhým jí vrátil dívčí podobu. Pod. jako v *Ra*[1]. Byl ovšem i o tyto předměty obelstěn, jako obyčejně ženichové v této látce. Pomohl si potom jablky, po kterých vzrostou rohy na čele, a jinými drobnými, po kterých rohy spadnou. Když odejmul roh nevěrné nevěstě, obrátil ji oním bičem v kobylu a nasadiv si čapku-nevidimku, utekl. Cář zavedl kobylu do své konírny a rozhlásil, že kdo najde jeho ztracenou dceru, dostane ji za ženu a celou říši jeho věnem. Tak se tedy rek stal zetěm cárským.

V podobné celkem versi vypravované v gub. Vologodské**) (*Rv*) vystupují oba dva jinoši, ale ne synkové chudí jak obyčejně, než synkové cárští. Jich otec koupil od sedláka ptáka, pod jehož křídly bylo napsáno »Kdo mou hlavu sní, bude plivati dukáty; kdo srdce moje sní, bude vše věděti«. Snědli je synkové jak obyčejně, když se ze školy vrátili domů. Cář přikázal, aby byli zabiti a upečeni. Chlapec, který snědl srdce, o úkladech těch věděl a tak utekli. První chlapec, který snědl hlavu, zapadl do rukou vnučky čarodějnické, znamenité karbanice. Vyhnán, přišel ke dvěma čertíkům vadícím se o měšec samotřes a o koberec-samolet. Také o tyto byl obelstěn, na koberci letěl s milenkou nad mořem, spustil se na malý pustý ostrov a na tomto byl zanechán. Ráno slyšel tři holuby na keři si povídati: kdo by zlomil větévku s keře toho, udělal by přes moře most kalinový; z druhé větévky udělal by trojku koní i s kočím a skleněný kočár a z třetí zlatou uzdu, kterou promění dívku v kobylu. Potrestal tak dívku, až se ze všeho vyznala a vše mu vrátila. Osudy druhého chlapce nevypravují se.

Verse v Nižegorodské gub. zapsaná***) (*Rng*) odchyluje se od této skupiny, neboť nevypravuje ničeho o nevěrné zrádné milence ani ovšem o ne-

*) В. Н. Добровольскій Смоленскій Этнографическій сборникъ I, 1891 str. 561 sl. č. 27.

**) Н. А. Иваницкій Матеріалы по Этнографіи Вологодской губ. str. 166 sl. č. 2.

***) И. А. Худяковъ op. c. III, 1862, č. 119, str. 154 sl. Přepis pohádky této opatřil mi se zvláštní laskavostí pan S. O. Dolgov, kustos Rumjancov. Musea v Moskvě.

věrné matce. Jest to verse asi dosti starobylá, neboť hoši střílejí podle ní na ptáky ještě z luku. Hoši živili se lovem ptáků, neboť ovdovělá jich matka přišla o všecko své jmění. Chlapci chytili jednou v lese překrásného ptáčka a strčili ho doma do klece. Zlaté vejce, kteréž jim ptáček hned druhý den snesl, draze prodali a nakoupili si za to nový, pěkný oblek. Tím vzbudili všeobecnou pozornost, též učitele svého Tento odběhl ihned ze školy, když slyšel, odkud chlapci mají své nové šaty, podívat se na ptáčka. Pod křídlem ptáčkovým spatřil nápis »Kdo sní hlavu, bude cářem; kdo droby, bude kašlati zlato«. Přemluvil matku chlapců, že mu ptáčka prodala za 100 rublů, a dal ho ihned kuchařce upéci. Když chlapci přišli domů a zvěděli, co se s ptáčkem (kachnou) stalo, zaplakali, chtěli ale ji okusiti, a tak snědl starší hlavu, mladší droby. Utekli, ale učitel je chytil, ukrutně sbil, zavřel do stodoly i pohrozil, že je do večera na kousky rozseká. To jest nový detail, odjinud nepovědomý. Chlapci zlatem vykašlaným podplatili strážníka, byli jím osvobozeni a utekli do lesa. Ráno šel dříve starší bratr hledat potravy v blízké nějaké osadě a označil mladšímu bratru spícímu ještě cestu, kterou se dal. Přišel do velkého města, ve kterém se právě volil cář. Cářem bude, nad kterým samy od sebe se rozsvítí svíčky na svaté bráně, když jí projde. Třikráte se to opakovalo nad chlapcem a tak byl ihned nastolen. — Mladší když se probudil, dostal se po naznačené cestě do města, zvěděl, že bratr jeho stal se cářem, šel k němu, i byl od něho ihned učiněn důstojníkem. Poslali pak pro svou matku. Tím ale pohádka nekončí, než vypravuje se ještě, jak i mladší se stal králem. Osvobodil tři královské princezny za sebou od draků, devítihlavého, šestihlavého a tříhlavého, s nejmladší a nejkrásnější se oženil. To se vypravuje velmi prostě, i obvyklý motiv o zrádném sluhovi, kočím vypadl.

Pohádka naše hojně est rozšířena na východě u Arabů, Indů a pronikla také k tatarským kmenům jihosibířským.

Pojata byla do starého persko-tureckého sborníka Tuti-Nameh*) (*TN*), který se zakládá na předloze indické. Vypravuje se tu v redakci shodné s versemi, kteréž byly zapsány v jihovýchodních krajích.

Zbožný poustevník koupil v městě překrásného ptáka jménem Heftreng (sedm barev). Ptáček mu přinášel po smaragdu, a jich prodejem poustevník v krátké době zbohatl. Když zbohatl, vydal se na pouť do Mekky a ptáka doporučil péči ženině, neboť byl podkladem jich štěstí. Ale žena zamilovala se do kupce a začala za ním choditi, také mladík ji denně navštěvoval. Slyšel o tom ptákovi, slyšel také od moudrého přítele — nečetl tedy nápis na hlavě neb na křídlech ptačích — že ten, kdo sní hlavu tohoto ptáka, stane se králem neb aspoň vezirem. Žena svolila, že ptáka proň upeče. Malý synek ale, který měl ptáka velmi rád, dal se do hořkého pláče a upokojil

*) Tuti-Nameh, Das Papageienbuch. Übersetzt von Georg Rosen. II 1858. str. 291 sl.

se teprve, když snědl hlavu tohoto ptáka. Chůva pak s ním utekla, když milenec panin žádal hlavu chlapcovu. Usadila se s ním v residenci královské. Když chlapec Ferid dorostl, vyjel si jednou na lov kolem královského harému, spatřil dceru královu, i oba horoucně se zamilovali. Dostal ji, když vyplnil podmínku otcovu, zabil draka, který hubil koně královy, co by ale nebyl svedl, kdyby nebyl snědl hlavu ptáka Haftrenga. Stal se pak králem, poslal pro své rodiče i pro kupce, milence matčina. Soud nad nevěrnou matkou odpadl. Verse pojatá do této sbírky jest, jak patrno, méně dokonalá.

Osud jednoho jenom chlapce vypravuje verse novoaramejská*) (*Nar*):

Syn chudé ženy zbohatl prodejem drahocenných vajec, které nalezl v lese v hnízdě ptačím, a která mu potom snášel pták doma, když si ho byl chytil. Žid, kterému prodával vejce, začal choditi za jeho matkou a vymohl na ní, že měl pták proň býti připraven k jídlu. Když se připravoval, přišel právě hoch domů a spolkl srdce ptačí. O nějakém nápise se nedočítáme. Hoch utekl, když žid naléhal na jeho matku, aby ho zabila, a přišel do města, kde se vyvolávalo »zítra bude seděti dcera u okna! kdo ji chce viděti, ať zaplatí 500 piastrů; kdo ji chce navštíviti, ať zaplatí 1000 piastrů.« Mladík tam počal choditi, byl ale oklamán a ošizen od princezky, která poznala, odkud pochází jeho bohatství. Mladík pomocí jistého starce přinutil pak princezku, že srdce zase zvrátila.

Dokonalejší jest verse arabská z Mosulu**) (*Arm*).

Chuďas zbohatl prodejem vajec — drahokamů a vydal se na pouť. Žena jeho ucházela se o přízeň žida, který od nich kupoval tato vejce, a slíbila mu také, že ptáka toho proň upraví k večeři. O nějakém nápise není zmínky a nedovídáme se, proč žid chtěl právě — toho ptáka sníst. Chlapci vyprosili si na služce hlavu a srdce ptačí, utekli pak, když slyšeli od služky, jaký rozkaz vydala jich matka, že mají hlava i srdce ptačí býti vyňaty jim z břicha. Přišli až do Stambulu, právě když volili nového císaře: císařem bude, na čí hlavu sedne puštěný pták. A tak se stal chlapec, který snědl hlavu ptačí císařem Stambulským. Bratr jeho pak, který snědl srdce ptačí, nalézal denně pod hlavou 500 grošů. Žid s milenkou svou stihal oba chlapce a přišel až do Stambulu. Mladý císař dal si je předvolati, vyslýchal je a odsoudil je. Mezitím vrátil se také jich otec z pouti, a když nikoho doma nenašel, táhl do světa hledat ženu a syny. Přišel až do Stambula; tam mladý císař ho potkal, dal si ho přivésti do paláce, a poznali se. Vypravuje se dále ještě, jak oba mladí mužové, mladý císař a jeho bratr hledali a našli sobě ženy.

---

*) Mark. Lidzbarski, Geschichten und Lieder aus neuaramäischen Handschriften. Str. 253 sl. č. 16.

**) A. Socin. Der arabische Dialect von Mosul und Märdin. Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft XXXVI, 1882 str. 238 sl.

To ale již s naší látkou nesouvisí, ani s látkou o nevěrné ženě, která se tak hojnou měrou spojila s látkou naší, a můžeme to tedy pominouti.

Čistě beze všech postranních přídavků z jiných látek, zapsána byla pohádka naše u Berberů*) (*Ber*): Také v této odešel člověk na pouť a zanechal ženu s dvěma hochy, když byl zbohatl prodejem rubínů, které se nalézaly denně v kleci vzácného ptáka. Pták má býti upečen pro žida, kterému nosila žena denně rubíny na prodej. Hoši, když se vrátili z mešity, snědli jeden hlavu, druhý srdce ptačí. Starší stal se králem, když ho jednou našli spícího u vchodu brány lidé, jimž byl král zemřel. Když se jich otec vrátil domů, našel dům v majetku židově, ženu svou, jako ženu židovu, obrácenou na židovskou víru. Byla pak upálena. Soud nad zrádnou matkou před trůnem syna jejího nebyl tudíž vykonán.

Podobně se vypravuje také u Šluh z Tazervaltu**) (*Št*). Počátek jest týž téměř. Starší chlapec přišel k městu, kde se měl voliti král: králem bude, koho nejdříve najdou u brány, až ji z rána otevrou. Osudy mladšího vypravují se poněkud změněny pod vlivem jiné látky o strupatém vyvolenci nejmladší princezny a zetích královských, vyslaných pro lék pro chorého krále. Mladší má na pomoc zvláště čarovný prsten, který dostal také z hlavy ptákovy. Princezky volí si ženicha tak, že hodí jablkem po tom, kdo se jim zalíbí. Nejmladší princezna vyvolila si právě tohoto mladíka, »strupatého«. Král onemocní, zeťové jsou vysláni pro mléko lví, pak vodu vytryskující mezi dvěma skalami, otvírajícími se jednou do roka, na konec pro jablko ze zahrady jisté ženské bytosti za 7 moří. Nejmladšímu pomáhají duchové, zjevující se, když otočí svůj kouzelný prsten. Švakrům svým pomáhá, ale vyžaduje si na nich poprvé jablka, která dostali od nevěst, po druhé jich ušní lalůčky a na konec špičky jich malíků. Reka Hammeda vyhledá pak ona žena, u které se byl zapsal. Hammed tajně opustí město a porazí vojsko nepřátelské. Vše pak vyšlo na jevo, zrádní zeťové sťati. Konečně se sešli s otcem, zrádná matka těžce potrestána, spolu se židem upálena.

Jinde byl opět připojen motiv o nevěrné ženě, milence. Tak v arabské versi z Egypta***) (*Areg*). Počíná celkem stejně, různí se hlavně tím, že vypravuje o jednom jenom synovi. Žena, matka není v hříšném poměru se židem, upeče mu slepici, když ji žid za ni nabízí skřínku plnou peněz. Chlapec utekl, když slyšel hrozbu židovu. Chlapec přišel k městu, ve kterém bylo na bráně paláce královského pověšeno 39 hlav, vesměs nešťastných ucházečů o ruku princezky královské. Dostane ji jen ten, kdo nad ní zvítězí, ji pře-

*) R. Basset Contes populaires berbères 1887 str. 75 sl. č. 36. »L'oiseau merveilleux et le juif.«

**) H. Stumme Märchen der Schluh von Tazerwalt str. 119 sl. č. 15.

***) G. Spitta Bey Contes arabes modernes str. 112 sl. č. 9. »Histoire du musicien ambulant et de son fils.«

může. Našemu rekovi bylo by se málem podařilo, kdyby ho nebyli lékaři prohlédli, a talisman jeho, žaludek slepičí z jeho prsou nebyli vyňali. Na svém útěku přišel rek k třem lidem vadícím se o koberec-samolet, hrnec jídlo podávající a o ruční mlýnek sypající peníze. Ale také o tyto věci jest od princezny ošizen. Zvítězí teprve, když se k ní vrátí se žlutými datlemi způsobujícími rohy na hlavě, a červenými datlemi zahánějícími rohy. Uzdravil ji, dostal ji za ženu a byl jmenován vezírem královským. Že by se mu byl vrátil také žaludek slepičí, nevypravuje se.

Obšírná a všelikými doplňky z jiných látek rozmnožena jest verse tunisská.*) *(Tun)* Vypravuje se více méně stejně, že chudý rybář zbohatl prodejem smaragdových vajec a pak se dal na pouť. Na rozdíl od obyčejných versí dostal tu rybář výměnou za ryby od jakéhosi chlapce dva ptáky, samce a samičku. Žid, se kterým žena měla poměr, znal ty ptáky; odkud, nevíme, o nápisech nic se nevypravuje. Chlapci, když se navrátili ze školy, dostali od služky: Muhammed obě srdce, Ali oba žaludky, utekli pak spolu se služkou. Na křižovatce se rozešli. Ali přišel do města a ubytoval se v domě jisté stařeny. Ráno nalézal pod hlavou měšec dukátů. Jednou koupil na trhu mezka ale bez uzdy. Když si ho přivedl domů, uvázal ho, ale ráno když se podíval, mezka nikdež nebylo. Šel zase na trh a našel téhož mezka u téhož prodavače. Tentokráte koupil ho ale na radu cizího člověka spolu s uzdou. Druhý den vyjel si Ali na tomto mezku za město. Když se vrátil, sestoupil před branou městskou a na radu jistého člověka, vyňal mezkovi uzdu z huby a dal ji tomuto muži. V tom stála tu místo mezka žena a ta zvolala na onoho muže, aby Aliho svázal a do jejího zámku přitáhl. Jest tu patrně reminiscence z látky o čarodějníku a jeho učedlníku. Zlá žena mění nyní Aliho v různá zvířata. Pomocí jistého ptáka, vlastně letitého muže-čarodějníka nabude Ali opět lidské podoby a od tohoto jest poučen, jak zkrotí ženu-mezka, a tak umučí, až mu slíbí, že mu nic neudělá a stane se věřící. Druhý bratr, Muhammed přišel se služkou do jiného města a stal se sultánem, když uměl mluviti jazykem ptačím a rozsouditi spor ptáků. V témže městě žil také Ali se svou ženou, která ale před lidmi byla mezkem a jen v uzavřeném pokoji byla ženou. Sultán poznal v něm svého bratra a udělal ho svým vezírem. — Otec obou, když se vrátil domů, našel vše změněno, žena jeho stala se židovkou, vše pak před ním zapírala, o ničem nechtěla věděti. Spor přednesen před soud krále spravedlností svou proslulého, před jich syna Muhammeda. Žena, matka vše tvrdošíjně zapírala a byla odsouzena k smrti upálením. Srv. *Arm.*

Pohádka naše vypravuje se také ve Východní Indii. Verse podobná předešlým, ale rozšířená pod vlivem jiných látek zapsána byla v Kašmíru **) *(Ind[1])*: Zbohatlý kupec koupil svým synům krásného ptáka, který v kleci nesl jakýsi rolník. Pták tento snesl vejce, které měnilo všecko ve

*) Hans Stumme Tunisische Märchen und Gedichte 1893, str. 93 sl.

**) Folk-Tales of Kashmir. By the Rev. J. Hinton Knowles. Second edition. London 1893, str. 75 sl. »Saiyid and Said«.

střibro, čehokoliv se dotýkalo. Vejce toto koupil jiný člověk, který zpozoroval moc tohoto vejce. Jednou ho navštívil poustevník, který ho poučil, jakou sílu má pták, který snesl toto vejce. Kdokoliv sní jeho hlavu, stane se nejbohatším králem na světě; hlava zůstane v prsou jeho, a když ráno vstane, nalezne tisíc zlaťáků pod sebou; a bude také rozuměti řeči ptáků a zvířat. Také prsa tohoto ptáka mají zvláštní sílu; kdokoliv je sní, stane se králem, ale již ne tak velikým. Muž tedy se stará vší mocí, aby dostal zázračného ptáka. Když kupec o prodeji nechtěl ani slyšeti, hleděl se ho domoci prostřednictvím ženy kupcovy. Pomocí moudré ženy dosáhl, že kupec šel na cesty, byl od ženy pozván a k hodům zázračný pták připraven. Právě v té době, kdy už všecka jídla byla připravena pro hosta, rovněž tento pták, vrátili se hladoví domů ze školy oba synové Saiyid a Said. Matka je poslala do jídelny, ať tam okusí dle libosti z jídel připravených mimo krásného ptáka a několik jídel pro očekávaného hosta zvláště upravených. Pojedli ze všech jídel a také z krásného ptáka, a sice snědl Saiyid hlavu, a Said prsa. Strachujíce se pak matky, jelikož jednali proti jejímu příkazu, utekli. Na křižovatce se rozešli. Saiyid, který snědl hlavu ptači, cítil v sobě sílu a smělost, a dal se cestou, od které zrazoval nápis na velkém kameni »Nedávej se touto cestou, neboť budeš toho litovati«. Said ale bál se, že by na té cestě brzy propadl smrti. Nicméně byly také jeho cesty krušné. Vstoupil do služeb k velkému kupci, loď, na které plul po moři, ztroskotala se a on sám sotva zachránil svůj život na pustém ostrově, jinou pak lodí byl šťastně přijat a dovezen na pevninu. Said přišel tam až k městu, kde se volil král. Ustanoveno, že králem bude, kdo nejdříve přijde k zavřené bráně městské. Byl to Said.

Starší bratr Saiyid, nashromáždil na cestě nesmírné bohatství, neboť každé ráno nalézal tisíc zlaťáků na svém loži. Přišel konečně k nádhernému zámku, ve kterém žila krasavice, kterou mohl viděti jen kdo zaplatil tisíc stříbrňáků. Saiyid může navštěvovati ji denně, ale denně musí platiti toto vstupné, a až mu dojdou peníze, bude zabit. Krasavice objevila, odkud milenec její má tolik peněz, neboť byla kouzelnicí, a zbavila ho hlavy zlatého ptáka stejně, jako její západní družky; nezabila ho ale, když více nemohl platiti za návštěvy, než propustila ho milosrdně. Stejně pak jak v mnohých západních versích, tak i zde přišel rek na muže vadící se o zázračné věci, o sedadlo přenášející jako jinde o koberec-samolet, o stoleček-prostři se, o mast na oči mající tutéž moc jako čapka-nevidimka a o starý šat se čtyrmi kapsami, stále plnými peněz a drahokamů. Oklamav je o všecky tyto předměty, vrátil se s nimi ke své milence. Byl ale opět od ní obelstěn a zanechán na pustém ostrově. Tam zaslechl jednou, co si povídali tři ptáci o stromech, na kterých seděli: korou se stromu prvního vyléčí se bolení hlavy; korou se stromu druhého promění se každý člověk, který k ní přivoní, v osla, a korou třetího stromu promění se zvíře v člověka. Saiyid udělal dle slov těchto ptáků kule z těchto roztlučených kor, i byl pak od velkého ptáka odnesen až k slavnému městu. Tam onemocněla těžce princezna královská a nikdo ji nemohl vyléčiti, až

konečně král vydal prohlášení, že kdo dceru jeho vyléčí, dostane ji za ženu a půl království. Saiyid to provedl a stal se takto zetěm královým i králem. Chtěl se nyní jen ještě vymstiti na zrádné své milence. Proměnil ji v oslici tak, že jí ve spaní přiložil k nosu kuli z oné roztlučené kůry. Oslici přihnal pak se všemi poklady milenčinými do své residence a po nějaké době vrátil jí lidskou podobu. Konečně se opět sešli oba bratři; posel Saiyidův našel Saida, a smluvili se, že přemohou a podrobí všecky krajiny mezi svými říšemi. O osudu jich otce a matky nic více se nevypravuje.

Verse z Kandjuru*) *(Ind²)* připomíná verse západní, ve kterých si mladík vezme dceru muže, který má zlatého ptáka, snášejícího drahocenná vejce. Král Annapâna onemocněv, odevzdal dceru svou Purohitovi a svěřil mu také syna svého Bahvannapânu. Jednou slyšel Purohita brahmana, jak řekl o kohoutkovi, který právě zakokrhal, že králem bude, kdo sní maso tohoto kohouta. Chytil ho, a poručil ženě své, aby mu ho uvařila. Odešel do paláce králova a mezi tím vrátil se ze školy Bahvannapâna hladov, spatřil kohouta v hrnci, uřízl mu hlavu a snědl ji. Parohita snědl ostatek, ale trápil se pochybnostmi, stane-li se nyní králem. Když pak zvěděl od brahmana, že králem bude ten, kdo snědl hlavu, hleděl zabiti hocha. Žena ale zvěděvši jeho úmysly, poslala hocha rychle pryč do jiné země k příbuzným. Rek na cestě pod stromem usnul. V té době zemřel král Râdshjâbhi a jím vymřel také rod královský. Bylo ustanoveno, že mrtvola králova se nesmí dříve pohřbiti, pokud není zvolen král jiný. Ministři a ostatní úřadníci královští vydali se na cestu hledat muže vynikajícího ctnostmi. Našli mladíka, poznali ke své radosti, že byl z rodu královského, a učinili ho svým králem. Tím se končí také tato pohádka.

S těmi versemi, vlastně ale více se západoasijskými než indskými souvisí verse zapsaná u Tatarů v jižní Sibiři.**) *(Tat.)* Chuďas koupil na trhu husu, ale ne za své peníze, než za summu, kterou dostal od boháče. Husa mu snášela drahokamy místo vajec a on prodával je boháči. Když takto zbohatl, vydal se za zbožím do jiného města. Žena jeho zamilovala se do nějakého mladíka, a ten ji denně navštěvoval. Prohlížel jednou husu a nalezl na ní nápis »Kdo hlavu této husy sní, bude panovníkem; kdo srdce i žaludek její sní, bude vezírem«. Žena uvařila husu pro svého milence. Šla pro vodu, na cestě potkala hladové své syny, řekla jim, aby nejedli husu, která se v kotle vaří. Starší snědl hlavu, mladší srdce a žaludek této husy. Pacholek, který je měl na rozkaz jich matky zabiti, zavřel je do skříňky a pustil je na vodu. Jeví se tu patrně vliv látky o zlatohlavých synech závistivou tchýní, sestrou jich matky vysazených na vodu. Stařec skříňku vyloviv, chlapce živil a posílal do školy. Po nějaké době zemřel panovník tohoto

*) A. Schiefner Indische Erzählungen. Bulletin de l'Academie Impériale des Sciences de Saint-Pétersbourg XXI, 1876, str. 434 sl.

**) W. Radloff Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens. IV, 1872, str. 476 sl.

města. Panovníkem bude, na čí hlavu si sedne puštěný pták. Vybrán byl starší chlapec. Pak pustili opět ptáka, a ten se spustil na mladšího chlapce po třikráte. Udělali tedy mladšího chlapce vezírem. — Kupec vrátil se po delší době domů, a když slyšel od ženy, že děti jeho zemřely, odešel opět s velikým nářkem za obchodem. Přišel do města, kde syn jeho panoval. Poznali se, matka, milenec její a mulla, který četl prý modlitby nad nebožtíky-syny, byli pověšeni bez dalšího výslechu.

Jiné verse indické se poněkud odchylují. Chlapci odcházejí do světa před svou krutou macechou, a později se dovídají o ptácích, kteří mají tutéž moc, jako zlatý ptáček, kachna, slepice a j. ve versích, které jsme dosud poznali.

Tak vypravuje předně následující pohádka z Kašmíra*) *(Ind.*[3]*)*

Bratři, princové královští sestoupili pod velkým stromem, aby si odpočali. V tom přiletěli špaček a papoušek ke stromu, začali se hádati, komu přináleží lepší místo, i vykládati své přednosti. Špaček dokazuje, že jemu patří přední místo, neboť ten kdo ho sní, stane se prvním ministrem. Papoušek volá naň, aby mu udělal místo, neboť kdo ho sní, stane se králem. Když to bratři slyšeli, ihned je zastřelili. Starší snědl papouška, mladší špačka. Sotva ujeli kousek cesty, pohřešoval starší bič a mladší se proň vrátil ke stromu, pod kterým seděli. Drak ale prince zabil, neboť strom, v jehož stínu odpočívali, patřil jemu. Starší princ jel dále až přišel k městu, které bylo ve velkém rozechvění, neboť král zemřel, a nového krále ještě neměli; slon totiž, který tam vybíral krále, dosud nikoho nenaznačil tím, že by byl poklekl a pozdravil vyvolence. Teprve když tento princ vstoupil do města, poklekl před ním slon a pozdravil ho. Mladší princ ležel po celou tu dobu mrtev pod stromem, tak že král marně ho čekaje a hledaje, vzal si jiného ministra. Teprve kouzelník přinutil draka, že oživil prince, tím že mu vysušil jeho pramen. Princ vzal bratrův bič a sedl na koně svého, který se po celou dobu tam klidně pásl, a přijel na konec do nějakého města. Ubytoval se u stařeny, od které zvěděl, že jest v tomto království obr (râkšasa), který sní každý den po jinochu, koze a pšeničném koláči. Došla na stařenu řada dáti obru obvyklou oběť, musí sama umříti, neboť nemá jinocha, kterého by mohla obětovati. Princ se nabídl, že sám půjde k obrovi s kozou a pšeničným koláčem.**) Šťastně přemohl princ obra po krutém boji, uřízl mu hlavu, zavázal si ji do kapesníku jak vítězné znamení a unaven bojem lehl i usnul.

Vpletena tu tedy do pohádky látka o reku vítězi nad drakem. Stejně jak obyčejně v této látce jest rek zrazen od sluhy královského

---

*) Wide-awake Stories. A Collection of tales told by little children between sunset and sunrise, in the Panjab and Kashmir. By F. A. Steel and R. C. Temple. Bombay 1884, str. 138 sl. č. 16. »The two brothers«.

**) Motiv často se naskytující v indických pohádkách, srv. Wide-awake Stories, str. 396. Clouston Popular Tales and Fictions I. 150.

vyslaného podívat se k drakovi, aneb jak zde se vypravuje, poklízet jídelnu obrovu. Siuha hodil spícího prince do jámy, přikryl ho hlínou, vzal hlavu obrovu a ohlásil se u krále, žádaje jako vítěz nad drakem půl království a dceru královu za choť, jak to bylo slíbeno tomu, který obra přemůže a zabije. Král musel splniti slovo, ustanovil jen lhůtu jednoroční až do svatby. Princ byl vysvobozen od hrnčířů z jámy, zůstal pak u nich a učil se jich řemeslu, neboť neměl, čím by mohl dokázati, že on jest vítězem nad obrem. Byl to velice schopný učeň, a obrátil na sebe všeobecnou pozornost. Zrádný sluha královský přemýšlel jak by ho utratil, a když kupci pro úplné bezvětří byli zdržováni v přístavě a bylo od proroků řečeno, že teprve lidská oběť způsobí obrat v počasí, vymohl, že právě tento učeň-princ měl býti obětován. Vítr příznivý nastal a plachty prvního korábu napnuly se větrem, sotva se řízl do malíčku a první kapka krve vytekla. Kupci si mladíka velice zamilovali, domnívajíce se, že může poroučeti větrům. Připluli do jiného města a vešli tam za svými obchody. Princ zůstal u lodi na břehu. Tam ho shlédla dcera ministrova a byla jata takovou láskou k němu, že se až roznemohla. Ministr svolil k sňatku, ale mladí manželé musí hned odjeti po lodi, a ujednal, že bude princ při první příležitosti shozen do moře a dcera mu vrácena. Když byl princ shozen do moře, chytil se lana, které viselo z oken kabiny nevěstiny, vlezl po něm k ní a byl od ní uschován v její bedně. Kupci vrátili se s lodí a přivezli ministrovi dceru i s její bednou. Doma pustila princezka manžela svého z bedny, oblékla ho jako služku. Princ vypověděl jí svou historii a poznal z jejího vypravování, že jest bratr jeho právě králem v této zemi. Oba bratři se pak sešli i poznali. Mladší bratr stal se prvním ministrem, tchán jeho v jeho prospěch vzdal se své hodnosti.

Téměř naprosto stejná jest jiná ještě verse z Kašmira *) (*Ind.*[4]) Poněkud jinak poznali vzácné ptáky: Oba bratři odpočívali pod stromem starší spal, mladší hlídal. Dva ptáci jménem Sudabror a Budabror seděli na blízkém stromě a povídali si. »Tam jsou dva zpěvní ptáci na tom stromě nad pramenem. Víš, jakého druhu jsou ti ptáci?« ptal se Sudabror. Odpověděl Budabror, jsou to velice divotvorní ptáci. Slyšel jsem, že kdokoliv sní maso jednoho, stane se králem, a kdokoliv sní maso druhého, stane se vezírem a nejbohatším člověkem na světě, neboť každé ráno nalezne na loži svém sedm drahokamů, jichž cena nemůže býti stanovena. — Drak kousl mladšího prince, který se vrátil pro bič bratrův pod strom, proto že zastřelil ptáky na jeho stromě. — Osudy mladšího bratra líčí se částečně jinak. Zapadl do domu loupežnického a spasil se odtud jenom pomocí dcery loupežníkovy, která se byla do něho zamilovala. Zachránil se princ s milenkou na lodi. S té shodil ho kupec, který se zamiloval do jeho nevěsty, ale ta ho šťastně zachránila. Přijeli s lodí do hlavního města země, ve kterém panoval starší bratr. Jinak se obě verse zcela shodují.

*) Knowles op. c. 166 sl. »The two brothers«.

Zcela podobně vypravuje ještě jedna verse východoindická*) (*Ind*[5]), blíže k *Ind*[3]. Na stromě, pod kterým odpočívali dva bratři, rozmlouvali ptáci, sameček a samička; sameček chlubil se, že kdo sní jeho hlavu, bude korunován za krále druhý den, a kdo s ní jeho játra, bude cestovati 12 let, ale pak bude velmi šťastný. Starší bratr šel na zítřek hledat něco k jídlu, přišel k bráně města, kterouž právě na úsvitě otevřeli, a jak vešel, chytili ho lidé ozbrojení za ramena, neboť královna byla rozkázala, aby byl k ní přiveden první muž, který z rána vejde do města. Zemřel král, aniž by byl zůstavil dědice, a astrologové dvorští prorokovali, že bude dědicem muž, který první na zítřek po smrti králově vejde do města a kterému posvátný slon shodí na šíji korunu z kvítí. Slon to skutečně učinil, když byl princ přiveden ke královně a celý dvůr shromážděn. A tak stal se starší bratr králem. Mladší bloudil, pak vstoupil do učení k hrnčířovi a znamenitě se vyučil, stejně tedy jako v *Ind.*[3] Pak odešel, aby hledal bratra; přišel k jedné stařeně, ubytoval se u ní, a dověděl se, že se musí tam přinášeti taková oběť jako v *Ind*[3], stejně se také zachoval. Nebyl ale zabit poslem, sluhou královským, než vrátil se k stařeně, když byl netvoru vyřízl jazyk a odtrhl ocas. Král vyhlásil, že dá dceru svou i polovici království tomu, kdo zabil netvora. Přihlásili se vozkové, kteří vezli netvoru denně vůz chleba a dva kozly. Přivezli mrtvolu netvorovu do paláce královského, ale král poznal jich šalbu. Přihlásil se princ, ke svatbě pozváni všickni sousední králové a mezi těmi byl také starší bratr. Ke konci vypravuje se ještě, že přitáhli oba bratři s velikým vojskem do říše otcovy, jak se poznali, vše vyšlo na jevo, macecha se vyznala ze svých hříchů a byla vyhnána.

Zcela příbuzná jest ještě verse Manipurská**) (*Ind*[6]) ve které princové Turi a Basanta odpočívají pod stromem, na kterém rozmlouvá párek papoušků. Turi bdí, mezi tím co bratr jeho spí a slyší, jak samička praví, že kdo ji sní, nejdříve zkusí mnoho zármutků, pak se ale stane velmi šťastným, a jak sameček potom se chlubí, že kdo ho sní, stane se králem. Turi zabije oba papoušky a peče je. Mezi tím ale usne, bratr Basanta bdí místo něho, a když dostane v noci velký hlad, sní samičku. Ráno pak sní Turi samečka. Hledajíce pak vodu, oba bratří se ztratí. Turi stane se králem a Basanta sejde se opět s bratrem po mnohých a dlouhých dobrodružstvích.

Zvláště zpracována a přeměněna byla pohádka naše v Bengalsku.***) (*Ind*[7]): Dva bratři jsou tu také pronásledováni jako v uvedených versích indických, na rozdíl pak jest starší bratr ženat, a nenávist mezi ženou synovou a macechou věkem mladší zvětšuje ještě nesvár rodinný. Otec rodiny koupil jednou od rybáře rybu obzvláště krásnou, vynikající neobvyklými vlast-

*) Revue des traditions populaires IV, 1889, str. 438 sl.

**) Znám bohužel jen stručný výtah v knize W A Cloustona: Populares Tales and Fictions I, 98 sl.

***) Folk Tales of Bengal. By the Rev. Lal Behari Day. London 1896, str. 93 sl. č. 5 »The story of Swet-Basanta«.

nostmi: kdokoliv ji sní, tomu padají drahokamy z úst, když se směje, a perle z očí, když pláče. Jest to motiv velice hojný v pohádkách všech národů, ač se vlastnost tato dostavuje obyčejně jinak, nikoliv od snědené ryby. Starý otec dal rybu své snaše, aby ji upravila pouze pro něho. Tato ale zaslechla o vlastnostech ryby, jak je vylíčil rybář jejímu tchánovi, i rozhodla se, že ji upraví pro svého muže a jeho bratra, a pro tchána že uvaří chutně žábu. Brzy potom oba bratři a žena staršího spolu utekli postrašeni hrozbami macechy. Přišli do lesa, kde žena byla postižena bolestmi mateřskými a v krátce porodila chlapečka. Její muž Swet šel hledat ohně a pokrmu pro matku a dítě, hledal dlouho a marně. Najednou byl chycen slonem, skvostně vystrojeným a donesen do města do paláce královského. V tomto království volil se každý den král, neboť nalézal se každé ráno mrtev v pokoji královnině. Slon pak byl vysílán, aby přinášel nového krále. Swet bedlivě dával pozor, aby se nestal obětí, zpozoroval jak z nosu královnina vycházel hrozný had, a v čas tomuto hadu usekl hlavu. Tak spasil se Swet a stal se králem, zapomněl ale úplně, co v lese byl zanechal.

Mladší bratr jeho Basanta marně naň čekal, seděl na břehu řeky a hořce plakal. Po řece se plavil kupec, spatřil Basantu, vedle něho hromadu perel, a když zpozoroval, že perle padají z očí plačícího Basanty, chytil ho, a sebrav perle ujel s ním. Doma ho zavřel, a když poznal, že mu ještě padají drahokamy z úst, když se směje, všelijak ho mučil a lehtal, aby dělal střídavě perle a drahokamy. Nešťastná žena Swetova konečně usnula se svým novorozeňátkem v náručí. Dítě jí ale vzal Kotwal (ředitel policejní), když šel právě kolem, neboť byl to otec nešťastný, všecky děti mu zmíraly a právě pohřbíval dítě poslední. Položil mrtvé své dítě k nešťastné matce a své ženě přinesl dítě živé. Nešťastná žena chtěla se utopiti, když probudivši se nalezla dítě mrtvé, byla ale zachráněna od brahmana a přijata za dceru. Syn Kotwalův, vlastně její, vyrostl v silného, statného jinocha a zamiloval se do dcery brahmanovy. Chtěl se jí zmocniti násilím, ale když lezl na chlév brahmanův, slyšel jak dvě telata ve chlévě si vypravovala celý život jeho matky, otce a strýce. Hrůzou jat, vrátil se domů a vyjevil vše to králi, vlastnímu otci. Dcera brahmanova byla jako žena králova dosazena na příslušné místo, syn byl prohlášen za následníka a bratr Basanta byl osvobozen od kupce, který za trest byl za živa pohřben.

Poznali jsme takto všecky verse naší pohádky, sledovali jsme je od krajního západu až po krajní východ, i pokusíme se stanoviti užší příbuzenský svazek jednotlivých versí a též původ a vlast naší pohádky. Sestavíme si zcela stručně hlavní motivy její a ustanovíme, ve kterých versích a pokud jsou zachovány:

A: Ptáček chycen od chuďasa, po případě od synků chuďasových a přinesen domů. Tak v českých versích: *Čv*, *Čm*[2], *Čv*[2], (v *Čs* vletěl pták k chuďasovi do pokoje), ve versích německých: *Ns*, *Nh*, *Nt*, *Nm*, *Np;* dále v *Kaš*, *Kr*, *Hrv;* ve versích italských: *It*, *Itm*,

Ita, v *Frb;* pod. v *Cf, Šp, Fm, M;* ve versích balkánských: *Srb* [1], *Srb* [2], *Rum* [1], *Bi, Bk, Ep;* ve versích ruských: *Rm* [1], *Rm* [2], *Rt, Ra* [1], *Rs, Rk, Rmch, Rng*; dále v *L* [2] a konečně ve versích orientálních: *Nar, Arm, Ber, Št, Areg, Ind* [2]. — V *L* [1] dostal chuďas od jakéhos starce v lese dvě kachny

A [2]: Pták byl koupen v: *Cb, Ra* [2], *Rmč, Rv, Lp, TN, Tat, Ind* [1].

A [3]: Člověk má již takového ptáka: *Bo, Re, Rr, Rsm.*

A [4]: Pták byl ihned zastřelen: *Čm, Čč, Ng* [2], *Ng* (kamenem zabit), pod. *Itr* a ve většině versí indických: *Ind* [3], *Ind* [4], *Ind* [5], *Ind* [6].

Místo jednoho ptáka vypravuje se o dvou takových ptácích, obyčejně o samci a samičce v *Tun* a *Ind* [3], *Ind* [4], *Ind* [5], *Ind* [6], též v *L* [1].

Místo ptáka nastoupila v *Ind* [7]: ryba.

B: Pták tento snáší zlatá vejce, drahokamy a j. m. vajec; člověk jich prodejem zbohatne. Tak vypravuje se ve všech téměř versích evropských a v některých orientalních: *Čs, Čm* [2], *Čv* [2], *Ns, Ng, Np, It, (Itm), Ita,* (částečně *Itr* a *Frb*), *Šp, Fm, M, Srb* [1], *Srb* [2], *Cb, Rum* [1], *Bi, Bk, Bo, Ep, Rm* [2], *Rt, Ra* [1], *Ra* [2], *Rr, Rk, Lp, Rmč, L* [1], *Rsm*, pod. *Rng, TN, Nar, Arm, Ber, Št, Areg, Tun, Tat;* v *Ind* [1] vejce vše postříbřuje.

Zapomenut byl motiv tento v *Čv, Nh, Nt, Nm, Kaš, Kr, Hrv, Cf, Re, Rs, Rmch, L* [2], *Rv;* nutně odpadl ve versích, kde pták byl hned zastřelen: *Čm, Čč, Ng* [2], rovněž tak ovšem v dotyčných versích indických; v *Ind* [2] jest to kohout m. slepice.

C: Na ptáku, na křídlech jeho, na hlavě jeho i jinde jest nápis hlásající »Kdo hlavu (pravé křídlo aj.) sní, stane se králem; kdo srdce, (levé křídlo, játra atd.) sní, bude plivati dukáty« a podobně.

Tak v *Čv, Čs, Čm, Čm* [2], *Čv* [2], *Ns, Nh, Nt, Nm, Np, Kaš, Kr, Hrv, Ita, Frb, Cf, Šp, Fm, M, Rum* [1], *Rm* [2], *Rt, Re, Ra* [1], *Ra* [2], *Rs, Rk, Lp, Rmch, Rmč, L* [1], *L* [2], *Rv, Rng, Tat.*

Někdy nalézá se nápis tento na vejcích: *It, Itr, Cb, Rsm.*

C [b]: Nápis zapomenut: *Ng, Itm, Srb* [1], *Srb* [2], *Bi, Bo, Bk, Ep, Rm* [1], *Rr, Nar, Arm, Ber. Št, Areg.*

C [c]: Někdy jest člověk o účinku oněch částí těla ptačího poučen od nějaké třetí osoby, baby a j.: *Čč, Ng* [2], *TN, Ind* [1], *Ind* [2], aneb

C [d]: od ptáků samých neb jiných: *Ind* [3], *Ind* [4], *Ind* [5], *Ind* [6].

V *Ind* [7] vyličuje rybář účinky ryby, kterou prodává.

D: Kupec spatřiv nápis, aneb jinak byv poučen o účinku pečeně, poručí si, aby byl pták proň upečen: *Čv, Čs, Ns, Ng, Nm, Np, Kaš, Kr, Hrv,* (pod. *Itr*), *Cf, Šp, M, Srb* [1], *Rmch, Rmč, L* [1], *L* [2], *Rsm, Rv, Rng, Areg, Ind* [1], *Ind* [2].

Člověk, který chytil, zastřelil ptáka, sám chce ptáka sníst: *Čm, Čč, Nt, Ng* [2], *It* (snědl sám vejce se syny svými, když jich nemohl prodati).

D^{a}: uchází se o dceru chuďasovu a žádá ptáka věnem, aby k svatební hostině byl upečen: *Čm*^{2}, *Čv*^{2}, *Nh*, *Ita*, *Frb*, *Fm*, pod. *Itm* (ožení se se sestrou myslivcovou).

D^{b}: uchází se o ženu chuďasovu, udržuje sní milostný poměr, ukládá spolu s ní o život hochů, ženiných synků: *Srb*^{2}, *Cb*, *Rum*^{1}, *Bi*, *Bk*, *Bo*, *Ep*, *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Rt*, *Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr*, *Rs*, *Rk*, (v *Re* žena ovdověla); *Lp*, *TN*, *Nar*, *Arm*, *Ber*, *Št*, *Tun*, *Tat*.

V indických versích jest mimo *Ind*^{1} a *Ind*^{2} poměr rodinný jiný, a chlapci dověděli se o ptácích a snědli je, když z otcovského domu byli před zlou macechou utekli.

E: Tělo ptáka divutvorného, různé jeho částky snědí tajně dva synkové chuďasovi: *Čv*, *Čč*, *Čm*^{2}, *Čv*^{2}, *Ns*, *Ng*, *Nt*, *Nm*, *Kr*, *It*, *Itm*, *Ita*, *Itr*, *Frb*, *Cf*, *Fm*, *M*, *Srb*^{1}, *Bi*, *Bk*, *Bo*, *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Re*, *Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr*, *Rs*, *Rk*, *Lp*, *Rmč*, *Rng*, *L*^{1}, *L*^{2}, *Arm*, *Ber*, *Št*, *Tun*, *Ind*^{1}, *Tat*; vlastní synové kupcovi *Hrv*, *Šp*, *Rv*; nevlastní synové kupcovi *Rmch*; zřídka jeden: *Čs*, *Ng*^{2} (střelec sám), *Np*, *Rt*, *Rsm*, *TN*, *Nar*, *Areg*, *Ind*^{2}; zřídka tři: *Srb*^{2}, *Cb*, *Rum*^{1}, *Ep*.

V *Čm* princ, syn krále, který ptáka sám zastřelil, snědl hlavu; kuchtík ale srdce ptačí.

Dva cizí chlapci: *Nh*, *Kaš*, *Rum*^{2}.

F: Chlapec starší, který sní hlavu ptačí, stane se králem: *Čv*, (*Čs*), *Čč*, *Čm*^{2}, *Čv*^{2}, *Ns*, *Nh*, (*Ng*), (*Nt*), (*Nm*), *Np*, *Kaš*, *It*, *Itm*, *Ita*, *Itr*, *Frb*, *Cf*, *Šp*, *M*, *Srb*^{1}, *Srb*^{2}, *Cb*, *Rum*^{1}, *Rum*^{2}, *Bi*, *Bk*, *Bo*, *Ep*, *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Rt*, *Re*, *Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr*, *Rs*, *Rk*, *Lp*, *Rmch*, *Rmč*, *Rng*, *L*^{1}, *L*^{2}, *TN*, *Arm*, *Ber*, *Št*, *Tun*, *Ind*^{1}, *Ind*^{2}, *Tat*, *Ind*^{3}, *Ind*^{4}, *Ind*^{5}, *Ind*^{6}.

G: Chlapec mladší, který sní srdce ptačí, nalézá denně pod hlavou dukáty, plive dukáty atd. a padá do léček nevěrné milenky: *Čv*, (*Čm*), *Čč*, *Čm*^{2}, *Ns*, *Nh*, (*Ng*^{2}), *Kaš*, *Kr*, *It*, *Ita*, *Itr*, *Frb*, *Šp*, *Srb*^{1}, *Cb*, *Bi*, *Bk*, *Bo*, *Ep*, *Rm*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr*, *Rmch*, *Rmč*, *Rsm*, (*L*^{2}) *Rv*, *Nar*, *Areg*, *Tun*, *Ind*^{1}; pod. *Rng* (o léčkách nevěrné milenky nic se nevypravuje).

H: Nevěrná žena, do jejíž tenat padá mladší chlapec, jest od něho těžce ztrestána, proměněna v oslici a pod. Sem patří *Čv*, *Čm*, *Čč*, *Čm*^{2}, *Ns*, *Nh*, *Ng*^{2}, *Kaš*, *Kr*, *It*, *Ita*, *Itr*, *Frb*, *Šp*, *Srb*^{1}, *Cb*, *Bi*, *Bk*, *Bo*, *Rm*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr*, *Rmch*, *Rmč*, *L*^{2}, *Rsm*, *Rv*, *Areg*, *Tun*, *Ind*^{1}.

I: Nad nevěrnou, zrádnou matkou vykoná se soud: *Srb*^{2}, *Rum*^{1}, *Bk*, *Bo*, *Ep*, *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Ra*^{2}, *Lp*, *Arm*, *Ber*, *Št*, *Tun*, *Tat*.

Jak z toho přehledu patrno, možno verse pohádky sestaviti v několik skupin.

Motiv *B* nalézáme v daleké většině versí evropských, ve versích západoasijských, v tatarské ze Sibíře, v severoafrických a v jedné pouze indické a tu vlastně podobný motiv, nikoliv týž. Můžeme asi právem předpokládati, že motiv ten byl nutnou součástí té redakce naší

pohádky, která byla vypracována kdesi v západních krajích asijských a odsud se rozšířila do Evropy a Afriky.

Motiv *C* nalézáme celkem ve versích středoevropských, západoevropských a východoevropských, a mimo to ještě ve versi tatarské. Nenalézá se pak ve versích balkánských, západoasijských, místy také mimo tyto oblasti, ale tu asi byl zapomenut. Shoda v tom zdá se, že jest důležita, takže možno klásti otázku, byl-li motiv tento nutnou součástí starší redakce naší pohádky. Významné jest, že v některých orientalních versích jest motiv ten jinak pozměněn a nápadná je shoda jedné německé a české verse s orientalními, ač se jinak od nich odchylují.

U motivu *D* nejvíce se rozcházejí verse naší pohádky a dělí se celkem ve dvě větší skupiny. V daleké většině versí jihovýchodoevropských, západoasijských a severoafrických, rovněž ve versi tatarské nalézáme důležitý motiv o nevěrné matce (D^b). Snad jsou v genetické souvislosti s těmito některé evropské verse, ve kterých žádá se divutvorný pták věnem při slíbeném sňatku s dcerou chuďasovou (D^a). V daleké většině versí středo- a západoevropských, též v některých východních motiv ten odpadl. Zdá se, že tato změna souvisí s vývojem motivu *C*, neboť nalézáme právě motiv D^b namnoze ve versích vedle C^b, v některých ovšem též vedle *C*.

Kdežto motiv *F* jest vlastní všem versím, třebas že chlapec, který snědl hlavu ptačí, nejrůznějším způsobem dosáhl hodnosti královské, nalézá se motiv *G* daleko ne ve všech versích, namnoze také schází ve versích, kde se vypravují osudy dvou, (v některých dokonce tří) chlapců. Možná, že se vyvinul později pod vlivem látky o nevěrné, zrádné milence neb ženě, ale přece asi ještě v starých dobách a možná, že pohádka tak rozvinutá byla přenesena do Evropy. Byloť blízko, vyličovati podrobněji také osudy mladšího bratra, který pojedl srdce ptačí a nabyl tím moci plivati dukáty a pod. Této moci nenabyl ovšem ve všech versích, než v některých podobné moci jako bratr jeho, který snědl hlavu ptačí, mimo indické verse zcela odchylné *Ind* [3] atd., také v *Tat, Ber, L* [1], *Re, Rm* [2], pod. též *Ind* [1], kde starší bratr stane se králem i nabude moci míti denně pod sebou hromadu dukátů; v některých pak druhý bratr nabude sice také moci plivati dukáty a pod., stane se ministrem, radním bratrovým a pod., tak v *Arm, Rk, Lp* a nezakusí zloby a zrády ženské, pod. v *Rng*.

Vývoj naší pohádky byl asi tento:

Zlatý pták chycen myslivcem. Byl to pták zvláštní, snášel zlatá vejce. Tento motiv se nenalézá sice v řadě versí středo- a východoevropských, ale můžeme právem asi předpokládati, že byl v nich zapomenut. Byl nejspíše již v redakci naší povídky, která se vypracovala kdesi v západní Asii. Ve většině východoindických versí rovněž se nenalézá, ale to v příčinč otázky o původu naší povídky nemůže padati

na váhu, jelikož se tyto verse vůbec odchylují od versí známých v západní a střední Asii, v severní Africe a v Evropě, a představují zvláštní zpracování této látky. — Člověk touží sníst jisté části těla ptačího, po případě celého ptáka z důvodů různých: ve východoindických versích zví o tom od těch ptáků samých aneb jiných ptáků, v jiných asijských (*TN, Ind*[1], *Ind*[2]), pořídku v středoevropských, zví o tom od nějaké jiné osoby, v daleké většině evropských versí i v tatarské ze Sibíře poučí se člověk o tom z nápisu na těle ptačím. Balkánské, západoasijské i severoafrické verse nijak nevypravují, odkud člověk poznal zázračný účinek těch kterých částek těla ptačího. Který motiv jest tu starší, kde se který motiv vyvinul, těžko říci. Pouze motiv *C*[d] jest obmezen na východní Indii. Pověsti o zvířatech dělajících zlato, jmenovitě o ptácích, kladoucích zlatá vejce jsou dávno již rozšířeny. V Pančatantře v 13. povídce knihy 3. vypravuje se o ptáku, jehož výkaly byly zlato; ostatek povídky se odchyluje: myslivec chytil ho, daroval ho králi, tam však byl puštěn na svobodu, neboť nevěřili, že by pták něco takového mohl dělati. Řekové znali bajku o huse snášející zlatá vejce; podle Babria zabil ji člověk, chtěje z ní vzíti zlato; u Aesopa jinak zase, muž ji zabil ze zlosti, že nechtěla klásti po dvou vejcích.*) Možná, že také v naší povídce původně myslel člověk, když zabil zlatonosného ptáka, že naň přejde vlastnost ptákova, když ho sní. Poučení pak buď se strany jiné, od jiné osoby, buď z nápisu na těle ptačím, vyvinulo se později v naší povídce; poslední pak nejspíše také na východě, ve střední Asii, čemu nasvědčuje *Tat.* — Ptáčka, po případě jiné části jeho těla nesnědl člověk, který ptáka nabyl koupí od myslivce, než syn, po případě synové myslivcovi. Vypravovalo-li se původně o osudě jednoho neb dvou synů, nelze rozhodnouti. Na jednoho z těchto hochů, který snědl celého ptáka neb jeho vnitřnosti, srdce a jiné, přešla divutvorná zvláštnost ptákova dělati zlato: v tom že chlapec nalézal ráno pod sebou hromadu dukátů, mohla by se snad shledávati reminiscence staré pověsti indické o ptáku, jehož výkaly se měnily v zlato, a mohla by se s větší jistotou předpokládati, kdyby se motiv tento nalézal ve východnějších versích naší povídky poněkud hojněji, i jinde mimo *Ind*[1] a *Ind*[4]. Místo toho čteme v daleké většině versí západoasijských, severoafrických a evropských, že se peníze nalézaly pod hlavou neb pod polštářem chlapcovým. Ve východoevropských též v bulh. versi *Bo* chlapec dukáty vyplivuje (v *Rm*[1] padají mu z ucha). Možná, že onen starší motiv byl záhy již v redakci naší vypracované v západní Asii takto změněn, opraven. Častěji než o tomto chlapci vypravují se ve versích naší pohádky osudy chlapce staršího, že snědl hlavu divutvorného ptáka a následkem toho stal se králem. Souvislost mezi hlavou ptačí a královskou hodností není mi jasna a od-

*) Benfey Pantschatantra I. 378, II. 267; Clouston op. c. I, 123.

jinud známa.[1]) Vypravovatelé pohádky naší pak považovali za nutné, ještě jinak vykládati příčiny, pro které byl rek prohlášen za krále. V tom se verse velice různí a tato různost ukazuje, že volba chlapce, který snědl hlavu ptačí aneb celého ptáka, za krále byla později a na různých místech samostatně připojena. Původnější ovšem zdá se býti, že chlapec tento zvolen byl za krále na jisté znamení nadpřirozené:

a) slon poklekne před rekem *Ind*[3], *Ind*[4], pod. *Ind*[5], *Ind*[7].

b) pták puštěn sedne na jeho hlavu: *Tat, Arm, Rm*[1], *Bi, Bk, Rum*[1], *It, Cf.*

c) koruna spadne mu na hlavu: *Cb.*

d) svíčky se rozsvítí v ruce rekově při jeho vchodu: *Rm*[2], *Ra*[1], *Ra*[2], *Lp;* aneb na svaté bráně *Rng.* Jinde *Re*, *L*[2] naopak shasnou.

e) dvéře kostelní se před vyvolencem samy sebou otvírají i zavírají: *Rmč.*

f) králem stane se, kdo první přijde k bráně městské a vejde první branou: *Ind*[1], *Ind*[5], *Ind*[6], *Rt, Rk, Ep, Srb*[2], *Ita, Itr, Ns.*

Nalezen rek před branou městskou, když se ráno otevřela v *Št*, pod. *Ber.*

Tyto různé motivy nalézají se hojně v pohádkách lidových. Motiv *d* jest jmenovitě hojně rozšířen v ruských tradicích lidových, tak byl zvolen za cáře Boris (Godunov), Michail (Romanov) neb Ivan Hrozný a j.,[2]) nalézá se hojně i jinde na východě u tureckých kmenů v jižní Sibíři, na západě v Bretagne, na severu na Islandu,[3]) mimo to se ještě nalézá v maloruských pohádkách po různu jako episoda,[4]) též v běloruských.[5]) — Často a jmenovitě ve východnějších pohádkách nalézáme motiv *b:* na Kavkaze,[6]) u tureckých kmenů v jižní Sibíři,[7]) na Balkáně u Bulharů,[8]) na Černé Hoře,[9]) a mimo to již ve známém

---

[1]) Srv. indickou pohádku připomenutou od Benfeye (Pantschatantra I. 215), kde Mayuravarman nenabyl, pojed hlavu pávovu, jenom hodnosti královské, než také kouzelného meče, kouzelných střevíců a mohl se udělati neviditelným.

[2]) Ив. Ждановъ: Русскій былевой эпосъ 1895, str. 56 sl.

[3]) ib. 60 sl.

[4]) Ив. Манжура Сказки, пословицы и т. п. č. 30, 31, str. 52, 53, Живая Старина V. str. 211.

[5]) Романовъ Бѣлорусскій Сб. III, 333, Добровольскій op. c. I, 531, 553.

[6]) Сборникъ матер. для опис. Кавказ. XIX, odd. 2, 178; XX, odd. 2, str. 75; XXI, odd. 2, str. 19; XXIV, odd. 2, str. 258.

[7]) Radloff. op. c. IV, 143; VI, 160.

[8]) Сборникъ мин. VI, odd. 3, str. 162; XIV, odd. 3, str. 130.

[9]) Этнографическое Обозрѣніе XVIII, 187 výtah ze srbské pohádky otištěné v Cetiňském časopise Просвјета IV, 1893.

arabském sborníku »Tisic a jedna noc«[1]), pod. ve švýcarské pohádce zvolen za papeže člověk, na jehož rameni si v kostele sedla dvě bílá holoubata.[2]) Motiv *c* jest znám ze srbské redakce románu o Alexandrovi Velikém,[3]) nalézá se také v jiných povídkách lidových: v uhersko-ruské,[4]) ve slezsko-polské,[5]) v německé ze Sedmihradska.[6]) Rovněž tak nalézá se jinde motiv *f*, ku př. u Kabylů[7]) a u Albanců.[8]) Motiv *a* konečně nalézá se pouze u Indů i mimo naši povídku,[9]) ale bývá vedle slona ještě pták, spojeny tedy motivy *a* a *b*.[10])

V literatuře čteme ještě jiná znamení: v staré byzantské pověsti o říši babylonské překypí nádoba (roh) naplněná myrrhou, podobně také v jedné staroruské pověsti.[11]) V mongolské sbírce Siddhí-Kür zvolen za chana člověk, na jehož hlavu spadla při oběti s výše hozená figura z těsta.[12]) Připomeneme také pohádku italskou a francouzskou,[13]) ve kterých se stal papežem člověk, nad kterým se rozezvučel sám od sebe zvon.

Později jinak ještě bylo motivováno, jak se mohl rek státi králem a vypravováno o různých zásluhách, jichž si získal o říši, krále a jeho rodinu: tak v *TN* zabil draka, který hubil koně královy, jinde jmenovitě v německých versích *Ng*, *Nt*, *Nm* a v souvisící s nimi chrvatské (*Hrv*) byla dalším vývojem látky po případě následkem úpadku jejího spojena a spletena s ní látka o vítězi nad drakem, kterémuž měla býti již i princezka královská obětována, pod. v *Rng*. a v některých versích indických *Ind*^{3}, *Ind*^{5}.

Člověk toužící po divutvorném ptáku, nemohl se ho jinak zmocniti leč pomocí ženy myslivcovy, uchází se o ní, získá si její lásky a přízně: takto se vyvíjí motiv o matce nevěrné. Tento motiv D^b vyvinul se ve versích východních, asijských (mimo indické), severoafrických, jihovýchodo- a severovýchodoevropských.

V jistém svazku jest s tímto motivem D^b motiv D^a naskytující se po různu ve střední a západní Evropě; odtud zanesen byl na ostrov Mauritius. Většina pak středo- a západoevropských versí motiv tento nezná, rovněž také některé východoevropské (ruské). Nepochybně v nich vyhynul, byl zapomenut, když se rozvinul jiný motiv, motiv o nevěrné

[1]) Zeitschrift für vergl. Literaturgeschichte N. F. V, 261.
[2]) Otto Sutermeister Kinder und Hausmärchen aus der Schweiz str. 105.
[3]) Весловскій Изъ исторіи романа и повѣсти I, 237.
[4]) Этнографічний Збірник IV, 172, Драгомановъ Малорусскія преданія 426.
[5]) Luc. Malinowski Powieści ludu polskiego w Śląsku I, 22.
[6]) Haltrich Deutsche Volks-Märchen aus Siebenbürgen č. 46.
[7]) J. Rivière Contes pop. Kabyles str. 8.
[8]) Archiv für Litteraturgeschichte XII, 131.
[9]) Léon Feer Contes indiennes, str. 100, Knowles op. c. 309.
[10]) Knowles op. c. 17, 159. Wide-awake Stories 327.
[11]) Archiv f. slav. Philologie II. 132, 309; Ждановъ op. c. 56.
[12]) B. Jülg Die Märchen des Siddhi-Kür str. 62.
[13]) Marc Monnier Contes populaires en Italie 110, P. Sébillot Contes pop. de la Haute Bretagne II. 133.

milence, ženě zbavující milence, manžela zrádným způsobem jeho talismanu. Osudy chlapce, který snědl útrobu divutvorného ptáka a sdědil tím jaksi jeho dar zlatotvorný, začaly se dále rozvíjeti pod vlivem látky o nevěrné ženě nad míru rozšířené a oblíbené. Pohádky obě pak jaksi splývaly a naše pohádka pozbývala někdy svého původního rázu. Motiv tento *G* vyvinul se asi také již na východě, držel se někdy vedle motivu *D* a konečně úplně jej vytlačil. S vývojem motivu *G* souvisí další vývoj motivu *H* a s vývojem motivu D^b souvisí vývoj motivu *I*. Pouze v několika málo versích čteme vedle sebe motivy *G*, *H* i D^b, *I* a sice v *Bk*, *Bo*, Ka^2, *Tun*, mezi kterými ovšem není přímé souvislosti a od kterých se zvlášť *Tun* odchyluje.

Tato okolnost nasvědčuje tomu, že byla na východě, v západní Asii asi taková úplně propracovaná redakce, ve které všecky motivy byly náležitě rozvinuty a v stejnoměrný jednotný celek spojeny.

René Basset vyslovil domněnku, že naše pohádka jest původu indického. Znamenitý tento znalec tradicionalních literatur najmě orientalních vyličuje původ a rozšíření pohádky této takto:*) Východisko jest pravdě podobně Indie. Na důkaz toho poukazuje na odstavec v Kšemendrově Brihat kathamanjari, ve které se vypravuje: Kdysi v době velkých such opustili tři brahmanové-bratři své tři ženy a odešli ze země. Jedna z nich byla těhotna a porodila po čase syna. Dítě dostalo od manžela Gauri-ova dar nalézati vždycky zlato na své hlavě. Skrze tisíce zlaťáků, které dostával takto každý den, vstoupil na trůn pode jménem Putraka a panoval dobře nad svými poddanými.**) Pokračuje pak Basset ve svých vývodech »Z Indie povídka tato buddhistická, přešla do Sibíře a Turkestanu; odtud pravdě podobně prostřednictvím Mongolů a Slovanů rozšířila se v Evropě západní, mezi tím co jiná verse podle všeho přišla z Persie, pronikla k Arabům a odtud k Berberům«.

Tyto dedukce nezdají se nám býti pravdě podobnými. Základní myšlenka pohádky nalezena ovšem v Indii. Mnohem větší souvislost jest mezi naší látkou a pověstí uvedenou z Pančatantry než s pověstí připomenutou Bassetem. Tento učenec připomíná ještě kalmuckou pověst ze sbírky Siddhi-Kür, ve které dva rekové, když zabili a snědli dva draky, nabyli daru a sice první, který zabil žlutého draka, plivati zlato, a druhý, který zabil zeleného draka, plivati drahokamy. To ale vše jsou pouze začátky pohádky naší, mohly by dokazovati na nejvýše, že tato základní myšlenka vznikla v Indii, nikoliv ale celá pohádka. Verse její, nalezené v Indii, činí dojem zpracování versí, kteréž mnohem lépe se vypravovaly dále na západě. Verse indické nečiní nikterak dojem původnosti. Že by pak povídka v Indii vzniklá ve vlasti své tak se mohla

*) Contes populaires berbéres str. 183.

**) Journal asiatique. Huitième série tome VI. 1885, str. 459.

přepracovati a měniti, jak vidíme i v *Ind*[1], kterážto verse nejvíce jest podobna ostatním asijským versím, nepodobá se pravdě.

Z těchto důvodů předpokládali byli bychom spíše, že pohádka naše složena byla ne v Indii, než dále na západě, snad v Persii, odkud mohla pak snadno proniknouti na sever do Sibíře k Tatarům a dále do Ruska, jakož i na západ k Arabům. Od těchto byla přenesena na Balkán, z Balkánu pronikla také do Ruska. Konečně dostala se do západní Evropy, nikoliv ale prostřednictvím balkanským ani ruským, neboť tyto tvoří celkem zvláštní skupinu, než spíše přímo cestami středomořskými, Italií a j.

Co se týče slovanských versí, přesvědčujeme se opět, co jsme již kolikráte poznali a vytkli, že balkánské, t. j. bulharské a částečně též srbské verse jsou spřízněny s východními, západoasijskými a severoafrickými tradicemi, že také ruské částečně souvisí s balkánskými, částečně s centralně- a severoasijskými versemi. Verse pak západoslovanské, jak severní tak jižní patří do okruhu středo- a západoevropského; tento vliv západoevropský zasahuje částečně až k Srbům. Naše české pohádky souvisí ovšem, jak již bylo nejednou podotknuto, celkem s pohádkami německými. O versích pohádky, která nás právě zde zajímala, nemůžeme bezpečně tvrditi, že by německým prostřednictvím byly k nám pronikly, neboť nenalezli jsme ani německých versí zcela shodných s našimi českými, než jen shody v některých ač výrazných jednotlivostech.

Prohlédli a srovnali jsme velkou řadu versí naší pohádky a při vší podobě a shodě v základních motivech nalezli jsme všude také značné různosti v detai ech důležitějších i nepatrných. To opět dokazuje nám, že vypravovatelé lidoví přejímajíce hotovou látku, přejímají vlastně jen hotové schema, jistou dosti ustálenou řadu základních motivů, pohádku ale samostatně přepracují a mění, a nelze popírati, že při tom někdy postupují s jistým úmyslem. Tvořivá síla v širých vrstvách lidových neutuchuje, třebas nevynalézají se nové látky, nevymýšlejí a neskládají se nové pohádky, — přece ve zpracování starých látek stále se projevuje tvůrčí síla, jistá duševní samostatnost lidu, nespokojující se s pouhopouhým opakováním a přemíláním starých tradic. *J. Polívka.*

K poznání Josefa Bláhy, přirozeného veršovce.

(Viz Nár. Sborník IV, 115 a nn.)

Jaroslav Vlček v úvodě k písním ze sborníku Josefa Bláhy praví »Jsou-li všecky od něho samého, nelze nám zatím zjistiti«. Že tato skepse jest odůvodněna, ba že Bláhovi asi patří jen ty písně, při kterých se výslovně k autorství hlásí, t. j. č. 1, 2, 3, 9, zdá se velmi pravděpodobno

U některých bude asi lze časem nalézti originál, jako se mně podařilo aspoň při jedné. Koledu (č. IV.) poznal jsem totiž jako překlad Speea, a jak jsem očekával, nalezl jsem ji doslovně v Kadlinského známém překladu Trutznachtigall: Zdoroslavíčku, kdež ji čteme na str. 223, vydání z r. 1665. Je velice zajímavo, jak Bláha z nápisu jemu nesrozumitelného »Ecloga aneb Pastýřské Rozmlauwánj« udělal si rázně a případně: »Koleda aneb p. r.« — Ostatně text jeho vykazuje různé odchylky, které uvádím pokud nejsou pouze pravo- lépe řečeno nepravopisné.

Nápis: své dary Kristu Pánu obětovati Chtěgj, čti: swé Dary wyprawugj, které Krystu« . . . Strofa 2. na to se umluvili : A hned se . . . 3. Co gsauce lidé dbalí : Co gsau gsauc Lidé dbalj, o darech : O Dařjch. 4. běličký : bjličký. 5. mnohé gehňátko : mnohá (t. ovce) Gehňátko swazuge : Swážj ge, zljbim : zljbj. 6. domu domu : domu, matko : matka. 7. wzhledám : wzhljdám, ulici : Aulicj, oblecy : obljcy. 8. nauči : naučil, y tancowat : treffj y tancowat. 9. domeyssli : domeysslim, nemass : nemá ořechů : Wořechů. 10. přines : přinesl. 11. A gá mu : Gá gemu, hlédal : hlidal, tenť y na wlka trefj : onť y na Wlka wpadá. 12. přemalé Koťátko : přelowné kotiatko; Zwuku : zvyku. 13. kromě : krom, kočici : kočičj. 14. Gáť : Gá; měnj za : měnj za, zhusta nemám : zhustá, nemám. 15. tužebným : taužebným, za chvíli snad : za chvíli, snad. 17. přidám : naddám, Slawjčka a Pěnkawu : S Slawičkem Pěnkawu. 18. Sykorky : Seykorky, ať se ze : a ať se z, a tehda : tehdáž. 19. běličká : bjličká, twář geho nachylnou : Twář ke mně nachylnou. 20. mně : mi. 21. gazeyček : Gazýček. 22. Gablka smlsne, přestane : Jablka z Mjssně, Přestaneť. 23. co bychom : Cobychme, Andělský : Angelský.

Jak byl »Zdoroslavíček« čten ke konci minulého století vidíme z toho, že první český almanach (Thámův) čerpal starší básně hlavně z něho (viz Vlček, První novočeská škola, str. 14). Opis Bláhův je novým toho dokladem. *Arnošt Kraus.*

Přehled knížek lidového čtení.

Sbíraje látku k dějinám apokryfických spisů rázu světského v slovanských literaturách, začal jsem obeznamovati se s bohatou kollekcí lidových knížek českých v knihovně Musea království Českého. Prohlížeje tuto sbírku přesvědčil jsem se, že tyto knížky mohou vzbuzovati zvláštní zájem, jako velice cenný material pro studium ústní literatury lidové nejenom české, než také ruské. Podobné studium začal nedávno prof. Máchal v tomto Sborníku (ve sv. III.) současně téměř, jak jsem sám obrátil pozornost svou na lidové knížky české. Zdálo se mi býti prospěšným také se své strany přispěti něčím,

k tomuto studiu. Na kolik vím, nebyl ještě sestaven všeobecný celkový přehled této literatury, pro konec XIX. století zvláštní, poskytující zajímavý úkaz přežitků.

Knížky, které mě zajímaly, byly pojaty do všeobecných bibliografických přehledů, na př. do Jungmannovy Historie literatury české aneb do Knihopisu Douchova, byly také spolu s jinými památkami předmětem některých monografií. Ale zvláště pro sebe jako část svérázné literatury lidové čekají ještě tyto knížky svého badatele. Počátkem takového studia musí býti podle mého přesvědčení bibliografický soupis těchto knížek. Zde chci se pokusiti o přehled aspoň části této literatury. Předešlu ještě některé myšlenky o této literatuře.

Již vnějším rázem svým obracejí tyto knížky pozornost na sebe: ač se vydávají ještě dnes, nemají přece nic společného se současnou knihou českou, vše v nich připomíná doby minulé a dosti vzdálené, format — úzká 16^0, švabach starého typu jako v tiscích XVI. a XVII. století, starý pravopis *w* m. *v*, *ss* m. *š*, *g* m. *j*, *au* m. *ou*, *j* m. *í* atd., staré hrubé obrázky na přední straně, nahražující obálku dnešních tisků, hrubý papír připomínající rovněž starý papír. Celkem jest to dosti zdařilé a úplné napodobení starých tisků českých, jak též obsahem těsně souvisí tato literatura se starším písemnictvím. Tak jest vnější ráz lidové knihy tradicionalní, také jistý to přežitek ze starých dob.

Obsah knih těch ukazuje na totéž: sebrané ve větším počtu podávají nám tyto knížky dosti svérázný obraz staršího písemnictví. Jsou to buď středověké rytířské, fantastické romány, středověké novelky veselého neb poučného rázu, buď knížky rázu praktického jako knížky léčebné, kalendáře, vykladače, astrologie, buď konečně náboženské a vzdělavatelné, vypravující životy svatých, apokryfy neb legendy; zřídka vyskytují se knížky s jiným obsahem; za to nalézáme lidové pohádky, popisy lidových obyčejů atd.

Byly to celkem jakoby zkamenělé zlomky staré literatury, zachované konservatismem čtenářstva až po naše dny, udrževší se zároveň s naší současnou literaturou překladovou s jejími současnými proudy a požadavky. Patrno, vydávají-li se podobné knížky podnes, že se jeví jich potřeba, že jsou čtenáři, jichž zvědavost a vědychtivost se jimi ukojuje. Tento prostonárodní čtenář žije podnes v idejích a názorech vzdálených dob, jest světovým názorem svým ještě blízek středověku, nepozbyl ještě zájmu a podržel si potřebu pro fantastický výmysl, zachoval proto spolu s vírou i láskou také pohádku národní, částečně původní, částečně přejatou z bohatého skladu starých stěhovavých pověstí dob středověkých.

V tomto ohledu česká literatura lidová není zajisté žádný výlučný zjev v literaturách naší doby. Zcela totéž pozorujeme v jiných literaturách, na př. v ruské. Očividno tytéž kulturní faktory působily i u Čechů i u Rusů: možno pozorovati mezi českými knížkami lidovými

a ruskými ne marně takovou hlubokou paralelnost ne pouze co do vnějšího rázu než také co do obsahu, ovšem jenom v nejvšeobecnějších rysech. V kulturním pokroku nepozoruje se jak známo v žádné společnosti jednotnost: vždy jsou vrstvy pokrokovější a konservativnější. Tyto poslední jako méně vyvinuté přisvojují si pomaleji nové živly, jež přijímají vrchní, přední vrstvy. Proto že to, co jest již přežito a pozbývá zájmu pro vrchní vrstvy, velice často teprvé začíná vcházeti do vědomí a vkusů vrstev zůstavších pozadu. Proto existují vedle sebe ve společnosti, celkem vzato, kulturní živly chronologický různodobé. Toto pozorování možno úplně aplikovati na jevy literární. Plody literární, které kdysi hověly interesům předních, vzdělaných lidí své doby, znenáhla během doby sestupují do massy, stávají se majetkem vrstev zůstavších ve vývoji pozadu, jichž vkusy a zájmy stále ještě se nalézají na tom stupni, který minuly vrstvy přední dávno již, někdy i několik století. Na př. v té době, kdy pro vyšší třídy jest již přesná věda astronomická, historická, nižší třídy stále ještě se spokojují astrologií, legendami, fantastickými anekdotami ze života historických osobností atd.

V ruské literatuře vidíme to zcela zjevně. Když vyšší vrstvy XVIII. stol. se kochají v plodech francouzského klassicismu, v napodobeninách děl Corneilleových, Racineových a Molièreových, čtou knihy vytištěné se vší nádherou, přístupnou tehdejšímu tiskařskému umění, střední a nižší vrstvy stále ještě baví se starými pověstmi, přepisují je do hojných sborníků, někdy je tisknou i církevním písmem na hrubém papíře a zdobí hrubými obrázky. Jsou to tytéž středověké romány a fantastické pověsti, které kdysi čtli v XVI. a XVII. stol. a na poč. XVIII. stol. vzdělaní lidé té doby, tytéž, které jsou také obsahem českých knížek lidových. O všem tom snadně můžeme přesvědčiti se, když si prohlídneme ruské lidové dřevotisky s obrázky, třebas jen podle popisu D. A. Rovinského (Русскія народныя картинки I—V. СПетербургъ 1881) i seznam přeložených románů rukopisných z XVIII. v. sestavený od A. N. Pypina (Для любителей книжной старины, Москва 1888).

Všecka tato nízká (подлая) literatura, jak ji nazvali ruští spisovatelé této doby, hraje v Rusku jako v Čechách, spolu s národními písněmi, pohádkami, (kteréž pronikají do tištěné i rukopisné literatury XVIII. věku) úlohu lidové literatury. Jak v Rusku tak v Čechách napomáhá tato lidová literatura k zachování, ba i k znovuzrození národních živlů v literatuře, uchraňuje jazyk lidový, aby nebyl pohlcen jazykem cizím (v Rusku francouzským, v Čechách německým), uchraňuje národní obsah poesie.

Konečně jest i co do zevnějšku mnoho společného mezi českou literaturou lidovou a ruskými dřevotisky: tu i tam obě zachovává se starobylý ráz zevnější, archaizuje se. Obě jsou předmětem přeži ků, před-

mětem pro studium soudobých literárních vkusů jisté části naší společnosti, obě jsou pramenem pro studium naší lidové literatury.

Většina tisků, které jsem prohlédl, mají na první straně obrázek, někdy jsou tyto obrázky i illustrace uvnitř textu. Jsou provedeny velmi hrubě podle starého způsobu, neodpovídají zhusta zcela obsahu, než leda přibližně: vydavatelé patrně užívají starých cliché a to v počtu obmezeném a tisknou je nepovažujíce se povinnými podávati illustrace textu, stojí tedy ještě na stanovisku starých tiskařů. Uvedu několik příkladů: zápas rytíře se sedmihlavým drakem nalézá se na knížkách »Dvě kroniky o Štylfrýdovi a o synu jeho Bruncvíkovi« a »Černý muž«; obraz líčící moře a lodě zdobí pověsti »Ctnostná Albina«, »Berthold«, »Historie o Mageloně«; týž obraz — rytíř odevzdává neb přijímá něco od dámy — nalézáme na knížkach »Vilím a Marie«, »Lízinka«, »Eulalie«, »Boží dopuštění«; vyobrazení ruského tábora vojenského spatřujeme na knížkách: »Návrat z Ruska«, »Zazděná slečna, rytířská historie z třináctého století«; podobiznou vynikající osobnosti jsou ozdobeny: »Užitečný spis od doktora Grobiana« a »Nymfa studenky« a j.

Konečně, tiskem a vydáváním podobných knížek zabývá se nemnoho firem. V Rusku zabývala se tím moskevská firma Achmatěva, Sorokina,*) později a až do naší doby Golyšev, Gubanov, Popov, opatřujíce spolu se Sytinem celou téměř Rus svými parádními tisky. Totéž pozoruje se v zemích českých: největším vydavatelem knížek toho způsobu jest, pokud nám jest vědomo, firma Škarniclova (F. Xav., Josef, synů Šk., Dědiců J. Šk.) v Uh. Skalici, dále pak vydavatelé v Jindřichově Hradci, v Litomyšli. »Teslík a Neumann« v Skalici a j.

Obmezuju svůj bibliografický přehled prozatím tisky Škarniclovými a částečně firmy »Teslík a Neumann«, tedy tisky Skalickými, které jsem sebral a prohledl v Museu král. Českého. V tomto přehledu udávám rok vydání podle výtisku chovaného v Museu aneb v kollekci mnou sebrané, udávám též latinské písmo, které také již proniká do vydání lidového. Pro snadnější přehled sestavuju tisky podle obsahu do jistých skupin a ve skupinách držím se podle možnosti pořádku abecedního; co ovšem nebylo vždy možno; neboť často pod jedním společným titulem první statě jest v jedné knížce vytištěna řada jiných statí.

V Něžíně. *M. Speranský.*

---

*) Ровинскій op. c. V, 13

A) Knížky obsahu náboženského.

1. *Čtení Nikodemowo* o Umučení a Smrti Pána Ježíše Krista. Str. 96.
   Jest to otisk ed. princeps a vydání 1577 r. s nepatrnými změnami. Srv. J. Polívka. Evangelium Níkodemovo v literaturách slovanských. (ČMČ. 1890, 1891.)
2. Božj *dopusstěnj*, výtah aneb popsánj příběhu, kterak gedna rodina zahradnická we wyžiwě w naramnou nouzi a chudobu uwržená byla, w zoufalstwj o žiwot se připrawila, a gak strassné bylo gegich zahynutj. – Dne 8. prosince lonského roku přihodila se ta strassná událost w gedné wsi w Saské zemi bliže města Lipsstátu (1874). Str. 8.
3. *Nesspory*, aneb žalmi swatého Dawida na zaswěcené swátky (1853). Str. 32.
   Žalmy 109—127.
4. *Otázky*, které Pán Ježíš Kristus jsa w letech dwanácti, Doktorům a Zákonníkům w chrámě Jerusalemském předkládal. Str. 31.
5. Výborné *Duchowní Pohádky*, to gest: Otázky z Písma swatého, s krátkými Odpověďmi starého a nového Zákona (1870). Str. 96.
   Na počátku verš: k upřjmnému Čtenáři:
   Laskawj, milj Čtenáři,
   Wůbec wssickni, mladj, stařj.
   a) Str. 90. Žiwot sw. Basiliusa.
   b) » 92. Sw. Pawel, prwnj paustewnjk.
   c) » 93. Žiwot sw. Eleazara.
   d) » 95. Sw. Gygynus, papež a mučennjk.
   e) » 96. Sw. Arnosst, opat († 1096).
6. Ponaučení o pobožném rozjímání swatých *schodů v Lauretánském Domě* P. P. Minoritů u svatého Jana v Brně. Str. 54.
   Vytištěna latinkou.
7. *Prawé poznánj* Boha, aneb *Trogi Hodinky* o Dokonalostech Božských. K wzdělání domácj pobožnosti. Wydané od kněze F. P. (1882). Str. 48.
8. *Přátelé.* Powjdka původnj od Wincence Janalíka, kněze církevního. Wydánj druhé (1869). Str. 192.
   Spis. týž: která církew jest církew Kristowa? (1846).
   a) Str. 179. Sedmero kapliček.
   b) » 185. Studánka Čislawowa.
9. Pána Boha *řízení* dle skutků člověku provinění. K čtení milým společným národům. — O krásné a sličné Mariance, nezdárné dcery a o slepé, upřimné mamince. Str. 16.
   Vytištěna latinkou. Událost vztahuje se k poč. 70tých let na Moravě.
10. Krátká *zpráva pouti* Hostýnských a jejich darůw. Ke cti a chwale nejblahoslavenějssí Panny Marie, wydaná roku 1845. Str. 48.
    Histor. náčrtek od r. 1257—1843.
11. *Duchowní Zbraň* k užiwání w boji se světem, tělem a ďáblem, aneb 150 Duchowních prostředků proti hříchu. Wydaných od Frantisska Smejkala, duchowního správce na Moravě w Rohatci. Str. 63.
12. *Zrcadlo žiwota* wěčného. Který křesťan se do něho wzhlédne, spatří čtyry poslední wěci, totiž: 1. Smrt časnou; 2. Den soudný; 3. Muky pekelné; 4. Radost nebeskou. Str. 47.
    Staré vydání v Praze 1587 (u Buriana Waldy), potom 1607, 1700. Srv. Jungmanna Slow., str. 230. (č. 1837.)

a) Str. 36. Krátké naučení o potupě.
b) » 42. Poklad v rolí.
c) » 45. Nábožná matka a synowé její.

13. *Žiwot* swaté *Marie Egyptské.* — K čemuž přidán jest též žiwot swaté Pelagie, kající hříssnice a wýtahy z Legendy sw. Anežky a Háty (1888). Str. 62.
14. Příkladný *žiwot* swatého *Ewsstachia* a o sedmi spících mládencích. Str. 48.
Pověst o sedmi mládencích z Řehoře Tourského.
a) Str. 36. Rodina Beane, aneb hrozné následky zahálky a leniwosti. Děj z doby anglické královny Alžběty.
b) » 44. Duch zamordovaného zjewuje se a pomstu žádá.
15. *Žiwot* swatého *Izydora*, Wyznáwače Božího (1874). Str. 47.

B) Knížky praktické.

16. *Herbář*, aneb wýborne Lékařstwj, které znowu z knih wyložené, a při rozličných nemocech kraw, wepřowého dobytka a drůbeže s prospěchem denně skousseno bywa, též z pozorowánjm času w setbě (1882). Str. 47.
Starší vydání (z let 1662-1774) u Jungmanna, str. 287, č. 587.
17. Jistá a skussená *Lékařstwj koňska*, Sepsana od M. Albrechta Štolmistra, kowáře císaře Frydrycha, k nimž mnohé užitečné wěci přidané jsou, které prwé nikdy na swětlo wydané (1877). Str. 64.
Rkp. z r. 1440, vydán kolem 1772 r. V. Jungmann, str. 82, č. 290.
18. Nowá *kuchařska knížka.* — Důkladný náwod ku připrawování jídel wsseho druhu, obsahující 128 receptů mimo jiných praktických pokynutí ku připrawowání různých lahůdek a ssťáw pro nemocné. Str. 64.
19. Krátké naučení o *Wčeličkách*, kterak se celoročně s obzwlásstním užitkem obsluhowati mají (1877). Str. 63. Srv. Jungmann str. 478 č. 1519.
20. *Ohlássky* na tento Rok, jenžto osobám pro zachowání lidského pokolení zwlásstní powolení se uděluje. — Tomu předchází Wrátný při pekelné bráně předpis proti peklu.
Wytisstěno roku toho,
Kdyžto bylo swadeb mnoho.
a) Str. 2. Žertowný účet proti peklu:
Wem 5 lotů Zarmutku,
10 » Trpěliwosti atd.
b) Str. 3. Ohlássky, též žertowné.
21. *Prawdomluwec*, čili: Wýklad, z kterého jeden každý ze 24 otázek, a těm samým přiměřených odpowedi na snadný spůsob swůj osud wyzkoumati může. Str. 48.
Text analogický z ruskými tisky (1822 Спб., 1794 Москва).
a) Str. 38. Anekdoty ukončené dwěma verši str. 38. Ohlas; 39. Jablka; 40. Hrusska, Ořech; 41. Ořechowá sskořepina; 42. Weliký wůl, Medwěd. 43. Wlk; 44. Kus masa; 45. Koření; 46. Wzácná krmě; 47. Podkowník; 48. Zlatá udice.
22. *Pranostyka sedlská*, to jest knížka o Powětří, aneb zpráwa o Způsobilosti času, kterak Rok od Roku předzwěděti se může (1877) Str. 48.
Jungmann, str. 173, č 783 (v Pr. 1612) aneb str. 285, č. 548 (zařaděna do V. odd. 1620—1774). Srv. Görres Volksbücher, str. 35.
23. Nowý *Stoleták* od roku 1889 až do roku 1969 každému swlásstě polnímu hospodáři k užitku wydaný (1889). Str. 176

24. *Planetář*, aneb wyswětlení nebeských znamení a o přirozenosti jejich, od starých mudrců neb hwězdářů wyzkoumané a w pořádek sepsané. — Také o sedmich planetních wlastnostech, co se w jedné každé planetní hodině činiti aneb čeho se warowati má, jest velmi užitečné wěděti. Str. 109.

Rkp. 1440 často vytištěn. Srv. Jungmann, str. 75—76, č. 227.

25. Welký *snář* aneb Wykladatel Snůw podle starého i w loterii sstěstí swého snadněji okusiti můžeš. Mimo to i příhodný wýklad znamení měsíce, planety, zdaž dobrá neb zlá jest, jakož každý z předmluwy wyrozumí. Str. 176 + 8.

Druhé vydání téže knížky Snář aneb atd.; v něm přidán článek »Rostoucí měsíc« (str. 69).

Zkrácené vydání téhož snáře vydáno v Uherské Skalici, tiskem a nákladem Teslík a Neumanna. Egyptský snář Anast. Laubera vydán v Praze.

26. Způsob *pýtání a Oddáwání* mladou Newěstu při Wěře a při Swadebním Weselí s připojením i jiných některých winssů znowu na světlo wydanych. (1883) Str. 24.

27. *Smlouwy* aneb: chwalitebné řeči swadebnj pro družbu neb držitele swadby, Jakož i mnohonásobná připjgenj o wěnec pannám družičkám, a gegich odpowjdánj mládencům. S připogenými k tomu dobře spořádanými pjsněmi Str. 111.

a) Str. 107. Wěrny gezdec (powídky o Witě, r. 1809). Starší vydání: Na Horách Kutných 1802 (str. 103). Spisovatel jest Franěk Jan Wawák. Viz Jungmann, str. 447—448, č. 1069.

28. Sana consilia medica, aneb: Zdravá *rada lékařská*, dávající z křesťanské lásky užitečné lékařství na větším díle domácí, od hodnověrných doktorů lékařských, proti rozličným nemocem lidského těla. S připojenou Domovní apotečkou, kterou k obecnému dobrému vydal Joannes Tonsoris (1883).

Starší vydání: Jos. Ant. Škarnicla 1771, 1806. Viz Jungmann, str. 286 až 287, č. 589.

29. Začátkové *Německé Řeči*, pro Čechy a Slowáky, kteřj s Němci obchod mjti a gegich řeči spjsse pochopiti chtěgj (1873). Str. 56.

C) Knížky rázu výpravného.

30. Ctnostná *Albjna* aneb: Wěrnost manželská, kteráž byť y mnohá pronásledowánj trpěla slawně nad nimi zwjtězý (1876). Str. 64.

Viz Národ. Sborn. III, 18.

a) Str. 61. Rozmanitosti: »Usstknutí chřestýsse zhojeno«, »Kdo byl prwní wynálezce parolodě«.

31. *Anežka*, Sicilská královna. Pěkná historie z někdejssích časů, když rytíři dosažení slawného jména po světě putowali a přediwné příhody měli (1877). Str. 208. (Exempl. chybně 108)

Vydání v Praze r. 1795, 1798. Jungmann, str. 422, čís. 787.

a) Str. 205 Dub; 206 Poklad w roli; 208 Pytel hlíny.

32. *Amalia*, krásná pastýřka. — Příhoda cnostliwá, která člowěka ne len na wčilajssi, ale aj na budúcí weci rozpamata a citstedelného učiní. Str. 48.

a) Str. 41. Jízda na slonu.

33. *Abuchazan a Tardys* z Malabaru. Podiwný příběh jednoho Tureckého Mládence z krajiny Badara. Str. 64.

a) Str. 57. Wýpisky z knihy Towačowské. Ctibor z Cimburka.

43. Rytíř *Alexander*, kterýž po wystalém mnohém nebezpečenstwí k welikému sstěstí přissel (1884). Str. 47.
Viz Národ. Sborn III, 9 a sl.
a) Str. 144. Něco pro zasmání.
b) » 47 Zrcadlo.

35. *Alžběta Báthory*, aneb: Železná panna na hradě Čachtickém. — Dějepisná powídka ze sedmnáctého Storočí. Str. 32.
a) Str. 21. Matějček. Nastin z wenkowa od Jana Městeckého.

36. *Beránek*. — Powjdka utěssena od Jana Hybla (1871). Str. 78.
Viz Jungmanna str. 568 a 467 (vyd. 1828). Jan Hybl. 1786—1834.
a) Str. 76. Iwan se dowtjpil.

37. Pamětné *příhody* gednoho na moři do Indye se plawjcýho Engličana gménem *Bertholda* (1873). Str. 96.
Jungmann, str. 440, č. 998.

38. *Bílá Paní* w Jindřichowém Hradci. Wyprawowání z patnáctého století (1888) Str. 48.
Srv. Jungmann, str. 415, č. 692, dramatic. báseň od Zbraclavského.
a) Str. 44. Každého přítel je wssem nepřítel?

39. Skalnj *Duchowé*, aneb: prawdiwé příhody Barona z Bilenbachu (1875). Str. 111
Vyd. 1798 r. (v Praze) zní: D. s. a p. př. Jiřího, chudého nádenníka, pak nenadále obohaceného barona z Bílenbachu. Jungmann, str. 422, č. 790.
a) Str. 102. Lowec. Obraz ze žiwota amerického.

40. Jindřich *z Dubinowa*, anek: Bůh své wěrné wždy chrání. — Pohnutliwá powídka pro mládež a přátelé její, od Krisstofa Šmída (1774). Str 64.
Přelož. Tom. Kubelka. Vyd. I v Praze 1825: Jind. z D., kterak k poznání Boha přišel. Příběh pro dítky a rodiče, podle skladatele Genowefy. Jungmann, str. 466, č. 1324 c, str. 423, č. 813 b.
a) Str 59. Lživý prsten.
b) » 61. Císař Frantissek I. a učitel Jeho.

41. Život, skutky a řeči networného *Ezopa*, jenž byl mudřec znamenitý a básnír rozhlássený, co wsse kratochwílného wywozoval. S mnohými vyobrazeními (1879). Str. 112.
Vyd. r. 1567 (v Olomouci), viz Jungmanna, str. 67, č. 106.
Srv. A. N. Pypina Очеркъ литер. исторіи повѣстей и сказокъ русскихъ (Спб. 1858) str. 169 sl. ČMČ. 1848, I, 337.
Mimo život Esopův vytištěny ještě (str. 105):
a) Některé bajky Ezopowy: Wrána a lisska, Dwě myssi, Hlemýžď a zajíc. Tesař a Merkur.

42. Martin *Engelbrecht*, geho Příhody a Cesty (1869). Str. 80.
Překlad z něm. F. X. Pohl. První vyd. r. 1829 (v Litomyšli). Jungmann str. 425, č. 840.
a) Str. 79. Podiwné působení blesku.

43. *Ewlalie*, aneb: prwnj a poslednj láska (1876). Str. 46.
a) Str. 36. Cikáni, aneb Nessťastný Ferdinand.

44. Krátké Hystorie o chytrém *Eylensspiglowi*, wssem milowníkům k čtení, ne ale k následowání takowých skutků na světlo wydané. Str. 240.
S vyobrazeními. Z něm. přelož. První vyd. r. 1550. Viz Jungmann, str. 142 č. 245. Německý original 1519. Polský překlad vydán ok. 1600. — Sowizrzał... (Maciejowski, Pism. III, 172—173). Ruský překlad z polského vydání r. 1784, 1798.
Srv. Görres, Volksbücher. Str. 195.

45. Rytíř *Felsenburg*, udatný wyswoboditel dwanácti zawinšowaných osob (1889). Str. 63.
    a) Str. 57. Romantická Láska.
    b) » 59. Šlechetný skutek.
    c) » 60. Z wypravování ruského důstojníka.
    d) » 62. Angličan.
46. Kratochwilné čtenj o zchytralé *Finettě*, ginak *Popelce* nazwané (1882). Str. 48. Překl. z něm. vyd. v Litomyšli. Jungmann, str. 143, č. 268; srv. Nár. Sb. III, 22.
    a) Str. 41. Statečnost politická.
    b) » 45. Désst. — Duha.
    c) » 46. Ozwěna.
    d) » 48. Pramen.
47. Šwabský *Frýdbert*, aneb Labutj rybnjk blíž Zwykowa (1853). Str. 63.
48. Doktor Jan *Faust*, světoznámý čarodějník (1881). Str. 94.
    Znowu wzdělal V. L.
    Nejstarší české zpracování Historie o doktorowi Janowi Faustowi, čarodějníku v Praze 1611. Od Mart. Carchesia (Krausa z Krausenthalu). Srv. Görres, Volksbücher. Str. 207. Das böhmische Puppenspiel von Doktor Faust Abhandlung und Übersetzung von Ernst Kraus 1891.
49. *Fortunatus* a jeho synowé, aneb: Podiwná dobrodružstwí se zlatým pytlíčkem, wssedáwacím kloboučkem a kouzelným prstýnkem. — Od Jana Rippla. — Str. 208.
    Německé vydání Augsp. 1509; srv. Görres. Die teutsch. Volksbücher (1807). Str. 71, nejstarší české již r. 1561. 2. vyd. 1707; více se podobá našemu vydání v Jihlawě (bez r.); Jungmann, str. 143, č. 267. Polské vydání spolu s Hist. o Magielonie ok. r. 1592 (Wiszniewski, VII, 198). Srv. B. Lazar Über das Fortunatus-Märchen, Leipzig 1897
    a) Str. 201. Drobnosti (k dějinám hodin, Posstownictwí, Modrý pondělek, Ceny pokrmů, Desstník, Zawedení koňskech očasů, Dráhný tunnel v Čechách, Počátek pražské obrany).
50. Užitečný Spis od *Doktora Grobiána*, wssem wůbec z upřjmnosti wydaný w němž napomíná pilně k ostřjhánj swých mrawů a znamenitých ctnostj kterémužto kdoby dobře wyrozuměl, gistě nemalý užitek dosáhne (1873). Str. 32.
51. Žalostné příběhy sv. *Genovefy*, křivdu snášejícím matronám ku potěšení se, psané. Str. 79. Tištěno latinkou.
    Srv. Jungmanna, str. 67, č. 103; str. 423, č. 811*) Görres, Volksb. str. 246. B. Golz Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung 1897.
    a) Str 75. Zrnka.
52. Rozmlauwánj dwau mladých Žen *Háty a Barbory* o dobrém Manželstwu (1874). Str. 47.
    Jungmann, str. 525, č. 128g (vyd. 1765).
    a) Str. 41. Genisegská gubernie.
53. *Holubička*. Gak Bůh často neynepatrněgssj wěcy k wyswobozenj lidj dobrých užjwá a zločince tresce (1873). Str. 63.
    Srv. Jungmanna, str. 467, č. 1333c, 1334b, 1335b.
    Spisov. Kr. Šmid, překl. J. Wlasák, Fr. Sláma, Hýbl.

---

*) Přepracování od Jos. Zimmermana, vydáno v Praze (1892): »Jenovefa« (latinkou).

a) Str. 56. Slečna Amalie v uniformě.
b) » 61. Rusinský sedlák.

54. *Hugo a Kleta*, neb: kamenná swadebnj postel ze čtrnáctého stoleti. Od Christ. Gindř. Špysa (1867). Str. 80.

55. *Hirlanda*, královna křesťanská, aneb: Wítězstwí ctnosti a newinnosti (1877). Str. 96.

Jungmann, str. 423, č. 813c. (Vyd. 1824.) Spisov. Tom. Kubelka (?) Görres, Volksbücher. Str. 146.

a) Str. 94. Pytel prsti plný.
b) » 95. Podivná zeď.

56. *Harfeník*. Powídání z předesslých časů. Str. 63. Překl. z něm. od F. Krieglera. Vyd. 1800 r.; viz Jungmann, str. 422, č. 798.

a) Str. 55. Boj Nowoholanďana s černým hadem.
b) » 61. Smrt Bewůrka.

57. Historie o trpěliwé *Heleně*, dceři tureckého císaře Antonína, která w největší trpěliwosti mnohé násilí, protiwenstwí, křiwdy, útržky a wýsměch po dwaadwacetilelém putowání snesla. Str. 48.

Jungmanu, str. 425, č. 830g. Helena z Jílowí, půw. mrawná powídka (?) Viz Národ. Sborn. III, 19 a sl., Görres, Volksbücher. Str. 136.

58. Malý *hornjk*, aneb: S poctiwostj neydál dogdeš Zábawná a poučná powjdka (1869). Str. 128.

Jinak: Malý hawíř atd. (Vyd. 1843 v Praze); viz Jungmann, str. 469, č. 1572d.

a) Str. 121. Porto Nowo.

59. *Mrtwý host*. Zábawná powídka pro staré i mladé (1885). Str. 32.

Jungmann, str. 427, č. 856b.: od Zschokke 1837 v Praze; přel. Boř. Fr. Trojan.

a) Str. 29. Naprawený Kalif.

60. *Bohatý Chudák*. Mrawné wyprawowánj pro mládež i pro odrostlé (1868) Str. 143.

61. *Ildegert*, po newětssím nesstěstj ssťastný Angličan. Pěkný přjběh pro wyraženj mysli (1860). Str. 94.

Od W. Krameriusa. Jungmann, str. 423, č. 806a.

a) Str. 86. Indyanská Dcéra. Powjdka k wýstraze lehkowěřjcých.

62. Černý *Janáč*, aneb: Žel nad spáchaným zločinem a smíření otce se synem. Str. 32.

Jungmann, str. 426, č. 843e: Černý Janoš, aneb tajná sklepení Benátská, Historický obraz z prwní polowice XVI. stol. Dle Jindř. Waldena (v Praze 1844) (?)

a) Str. 25. Moudrý rozsudek.
b) » 28. Tažení Čechůw k Milánu r. 1158.

63. *Jeskyně*, aneb: Příhody hrabat Sokolowských. Zajímavá powídka pro čtenáře každého stawu (1877). Str. 175.

Z něm. přel. J. M. Pohořelý. Viz Jungmann, str. 425, č. 838. (Vyd. 1828)

a) Str. 165. Monyka, příklad dětinné lásky.
b) » 174. Lew.

64. Hrabě *Gindřich*, kterýžto dwakrát od smrti přediwně wyswobozen a uchráněn posledně pak Cýsaře Konráda zetěm učiněn byl (1875). Str. 32.

Národ. Sborn. III, 5 sl.

65. *Jitka*, hraběnka Togenhradská. Příběh velmi pěkný a ponaučenliwý z dwanáctého století (1878). Str 127.

Od Tom. Kubelky. Jungmann, str. 423, č. 313a. (Vyd. 1819.)

66. *Jolanta*, aneb: obnověna důwěra (1871). Str. 48
Srv. Jolanta, královna Jerusalemská, truchlohra w 4 jedn. zčeštěna dle Zieglera od J. Nep. Štěpánka (Jungmann, str. 409, č. 635 ii).
67. Život *cjsaře Karla* čtwrtého. Wzdělan dle Martina Pelzla (1867) Str. 128.
Srv. Jireček, Rukov. II, 95; J. Hanuš, Dodatky I, str. 13, č. 77.
a) Str. 121. Drobnosti: Zazděná slečna Berkowa, Anna Anglonská, Šátky za nos, Stroj k pletení punčoch, Pokuta za políbení.
68. *Kaptal.* Powídka pro nasse milé čtenářstwo (1877). Str. 128
a) Str. 119. Poutník.
b) » 120. Přátelé po smrti.
c) » 121. Hledač pokladů.
d) » 122. Lidožrout.
e) » 123. Hrdá slečna.
f) » 124. Slepý.
g) » 125. Podiwná truhlička.
h) » 126. Princ se modlící.
i) » 128. Dwa pocestní.
69. *Krčma* w lese a *Zločinec* skrze ztracenou čest (1889). Str. 64.
Na konci povídky čte se podpis: Wáclaw Špinka.
a) Str. 27. Zločinec skrze stracenou čest. Prawdiwý příběh. Podpis Aloys Landfras; viz Jungman; str. 591.
b) Str. 57. Chwála Cařihradu. Z polského spisu T. Krusinského v Persii.
70. Dwě příkladné kronyky: Prwní o velmi trpěliwě paní *Kryseldě.* Druhá: *Rukojemství* (1885). Str. 31.
Jungmann, str. 66, č. 94.*) Polský překlad z německého viz Wissniewski VII, 200.
a) Str. 25. Rukojemství Powídka Arabůw Syrských.
71. Krásná *Karolina*, kterážto za času císaře Napoleona, jakožto obrsst we wojně, sloužila (1897). Str 32.
Viz Národ. Sborn. III, 18–19.
a) Str. 26. Nauka o powinnosti lidské.
72. Wýborný *Kregčj* z Pekyngu. Kratochwilný příběh z Německé na českau řeč přeložený a pro obweselenj mysle wydaný (1865). Str. 47.
73. *Lizinka*, aneb: radostné shledání (1870). Str. 96.
a) Str. 85. Wolf.
74. Albert *Limbach.* ženského pokolenj mučedlnjk (1871). Str. 47.
75. Život ssťastného *Ludwjka*, neb: Peycha potrestaná a podwod odplacený (1866). Str. 48
76. Mořský *Laupežnjk.* Od Wáclawa R. Krameriusa (1874). Str. 64.
77. *Lucyddř*, to jest: krátké wypsání o počátku a stwořenj wšech wěcy (1877) Str. 46.
Srv. spis prof. A. Archangelského: »Къ исторіи Нѣмецкаго и Чешскаго Луцидарія« (Казань, 1899), str. 48 sl.
1899), str. 48a sl.
78. Kratochwilná kronika o sslechetně panně *Meluzině* a o udatném rytíři Rajmundowi. Str. 128.
Z něm. přeložená od Durynka z Ryngolu. Vyd. v Prostějowě r. 1555. — Jungmann, str. 67, č. 101. Srv. A. V. Pypina »Для любителей книжной старины« (1888), str. 40; též »Очеркъ«, str. 232 sl. Д. А. Ровинскій, »Народн. картинки«,

*) Druhé přepracování vydáno v Praze (latinkou). Griselda a Markrabí Valter, aneb: Zkouška věrnosti a poslušnosti manželské (s. a.).

I, 482; IV, 354. Görres, Volksb. Str. 234. K. Schorbach Die Historie von der schönen Melusine. Zs. für Bücherfreunde I. 132 sl.

a) Str. 125. Krwawý déssť.

b) » 126. Co síla lidská zmůže.

79. *Mnislaw* a *Světiwina*, aneb: Příběhowé prvních obywatelůw Okořského zámku 1871). Str. 143.

Staročeská rytířská historie z XI. stol. od Prok. Šedivého. Vyd. v Praze 1794. Jungmann, str. 422, č. 782 c.

a) Str. 139. Ilja Muromec a Slawík loupežník.

80. Žluté *mužátko*, anebo: weliký jednonoháč. Z česstil W. R. Kramérius.

81. *Černý muž*, který jednoho nepodařeného rytíře na dobrou cestu přiwedl, a jemu k welikému sstěstí dopomohl. Str. 63.

82. Historie kratochvílna o krásné Panně *Majeloně* z Neapolis, královské dceři a o udatném rytíři *Petru* z Provence znamenitého hraběte syna. Str. 96.

Tištěno latinkou. Nejstarší vyd. r. 1565 (v Králové Hradci). Jungmann, str. 66, č. 102. Srv. A. Pypina »Очеркъ« str. 235; též »Для любит. книжной старины«, str. 45—48; Д. А. Ровинскій »Народ. картинки«, I, 116; IV, 152. Görres, Volksbücher. Str. 151 Die schöne Magelone übersetzt von V. Warbeck 1527. hrsg. von J. Bolte. Weimar 1894.

a) Str. 95. Jak papež rozsudky smrti potvrzuje.

83. Slepý *Mládenec*. Str. 15.

Tištěno latinkou. Jungmann, str. 114, č. 909.*)

a) Str. 13. Ohlas.

b) » 14. Ořechova škořepina.

c) » 15. Podkowník.

84. Mrawná kronjka o *Sedmi Mudrcích*, aneb: Witězstwí ctnosti. Str. 112.

Český text románu již od r. 1567. Jungmann, str. 143, č. 269. Národ. Sb III, 9 (uvedena literatura).

a) Str. 107. Přídawek k Sedmi mudrcům.

85. Čarodegnice *Megera*, anebo: Okauzlený zámek pána z Gednorožce (1876). Str. 160.

Od W. Kraméríusa. Jungmann, str. 422, č. 785 c.

a) Str. 146. Kady v Emesse.

b) » 154. Medwěd na masskarnjm bále.

c) » 159. Rozličný způsob smrti

86. *Náwrat z Ruska*, aneb: kosteliček na břehu Polabském. Příběh z posledních wálek Napoleonských (1877). Str. 160.

a) Str. Dobrodružstwí se sspanělským náčelníkem loupežníků.

87. Princezka *Nesita*, aneb: Tři dary kouzelné: Sáček, Plásstík a Kord. Wzdělal W. R. Kramérius (1871) Str. 79.

a) Str. 68. Anekdoty: car Petr Welíky, Ludwík XIV.

88. *Nymfa* studenky, aneb: Trogj žádosti (1873). Str. 64.

a) Str. 59. Ochrance žiwota.

b) » 63. Moucha a ssibenice.

89. Kamenná *newěsta*. Prawdiwý přjběh z časů třidcjtileté wálky. — Wěrná Rýzka. — Hrobka milugjcjch (1869). Str. 80.

a) Str. 39. Wěrná Rýzka. Jungmann, str. 425, č. 827 a (od J. M. Ludvika).

---

*) Vydáno také v Praze švabachem pod titulem: Proroctwj slepého mládence kterýžto Karlowi IV, králi českému a cjsaři Řjmskému předpowěděl o nassi české zemi roku 1362.

b) Str. 53. Hrobka milujících.

c) » 72. Historické Anekdoty: 1. Pomoc w prawotě. 2. Dosť za 8 grossi! 3. Tajně aučinkující jed. 4. Nepřítel smíchem poražený. 5. To se mu podařilo. 6. Hwězdy na neprawém místě.

d) Str. 78. Granáty ze slawowěnce Karla Hawlička.

90. Krásná *Oliwie*, aneb: Strassidlo u bjlé wěže. Prawdiwá historie z třináctého století. Na česko složená od Prokopa Šediwého (1877). Str. 64.

Vyd. r. 1798 (v Praze). Jungmann, str. 422, č. 782e.

a) Str. 49. Giowani Liobetti, přeukrutný wražedník.

b) » 57. Wawřinec Toulowec.

91. Šlechetný *otrok*. Wýjewy z časů opanowání Jamaiky od Angličanů (1871). Str. 111.

a) Str. 101. Petr Wok z Rožmberka, poslední pán z Růže.

b) » 108. Zdwořilí zlodějowé.

92. Pěkná, utěssitedlná a welmi podiwná kronyka cjs. *Oktawiána*, jak také welmi pamětihodné přjběhy jeho manželky Feljcity a geho dwau synů Florence a Leona (1867). Str. 96.

Dunlop-Liebrecht, Prosadicht. Str. 479. Srv. A. Pypin, Очеркъ str. 237 až 238. Görres, Volksbücher. Str. 131.

a) Str. 83. Drobnosti: Řjm, Benátky, Karel z Žerotina, Uhelny, Wynalezení piana, Basstyrowé.

93. *Paleček*, obsahu poučného, oprawdiwého i žertownéhо k užitečnému a obweselujcýmu čtenj. Sebranj od Jana *Hýbla* (1874). Str. 63.

a) Str. 11. Zasloužený trest a láska.

b) » 29. Dobrodinj.

c) » 42. Následkowé náružiwosti

d) » 44. Tagná láska.

e) » 59. Macocha.

94. Rozličnj *příběhowé* k užitečnému a obweselugjcýmu čtenj (1878). Str. 96.

Od J. Hýbla V. Jungmann, str. 423, č. 814c.

a) Str. 83. Nočnj stráž.

b) » 93. Podobizna.

c) » 94. Zlatá piksla.

d) » 95 Střjbrné hodinky.

95. *Prowazník* z Petrohradu, aneb: Wznessená swadba. Historické wyprawowání prawdiwé události. Od W. R. Kraméríusa (1878). Str.

a) Str. 67. Ubohá Marie.

b) » 77. Zlámaná podkowa.

c) » 78. Zlato.

d) » — Křemínky.

e) » 79. Statek sedlský.

96. Tři mrawné bájky, prwní o sslechetné *Panně krásné*, která skrz swůj ctnostný žiwot s jedným zakleným knižetem welkého sstěstí došla; druhé dwě prwní podobné, ctnostem wyučující a mysl obweselující (1888). Str. 48.

a) Str. 33. O jedné wdowě a její dwou dcerách.

b) » 42. Prawdiwý příběh o jedné welmi zlostné ženě.

97. Kratochwilná historie o gednom *sedlském pacholku*, který za tři grosse tři léta sloužil. Ku které přidana gest přjkladná činohra o gednom neposlussném synu we čtyřech osobách.

a) Str. 26. Přjkladná činohra . . .

98. *Příhody* a dobrodružstwí weselého sslechtice Pána *Prássila*, od něho samého k obweselení wyprawowané (1885). Str. 70.

Dle něm. Münchhausena, vyd. r. 1844. Jungmann, str. 428, č. 885.
a) Přídawek.

99. *Pomsta* mouřenínowa. Powídka pro mládež (1867). Str. 96.

100. *Pekla syn.* Welmi přjkladný přjběh o knjžeti Robertowi. Starobylé wyprawowání wzdělal W. R. Kramérius (1876). Str. 79.

101. Newinný *Pitlák*, aneb: nehoda také wede někdy k sstěsti. Wyprawowání z nowěgssích čassů. Poznowu wzdělal W. R. Kramérius (1874). Str. 47.
a) Str. 35. Sprawedlnost Božj.
b) » 44. Angličan.
c) » 47. Osudu swému těžko ugjti.

102. Hrabě *Polgočow*, aneb: Wypowězenec z wlasti. Prawdiwá přjhoda z nedáwných dob (1869). Str. 47.
a) Str. 42. Gizda na slonu.

103. *Peryton*, a geho syn Dyonýd, měsstěnjn Rjmský (1874). Str. 47.
Jungmann, str. 66, č. 99. (Vyd. r. 1761.)

104. *Reynhold* diwosyn, wyswoboditel třech prodaných sester (1876). Str. 79.
a) Str. 72. Nesstěstj.
b) » 74. Poměry wojenské w sewernj Americe.

105. *Robert*, nazwán Čertem. Powjdka z osmého století (1872). Str. 111.
a) Str. 109. Přídawek: 1. Bůh. 2. Ríp a. 3. Hláwka.

106. *Robinson.* Obraz ze žiwota pro mládež i pro dospělé. Str. 191.
Srv. H. Ullrich Robinson und Robinsonaden. I. Weimar. 1898 Englische Studien XXVI, 403 sl., kde se uvádějí zwláště česká, jakož i jiná slovanská wzdělání Robinsona.
a) Str. 185. Oběť politické msty.
b) » 189. Čísska čaje.

107. *Rodina* Důwěrowa. Původní powídka od Wincencia Janalíka, duchowního správce w Miloticích na Morawě. (Sedmé wydání.) Str. 240.
Srv. Jungmann, str. 572.
a) Str. 233. Jetýlek.

108. Sličná *Rozárka*, děwče srdnaté, které w děsné noci koně i loupežnického wůdce zajalo. Str. 16.
a) Str. 14. Perle.
b) » — Drahé kamení.
c) » 15. Chleb.

109. Wěrná *Roza*, aneb: wítězstwí katolického náboženstwí. Původnj powjdka od Wincencia Janalíka, Duchowního správce v Miloticích na Morawě (1890) Str. 271.
Srv. č. 108 a 8.
a) Str. 265. Kdo by z nás nelhal? — »Já!«
b) » 271. Přísloví.

110. Hrabě *Rožmberk*. Wlastenský příběh, který se stal ku konci Swédské wálky Str. 175.
a) Str. 170. Šibal Řehoř.
b) » 174. Samouk srbský.

111. *Růženka* Jedlohradská. Utěssená powídka od Krysstofa Šmída, jíž na jazyk českoslowenský přeložil L. B. Str. 142.
Jungmann, str. 466, č. 1322 c (vyd. 1827), srv. č. 1328.

12. Smutný *rybář*, aneb: teskliwý milenec (1871). Str. 63.
a) Str. 57. Přítel lidský.
b) » 62. Zalíbení Slowáků we zpěwu.

113. *Rybrcol* na krkonoských horách, aneb: zaklený a wyswobozený prync (1876) Str. 126.

Od W. Krameriusa. Jungmann, str. 422, č. 385a; srv. ibid. č. 386. Srv. Görres, Volksbücher. Str. 232.

114. Čarodějnický *řetěz*. Jedna dokonce nowá originální příhoda duchů z padesátého století (1888). Str. 46.

115. Rozmlouwání krále *Salomouna* s wýmluwným Markoltem obličeje velmi mrzkého (1877). Str. 48.

Jungmann, str. 142, č. 255. (Dovoleno prodávati r. 1567.) Srv. Görres, Die teutsch. Volksbücher, str. 188a sl.; polské vyd. r. 1521 nový otisk homografický r. 1876, srv. A. N. Veselovský, Слав. сказанія о Соломонѣ и китоврасѣ (Спб. 1872), А. Н. Пыпинъ „Очеркъ«, str. 104 sl.

116. Zazděná *Slečna*, aneb: Podiwné příhody Marie z Hohenturnu. — Rytířská historie z třináctého století (1877) Str. 96.

Dle Kr. Špisa od Pr. Šedivého. Jungmann, str. 422, č. 782d.

a) Str. 90. Opatstwí Westmin terské w Londýně.

b) » 95. K dějinám bawlny.

117. Mladší *Spelhofen*, aneb: Příhody Robinsona na tichém moři (1877). Str 95.

Srv. č. 106. Pow. od J. Hybla. Jungmann, str. 423, č. 814a.

118. Dwě kroniky, prwní o *Štylfrýdowi*, druhá o synu jeho Bruncwíkowi, knížatech českých. Str. 47.

Jungmann, str. 66, č. 96. J. Polívka. Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. (Rozpr. Č. Ak. Ročn. I., 5, Tř. III, 1892.) Srv. А. Н. Пыпинъ Для любителей . . ., str. 8.

a) Str. 40. Řípa.

b) » 41. Zelná hláwka.

c) » 42. Houby.

d) » 43. Len.

e) » 44. Kanárek.

f) » 45. Owce.

g) » 46. Pissťala pastussí.

h) » 47. Zrcadlo.

119 Wýtah z dwanáctého *Sybillina proroctwí*. Wssem křesťanům k polepssení žiwota a k spíwání wydané. Str. 16.

Jungmann. str. 269, č. 225. Srv. Görres, o. c. Str. 238.

120. Ztracený *Synáček*. Utěssená powídka na důkaz, že w nesstěstí nikdy zoufati, nýbrž pewně w pomoc Boží doufati máme, která čím později přichází, tím slawnějssí se jewí (1877). Str. 48.

Srv. Jungmann, str. 467, č. 1334a.

a) Str. 39. Amálie Westonská.

121. *Thebo*, který zbudowal hrad Thebenský při Presspurku ležjcý (1867). Str. 32.

122. Hystorye o Pánu *Tristanowi* a krásné Izaldě. Wzdělal W. R. Kramérius (1873). Str. 208.

123. *Unesení panen*, aneb: Mrtwí tanečnici u hrobky. Romantické wyprawowání z časů křížowého tažení (1879). Str. 96.

a) Str. 91. Poměry wojenské v sewerní Americe.

124. *Walter*, aneb: stálost lásky (1871). Str. 47.

Srv. Görres, Volksbücher. Str. 148.

125. *Wěčný žid*. Powěst z doby umučení Krista Pána (1896). Str. 32.

Srv Görres, Volksbücher. Str. 243.

a) Str. 27. Špaček.

b) » 28. Mouchy a pawouci.

c) Str. 29. Osel.
d) » 31. Opice.

26. *Wěncemil a Jaronka*, kněžna Kokořinska, aneb: Ctnost y Neprawost dogdou swé odplaty (1841). Str. 48.
Od J. M. Pohořelého. Jungmann, 425, č. 837 b.

127. *Wilím a Marie*, aneb: Mocnost lásky (1873). Str. 48.
a) Str. 47. Čáp o wobodil otroka.

128. *Wystěhovanci*. Poučná a zábawná powjdka pro rodiče a djtky (1867). Str. 144.
Od G. Nierice (Jos. Pečírka. Bibl. poučných a zábawných spisů, II, 1844), překl. z něm. Jungmann, str. 428, č 883.

129. Černý *zbor*, aneb: Král Matiaš. Příběh z dáwnowěkosti, wdělal W. R. Kramérius, s mnoho obrázky (1873). Str. 94.
a) Str. 89. Strakonická medowá kasse.

130. *Zdeněk* ze Zásmuku s swými towaryssi, aneb: Rytjři w Blánickém wrchu zawření (1870). Str. 144.
Jungmann, str. 422, č. 792. (Vyd. r. 1799.) Národ. Sb. III, 24.
a) Str. 132. Boj s mořským medvědem.
b) » 140. Škodliwost řeči lidské.

131. Nessťastná *Zuzanka*, aneb: Strassliwé nás'edky malé nepatrné poklísky. Str. 64.
Od J. Hýbla. Jungmann, str. 423, č. 814 b.
a) Str. 62. Granáty ze sláwowěnce Karla Hawlíčka. Srv. č. 90.
Doplňky. Dále uvedené tisky jsou vydány »Tiskem a nákladem Teslika Neumanna« (v Uh. Skalici), ale nejspíše vydávala je též firma Škarnicla dědiců, uvedeny jsou v seznamu tisků této firmy a sice na knížce č. 101.*)

132. *Truchliwost* swatých Otcůw, w temnostech, kteří Pána Ježísse příchod na tento swět a wykoupení swého očekáwali. Str. 175.

133. Widění *Jiříka* Poustewníka, někdy rytíře uherského, které pak od rozumných lidí za bázeň drženo jest a také tím a ne jiným spůsobem k čtení se poskytuje. Str. 48.
Jinak: Kronika pěkná o Jiříkowi, jenžto w očistci byl a jiné diwné wěci, ježto tam widěl i také w pekle. Jungmann, str. 114, č. 910 (Vyd. r. 1777,)

134. Proroctví *Michaldy*, královny ze Sáby, 13. Sibilly. Str. 64.
Tištěno latinkou.**)
a) Str. 62. Poustewník.
b) » — Zemřelá slečna.

135. Zlatý *Prsten*, Podivná kronika dwou brytanských Princezek, které pro utiskowání swých poddaných zavinšovány byly. Str. 63.
Tištěno latinkou. Jungmann, str. 427, č. 869.
a) Str. 57. Výklad francouzských karet, Pikety nazwaných
b) » 61. Lehce nabyl, lehce pozbyl.
c) » 62. Z brusu nová loterie.
d) » — Co je na světě nejlepší.

136. Zlatý *strom*, ztracená voda a zakletá hora. Powídka o dobročinném synu, jenž od jistého bohatého kupce za otroka prodán, posléz jeho dceru za manželku dostal. Str. 159.
Tištěno latinkou.
a) Str. 156. Překwapení.
b) » 159. Mučenik čistoty.

137. *Vendelín* z pekelného kamene, aneb: Umrlčí zwon. Str. 270
Tištěno latinkou.

---

*) V mé sbírce nejsou zastoupeny tyto tisky Škarnicla děd.
**) Vydáno také v Praze starým švabachem (s. a.).

Do kollekcí lidových knížek starého typu nenáleží přímo vydání pohádek ač jsou pojaty vydavateli (Škarnicla dědici) do seznamu; ale ukazují nám pokus uvésti nový material do čtení lidu. Tyto knížky, ačkoliv se tisknou švabachem, ale již novým, nemají vnějším rázem svým nic společného se starými tisky; uvádím je proto také zvláště, jako odlišné i obsahem svým.

138 Tři pekné *powídky*. Str. 64.

a) Str. 1. Wojácký Fricek.
b) » 18. Neohrožený Mikeš.
c) » 39. Diwotworný meč.
d) » 56. Čert a Káča.

139. Zábavné *Báchorky*. 4 sešity: 96 + 95 + 90 + 95.

I.

a) Str. 3. O zlatém kolowratu.
b) » 22. O černé princezně.
c) » 36. O Jozowi.
d) » 49. O Labuti.
e) » 58. Jak Jaromil k sstěstí přissel.
f) » 93. Drobnosti. (Krakonoš, Chudý chasník, Mladý muž v míst S*** w státu Ohio, Bedřich druhý, král pruský.)

II.

aa) Str. 3. O třech zaklených psech.
bb) » 27. Wodní paní.
cc) » 54. O Popelce.*)
dd) » 76. O třech bratřích.
ee) » 89. Malý kossíkář.
ff) » 90. Myslivec a jeho pes.
gg) » 91. Tři loupežníci.
hh) » 92. Dryáčník.
ii) » 93. Strassidlo.
jj) » 94. Dědictví.
kk) « 95. Žebračka.

III.

(Pořádagj L. B. a W. Z.) (1882).

α) Str. 1. Marie a Růženka, aneb: babička z Kárkonossowy zahrádky. (Dwě báchorky w gedné. Z něm. dle St. Nellyho.)
β) Str. 71. Rybář a duch. (Báchorka z wychodu.)
γ) » 77. Princ Žabák. (Ve verších.)

IV.

(Pořádají L. B.) (1884.)

aaa) Str. 3. Ďáblův mlýn pod Radhosstěm.
bbb) » 8. Báchorka o zlatém ptáku.

*) Srv. č. 47. Jiný překlad.

ccc) Str. 19. Fyssná Bětulinka.
ddd) » — Dwé dítek.
eee) » 21. Bohatý a chudý bratr.
fff) » 24. Wdowa a její dwě dcery.
ggg) » 29 O Bumbrlíčkowi.
hhh) » 37. Budulínek.
iii) » 40. O třech bratřích.
jjj) » 46. Kossťálský poklad.
kkk) » 50. Sirotek v Radhossti.
lll) » 56. O bídě.
mmm) » 62. Jarosláwek.
nnn) » 66. Švanda dudák.
ooo) » 73. Skleněná hora.
ppp) » 79. Hloupý Jeník.
rrr) » 86. Zlatá křídla.
sss) » 91. Smrt kmotřenka.

140. Wesskeré *Šmídowé spisy*. Seš. I. Welkon ční wejce. (Wolně přeložil L. B. (1885.) Str. 47.

Seznam jmen a věcí.

Abuchazan 33
Albina ctnostná 30
Alexander (rytíř) 34
Alžběta (Báthory) 35
Amalia (pastýřka) 32, (slečna) 53 a, (Westonská) 120 a
anekdoty 87 a, (historické) 89 c.
Anežka (sv.) 13, (královna sicilská) 31.
Angličan 45 d, 101 b
Anna (Anglonská) 67 a
Antonín (cís.) 57
Arnošt (sv.) 5 e
Babička (z Krkonoše) 139 α
Bajky (mravné tři) 96
Báchorky (zábavné) 139
Baron (z Bilenbachu) 39
Barbora 52
Baštyrové 92 a
Báthory (Alžběta) 35
bavlna 116 b
Bazilius (sv.) 5 a
Beana 14 a
Bedřich (druhý král prus.) 139 f
Benátky 92 a
Beránek 36
Berkova (slečna) 67 a
Berthold 37
Bětulinka (pyšná) 139 ccc
Bewůrka (smrt) 56 b
Bída 139 lll
Bílá paní 38
Blanický vrch 130
Boj (Novoholanďana) 56 a, (s medvědem) 130 a
bratr bohatý 139 eee
bratří tři 139 dd, 139 iii
Bruncvík 118
Budulínek 139 hhh
Bumbrlíček 139 ggg
Bůh 105 a
Cachtický hrad 86
Cařihradu chvála 69 b
cesty (Engelbrechta) 42
cikáni 43 a
Consilia, sana medica 29
Ctibor z Cimburka 33 a
Co je na světě nejlepší? 135 d
Čáp 127 a
čaje číška 106 b
čarodějnice (Megera) 85
Čert a Káča 138 d
Čislav 8 b
Čtení (Nikodemovo) 1, (o Finettě) 46.
činohra (příkladná) 97 a
Dary kouzelné 87.
Davida (sv. žalmy) 3
dcera (indyanská) 61 a
dědictví 139 jj
dějiny (hodin) 49 a, (bavlny) 116 b
den (soudný) 12

dešť 46b, krvavý) 78a
deštník 49a
dítek (dvé) 139ddd
dobrodiní 93b
dobrodružství 86a,
dokonalosti božské 7
dopuštění boží 2
Dosť za 8 groši 89c
Drobnosti 49a, 67a, 92a, 139f.
Dryáčník 139hh
dub 31a
duchové (skalní 39
duha 46b
důstojník (ruský) 45c
Důvěra (obnověná) 66
Důvěrova (rodina) 107
Dyonýd 103
Eleazar sv.) 5c
Engelbrecht (Mart.) 42.
Eustachius (sv.) 14
Evlalie (sv.) 43
Eylenšpigel 44
Ezop 41
Faust 48
Felícita 92
Felsenburg, rytíř 45
Ferdinand (nešťastný) 43a
Finetta 46
Fortunatus 49
František I, cís.) 40b
Fricek (wojácký) 138a
Frydbert (švabský) 47
Frydrych (II, král pruský) 139f
Genovefa 51
granáty ze slavověnce K. Havlíčka 89d, 131a
Griselda 70
Grobián (doktor) 50.
gubernie (Jenisejská) 52a
Gygynus (sv.) 5d
Harfeník 56
Háta (sv.) 13,
Havíř (malý) 58
Havlíček (Karel) 89d, 131a
Herbář 16
Helena (trpělivá) 57
Hirlanda 55
Historie (o Eylenšpiglovi) 44, (o Heleně) 57, (o Mageloně) 82, (o pacholku) 97, (o Tristanu) 122
hlávka 105a, (zelná) 118b
Hodinky trojí 7 — stříhrné 94d
hledáč (pokladů) 68c
hora (zakletá) 136, (skleněná) 139ooo
Holubička 53
horník (malý) 58
host mrtvý 59
Hostýn pouť) 10
hrad (Cachtický) 35
Hradec (Jindřichův) 38
hrobky (milujících) 89b
hruška 21a
Hugo a Kleta 54
houby 118c
Hýbl (Jan) 36, 93, 131
hvězdy 89c
Chasník 139f
Chléb 108c
chudák bohatý 60
chvála Cařihradu 69b
Ildegert 61
Ilja Muromec 79a
Isolda 122.
Iwan 36a
Izydor (sv.) 15
Jamajka (ostr.) 91
Janalík (Vinc.) 8, 107, 109
Janáč (Černý) 62
Janoš (Černý) 62
Jaromil 139e
Jaronka, Věncemil a 127
Jaroslávek 139mmm
jed (tajně účinkující) 89c
Jedlohradská (Růženka) 111
Jednorožec (pán z Jedn.) 85
Jeník (hloupý) 139ppp
Jetýlek 107a
jeskyně 63
jezdec 27a
Jindřich (z Dubinova) 40, (hrabě) 64
Jindřichův Hradec 38
Jiřík (poustevník) 133
Jitka (hraběnka) 65
Jízda (na slonu) 32a, 102a
Jolanta 66
Joza 139c
Káča, Čert a 139d
Kadi (v Emesse 85a
Kalif (napravený) 59a
kamení (drahé) 108b
kanárek 118e
kapliček sedmero 8a
Kaptal 68
Karel (IV, cís.) 67, (z Žerotína) 92a.

Karolina (krásná) 71
kaše (strakonická) 129a
kdo by z nás nelhal? 109a
Kleta 54
klobouk (vše dávající) 49
kniha (Tovačovská) 33a
knížka (kuchařská) 18
kolovrátek (zlatý) 139a
Konrád (cís.) 64
Kord 87
koření 21a
kostelíček (na břehu Polabském) 86.
košikář (malý) 139ee
Krakonoš 139f
Kramérius (W. R.) 76, 80, 87, 95, 100, 101, 113, 122, 129.
krásná (panna) 96
krmě (vzácná) 21a
krčma (v lese) 69
krejčí (z Pekyngu) 72.
kronika (o Kryseldě) 70, (o rukojemství) 70, (o Meluzině) 78, (o sedmi mudrcích) 84, (o Oktavianě) 92, (o Štylfrídovi) 118, (o Jiříkovi) 133, (dvou princezek) 135
Krusinský (spis o Persii) 69b
Kryselda 70
Kubelka (Tom.) 65
křemínky 95d
křídla (zlatá) 139rrr
Labuť 139d
Labutí (rybník) 47
Landfras (Aloys) 69a
láska (první a poslední) 43, (romantická) 45a, (tajná) 93d, (lásky stálost) 124, (trest a láska) 93a
Lauretanský (Dům) 6
Lehce nabyl, lehce pozbyl 135b
lékařství (krav, dobytka) 16, (koňská) 17
len 118d
Lev 63b
lidožrout 68d
Limbach (Albert) 74
Liobetti (Giovani) 90a
Lizinka 73
loterie (nová) 135c
lovec 39a
Lucidář 77
Ludvík (šťastný) 75, (král, XIV) 87a, (J. M.) 89a
loupežník (mořský) 76, (tři loup.) 139gg
Macocha 93e
Magelona 82
Marianka (sličná) 9
Marie a Růženka 139α, 128, (sv. Egypt) 13, (ubohá) 95a, (z Hohenturnu 116
Markolt (výmluvný) 115
masa kus 21a
Matějček 35a
Matyáš (král 129
matka (nábožná) 12c
meč (divotvorný) 138c
medvěd 21a, (na bále) 85b
Megera (čarodějnice) 85
Meluzina 78
Městecký (Jan) 36a
Michalda (13á Sybilla) 131
Mikeš (neohrožený) 138b
mládenec (turecký) 33, (slepý) 83
mlýn (ďáblův pod Radhoštěm) 139aaa
Mnislav a Světivina 79
mocnost lásky 127.
Monyka 63a
moucha 88b, 125b
mouřenínowa (pomsta) 99
mučeník (čistoty) 136b
Mudrců sedm 84
muka (pekelná) 12
muž (černý) 81, (v místě S**) 139f
mužátko (žluté) 80
myslivec 139ff
Napoleon (cís.) 71, 86
následkové (náruživosti) 93c, (strašliví) 131
naučení (o včelách) 19
nauka (o povinnosti) 71a
návrat (z Ruska) 86
Nelly (St.) 139α
nepřítel 38a, 89c
Nesita (princezka) 87
nešpory 3
neštěstí 104a
nevěsta (kamenná) 89
Nieric (G.) 128
Nikodemovo ev. 1
Nymfa (Studenky) 88.
Oběť (msty politické) 106a
obrana (pražská) 49a
ocasy (koňské) 49a
ohlas 21a, 83a
ohlášky 20, 20b
ochránce (života) 88a
Oktavián (cís.) 92
Olivie (krásná) 90

opatství (Westminsterské) 116a
opice 125d
ořech 21
osel 125c
osud 101c
otázky (Krista) 4, (ze sv. Písma) 5
otců svatých truchlivost 132
otrok (šlechetný) 91
ovce 118f
ozvěna 46c
Pacholek (sedlsky) 97
Paleček 93
paní (Bílá) 38, (vodná) 139bb
panna (železná) 35, (krásná) 96
papež 82a
Pavel (sv.) 5b
pavouci 125b
Pečírka (Josef) 128
Peking 73
peklo (recept proti p.) 20a, (p. syn) 100
Pelagie (sv.) 13
Pelcel (Mart.) 67
Petr (rytíř) 82, (Veliký, cís.) 87a, (Wok z Rožemberka) 91a
Peryton 103
perle 108a
piksla (zlatá) 94c
píšťala (pastuší) 118g
planetář 24
pláštík 87
pocestní (dva) 68i
podkova (zlámaná) 95b
podkovník 21a, 83c
podobizna 94b
pohádky (duchovné) 5
Pohořelý J. M. 126
poklady 68c, (koštálský) 139jjj
pokrmy 49a
pokuta (za políbení) 67a
Polgočow (hrabě) 102
poměry (vojenské) 104b, 123a
pomoc (v pravotě) 89c
pomsta (mouřenínova) 99
pondělek (modrý) 49a
Popelka 46, 139cc
Porto Novo 58a
postel (svadebná kamenná) 54
poštovnictví 49a
potupa 12a
pouti (Hostýnské) 10
poutník 68a
poustevník (Jiřík) 133, 134a
povětří 22
povídky (tři pěkné) 138
povinnost (lidská) 71a
poznání (pravé) 7
Prášil 98
pramen 46d
pravdomluvec 21
pranostika (sedlská) 22
princ (zakletý) 114, (se modlící) 68h
princezky (Britanské dvě) 135.
princezna (černá) 139b
proroctví (12-é Sybilly) 119, (Michaldy) 134, (mládence slepého) 83
provazník (z Petrohradu) 95
prsten (lživý) 40a, (zlatý) 135, (kouzelný) 49
přátelé 8, 68b
překvapení 136a
Příběhy (Genovefy) 51, (rozličné k užit. čtení) 94, (o Robertovi) 100, (vlastenský) 110
Příhody (Bertholda) 37, (Barona z Bílenbachu) 39, (Engelbrechta) 42, (p. Prášila) 98
přísloví 109b
přítel 38, (lidský) 112a
psi (tři zakletí) 139aa
pták (zlatý) 139bbb
působení (blesku) 42a
pýcha potrestaná 75
pýtání a oddávání 26
pytel (hlíny) 31a, (prsti) 55a, (zlatý) 49
pytlák nevinný 101
Rada (lékařská) 28
Reynhold divosyn 105
Rippl (Jan) 49
Robert (kníže) 100, (nazván čertem) 105
Robinson 106, 117
rodina (Důvěrova) 107
role 12b, 31a
rozmlouvání (dvou žen) 52, (Šalomouna s Markoltem) 115
Rozarka (sličná) 108
Roza (věrná) 109
rozsudek (moudrý) 62a
Rožemberk (hrabě) 110
Rukojemství 70
Rusko 86, 95, 102, 52a, 79a, 87a
Růženka (Jedlohradská) 111
rybář (smutný) 112, (a duch) 139β
Rybrcol 113
Rýzka (věrna) 89a

Reči (německé) 29, (Ezopa) 41.
řetěz (čarodějský) 114
Řím 92a
Řípa 105a, 118a
řízení (Boha) 9.
Sáček 87
samouk (srbský) 110b
sedlák (rusinský) 53b
Shledání (radostné) 73
Schody (svaté) 6
síla (lidská) 78b
sirotek (v Radhošti) 139kkk
skutek (šlechetný) 45b
Slečna (zazděná) 116, (Berkova zazděná) 67a, (hrdá) 68e, (zemřelá) 134b
Slepý 68f, (mládenec) 83
Slováci (zalíbení ve spěvu) 112b
Smejkal (Frant.) 11
smlouvy 27
smrt (časná) 12, (Bevůrka) 56b, (kmotřenka) 139sss
snář (veliký) 25
Sokolovští (hrabata) 63
Spelhoven (mladší) 117
spravedlnost (Boží) 101a
statečnost (politická) 46a
statek (sedlský) 95e
stálost (lásky) 124
Stoleťák 23
strakonická kaše 129a
stráž (noční) 94a
Strašidlo 139ii, (u bílé věže) 90
stroj (k pletení) 67a
strom (zlatý) 136
Stud'ánka (Čislavova 8b
svatba (vznešena) 95
svadební veselí 26
Světivina, Mnislav a 70
Sybillina proroctví 119, 134
Syn (pekla) 100
Synáček (ztracený) 120
Šalomoun (král) 115
Šátky (za nos) 67a
Šedivý (Prok.) 79, 90
Šíbal (Řeh.) 110a
Šibenice 88b
Škodlivost (řeči) 130b
Škořepina (ořechová) 21a, 83b
Šmíd (Kryštof) 40, 111, 140
Špaček 125a
Špinek (Václ.) 69
Špís (Kryšt. Jindř.) 54.
Štolmistr (Albert) 17
Švanda (dudák) 139nnn
Tanečníci (mrtví) 123
Tardys (z Malabaru) 33
tažení (Čechův) 62b
Thebo 121
To se mu podařilo 89c
Tovačovská kniha 33a
trest (a láska) 93a
truhlička podivná 68g
truchlivost (sv. otců) 132
Toulovec (Vavř.) 90b
tunnel 49a
Udice (zlata) 21a
uhelny 92a
umučení (Krista) 1
unešení (panen) 123
Válka (třidcítiletá) 89, (švédská) 110
Walter 124
Vavák (Fr. Jan) 27a
včely 19
vdova (a její dcery) 96a, 139fff
vejce (velkonoční) 140
Věncemil 126
Vendelín 137
věrná (Rýzka) 89a, (koza) 109
věrnost (manželská) 30
veselí (svadební) 27
vidění (Jiříkovo) 133
Wilím 127
vítězství (ctnosti) 84, (náboženství) 109
vlk 21a
voda (ztracená) 136
Wolf 73a
vrátný (při pekelné bráně) 20
vůl 21a
výklad (otázek) 21, (karet francouzských) 135a
vykladatel (snův) 25
vynalezení (piana) 92a
vystěhovanci 128
Začátkové (řeči něm. 29
Zalíbení (Slovákův) 112b
Zámek (Okořský) 79, (okouzlený) 85
Zasmání (něco pro) 34a
Zazděná (slečna) 67a, 116
Zbor (černý) 129
Zbraň (duchovní) 11
Zdeněk ze Zásmuku 130
Zeď (podivná) 55a
Zlato 95c
Zločinec 69

Zlodějové (zdvořilí) 91 b
Způsob (pýtání a oddáváni nevěsty) 27, (smrti) 85 c
Zrcadlo (života) 12, 34 a, 118 h
Zuzanka (nešťastná) 131
Zvikov 47
Zvon (umrlč) 137
Žabák (princ) 139 γ
Žádosti (trojí) 88
Žalmy 3
Žebračka 139 kk
žena (velmi zlostná) 96 b
Žerotín (Karel z Ž.) 92 a
Žid (věčný) 125
Život (věčný) 12, (americký) 39 a, (Ezopa) 41, (Karla IV.) 67
Životy (svatých) 5 a-c, 13, 14, 15.

Vinohradnictví na Strážnicku, hlavně pak při Strážnici městě, ve století sedmnáctém.

Z mor. slovenských kapitol viničních.*)

Město Strážnice slyne dodnes na jihovýchodní Moravě svým vínem a svým vinohradnictvím. Dobré ročníky vín Strážnických řaditi lze skutečně k nejlepším vínům východomoravským.

A také má Strážnice dodnes tolik tratí horenských, rozložených hlavně kolem návrší »Žerotíny« skorem na jihu od Strážnice ve vzdálenosti asi 4 km., do výše 324 m. se zvedajícího, jako snad žádné jiné místo Slovácké.

Názvy nynějších vinohradních tratí Strážnických, jež mají rozlohu 1614 měřic 204^0 jsou:

1. Horní Mrhoně. 2. Dolní Mrhoně. 3. Na Hradečné. 4. Staršinky. 5. Podolky. 6. Podkovné. 7. Kňahnice. 8. Fryzáky. 9. Žerotíny. 10. Dolní Štamfáty. 11. Horní Štamfáty. 12. Varhany. 13. Utěšené. 14. Svislé. 15. Šumědě. 16. Supínky. 17. Teplé. 18. Žebráky. 19. Příčné. 20. Dolní Hory. 21. Horní Hory. 22. Prostřední Svárové. 23. Svárové. 24. Baksahory a 25. Růžené.

Sláva vína Strážnického ovšem za stara byla větší. Nebyloť ještě konkurence vinic výborně zařízených v Bzenci (alespoň ne tolik, co nyní) a rovněž o hledaných nyní vínech Blatnických se v dobách dřívějších mnoho nemluvilo. Pouze Polešovské bylo ve století 18. a 17. o němž hlavně mluviti budeme, proslavené, neboť vrchnost Velehradská ošetřování vína výborně rozuměla.

* Při sepisování této statě použil jsem hlavně »Knihy privilejí« města Strážnice, již zapůjčil mi ochotně velect. p. Em. Kuča, starosta města Strážnice, urbáře panství Strážnického z r. 1617, a rejster č. horenských knih vinohradních Strážnických od r. 1587 do 1773, obojích z hraběcího archivu Magnisovského ve Strážnici, jež přístupnými mně učinil laskavě p. L. Nopp, archivář hraběcí, a konečně udání ohledně názvů nynějších tratí, jež sdělili mně p. odb. uč. Val. Navrátil i p. starosta E. Kuča. Za laskavost všem třem pánům tuto vřele děkuji.

Počátkem století sedmnáctého, jak sestaviti můžeme z »urbáře« (t. j. knihy v níž zapsány byly všechny povinnosti všech poddaných vůči milostivé vrchnosti na robotách, penězích i jiných dávkách) panství Strážnického z r. 1617, chovaného v hraběcím archivu Magnisovském, byly ke Strážnici městu následující vinice:*)

1. Husí Hora. 2. Fryzáky. 3. Žerotíny. 4. Teplá Hora. 5. Utěšená Hora. 6. Supínky. 7. Příčná Hora. 8. Horní Hora. 9. Svárová Hora. 10. Stará Hora. 11. Dolní Hora. 12. Růžená Hora a 13. Kněhnice Hora; blíže pak: 14. Štamfaty Hora. 15. Podkovová Hora. 16. Stražínky Hora. 17. Mrhony Hora.

Panské vinice u Strážnice byly částečně ve »Štamfatech«, již uvedených, dále v (18.) Klínech, (19.) Čtvrtích a (20.) Ronovém. Milostivá vrchnost ovšem i jinde na svých statcích, ke Strážnici patřících, měla vinice hlavně v Lipově, kdež také bývalo a dosud jest dobré víno a to na vinici Slavatce**) nyní Nová Hora zvané.

Snadno postřehneme, že vinohrady nynější jsou skorem úplně totožny s vinicemi ve století sedmnáctém.

Tolikeré vinohrady městské, jichž úhrnná rozloha přes všechny svízele ze vpádu Bočkajovců***) na počátku století sedmnáctého a přes pohromy války třicetileté, v druhé polovici století toho (viz F. A. Slavík: Mor. Slovensko v XVII. stol. I. progr. reálky Hodoňské) byla na 1240 měr, (r. 1838 bylo městských vinic 2028 m. 277·3^0 a dávaly ročně 3000 až 10.000 věder vína), vyžadovaly ovšem řádnou a dokonalou správu. A správa ta viničná byla ve Strážnici skutečně, a to vzorná, hledíc především hájiti zájmy horníků domácích městských. Poznáme ji nejlépe z třetího privilegia, obsaženého ve krásně zachované pergamenové knize městských privilegií, kterážto kniha chová se na obec. archivu městském. †)

---

*) Ve vinicích těch měli některý podíl i dědiny Petrov, Zvoleňov, Sudoměřice, Rohatec i Radějov. Též i rozmanité osoby stavu duchovního ano i rytířské a panské, k vůli dobrému vínu Strážnickému, měly tu vlastní vinice, jak to ostatně bylo i v horách Bzeneckých, Židlochovských a j.

**) O této vinici čteme ve staré listině Lipovské v archivu Lipovském chované: Leta Páně 1592 ve středu po památce vzkříšení pána Krista s dovolením vysoce urozeného Pána, Pana Jetřicha Žerotína a na Strážnici etc. a za panování Její Mil. paní, paní Alžběty Slavatovy z Chlumu a Košenbergka (správně »Košumbergka«) a na Strážnici etc. rozměřena jest nová hora sousedům Lipovským na vinohrady, již jméno dali Slavatka atd.

***) Sr. Dr. Fr. Kameníček: Vpád Bačkajovců na Moravu r. 1605—6. Čas. Čes. Musea r. 1895.

†) Kniha ta obsahuje šest českých (Žerotínských) a jedno německé (Kounicovské) privilegium, kteráž se v ní za Maxmiliana Filippa říšs. hraběte z Magni a Strážnice a na Přestavlcích r. 1735 a sice dne 12. ledna císařem Karlem VI. znova konfirmují. Opisy jsou též v archivu zemském v Brně a vidimatech archivu Magnisovského.

Toto třetí privilegium č. obdarování »obsahuje v sobě práva horenská, řády při frejuncích, šenkování a skládání vín«. Nadáno jest »od urozeného pána Jana Frydricha z Žerotína a na Strážnici, jehož datum na zámku Strážnici v pondělí po novém letě, leta Páně šestnáctistého jedenáctého« a obsahuje v sobě »teď popsané contenta:

V okršlku domův městských podle obdarování, aby jeden horný bejval člověk poctivý, rozumný a soudný, dobré svědomí mající i vinohradům a dílům jejich rozumějící, tak aby horníci neb vinohradníci všickni, vznikla-li by jaká nesnáz očkoliv mezi nimi, před něj to přednášeti, i v jiných potřebách se k němu utíkati a věci všelike vinohradní vyřizovati mohli; a on má každému příjemný, volný a hotový bez přijímání osob bejti, v žalobách i všelikých potřebách lidi hotově přijímati, vyslejchati a to, co k vyřízení jest, bez zbytečných odkladů vyřizovati a k tomu obzvláště den outerní míti má.

Pakli by horného rozum k rozeznání rozepře stačiti nemohl, tehdy složе stranám rok slušný, má zavolati dvou neb tří osob a horníků, lidi buď z nové rady aneb staré, z konšelů přísažných, má tu věc souditi salva appelatione. První ale odvolání od rozsudku horenského má se vzíti k ouřadu purkmistrovskému na rathous*)

Horný každý má býti člověk bedlivý; často vinohrady procházeti a jak kdo dělá, k tomu dohlížeti, tak aby gruntové panští nepustli, kdož by pak tak nebedlivý byl, jich i napomenouti ano i s trestáním k nim přikračovati má.

Pakli by svého vinohradu kdo po 3 leta pořád sběhlé nekopal, ten každý vinohrad pán gruntu má moc vzíti a jej vedle vůle své buď jinému dáti, buď prodati bez všelikého ouplatku tomu, číž vinohrad byl. Než jestli by kdo jiný na tom vinohradě peníze měl, tomu, podle zápisu znění aneb jiné smlouvy dobrovolně stalé napřed dojíti má, leč by chtě držiteli nepilnost jeho prohlídal. Též k oukolníkům, kteříž jakákoliv díla projednávají, horný dohlídati má, aby hospodářům svým dobře a spravedlivě dělali.

Pakli by kteří zjednajíc a peníze od lidí vezmouc buď nedělali, anebo dělajíc ne tak jakž náleží dělali, toho horný i trestati ano i podle uznání horníkův k tomu od horného přivolaných pokutovati má.

A ty pokuty polovice hornému, a polovic na věci správy vinohradní, jako jsou cesty, chodníky, příkopy, studénky a lávky obrácené bejti mají.

Item, kdožkoliv horným jest, jemu za práci jeho každého roku desátek a zemní (to j. daň zemní č. gruntovní, která z pravidla též vínem se platila**) odpuštěno býti má.

Item, hornému rejstra horenská, do kterých se kupy a prodaje vinohradů zapisují, se svěřují, aby jich v svém bedlivém opatrování měl a když prodaje a kupy vinohradův se zapisovati trefí, při rejstřích horný nynější a budoucí, a písař zadní města Strážnice sedati a sobě v tom nápomocni bejti mají.

Item, kdo vinohrad prodá, buď on kdokoliv a jakéhokoliv stavu řádu a povolání, ten jej nejdéle súkupu svému odevzdati a v rejstřích horenských zapsati

---

*) Rozepře horenské z jiných míst viničních mimo Strážnici a Ivančice odvolání měli nikoliv předem »na rathous«, než do Dolních Rakous a to buď do Falkensteinu, buď — z malé ovšem části — do Kloster-Neuburgu. Bzenec (viz: Jos. Cvrček, knihy a právo horenské při městě Bzenci. Časop. Mat. Mor. r. 17, str. 340 al. 19) odvolával se »k Panu Markraběti« a J. M. vydala na to ortel »s radou svých služebníkův a s radou měšťanův v městě Brně«. Některá města jihomoravská odvolávala se z prvních rozsudků vinohradních před r. 1609 i do Hustopeč.

**) V závorkách jsou v celém článku kratší objasnění autorova.

dáti má ve dvou nedělích pořad sběhlých, tak aby potom skrze to nesnází a zmjatku nezniklo. Každá pak strana odevzdávky dáti povina jest 6 d. alb.*), jestliže by pak ve dvou nedělích toho od stran se nestalo, kterou stranou by zešlo, ta bude dáti povina pokuty 10 grošů českých. Kdo by se na rejstra horného volal, aby jemu spravedlnosť vyhledána a čtena byla, ten každý co by od 20ti let a níže se vyhledalo dáti má 8 d alb. Co by se pak nad 20ti let vejše hledati muselo, 16 d alb. Kdokoliv z lidí domácích a přespolních o jakékoliv peníze koho při právě horenském spravedlivě obžaluje a cokoliv jiného, nemají se mu dlúhé protahy činiti, nýbrž spravedlností brzskou fedrovány bejti; začež jemu právní taxa jako rychtáři náležeti má.

Rejstra pak a správa tato z moci ouřadu a horného Strážnického nynějšího i budoucích žádným vymyšleným způsobem nyní i na časy budoucí a věčné od žádného člověka odjímána bejti nemá.

Item každého roku při sv. Matěji má v městě Strážnici pod rathúzem hromada bejvati a do ní se scházeti mají netoliko obyvatelé všeho okrslku Strážnického ale i z dědin k témuž horenství přináležitých, jako z Petrova, Bobálova, (nyní Zvoleňov), Sudoměřic, Rohatce a Radiova a sumú všichni ti, kdož v horách k horenství Strážnickému přináležitých vinohrady své mají a tu v přítomnosti Pána gruntův aneb náměstka jeho mají se ouřadové a přednější z obce na tom snésti, jak by toho roku dělníkům placeno býti mělo a snesouce se, všechněm lidem obecně to vyhlásiti a kdo by se tak podle snesení toho ten celý rok nechoval a dělníkům mimo toto usnešení přeplácel, ten má trestán bejti pokutú, jakž podle snešení vyměřena bude a tej pokuty díl jíti má hornému a díl na potřeby obecné horenské. Horný pak každý má toho pilen bejti a z rozmysla vědomě toho žádnému, buď on kdokoliv, duchovní neb rytířská osoba, též i jiným lidem přespolním, nepřehlídati; pakli by na něj to uznáno bylo, tehdy povinen bude dáti pokuty 2 zl. na rathouz na opravu města. Jestliže by pak osoby duchovní neb rytířské své vincúry (lidé, kteří na práce viničné na sbírání, hlavně pak na lisování vína dohlížejí) měli, a oni se toho čeho dopustili, tehdy tíž vincúři do vězení vzati a podle uznání pokutováni bejti mají. A kdo by pak jakýmkoliv způsobem dělníky neb dělnice jakékoliv jinému uluzoval a na něj by to uznáno bylo, ten má vězením trestán býti a podle uznání horného a horníků pokutován; díl takové pokuty hornému a díl na potřeby hornické obecní.

Jestliže by pak který dělník neb dělnice komu slíbili a potom dělati nešli, ten každý aby kládú (známým nástrojem trestacím) trestán byl a tovarych (výdělek) kterýž jinde vydělal, pokuty položil a té pokuty polovic hornému a polovic na věci horenské obecní.

Což pak pokud horný na věci hornické obecní náležitých vybere, to má na rathouz odvozovati a tam od ouřadu chováni, potom na potřeby vydávané bejti mají.

Item, vznikla-li by jaká nesnáz mezi vinohradníky o rouny,**) strže a něco takového, tak že by horný se horníkův dožádati a tam k spatření toho do vinohradu jíti musil, tehdy po rozeznání ta strana, která padne 10 grošů českých za práci složiti má, o které 10 grošů horný se s horníky děliti má.

Item, každého roku při svatém Vavřinci hotaři (strážci vinic) mají od horného na rathous před ouřad postaveni bejti a jsou-li lidé dobře zachovalí seznáni, potom vykonajíc závazek do hor vinohradních uvozování bejti. A ti hotaři nemají zobáním a trháním

*) To jest 6 peněz bílých. Jeden zl. rýnský (1 R) = 30 grošům (gr); 1 groš = 7 penízům (d) č. denárům.

**) Járkovité meze sousedních vinohradů shora dolů se táhnoucí, jimiž i voda při dešti dolů stéká.

hroznů, sbíráním a trháním ovoce pro svůj zisk škody činiti než po frýdích*) okolo vinohradův a nikterakž přes vinohrady aneb i rounami mezi vinohrady choditi, leč za příčinou zloděje, psa, dobytčete neb ptactva, kdyby se od toho ve vinohradech škoda dělala. Pak-li by čeho toho se dopustil a proti své přísaze činil, má podle práva jako zloděj a přestupník přísahy podle velikosti skutku trestán bejti. Jakož i jiné škody a zločinnosti i všeliké krádeže ve vinohradě učiněné mají dle práv císařských a sice tížeji, než jiný škůdce podle velikosti přičinění potrestáni bejti.

Item, jest-li že by čí jakékoliv dobytče do hory vešlo a od kohokoliv zajato bylo, ten od každého dobytčete pokuty dáti povinen bude 4 groš. alb. Z toho hornému třetí díl, hotařům dva jíti mají, a komu ten dobytek škodu učinil, jemu především nahraženo bejti má. Kdo by psa toho času, když hrozny zaměklé jsou, neopatřil a on by ve vinohradech škodu učinil, ten čí jest pes, má dáti pokuty deset groš. alb. a škodu aby nahradil. Pak-li by pes neznámý byl, toho hotař z ručnice aneb jakýmkoliv jiným způsobem zabíti může.

Item, kdož v hoře nic nemá, ten aby do ní nechodil a nevstupoval, leč že by viděl od něčeho škodu činěnu bejti; a tú příčinú má jemu ze mzdy hotaře nahraženo bejti. Pak-li by kdo bez takovej příčiny, v ní herbu nemající po hoře se toulal, by pak jistina (jistá věc utržená) u něho nalezena nebyla, má uvězení seděti a výplatného 5 gr. alb dáti. Z toho hotařům 2 díly, hornému třetí.

Item žádný horník neb kopáči (ti co kopou), když jsou hrozny zaměklý, nemá jinú rounú choditi do vinohrada, nežli svou, pod pokutú dle uznání horného a horníků.

Item, jestliže by kdo v hoře frejunk**) měl a víno prvé nežli jiní sbírati chtěl,***) ten bez vědomí a oznámení hornému sbírati nemá, ale hornému se odpověděti a povinosti podle jiných sousedů vinohradní spraviti.

Item žádný kopáč neb horník po dešti runy své bez vědomí souseda svého vycuzovati nemá, protože polovice náplavy na runě náleží sousedu a polovice jemu samému.

Item žádný z vinohradníkův nemá nové strže sám o své ujmě sousedu na škodu, aby na něj vodu obracel, bez společného jiných sousedů okolních z obou stran na tom snešení dělati, ani sobě runy bez povolení souseda svého prohlubovati, pod pokutú dle uznání horného a horníků přísažných.

Item v sobotní den mimo postnici (kopačku v postě) žádný ve vinohradech svých dělati a dělníkův míti nemají, než toliko dopoledne, a to tak zůstávati má až do žní. Kdož by pak se toho dopustil a dělníky ve vinohradech až do nešporů zdržoval, tehdy za pokutu studénku (ovšem poblíž vinic', kteráž jemu od horného ukázána bude na svůj náklad vycúditi má. Pakli by kdo dělníky až do večera na potupu práva zdržoval, ten má pokuty 2 R. dáti, z níž polovice hornému a polovice chudým do špitále bejti má.

Item v nedělní a svátečni den do vinohradův žádný pro ovoce aby nechodil a jeho domů aby nenosil; než po kázání slova Božího, neděla-li se ňáká škoda dohlídnouti může, toho se nezbraňuje. Pakli by se kdo tak nezachoval a ovoce by jakéžkoliv v den nedělní neb svátečni obíral a nosil, neb nositi dal, ten 10 groš českých pokuty chudým položiti a o ovoce, kteréž by nosil, přijíti má.

---

*) Frýd č. frejd jest ohražení nebo i pouhá hranice vinic oprotiv polím. Viz ostatně i článek »Vinohrady na Slovensku moravském« ve III. svazku tohoto sborníku str. 69—80.

**) Frejunk v hoře znamenal vinohrad svobodný, výsadní, bez povinost desátkových a jiných.

***) Vinobraní, jak v dalším uvedeno bude, konalo se a koná se do dnes po usnešení vinohradníků a se schválením vrchnosti v určitý den současně v celé hoře.

Item, jestliže by který kopáč neb soused sousedu svému peň pod rúnú z cizího vinohradu do svého podtáhl, koly ve vinohradě cizím bral, víno v búdách vytáčel a do svého lél (sic) a jakékoliv jiné krádeže na hroznech neb ovocích a čemžkoliv jiném se dopustil, ponejprv má být přísnějic (sic) než jiný domácí zloděj podle uznání práva trestán a podruhé postižený z hory vinohradní vypověděn a ještě k tomu podle velikosti přečinění dle práva trestán a pokutován bejti má.

Item, byla-li by toho potřeba jeho milosti Pánu dědičnému z těch vinohradův jemuž z nich buď plat, nebo zemní a desátek se dává, aby hrozny řezány byly, na takové hrozny sám horný přísažný s tým, kohož by k sobě z horníkův vybral, chodívati má a žádný jiný. Pakli horný přísažný nemohl by osobně jíti, tehdy má osobu přísažnú s horníky vyslati. A takových hroznů ani horný přísažný ani vyslaný nemá za celý rok vícej v jednom vinohradě řezati ode dvou hroznů, a kdež prvé dva hrozny uřezal, již více v tom vinohradě toho roku řezati nemá.

Co se pak ovoce jiného všelijakého dotejče, jehož by vrchnosť potřebovala, to horný vyhledati povinen jest a ten člověk, což by ho potřeby bylo, ač měl-li by ho tak mnoho, má jeho milosti pánu za peníze slušné, podle uznání horného přísažného dopříti. Jemuž hned z douchodův panských zaplaceno býti má. Tak jak od starodávna se zachovávalo.

Item kdož strom ovoce nesoucí ve vinohradě svém blízko rouny stojící má, z toho stromu ovoce sbírati, z něho třísti a trhati ano i co do runy padá právo má, avšak co do vinohradu sousedového visí, to jemu nechávati ano i soused jeho což z svého odrúnku (místa při rúně) dosáhnouti může, trhati svobodu má.

Item, když by se čas vinobraní přiblížil, každého roku horný má, vyberouc muže starožitné a jiné kopáče rozumné, několik osob, všecky hory vinohradní projíti a pilně všecko s nimi shlédnouti, již-li by čas beze škody byl víno sbírati čili ještě poshověti; a snesouce se o jistý den, mají Pánu gruntův neb náměstku jeho o tom oznámiti. Pán pak neb náměstek jeho nemá se tomu na odpor stavěti. Sbírání pak vína a puštění hor také podle tohož uznání říditi se má, tak jakž od starodávna se zachovávalo.

Item měšťané a všichni obyvatelé všeho okrsku města Strážnice vína svá svého vlastního užitku (t. j. sklízně) v horách vinohradních k horenství Strážnickému přináležitých na pořádky obyčejné a frejunky jarmareční*) svobodně šenkujte, však šenkýřům neb šenkýřkám vandrovním, kteříž by tu při městě Strážnici svých obydlí neměli a v ničem s městem trpícími nebyli (t. j. žádných dávek městských neodváděli), též o jejich chování a upřímnosti, jak spravedlivě v šencích se chovají, by se nevědělo, jeho neprodávajíce.

Pořádky pak a frejunky má purkmistr spolu svými radními spravovati, je dáti vyzváněti a provolávati. Každá pak pořádka trvati má 12 dní; však kdyžby těch dvanácte dní vyšlo a vín napočínaných lidé ještě by nevyšenkovali tak, že by troje nebo čtvero ještě na čepě, ovšem pak více bylo, byla-li by vína hodná, tehdy purkmistr s bedlivým uváženim o den i dva dýleji prodlíti může a jiné pořádky nedati zvonití. Jestli že by pak víno jedno toliko nebo dvoje zůstávalo a i to nehodné by bylo, tehdy se nemá dýle čekati, ale jiné pořádky zvoniti. Žádný pak více na pořádku vína počíti nemá, než nejvíce 15 věder v jediné nádobě. Frejunky pak býti mají 2 neděle při každém jarmarce, tejden před jarmarkem a tejden po jarmarce. A na ty frejunky žádný jiný nemají a práva míti nebudou

*) Pořádky slul v osadách postup, podle něhož občané výsadní nebo právovaření a předměšťané z pořady víno vlastního pěstění nebo pivo vlastní várky (též i společného pivovaru) na svůj prospěch po určitý počet dní vytáčeti směli. Frejunk jarmareční byla všeobecná volnost obyčejně obyvatel usedlých hlavně o »jarmarcích« současně po jistou dobu vytáčeti.

více od jedné nádoby počínati, krom sami měšťané, vejsadní domy mající,*) ti mají svobodu 2 nádoby vyšenkovati, největší ve dvacítích (sic) věder, jiní všickni toliko jednu nádobu a nic více a pokudž koliv se buď pořádky nové nebo frejunkové pořádně nezačnú a vyzváněni a vyvoláváni podle napřed psaného řádu nebudon, žádný, buď on kdokoliv vína potajemně na škodu šenkujícím dávati a podtáčeti nemá. Kdož by se pak toho dopustil. ten každý má vězením městským trestán bejti a z něho nevycházeje, na obec městskou dáti povinen bude pokuty 2 zlatý a to víno, kteréž na nastávající pořádku nebo frejunk šenkovati mínil, má zavříti a již na tu pořádku nebo frejunk jeho nešenkovati a komuž na škodu dával, má od něho vína tak mnoho, jak ho vydal, zase za peníze po čem šenkováno bylo vzíti, a své víno dolíti, což se i o mladých vínách rozuměti má.

(Poznámka: V opise obdarování toho, kterýž ve »Vidimatech Strážnických z r. 1709 pocházejících, se nalézá, vsunuty jsou v ta místa tyto dva odstavce :

Item vín mladých v nově od hor Strážnických přivezených také žádný práva a svobody šenkovati nemá, buď on kdokoliv obojího pohlaví, když by chtěl, ale také na pořádky s jinými víny. Pakli by se kdo toho dopustil a mimo pořádky víno mladý počal, má tak trestán býti, jako ten, kdož na jiné víno dává a podtáčí.

Item purkmistr každý nynější i budoucí má za právo jednú v roce bez překážky všelikého člověka štyry bečky vína vyšenkovati. Pakliby se kdo toho dopustil a víno své buď doma neb ven z domu komu dával, takový má pokutu, tak jakž v obdarování J. M. Pana otce mého nejmilejšího dobré paměti nařízené jest položiti.)

Item hofeři a ti lidé všickni obojího pohlaví, kteří v obci města Strážnice svého vkúpení a obydlí nemají, avšak tu při městě lidem řemesly a jiným pracemi svými za peníze posluhují aneb u hospodářů a hospodyní slouží, budou také míti právo a svobodu tu v městě Strážnici svá vína skládati a kdež jich složí, tu také jinam ho nepřenášejíc a z domu do domu nepřevážejic, na pořádky a frejunky šenkovati nebo pod obručemi je buď přes pole anebo měšťanům, kteříž domy šenkovní mají, prodávati. Však v domích šenkovních neb vejsadních by ho pak i složili, na škodu a překážku těch lidí, kteří takové domy mají, jeho šenkovati žádným vymyšleným způsobem práva nemají. Ti pak, kteří v městě Strážnici obydlí svých nemají a s městem trpící nejsou, lidé cizopanští (z cizích panství) vinohrady v horách Strážnických mající, ti všickni jakéhokoliv důstojenství, stavu, řádu a povolání jsou, obojího pohlaví, nemají a práva míti nebudou vín svých tu při městě Strážnici kdekoliv skládati, méněž (tím méně) šenkovati, ale hned od hory po spravení (zaplacení) desátku, berně jeho Milosti Císařské, na valače (nádenníky, kteří sudy moštu aneb vína pod vinohrady navalují a spouštějí) a hotařům, což náleží, kam se mu zdá vézti anebo obyvatelům Strážnickým za jistú sumu prodati. Jestliže by pak tak nepohodlné cesty se trefily, že by jich bezelstně tak pojednú sobě odvézti přes pole nemohli, tehdy složíc je v okršku města, v šesti nedělích pořád sběhlých, po odvežení jich od hory je vyvézti nebo na domy šenkovní prodati povinni jsou. Pakli by se kdo tak nezachoval a víno své u kohokoliv tu v městě Strážnici složíc, v šesti nedělích nevyvezl, ten každý k obci dáti povinnen bude z každého vědra po 3 gr. alb. a ten soused, kdož ho k sobě přijme tolikéž; a víno má nebo na domy vejsadní v Strážnici prodati nebo pryč vézti. Kteréžto pokuty od horného Strážnického vybírány a na rathouz odvozovány bejti mají.

Item lidé podaní panští, kteří k horenství Strážnickému nepřináleží, jestli že by tu v městě a při městě Strážnici vína svá z jejich horenství z svého vlastního outěžku (sklízně) skládati chtěli, ti toho užíti mohou ukážíce purkmistru a

*) Těch bylo, jak níže uvedeno, 33 ve Strážnici.

ouřadu Strážnickému toho slušné a nevyhnutelné příčiny, pro něž by jich doma sobě opatřiti nemohli, mají jich dáti zapsati a Jeho Milosti Pánu skladního z každého vědra 1 gr. alb spraviti a měšťanům též na obec z každého vědra po $3^1/_2$ d alb dáti, kteréžto skladní horný ode všech vyberouc jak jeho Milosti Pánu do důchodův tak taky i k obci a na rathouz odvozovati má.

Však takového vína v Strážnici šenkovati ani jeho komu v městě prodávati práva nemají, aniž kdo ze sousedův Strážnických kupovati má, ale lidem přespolním prodávati mocti (sic) budou anebo k šenku domů bráti mohou, leč by žádných vín z horenství Strážnického v obci Strážnické nebylo. A když ho prodají neb vyvezú mají zase dáti vypsati.

Pakli by kdo takové víno podtají jakým obmyslem a fortelem přiveza, do okršlku městského složil, prodal nebo překúpil, by ho i nešenkoval, anby ještě z horenství Strážnického vína před rukama byly, má tomu každému víno do rathouzu vzato bejti a za laciný peníze vyšenkováno a ty peníze na opravu města Strážnice obráceny bejti mají.

Item lidé z dědin k horenství Strážnickému přináležející, to také na škodu obyvatelům Strážnickým svých vín v městě skládati nemají, leč by toho obzvláštní douležité (sic) příčiny byly, kteréž purkmistru a ouřadu přednésti mají a oni uznajíc hodné příčiny, jak mnoho toho vína jest, u horného zapsati dáti mají a každý ten kdož vína tu složí, povinen bude dáti k obci městské z každé bečky (= 10 věder) po $7^1/_2$ gr, toho vína pak tu v obci města Strážnice šenkovati práva míti nebudou. ale je nebo měšťanům na domy šenkovní do města prodávati anebo ven z města lidem přespolním aneb ho sobě domů do vsi vzíti mají a tam šenkovati.

Item žádný člověk buď on kdokoliv a jakéhokoliv pohlaví, stavu, řádu a povolání, nynější i budúcí, vín kupovaných nebo v dluhu vzatých aneb nějakú směnú i jakýmkoliv způsobem dostalých krom svého outěžku z horenství Strážnického šenkovati práva míti nemá kromě těch měšťanů, kteříž domy vejsadní v městě drží a v nich bydlejí i všelijakých povinností, jimiž od starodávna buď jeho Milosti Pánu neb obci z týchž domů povinných, jichž jest v počtu toliko 33, z ouplna a cele vykonávají; toliko ti sami právo míti budou, buď sami šenkovati, buď jiným domácím s městem trpícím k šenku projednávati bez překážky kohokoliv z lidí. Kdož pak z stavu panského a rytířského takové domy drží a z nich povinností všech zouplna a docela, jakž Jeho Milosti Pánu, tak obci jako jiní neodbejvá, a spolu s jinými, kteří takové domy mají všelijak trpící nejsou, ti nemají práva a svobody žádných vín ani šenkovati, ani šenkovati dáti, ani k šenkům takových domů projednávati, nižádným vymyšleným způsobem a obyčejem nyní i na časy budouc a věčné.

Item lidé svobodní, kteří vinohradův svých v horách Strážnických nemají ani s městem trpící nejsou, ti nebudou míti práva žádných vín kupovati ani na ně lidem půjčovati. Pakli by se toho dopouštěli, má jim takové víno do rathouzu pobráno býti na opravu města Strážnice.

A poněvadž z štědré milosti a hojného požehnání Pána Boha všemohoucího z vinohradův k horenství Strážnickému přináležejících dostatek vín hodných přichází a dostává,*) pročež nemají nyní i na časy budoucí netoliko od obyvatelův města Strážnice, ale od žádného jiného člověka mužského neb ženského pohlaví, buď on kdokoliv a jakéhokoliv doustojenství, stavu, řádu a povolání, žádná vína z cizího panství buď koupená neb vlastního outěžku buď darovaná a jakýmkoliv způsobem a obyčejem dostalá nikam do okršlku města Strážnice nižádným vymyšleným způsobem vezena ani skládána bejti, nad to pak zase prodávána anebo

*) Na začátku století 17. urodilo se na jižní Moravě všude hojně vína, hl. r. 1608, 1609 a 1610.

šenkována; leč by z dopuštění Božího se trefilo, že by vín z horenství Strážnického žádných v okršlku města Strážnice ani v sklepích panských na prodej nebylo. Při čemž však nynější i budoucí se zachovati mají takto:

Jestli že by vín z horenství Strážnického nebylo, tehdy s vůlí vrchnosti a ouřadu Strážnického sami toliko měšťani Strážničtí, kteří domy šenkovní a vejsadní mají, budou moci z cizího horenství vína na šenk kupovati; anebo byly-li by v sklepích panských vína na prodaj však z horenství Strážnického a z jiných gruntův Strážnických tíž jmenovaní měšťané budou moci na šenk vína kupovati, však bez přinucování jim na škodu obdarování jejich, ale podle své libosti a dobré svobodné vůle takž, jak na to v předu obzvláštní obdarování mají. Pakliby ani v panských sklepích vín nebylo, tedy často psaní měšťané teprve budou moci vína svá na šenk na cizopanstvích kupovati a přiváželi i šenkovati. Kdožby pak toho řádu neostříhaje se tak nezachoval a vína z cizího panství an by ještž vín domácích co a jak nahoře před rukama bylo, pod jakúkoliv tají a fortelem přivezl a složil ovšem pak šenkoval, to víno jemu do rathouzu vzato a za laciný peníze vyšenkováno bejti má a ty peníze obráceny bejti mají na opravu města Strážnice«. —

Tak tedy zní třetí privilegium č. obdarování Strážnickým od Žerotínů udělené.

Viděti z něho, že ve Strážnici se do roka hodně vína vypilo a že všechno to pití dělo se hlavně ke prospěchu Strážnických samých.

Ovšem, že vrchnosť za tento prospěch Stražnických občanů si zase svůj prospěch zabezpečila a sice mezi jinými zase šenkem vína ke svému užitku. Roboty, desátky, daň zemní atd. z vinic, jak níže sdělíme vedle toho způsobem i jinde obvyklým Strážničané oddělávati a odváděti musili.

Panský šenk vinný, ovšem nepřímý, byl ve Strážnici od starých dob! A sice musili na něj Strážničané až do roku 1609 od vrchnosti milostivé osmnáct dreylinků vína, každý za 20 věder počítajíc, každého roku kupovati anebo o peníz dražeji nežli jiní lidé šenkují, ve prospěch vrchnosti vyšenkovati na domě vinném obecním.

Břímě to změněno r. 1609 v plat roční a změna ta obsažena jest i s jinými zajímavostmi v druhém obdarování privilejové knihy Strážnické, kteréžto obdarování »vztahuje se na šenk vinný obecní a na šenk purgmistrovský i na domy vejsadní a nadáno jest od urozeného pána Pana Jana Frydricha z Žerotína a na Strážnici, jenž jest dáno a psáno v pondělí před svatým Jiřím léta Páně tisícího šestistého devátého, jehožto substantia následovní v sobě obsahuje:

Jakož jsou byli měšťani Strážničtí, uličani (!) i předměšťani a rybáři*) povini od vrchnosti a pánů Strážnických osmnácte dreylinků, to jest třiceti šest beček (à 10 věder) každého roku kupovati anebo o peníz dražeji nežli jiní lidé šenkují vyšenkovati, na poníženú prosbu jejich a předkládání mnohých svých nedostatků, že jim taková vína šenkovati k veliké újmě a na záhubu jejich živnosti jest, též na uznání ze strany vrchnostenskej jejich věrné poddanosti a poslušenství, kterouž jsou vždycky pánům a vrchnostem svým zachovávali, takový šenk vinný vrchnosť jejich dědičná jim na časy budoucí a věčně zaprodala, ale za jistou ho-

*) Ve Strážnici bylo vždy mnoho rybářů, kteří celou ulici osídlenu měli.

tovou summu, čtyři sta zlatých, za jeden zlatý třicet gr. b. a za groš 7 den. alb. čtouce, takže těch na hoře dotčených osmnácte dreylinků vína neb třiceti šesti beček, od toho času měšťané Strážničtí, předměšťané ani rybáři neb lidé z ulic, k městu Strážnici přináležející, takových vín šenkovati ani kupovati povinni nejsou a bejti nemají, nyní i v budoucích časích.

A v tom jim od vrchnosti nynější i budoucí panství Strážnického a města Strážnice žádná překážka nižádným vymyšleným obyčejem, cožby lesť a chytrosť lidská vymysliti mohla, buď z mužského neb ženského pohlaví činiti se nemá, buďto od ouředníkův, regentův a jakýchkoliv panských služebníkův nynějších i budoucích a žádného živého člověka. A nad to vejše nižádným vymyšleným obyčejem jim měšťanům na škodu a překážku živnosti jejich nynější i budoucí páni a vrchnosť Strážnická žádných svých vín, buďto desátečných, koupených aneb darovaných šenkovati dáti nemají, ani žádné moci míti nebudou, buďto v městě, v domě, na předměstí, v Starém městě, za městem, ani nikdež v okršlku neb mezech města Strážnice. Kteroužto summu čtyři sta zlatých podle jejich dobrovolného podvolení mají býti povini měšťani nynější i budoucí potomkové jejich na časy budoucí věčně od sebe bez všeho přinucování a nesnáze do důchodů v Strážnických odvozovati a to rozdílně (!), jmenovitě při každým svatým Jiří dvě sta zlatých, o svatém Václavě tolikéž.

Takovú pak summu čtyři sta zlatých měšťané mezi sebou takto vybírati a shromažďovati mají, tak jakž se dobrovolně snesli a smluvili: Předměšťané mají měšťanům každého roku beze všeho odporu a nesnáze dávati na tou summu osmdesát pět zlatých, každého termínu vejš psaného čtyřiceti dva zlatý patnácte grošův počtu nahoře psaného summy hotové. A rybáři, poněvadž z toho počtu třiceti šesti beček povini byli dvě bečky vína šenkovati, za to podvolili se měšťanům na pomoc placení těch čtyři sta zlatých dávati každého roku dvanácte zlatých, každého termínu vejš dotčeného šest zlatých, nyní i na časy budoucí. Předměšťanům pak měšťani dovolili, aby šest beček vína koupeného na jednu pořádku o dva peníze drážeji, než na pořádkách toho času šenkovati budou, vyšenkovali a když oni šenkovati budou, nemá žádný jim jiné ku překážce šenkovati.

Avšak tak, aby měšťani táž vína, která předměšťani budou míti počíti, vždycky dříve, než je načnou, poznamenali a po vyšenkování jich ohledali, tá-li jsou vína šenkovaná, kteráž počata byla, čili která jiná.

A poněvadž židi*) také tři bečky vína z toho počtu třiceti šesti beček povini byli vyšenkovati, za to jsou se podvolili měšťanům na pomoc zaplacení těch čtyry sta zlatých každého roku dávatí nyní i na budoucí časy, nynější židi i potomkové jejich beze všeho odporu, nesnáze a fortelův vymyšlených dvaceti zlatých, též počtu na hoře psaného a to rozdílně na každý termín na hoře jmenovaný deset zlatých a k tomu ještě jednou v rok při svatém Jiří jeden funt pepře dobrého. Kteřížto židi Strážničtí i potomkové jejich budou moci mezi sebou také vína z vinohradův Strážnických utěžená na pořádkách spolu s jinými sousedy zároveň pro sebe šenkovati bez překážky.

Item, jakožto od starodávna měšťané Strážničtí pánu svému dědičnému ze třiceti tří domův svých vejsadních každého roku dávati povini jsou platu ročního po dvaceti dvou grošich bílých a to rozdílně při svatém Jiří jedenácte a při svatém Va-

*) Ve Strážnici i v okolních osadách měli židé mnoho vinic, a majice svou obec, vůbec čile se účastnili se všeho života městského, nejvíce ovšem obchodu. Za to artikul padesátý prvý velmi obsáhlých a pěkných práv horenských Ždánských (J. Vrbas: Dějiny městečka Ždánic 1898 str. 192) zní: Ještě i toto za právo sobě ustanovujeme, aby žádný žid pod právem naším žádných vinohradů ani peněz na nich nekupoval, a to pod propadením všeho toho, což by koliv koupil.

clavě tolikéž, za to, aby tou svobodu míti mohli šenkovati vína kupovaná z hor Strážnických a jiných, kteréž na gruntech vrchnosti Strážnickej jsou, tak také v tom jim žádný z Předměstí a ze vší obce Strážnické k městu přináležející překážky žádné činiti nemá nižádnou vymyšlenou mocí aneb jakú lidskú chytrostí buď mužského neb ženského pohlaví. Pakli by se kdo toho dopustil a víno koupené v domě svém na škodu měšťanům Strážnickým šenkoval neb šenkovati dal, buďto jeden druhému jakýmkoliv způsobem projednal a bylo by na něm to shledáno, takovému každému to víno vzato aby bylo aneb peněžitú pokutú aby ztrestán byl. Než každý víno sám z svého útěžku šenkuj volně a svobodně bez překážky.

A jakož také měšťani Strážničtí měli od starodávna*) tú svobodu k obecnímu dobrému každého roku dva dreylinky vína vyšenkovati a pakli kdy uznali vlastní a důležitú potřebu, tehdy čtyry dreylinky, po těch penězích jakž vína od vrchnosti koupená šenkovali.

I poněvadž již z toho všeho zešlo, také že již nejsou povini vín od vrchností kupovati ani šenkovati, taková svoboda jim na budoucí věčné časy dána jest, aby měšťané Strážničtí každého roku čtyři pořádky svobodné obecní měli a na každú pořádku šest beček vína vyšenkovati mohli, o dva peníze dráželi než jiní lidé šenkovati budou a ten vejdělek z těch vín mají obraceti a dávati na zaplacení těch čtyř sta (sic) zlatých za šenk vinný.

A když ty pořádky šenkovány budou, žádný jiný ku překážce a jim na škodu šenkovati nemá ve všem okršlku městském aneb obci Strážnickej, jakž křesťané, tak taky i židé, pod pokutú desíti zlatých na obec města Strážnice propadení.

A jakož také od starodávna při městě Strážnici nařízeno jest, že kdož v Strážnici purkmistrem byl, aby každého roku za svého ouřadu za tou práci, kterouž vede, čtyry bečky vína vyšenkoval, po těch penězích, jakž jiní šenkovati budou, to také utvrzeno jest, aby to nikdy rušeno nebylo, než tak při tom aby se zachovali na budoucí časy«.

Jakkoliv v obou právě uvedených »obdarováních« právní poměry vinohradní ve Strážnici dosti jsou projednány, přece při srovnání jejich s uvedenými již »právy horenskými městečka Ždánic« i Bzence a neméně zajímavým právem a řádem horenským v Napajedlích (V. Prasek: Paměti městečka Napajedel 1881 str. 94) i jinými v. shledáme různé mezery.

A z těch můžeme souditi, že zajisté při Strážnici byla dříve nějaká starší práva horenská, než obě obdarování, která však při požáru města r. 1605 shořela. Toho roku totiž Uhři celé město, radnici se všemi spisy, kostel, ulici židovskou atd. zcela vyplenili a spálili.

Tehdy asi**) přišly nazmar všechny současné knihy horenské města Strážnice, neboť v městském archivu není po nich památky. (V zámku, který unikl z pohromy, zachovaly se horenské knihy, ovšem jen venkovské a to ne všechny, alespoň ve vidimovaných opisech.)

---

*) Roku 1487 v pátek před sv. Šimonem a Judou povolil Jan ze Žerotína (listina v Brně?) tuto svobodu 2—4 dreylinky vína vyšenkovati a též cizí vína v jistých případech dovážeti a prodávati. (Volný Topogr. IV., str. 391.)

**) Po napsání článku dočetli jsme se ve »vidimatech« Strážnických a sice ve 3. vejpisu na str. 14. že Strážničané o privileje původní, jakož i jiné věci a statečky, skrze ten nešťastný noční vpád nepřátelský leta 1605. připraveni jsou.

Jaká vína se ve století sedmnáctém pěstovala ve Strážnických vinicích, prozatím nevíme, aniž dosud vypátrali jsme, jak kdy se urodila a jak byla drahá. Jen jeden lístek přišel nám do ruky z r. 1665, kde vědro vína desátečného počítá vrchnosť Strážnická ve 3 R. To zajisté byla cena nejnižší.

Práce viničné byly ve stol. 17. tyže jako dnes — kromě stříkání skalicí protiv peronespoře, která zajisté již tehdy vinice čas ob čas kazila, protiv níž však neznali prostředků. O pracích vinohradních čteme na různých místech urbářů a jiných kněh viničných.

Mimo své vlastní práce vinohradní měli ale občané Strážničtí a okolních osad různé povinnosti vůčí vinicím panským, o nichž dočteme se ve zmíněném urbáři panství Strážnického z roku 1617. Za některé práce byla leckdy jakási malá náhrada zase placena.

Uvedeno budiž z toho všeho následující:

1. Předměšťané Strážničtí (výsadní měšťané vyjmuti byli, neboť ti penězi vše spláceli) povini jsou do vinohradů J. Mti. Páně »Čtvrtí« a »Klínů«, každý jak kdo sedí po 6 dnech robotovati.

2. Též obec židovská dává platu J. Mti Pánu každoročně 4 dukáty, po 1 R 18 gr. každý dukát počítajíc. A to za to, že jim J. Mt. Pán toho dovoliti ráčil, aby s měšťany Strážnickými smlouvu strany 3 beček vína, kteréž jsou byli povini (sr. obdarování druhé str. 175) k ruce panské každoročně vyšenkovati učiniti mohli, aby je za ně měšťané opatrovati, pobíjeti, dolívati dali a penězi za ně to aby zakládali činí toho platu polovici při sv. Jiří 3 R 6 gr. a při sv. Václavě 3 R 6 gr.

3. Hoferů a hoferkyní městských i předměstských povinosti. Všichni hofeři a hoferkyně v městě a na předměstí, kteří vinohrady své mají, povini jsou Jeho Mti Pánu konopí anebo lnu po 1 kopě natrhati.

4. Ražení kolí ve vinicích panských se platilo. V urbáři uvedeno: Od ražení kolíčka v vinohradech panských »Klíních« platí se z důchodův panských po 1 R a ve »Čtvrtích« po 24 gr.

5. Bednáři Strážničtí povini jsou z lesů panských šest kop beček vinných desítek každého roku udělati. Platí se jim od udělání každé bečky po 4 gr. alb A pokud bečky dělají, má se jim strava na zámku z kuchyně panské dávati, na každého tovaryše týhodně masa po 5 funtech a chleba po 2 pecencích. A pivo jako na jinou čeládku panskou, tak se jim dávati má.

Když pobíjejí staré bečky obručemi panskými k vinobraní, platí se jim od každé bečky pobité 6 d. alb; od vtažení duhy do bečky vinné dává se jim po 3 d. alb a místo stravy dává se jim rži 1 měřice (ovšem do roka). Povini jsou obruče na bečky vinné dělati i na pivné a platí se jim od každé kopy holí obručí*) na bečky vinné udělání po 12 d. alb. a místo stravy nebo chleba dává se jím do roka rži 4 měřice.

6. Valačův Strážnických povinost. Povini jsou vína všelijaká do sklepův panských spouštěti, též ze sklepův vytahovati a na vozy nakládati, též z jednoho sklepu do jiných přetahovati.

7. Při odbírání desátku vinnýho takto se platí:

*) Obruče dřevěné dělaly se z mladých břízek na dvé rozpoltěných.

Odlévači jednomu za všecken čas odbírání desátku vinnýho dává se ke stravě 1 R 10 gr., též druhýmu týmž způsobem dává se 1 R 10 gr., též třetímu 1 R 10 gr.

Čtvrtníkům, každému čtvrtníku za jeden den ke stravě platí se po 2 gr. alb., chleba po 2 lib., masa po 1 lib, piva po 1 mázi.

Navalačům, od navalování vín pod horami platí se jim ke stravě za den po 2 gr. alb., masa po 1 lib., chleba po 2 lib. a piva 1 máz.

Vincúrům při presování vína každému denně po 2 lib. chleba, 1 lib. masa a 1 máz piva.

8. Od vožení vína při odbírání vinných desátků od hor Strážnických takto se platí:

Z Husí Hory od jedné bečky 3 gr., z Fryzákův 3 gr., z Žerotínů 3 gr., z Teplé Hory 3 gr., z Utěšené Hory 3 gr., z Supínkův 3 gr., z Příčné Hory 3 gr., z Horní Hory 3 gr., z Svárové Hory 3 gr., z Staré Hory 3 gr., z Dolní Hory 3 gr., z Růžené Hory 3 gr., z Štamfatů Hory 2 gr., z Podkovové Hory 2 gr., z Kněhniců Hory 3 gr., z Stražínků Hory 2 gr., z Mrhonů Hory 2 gr.

9. Protože r. 1617 J. M. p. Kašpar Melichar ze Žerotína (páté obdarování Strážnických ve zmíněné knize privilejové) povolil Stražničanům užívati lesů za Radějovem, musili tito zase vrchnosti různé povinností vykonávati. Z těch vinohradnictví se týkají odstavce:

Item každého roku do vinohradův panských posílati mají jeden každý jednu vazačku po dva dni, jimž každý den dáváno bejvá a dávati se má po 6 d. alb.

Item povini jsou Pánu svému valače chovati, pro spouštění vín panských utěžených i desátečných; jim platiti a od spuštění každej bečky vína dávati mapo 6 d. alb., kterýmžto valačům, když se taková vína spouštěti budou, strava z kuj chyně panskej dávána bejti má.

Však což tak jim měšťané vydají i na provazy a jiné potřeby při tom vynaloží, na zaplacení toho jim všickni lidé, kdo oni koliv jsou, kteří vinohrady své v horách vinohradních k horenství Strážnickému přináležitých mají, sbírkú, jak který rok více nebo méně potřeby bude, podle uznání ouřadu Strážnického napomáhati podle starobylého zvyku povini jsou.

Z osad, jež patřily k panství Strážnickému všechny, mimo Javorník a Novou Lhotu, jež ani šenku vinného ani vinic tehdy neměly, byly různými dávkami povinny k vrchnosti Strážnické.

Nejlepší vinice měli Sudoměřští (ve Staré Hoře a v Ronovech) a Lipovští v Radostostných, hlavně ale ve Slavatce, o níž jsme v poznámce z předu se zmínili. Tato Slavatka nazvána též »Novou Horou« a sousedí s proslaveným »Roháčem Blatnickým«. Též Kněždub měl dobré vinice: Vlčí, Veselé, Fryzáky, Léskovky, Kuní Hory a Dobrou Horu. Menší důležitosti byly vinice ve Velké, kdež rozšířeny vinice hlavně až r. 1715 založením vinice Bernatky*), v Tvarožné Lhotě, kdež byly hlavně vinice Šumberk a Pomykalka č. Krátká Strana*)

*) Knihy horenské Bernatky u Velké (zápisy od r. 1718—1786) a Šumberka (1587—1773) i Pomykalky (začátek 1587) u Tvar. Lhoty, uloženy jsou v archivu Magnisovském, Šumberk a Pomykalka v jedné knize. »Bernatka« bývala uložena v »domě horenském« ve Strážnici, jakž v jednom ze zápisů (z roku 1773) uvedeno jest. Zápisy horenské neliší se nikterak od jiných podobných zápisů. Jenom ve Lhoteckých vinicích jest mnoho židovských zápisů ze Strážnice. Na konci uvedeny budou alespoň některé ukázky zápisů z rejster uvedených.

již od starých dob známé a v Radějově v Beraních, Horních husích Horách a Nepřejových, kdež červené víno pěstěno bylo.

Lipov, jako městečko, měl své zvláštní artikule vinohradní, jež dány byly jemu, když p. Jetřichem z Žerotína r. 1592 založena Nová Hora, jinak Slavatka.

Artikulové tito, vyznačující se krutostí svojí, zachovali se v archivu Lipovském, bohužel ve stavu velice bědném. Prvý list jest velmi rozpadaný, písmo místy těžko čitedlné, jeden list schází. Zdá se též, že písař byl češtiny málo znalý a opisoval pergamen, který se dávno ztratil. Opisovány byly artikule ty, dle písma soudíc, koncem 17. neb začátkem 18. století. Uveřejněny budou příležitostně snad později, aby alespoň v otisku se zachovaly, než v Lípově se rozpadnou. Horenské knihy Lipovské se nezachovaly a rovněž ne rejstra vinohradní jiných osad panství Strážnického, pokud mně známo.

Velká, rovněž městečko, měla též »obdarování« své od Jana Frydricha z Žerotína, jež zachovalo se v opise konfirmatu Jos. Jana hraběte Magnise z r. 1701 a to v archivu hraběcím pod Nro 11. Obdarování to uveřejněno bude později.

Povinnosti jednotlivých obcí k panství Strážnickému náležejících, arciť mimo nevyhnutelný desátek a zemní, pokud buď za vinný šenk se skládaly, nebo k vinohradnictví na Strážnicku v nějakém vztahu byly,*) ve století 17. podle, urbáře z předu uvedeného, tyto byly:

1. Ves Petrov platí:

Za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok 3 R 15 gr.

Tolikéž povini jsou podsedníci pěší (kteří koní nemají) do vinohradův panských v Hoře Ronové choditi a všelijaké díla dělati. Platí se kopáčům (co kopou) na den po 3 gr. a vazačkám (ženským, co révu vyrostlou ke kolí přivazují) po 1 gr. 5 d.

Hofeři a hoferkyně, kteří své vinohrady mají, povini jsou po 1 kopě, kteří vinohradů nemají po ½ kopě konopí anebo lnu natrhati.

Též povini jsou Petrovští desátek vinný od vinohradův Strážnických na zámek odvážeti. Platiti se jim má od každé bečky vína přivezené podle toho, od které hory přivezou, jakž při městě Strážnici rozepsáno jest.

Též povini jsou všickni Petrovští, jak kdo sedí, z panských konopí aneb koudele po 4 loktech příze napřísti, zvařiti, oprati, svíti a na zámek Strážnický přivézti.

Za to že jim Pán ráčil dovoliti, aby sobě k obci vinohrad vysadili.

2. Ves Bobálov (Zvoleňov). (Vinic není.)

Všickni sousedé Bobálovští, každý jak kdo sedí, povini jsou po šesti dnech do roka v panských vinohradech všechna díla kromě vázky dělati.

Tolikéž všichni sousedé Bobálovští povini jsou do roka po dvou dnech ve vinohradech panských vázati.

Platí se jim od té vázky každýmu po 1 gr. 5 d.

3. Plat obce Sudoměřické.

---

*) Ostatní povinnosti vynecháváme.

Platu za šenk vinný obec Sudoměrská dává při sv. Václavě jednou v rok 4 R. 15 gr.

Podsedníci pěší povini jsou do vinohradů panských, slove v Hoře Ronové, choditi a díla všelijaká dělati. Platí se jim od řezu, dolování, kopání a kolí tlučení na den beze stravy 3 gr. alb. A vazačkám platí se na den beze stravy po 1 gr. 5 d.

Hofeři a hoferkyně atd.... jako při Petrově až do konce.

4. Ves Rohatec.

Za šenk vinný dává platu obec Rohatecká při sv. Václavě jednou v rok 4 R.

Plat věderní z vína vyšenkovaného: Od šenkování vín přespolních dávají platu z každého vědra po 1 gr. 2 d. Ten plat plesník (porybný) vybírá.*)

Podsedníci povini jsou v vinohradě panským, slove v Ronové Hoře, všelijaký díla dělati. Platí se jim od řezu, kopačky, kolí tlučení a dolůvky po 3 gr. a od zmítky (olamování bujných výhonků) a vázky po 1 gr. 5 d.

Též hofeři a hoferkyně atd. jako u Petrova až do konce; jen že odváží víno desátečné na zámek Strážnický při času Hromnic.

5. Ves Lideřovice.

Platu za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok dávati povini jsou 3 R. Povini jsou poloulánící, čtvrtníci, podsedníci, kteří vinohrady své maji po 1 kopě konopí aneb len natrhati. Hofeři, kteří vinohradů nemají po $^1/_2$ kopě. Jiné povinnosti vinohradnické Lideřovickým ze Strážnice nepředepsány.

6. Ves Radějov.

Za šenk vinný jako Lideřovice 3 R.

Podsedníci povini jsou vinohrady Jeho Milosti Páně v »Štamfatích«, díly všelijakými zdělávati, hrozny sbírati, do boudy nositi, presovati.

Též hofeři a hoferkyně atd.... jako u Petrova až do konce.

7. Ves Lhota Tvarožná měla dle F. A. Slavíka (l. c.) v 17. stol. 142 měr vinic.

Platu za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok dávají 5 R.**)

Podsedníci pěší povini jsou do vinohradů panských na Strážnicku »Čtvrtí« a »Klínů«, každý po 6 dnech na jakékoliv dílo choditi dělati. Též hrozny sbírati, v putnách do boud nositi, až se víno sebere a sklidí.

Desátek od vinohradů Lhotských povini jsou na Strážnici odvážeti. Od přivezení každé bečky vína desátečního má se jim platiti na zámku po 3 gr.

Hofeři a hoferkyně atd.... jako u Petrova až do konce.

8. Ves Kněždub měl dle F. A. Slavíka (l. c.) ve stol. 17. vinic 284 míry. Platu za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok 4 R.

Podsednici peší povini jsou do vinohradů panských na Strážnicku »Čtvrtí« a »Klínů«, každý po šesti dnech choditi na jakýkoliv dílo. Též hrozny atd. až jako u Tvarož. Lhoty až do konce.

---

*) Rohatec neměl skorem vinic a proto častěji cizí vína šenkována. A nejspíš proto, že Rohatec od Strážnice poměrně vzdálen byl, vybíral věderné plesník č. porybný Rohatecký.

**) Mimo šenk byla v Tvar. Lhotě i krčma (na pivo i pálené), z níž dávala obec Lhotská při sv. Jiří 12 gr. a při sv. Václavě 12 gr. Též Kněždub měl krčmu, z níž dával jednou pro vždy při sv. Jiří 16 gr. V Lípově bylo 18 krčem po 8 gr. dvakrát do roka, ve Velké 34 krčmy po 8 gr. o sv. Jiří a tolikéž platu sv. Václavského. V Hrubé Vrbce bylo 9 krčem, tři po 6 gr. a šest po 3 gr. dvakrát do roka. Jinde na panství krčem dle urbáře nebylo.

9. Městečko Lipov mělo dle F. A. Slavíka (l. c.) v 17. stol. 683 měr vinic. Mělo ostatně, jak uvedeno i své artikule horenské.

O šenku vinném v urbáři Strážnickém nic zapsáno. Za to ovšem v artikulu 27. napsáno:

Obyvatelé všickni městečka Lipova vína svého vlastního užitku v horách vinohradních k horenství přináležejícímu Lipovskému, na pořádky obyčejné a frejunky jarmareční svobodně, však šenkýřům neb šenkýřkám vandrovním, kteří by tu při městečku Lipově obydlení svého neměli, ani súsedé a s obcí trpící lidé nebyli, o jejichžto dobrém chování u přítomnosti jestli spravedlivě na šencích se chovají (by) se nevědělo, neprojednávajíc šenkovati mají. Pořádky pak a frejunky má purkmistr městečka Lipova spravovati. Každá pak pořádka trvati má 12 dní atd. skorem tak jako u Strážnice uvedeno ve třetím obdarování na str. 171.

Povinosti Lipovských z vinohradů jejich dle urbáře Strážnického byly: Desátek vinný z vinohradů Lipovských povini jsou do Strážnice, kde jim ukázáno, bude, odvézti. Však polovici téhož desátku vinnýho povini jsou bez ouplatku do Strážnice odvážeti. A od druhé polovice platiti se jim má z důchodův panských. totiž od každé bečky po 2 gr. alb.

Vinohrady J. Mti Páně v Novosadích, slove v Hoře Slavatové na Lipovsku povini jsou všichni sousedé Lipovští díly (pracemi) všechněmi zdělávati, víno sbírati a presovati. Platí se jim od takovýho díla na den podle uznání.

Hofeři a hoferkyně atd. . . . jako u Petrova až do konce.

Při tom všem mívali se tehdy v Lipově při výborném víně velmi dobře Snad z veselé té doby pochází (dle typu písmen soudíc) pyšné pečetítko obecní: Sigillum senatus populique oppidi Lipoviensium, jemuž v tomto století i razítko obecní přispůsobeno a dosud na obecních listinách Lipovských hrdě se stkví: Senatus-populique-Lipoviensium . . .

10. Městečko Veliká mělo dle F. A. Slavíka (l. c.) v 17. století 296 měr vinic. Platu za šenk vinný při času sv. Máří Majdaleny (farní kostel zasvěcen ve Velké této světici) povina jest dávati obec 40 R. Za tím při času Hromnic následujících, za druhej termín téhož platu dávati má táž obec 40 R.

O jiných dávkách Veličanů za víno nebo vinohrady v urbáři zmínky není.

Těch 80 R. platili na místě povinosti vyšenkovati ročně 12 beček vína na prospěch vrchnosti Strážnické. P. Jan Jetřich ze Žerotína Veličanům šenkování změnil na roční poplatek (Confirm. výpis obdarování v archivu Magnisovském. Nro 11) »K obecnímu dobru« směli pak Veličané osm beček »o dva peníze bílé drážeji, nežli se na šenku dává, vyšenkovati«.

Vinohrady však tu tedy v 17. stol. byly (uveden z nich obvyklý desátek v urbáři) ba byly tu i zaniklé vinice, neboť jedna trať rolí a zahrádek Veleckých uvádí se v urbáři pode jménem »vinohrádky«.

11. Ves Vrbka Veliká.

Plat za šenk vinný táž obec dává při sv. Václavě jednou v rok 7 R.

Též jsou povini všickni Vrbečané, jak kdo sedí atd. jako u Petrova až do konce.

12. Ves Javorník.

(Nemá ani šenku vinného, ani krčem, ani vinic.)

13. Ves Souchov.

Hofeři všickni, kteří vinohrady mají atd. jako u Petrova.

14. Ves Nová Lhota.

(Nemá rovněž ani vinného šenku, ani krčem a ani vinic.)

* * *

Tím podali jsme, pokud možno bylo, dosti úplný obraz o vinohradnictví na Strážnicku ve stol. 17. a doplňujeme jej jenom ještě ukázkami několika zápisů do rejster čili knih horenských. K tomu budiž podotknuto toto:

Knihy horenské zakládaly se ihned při založení nové vinice. Ta zakládala se rozměřením trávníků neb i lesů příhodně položených na části viničné, obyčejně na achtele, jež rovny byly mor. měřici ($533^1/_3$□^{0}), zřídka na čtvrtě, rovnající se dvěma měřicím.

Těchto dílů ujali se pak příslušníci obce, pro niž vinice rozměřena, se závazkem, že budou vinici řádně obdělávati, řádně odváděti milostivé vrchnosti desátek vinný a zemní daň a nad to »císařskou kontribucí«. Protože, jak známo, vinice první a tři léta nenese užitku, teprv »na čtvrtém listě« t. j. čtvrtý rok a to nemnoho rodí, dáváno držitelům nově založených vinic »polhocení« na tři, většinou na šest let, ve kterých se ani kontribucí, ani desátku, ani zemního neplatilo.

Aby vinohrad řádně byl obděláván, resp. aby co nejvíce mil. vrchností na desátku a zemním vynášel,*) bývali i rukojmí za řádné obdělávání vinic v rejstrech při držitelích zaznamenáváni. Kdo přes to neobdělával řádně vinici po tři léta, pozbyl ji — vrchnost odevzdala ji a připsala jinému.

Do knih horenských čili rejster zapisovalo se tedy:

»Kdo a kdy který vinohrad zaujal aneb zakoupil, prodal, odporučil a oddal, kdežto jeden každý chudý i bohatý spravedlností svejch doptati se bude mocti (sic) však dotud pokud jse (sic) vinohrady dělati budou, neboť jestli by který vinohrad přes tři léta pořád zběhlé pustý ležeti zůstal, takový na druhého souseda odevzdán a připsán má bejti.« (Rejstra vinice Bernatky u Velké.)

Na všecko to byly tedy knihy horenské, chované u horného úřadu městského (u měst a městeček) nebo na úřadě vrchnostenském u obcí menšího významu.

Protože ze Strážnice se rejstra horenská nezachovala, uvádíme ukázky zápisů z rejster Tvarožno-Lhotských a Veleckých. Zápisy, Bernatky Velecké se týkající jsou ovšem ze stol. 18.

1. Z horenské knihy vinice »Šumberk« na Lhotsku.

Prodaj puol achtele winohradu od Orssily Kassparky Ssimkowi Wenhlediowemu.

Letha Panie 1587 Na nedieli po Swatem Rzegorzi Za Urzadu horenského Stanka Ssawrňoweho prodala Orssyla Kassparka puol Achtele Winohradu w Horze Ssumberku Ssymkovj Wenhlediovych za Summu XXX R. Za 1 R. XXX gr. a za 1 gr. VII d. alb. Poczytagycz. Zawdanku dal Ssymek hned Przi temž Czase III R. a platiti ma Pocznaucz Przi Wánoczych nejprvprzysstych Po II R. Yakž ta hora

*) Z téhož důvodu nesmělo se ve vinohradě »krom broskví žádné jiné dřevo ploditi« to jest žádné jiné stromoví pěstovati. Broskev mnoho nestínila a tím úrodu a proto i desátek mil vrchnosti nezmenšovala, jako ku př. ořechy, jabloně a jiné stromy.

Za Prawo ma, Až do Wyplněnj summy swrchu Psane. Rukogmie z Placenj y dýla (totiž za řádné obdělávání vinice) tehož Winohradu Martin Duchka Ffranioweho, Jan Jisteho s R. S. A. N. (znamená: s rukou společnou a nerozdílnou). Odewzdan za wolny a swobodny podle hory Práwa hornym Stankou Ssawrnowym.

Jiný zápis (pravopisem nynějším):

Leta Páně 1594 prodal jest vinohrad Jíra Krbíků v Šumberku, židovi Dobrášovi za sumu L (t. j. 50) R. Závdanku dal hned při kupu týž Dobráš V (to j. pět) R. Ten závdavek přijal Jíra Škeřapů; platiti má po 3 R. do vyplnění sumy. Rukojmě za dílo i placení Kašpar Hrubica, Václav Křivých s R. S. N. Odevzdán za volný a svobodný horným Blažkem Jankovým.

Na tom vinohradě svrchu psaném náleží:

Jiřikovi Škeřapovi	5 R.
Při vánocích bráti má po	1 R.
A Jiříkovi Krbíků po	2 R.
Leta 94 položil Dobráš žid za vinohrad	III R.
Z těch vzal Jiřík Škeřap	I R.
Jiřík Krbíků	II R.
Leta 95 položil Dobráš žid	III R.
z těch vzal jest Škeřap	I R.
a Jíra Krbíků	II R. atd.

Jiný zápis:

Leta 1617 v neděli masopustní za horného Václava Ročkového obnoven jest a do týchto rejster vepsán tento zápis mezi Janem Vaškovým a Davidem Holomkovým, židem z Strážnice takový, že jsem já J. Vašků dlužen dluhu spravedlivého Davidovi židu peněz hotových sumy 10 R. 24 gr., kterúžto sumu slibuji jemu Davidovi z užitku vinného nejprve příštího zaplatiti a jej beze všeho zaměstknání pěkně spokojiti. A místo rukojemství podstavil jsem jemu svůj vinohrad v Šumberku a jestli bych jemu já Jan tej sumy nevyplnil, má se ten vinohrad Davidovi za volný a svobodný odevzdati. Jt. David půjčil Janovi Vaškovému na 2 W. (vědra) vína; má jemu z užitku vyplniti i na desátek za ty 2 W. vína. Uručil Janem Bradajem.

(Později připsáno:) Ten zápis v nic. Ten vinohrad nemá býti žádnému odevzdán až u horného Jan Vašků (dá) . . . . . 2 R.

2. Zápisy z »Bernatky« ve Velké:

A^{o} 1715 dne 7. septemb. Jan Šrámek z městečka Velkej ujal čtvrt achtele vinohradu v Bernardtce ležící k vysazování. S vůlí a vědomím mil. vrchnosti dává se jemu polhocení na šest let; po vyjití toho času bude povinen cís. kontribucí, jak také mil. Strážnické vrchnosti zemní a desátek náležitě spravovati. Stalo se za horného Pavla Dominika v městečku Velkej anno et die ut supra.

Jiný zápis:

Leta Páně 1724 dne 24. Junii za horného Pavla Dominika, majíce Mikula Opálka čtvrt achtele vinohradu v Bernatce ležící, kterýžto byl zaujal čirú úlehlu k vysazování a tak zaujma zas na pusto zanechal, vidúce horný, že milostivej vrchnosti na tom škoda jest a súsedom podobně z jednej i druhej strany škoda učiněna byla a ti súsedi na horného reptali, že škodu od toho, tej úlehle trpěť mosejú, horný poručil súsedovi z malej Blatničky, aby takového čtvrť achtele zaujal a dělal, a to podle nařízení a poručení milostivej vrchnosti a práva horenského odevzdává se takového čtvrť achtele vinohradu Jurovi Čechovi za volný a svobodný, žádnému v ničem nic nezávadný. Ut supra.

Za tu úlehlu Opálkovu připovědení hornému od knihy a písařovi v sumě 2 mor. zlaté dal

Jiný zápis.

Anno 1729 dne 17 decembris za horného Martina Dominika, majíce Jan Gvačička čtvrt achtele vinohradu v hoře Bernartce ležící, takového čtvrtce polovic poručil manželce svej jménem Anežce, druhú polovic poručil ceře svej Anně. A tak podle práva horenského, odevzdává se tej manželce po něm pozůstalej Anežce za volný a svobodný žádnému v ničem nezávadný. Stalo se v přítomnosti súsedů Blatnických Jana Polách a Jana Čecha.

Uvedeme ještě jeden zápis:

Leta Páně 1761 dne 7. máje za horného Jiřího Krutého, purgmistra Martina Sekerky činí se tento zápis a paměť: Že jest měl Pavel Jakúbek vinohrad v hoře Bernatce čtvrt achtele a tak on odběhl do Uher skrz nejakú zlú věc, když porúbal (posekal) Martina Vachúna ve vinohradě. A když utekl, teda zůstal v reště král. contribucí; teda purgmistr Martin Sekerka takový vinohrad totiž $^1/_4$ achtela Janovi Pinkavovi za sumu hotovú 14 R. a na oldomáš (litkup) 30 kr. odprodal. A tak tenž $^1/_4$ acht. leží mezi sousedy těmito: z horní strany Martina Adámka a z dolní straný vdovy Krňačky. A tak se právem horenským odevzdává Janovi Pinkaovvi za volný a svobodný za zaplacený. Stalo se dne a leta ut supra.

Přítomni toho byli: Purgmistr Martin Sekerka,
z úřadu Jura Klímčík fojtík, Mikula Slovák,
všecky z městečka Velkej.

Přítomný: Martin Staroba h. t. (toho času) notarius.

Z horenské knihy Bernatky možno i jakž tak sestaviti ceny Veleckých vinic — čtvrt achtelů — v Bernatce ovšem pro století 18té. Brzy po založení vinice r. 1722 stála čtvrt 2 R. mor. 35 kr.; r. 1723 5 R. 45 kr.; r. 1729 již 21 R. 36 kr. Pak r. 1742 jen 14 R.; 1743 20 R.; r. 1750 ale 25 R.; r. 1758 37 R. 30 kr. to jest 25 tolarů a r. 1776 30 R. Ovšem, že ceny nevztahují se na touže parcellu a proto jsou jen relativné.

Snad podaří se při dalším pátrání po pramenech na Strážnicku obraz starého vinohradnictví v kraji zdejším učiniti dokonalejším. Od napsání článečku toho objevena totiž nová řada listin, majících k důležitému odvětví tomu jiho-moravského hospodářství vztah nemalý. Příležitostně i o těch podána bude zpráva v dalších kapitolách viničných.

Jos. Klvaňa.

Kořenářky.

Tajnosti starých lidových doktorek na Poděbradsku.

»Psáno králi anglickému:
Chceš-li hovět zdraví svému,
dlouho na světě živ býti,
hleď toho při sobě míti:
Nermuť se mnoho, nepečuj,
jakž můžeš, hněvu se zpečuj,
pí málo, skrovně večeřej,
za stolem dlouho nesedej,
nespi ve dne, nedrž vody,
ani větry, ujdeš škody.« —

(Ze starého verbáře školy Salernytánské.

Dobrý a upracovaný lid náš tonul do nedávna v pošetilých pověrách které nejvíce z hmotného nedostatku se rodily. Tělo prací ochromené léčil zaříkáváním a zažehnáváním. Byly však nemoci, jež hojili lidoví chirurgové a — kořenářky.

Kořenářky na Poděbradsku zůstavily po sobě pověst nejchvalnější, a mnohé jejich recepty kolují dosud mezi lidem, znárodněly.

Stráně naše u Žehuně, Vlkova a Pouště pestří se rok co rok květy rozmanitých i vzácných rostlin a bohatá květena chová nemalý počet léčebných bylin.

Není do dnes jediné pořádné hospodyně na Poděbradsku, která by někdě na komoře neměla pytlíček s nejnutnějším kořením: bez, arnyku, jestřábník, krevníček, zeměžluč, rmen, heřmánek a j. Čím více ho mívala dříve, kdy často bývala jen na ně odkázána, dokud nebylo u nás lékařů (býval dříve jeden v Králové Městci, dnes jsou na okrese čtyři!).

»Každá nemoc ma svou pomoc,« říkali staří, a domácí prostředky, z bylin upravované, nevypudila dosud ani latinská kuchyně. Nejlépe však léčivou moc rostlin znaly kořenářky! Celý svůj život zasvětily sbírání jich a upravování léků. Práce jejich vyžadovala hojně vědy a dlouholeté přípravy. Dcera se učila již od matky a tak přecházelo toto dědictví z pokolení na pokolení. A na co již paměť nestačila, uchovalo se ve starých verbářích. V řídkých případech i muži pěstovali toto důležité odvětví lidového lékařství, avšak jejich zřetel byl hlavně obrácen k léčení dobytka. Proto zde věnujeme pozornost jen kořenářkám, jimž příroda byla hapatikou, jež věděly o každé bylince, kde roste; šly na jisto, v lesích a na stráních byl od jara do zimy jejich druhý domov, pověděly nám i o nejvzácnějších rostlinách: střemdavě, střevíčníku, prorostlíku, lenovníku, záraze a jiných. Prošly všecka místa nesčíslněkráte křížem krážem, věděly o rostlině pro každou nemoc, znali v určité době její léčivou sílu. A není lhostejno, kdy a jak se ta která bylinka trhá,

co se z ní k léčení hodí, zda kořen, list, květ nebo plod! Kdo jiný ku př. ví, jako kořenářky, že celdon (jitrocel) má devadesát devět kořínků proti devadesáti devíti druhům zimnice? Že filipojakubské, svatojánské a václavské koření vyniká zvláštní mocí léčivou? —

Koření roznášely ženy po staveních a hospodyně jim za ně již naložily brambor, mouky, krup, hrachu a j., že nouze nikdy nepocítily. Také ke groši se dostaly v lékárnách: věděly, co jde na odbyt a mnohá v otepích posýlala rmen, zeměžluč, řepičí, stoliberník a j. po formanech až do Prahy. Měly svá jistá místa a lékárník mohl se na svoji kořenářku spolehnouti, že v čas dodá svoje zboží.

A což, kdybyste vkročili do komůrky její, plné kořenné vůně! Co tu přihrádek, rozličných balíčků všelijak označených, hrníčků s mazáním, lahviček s lektvary — hotová lékárna! Na kamnech, stole, lavicích nikde místečka prázdného a co ještě zásob na půdě! Dvojnásobnou úctu vaši vzbudí čiperná stařena — mimochodem řečeno, jde jí život v přírodě jak náleží k duhu — když ze stolu s posvátnou úctou vytáhne šátkem ovázaný verbář, bohatý pramen svých vědomostí, knihu v rodině nejcennější a přečte ze zvetšelých listů některý recept, který těžká ruka před léty švabachem tam vepsala. Mimo to má i švabachem tištěný, nejméně stoletý, nadepsaný »Zdravá rada lékařská«, jednající o všech obyčejných nemocech v sedmi dílech. Na konci je popsána »Domovní apatéčka s užitečným registrem« a veršovaný přídavek »Léky proti obyčejným nemocem ze školy Salernytánské.« —

Nejhůře se dorozumíváme o jménech těch vzácných léčivých bylinek; namnoze bychom se bez skutečných rostlin o jméně ani nesmluvili. Lokální jména jsou v rozporu s vědeckou botanikou. Stařenu to mrzí, že vše jinak jmenujeme a jí nerozumíme. »Odpusťte mně, nemám škol; naučila jsem se tomu od své matky, jak je ona jmenovala. . . « Tiskneme ruku upřímné babičce a sami se stydíme za její rozpaky. —

Na důkaz uvedu některá lidová jména rostlin, než přikročím k vypsání vědy našich kořenáček:

Krvavé koření (toten), ovčí hubičky (květel), husí šlápota (mochna husí), pantoflíčky (střevíčník), psí česnek (česnáček), bětuška (kokoška), kočičí pazourky (rožec), kočičí mýdlo (pomněnka), hadí mlíčí (pryšec), polštářičky (chrastavec), zvoneček (koniklec), kukačka (vstavač), herbábník (kohoutek), černé koření (kostival), potočník, též vaječník, žluťák (blatouch), voloočko (hlaváček), celdon (jitrocel), stoliberník (tavolník), křupka (routička), šveřepec (stoklasa, sveřep), koryandr (štěničník), žilník (vrbovka), cikánský chleba (kontryhel), tolita (vítod), klokoč (jasmín), stříbrník (mochna stříbrná), myší ouška (jestřábník), podnepych (babí hněv), třesivec (třeslice), matonoha (jilek mámivý), psí vino (lilek černý), psinky, černé třešně (plody rulíku zlomoc), seníčko (tomka vonná), zaježí zelí (šťavel kyselý), větrové koření (melisa), oponec (popenec),

střelí (vlčí noha), psí šťovík, všedobr, psoser (merlík), mlíčí (mlíč hladký), leknutí (leknín), šlakové koření (prha chlumní), nátkové koření (máta lesní), krevníček (třezalka), svlak (svlačec), hluchá kopřiva (hluchavka) a jiné. —

Začneme známějšími recepty, které již znárodněly! Úmyslně nechán týž pořádek, jakým nás do svých tajností zasvětily kořenářky.

Odvar květu heřmánku, bílého bezu (černého bezu), lípového květu se pije proti kašli. Někde užívají i řepičí (řepíku lékařského), ale toho kořenářky nedoporučují, že příliš vysouší; spíše se hodí jako obkladek na boláky.

Větrové koření a vzácný hadí kořen se osvědčuje proti bolení. — Oponec se vaří a odvar z něho se pije pro lehčí dech. Někde se z mladých jeho lístků vaří polévka, jakož i z kopřiv. — Odvar jablečníku ulehčuje souchotinářům. Psoser, černé koření i krvavé koření radí ženám pro zastavení krvetoku. — Šmelhaus je dobrý proti schváceninĕ, podobně i »leknutí« je dobrým lékem. Spouští-li se krev, je dobře píti odvar z jaterníku. — Kdo má zlatou žílu, nechť pije odvar z květu divizny. — Koho často bolí hlava, kdo ztrácí paměť, nechť pije odvar z dobromyslu. — Souchotiny zahání též pličník, zaječí jetel a pánovy čepičky. — Hnilice planých hrušek vyhánějí z těla pásemnici (tasemnici). — Citronová šťáva s peluňkem a terpentýnový olej osvědčily se proti škrkavkám. — Bobkové koření a dryák jsou nejlepší léky pro všecky vnitřní nemoci. Dryák se vaří z bezinek t. j. plodů černého bezu, až zhoustnou na povidla. Jak žena umí léčiti dryákem muže, patrno z písničky u nás známé:

»Muž když stůně chudák,
hned mu vaří dryák,
tu bobkové zrno
roztluče na drobno,
smíchá do kořalky
a dělá vejpalky.« —

Proti žaludečnímu raku pije se odvar z černohlávku. — Nátkové koření poskytuje léčivé thé tomu, kdo má prejskavou nátku.*) Prejskavá nátka záleží z malých krupičkovitých boláků, které se rychle množí na těle. Jindy radí namazati bolest tuto jelením lojem, nebo i lojovou svící a na to přiložiti pytel od žitnýho vejražku. — Sedne-li komu zimnice na záda, má více léků ku pomoci a to buď má píti kořalku s rozmočeným oliandrem nebo peluňkou, nebo odvar střelí a celdonu. Také

*) Také se užívalo nátkového koření k obkladům na rány. Dosud u nás stopy toho v dětské hře »na paní Růžovou«: Děvče hadačka praví: »Šla jsem okolo vešeho domečka, kousla mě čubička; co si na to mám dát?« — Paní Růžová: »Nátkové koření.« — »Kolikrát?« — »Třikrát!« —

se kape do uší šťáva z netřesku. Odvar zeměžluče pije se při bolení žaludku. —

Plody kaštanu (jirovce) močí se v kořalce a výtažek se pije, má-li někdo žaludeční křeče. — Žloutenka se zahání odvarem vrbové kůry v noci svatojanské oloupané; odvar z ní se pije, nebo se jím tělo maže. — Odvarem chmelovým má si vyplakovati, koho bolí v krku — je to ovšem hořký lék, ale zlé se zahání zlým. — Routa se dává dětem hned po narození proti psotníku, kmínové otýpky a svršky smrčků do koupele slabým dětem pro sílu. —

Na jiné nemoci měly kořenářky také hojně léků po ruce. Koho trápí rýma, nechť si paří nohy v seníčku nebo v senných truskách. — Oustřele, t. j. píchání v hlavě, se zapudí, pouštíme-li do uší kouř z oustřelového koření na uhlí páleného. — Ouroků se zbavil, kdo se omyl ouročníkem. — Řimbaba zapudila psotník, netřesk housenky u malých dětí. — Že křenová placka s octem dává se proti »píchání«, račí očko, čočka neb lněné semeno, padne-li něco do oka, pod horní víčko, jest obecné. — Voloočkem dotýkají se již děti očí a říkají:

»Voloočko, nebol očko,
mne nebolí, tebe bolí, psa bolí!«

Tím zahánějí bolest očí. Na bolavé oči se má přikládati sušený květ bílé růže, na chorobu »růži« květ červené růže. Také se maží bolavé oči hadím sádlem (had má vždy býti zabit do sv. Jiří), jehož také užívaly k mazání bolavých zubů, nedbajíce, že po něm sežloutnou.

Březové listí se přikládá na oteklé nohy, olšově a křenové listí dávají si staří na noc na záda, aby táhlo; někde radí též kořenářky přikládati rozetřené bzinky. — Uřízne-li se kdo, nechť si přiloží psoser; krev z otevřené rány zastaví se močem nebo křesací hubkou. —

Sladký list či psí šťovík a jedovatý bodlák se hodí na rány od jedovatého píchnutí mouchy. — Pro sbírání se dává posedlen, sbírání se rozežene zaječím sádlem. — Mlíčí na jaře před první bouří trhané je dobrým obkladem na prsa žen v šeštinedělí. — Masť z naháče odstraní všecku nečistotu s hlavy. — Na otevřené rány se přikládá arnyka nebo balzám. Poněvadž je balzám trojí: na zuby, životní a na rány, třeba dáti pozor (jak kořenářka připomněla), abychom ten pravý zvolili. V jiném případě doporučí na rány psoser, aloe, tlučený zimolez neb prášek ze sušené rozmariny, který rány čistí a hojí. — Proti sebranině strojí se masť z chmele a jahel, která se ve vodě uvaří a za tepla přikládá. — Na mazání rozličných chorých oudů osvědčila se masť, vařená ze žlutého vosku, másla a žloutku, která se vychladlá přikládala. Březová šťáva, odvar z rývy jahodové a topolová masť osvědčila se pro vzrůst vlasů. —

Jak požitý hadí jed zhoubně působí na člověka, dovídáme se z národní ballady o děvčeti travičce, kterou huláni vábí s sebou a radí jí, jak bratra otráviti:

»Jdi do háje zeleného,
najdeš hada jedového,
uvař mu ho v teplým mlíce,
až mu zčervenají plíce . . .«

Avšak nebyla lidu našemu neznáma i celá řada protijedů, jako kořen angelíky, bedrník v máji utržený (také dobrý ženám pro měsíčky), lektvar z listů božího dřevce v červnu trhaných (též otoky hojí). — Vyprávěla mi stařena, že kdesi otrávila se rodina knedlíky, připravenými z mouky, v níž byla rozemleta matonoha; potáceli se všichni jako opilí a v žaludku cítili veliké bolesti, uzdravila je však zahy dryákem. Její verbář ve verších uvádí tyto léky:

»Česnek, routa, ořech vlaský,
hruška, ředkev, dryák benátský;
zahánějí jed škodlivý,
aby člověk zůstal živý.« —

Také náplasti (flastry) prokázaly mnohou službu. Nejznámější byly: z fíků a máku na zlámaniny, z cibule, octa a medu na otevřené rány, z melisy na bolavý krk. — Zlá nemoc je kámen, vodívá ssebou i řadu jiných. Kámen v ledvinách a měchýři dostane, kdo sní teplou buchtu a na to se napije vody; také pije-li mošt, jak patrno z veršů herbáře:

»Mošt překáží moči, vodě,
přivodí člověka ku škodě;
měkčí život a otvírá
játra, slezinu zavírá;
rodí také také v ledví kámen,
buď ho prázden každý — amen.« —

Kořenářky jej zahánějí zrnky jalovce, černou-ředkví, vodkou z kopřiv aneb lístků a vršků černobýlu, v máji trhaných (také rodičkám se hodí), vaří thé z řepičí. Spolu dodává kořenářka, že ten, kdo jí na Velký pátek nemaštěné kroupy, kámen nedostane. —

Vodky, lektvary z rostlin svářely, když měsíček rostl; za jasných dnů dávaly je na slunce, aby se vyčistily. Takový lektvar byl po celý rok k potřebě. Nejznámější odvary byly: vodka fialková pro občerstvení srdce a ochlazení jater, eufrazynová (ambrožky, světlíku), rozmarinová a polejová k vytírání bolavých očí, levandulová, rojovníková, konvaliová, routová a pětilístková k mazání třesoucích se oudů, k pití pro občerstvení krve, černohlávková a liliová na čistění úst, rebarborová (ereborová) pro stolici. —

Nelze se diviti, že některé recepty našich kořenářek byly provanuty pověrou.

Kvítí uvité do věnečku při prvém zakukání zezulice dává se pod másnici, aby se brzy stloukło. — Devět lučních kvítků utržených v noci

svatojanské — ne však holou rukou — a usušených doma pod stolem, bylo lidem i dobytku dobrým lékem proti všem nemocem; také je dávaly známým, aby si je dali pod podušku, a o čem se jim bude zdáti, to se mělo splniti. — Děvčatům radily, aby, až uvidí poprvé kvésti svlak (svlačec), utrhla jej a dala si v noci pod hlavu; o kom se jim bude zdáti, toho si vezmou. Podobně doporučují dívkám, aby tajně zašily milému do levého šosu čtyřlístek jetele, bude-li jej tři dny nositi, získají na vždy jeho lásku. Rozumíme nyní pořekadlu: »Čtyři pro milí, pěti pro děti, šesti pro štěstí!« —

Rozkvete-li dívkám třešňová »snětvička«, na sv. Barboru utržená, do Štědrého večera, vdají se do roka. — Kdo polkne na Květnou neděli tři svěcené kočičky, ten nic s vodou nevypije, nedostane zimnice, ani ho v krku nebolí. Kdo jí med na Zelený čtvrtek, neštípne ho had, Proti žloutence nos peluněk v obuvi. Toten chrání před zloději. tolita před strašidly. Efaj (břečťan) nosí bídu do stavení. Jsi-li náhle churav, nakuřuj se něčím s těla toho, kdo tě uřkl! — Na bolavé oči dávej mast z osmi lotů nemytého, neslaného, májového másla, červených koralů, fíků, kafru, cukrkandru! —

Proti těžké padoucí nemoci radily prášek ze semene žlutých fial, ale neúčinkoval-li, sdělily důvěrně jiný recept tajemný: Učiň prášek z vybledlých kostí lidské hlavy (člověka násilnou smrtí zemřelého), srdce krtčího, lašťovčího, dešťovek, vlčích jater, pavího trusu a kořene pivoňkového! — Jenom jak tyto čarovné léky sehnati?...

Nepřivedete naši stařenu ani do rozpaků otázkou:

»Kterou ze všech bylinek máte za nejmocnější?«

»Každá se hodí pro některou nemoc, o čem my lidé ani z desátého dílu nevíme; každá má svou silu, proto ji Pán Bůh stvořil, ale veronika ve stínu usušená a na thé zvařená hodí se na každý vnitřní neduh hlavy, prsou i žaludku. V době cholery pili ji lidé u nás jako vodu a žádný z nich neumřel! Černobejlí ve víně vařené vyhojilo skoro každého souchotináře, po lopuchovém koření každému narostou vlasy — a tak bych vám znovu mohla vypravovati o léčivé moci všech bylinek mně známých, zvláště o zeměžluči, levanduli, fialkách, lilii, černohlávku, poleji, routě, melise a peluňku, co dobrého vykonaly.« —

»Řídíte se nějakým kalendářem, kdy kterou bylinu trhati?« —

Ten kalendář mám na stráních a v lesích; jak Pán Bůh jaro dá, ukáží se fialky, petrklíče, mlíčí, jaterník, plíčník a už se práce netrhne. Nejhůře je v květnu, kdy je bylinek v květu a při síle nejvíce! To abych si nohy uběhala a začnou-li deště, nic naplat, musím do lesa i v nepohodě.« —

Verbář naši kořenářky vtisk mi v paměť několik dietetických průpovídek, které podávám na konci stati o praxi kořenářek, z nichž jsou

u nás již jen dvě na živu, a jimiž vymře typický duch lidi našeho kraje:

Jahody a víno omlazují život. — Rýmou vychází z těla devatera nemoc. — Čerstvé plané ovoce lepší, než mísy masa. — Ouhoř ryba nezdravá, dělá hrdla chraplavá — Mezi mozky hovad nejvíce, nejlepší je od slepice. — Pij víno, když hrušky jíš, zdravé budou, vskutku zvíš. — Kůru chleba jísti škodí, spálená krev z ní pochodí. — Nechceš-li se pak opíti, musíš hořké mandle jísti. — Voda nejlepší doktor. — Dobře tomu, kdo nemoc přechodí.

»Nemáš-li lékaře svého, | Buď vesel, pokoj zachovej,
hleď šetříti toho třého: | v mírné střídmosti se chovej!«

F. J. Čečetka.

Posudky a referáty.

Roman Zawiliński: Słowacy, ich życie i literatura. (Biblioteka dzieł wyborowych No. 101.) Varšava 1899. Stran 158 malá 8^0.

Velmi dobrá práce informační o uherských Slovácích, určená široké veřejnosti polské, napsaná s láskou výborným znalcem poměrů slovenských, krakovským prof. Romanem Zawilińským, který lonského roku ztrávil delší dobu v Praze za příčinou studií vědeckých (zejména také české literatury ethnografické). Tedy práce cílů především popularisačních, nikoli práce pramenová. Poněvadž však autor dobře zná uherské Slováky a kraj slovenský z autopsie, mají národopisné kapitoly i pro nás zájem, i třeba bude též našim specialním pracovníkům v národopisu slovenském knížku p. Zawilińského si zapamatovati. Z kapitoly II. »Chaty a stroje« na př. není ani pro nás bez zajímavosti první část, jednající o slovenském obydlí. To platí i o následujících kapitolách: III. Gospodarstwo. Pasterstwo. Przemysł; IV. Życie rodzinne; V. Życie społeczne. Język. V příčině slovenštiny nevyslovuje se autor přímo, že ji pokládá za jazyk tak samostatný jako polštinu nebo češtinu, ale činí to nepřímo tím, že ji důsledně nazývá jazykem, nevykládaje nikde svého stanoviska o jejim vztahu k češtině. I v populárním spisu měl autor vytknouti jasně své stanovisko v tak důležité otázce a odůvodniti je, byť způsobem široké veřejnosti přístupným. Je skutečně zvláštním zjevem, jak nedůsledně zachovávají se někteří současní učenci polští a ruští k otázkám, podobným této. Kdežto na př. prof. Florinský ve svém roztřídění slovanských jazyků dává nářečí slovenskému samostatné místo vedle češtiny — hájí naproti tomu příslušnost maloruštiny k velkoruštině jako jejího nářečí, ač maloruština stojí mnohem dále od velkoruštiny, než slovenština od češtiny.

Rovněž tak někteří polští učenci nedůsledně se zachovávají k otázce kašubské a slovenské. Na konec ještě poznámku o českých a slovenských citátech, která se ovšem netýče jen přítomného spisu (a dokonce ne autora), ale většinou i ryze vědeckých spisů polských. V těchto citátech totiž vyskytuje se tolik tiskových chyb, že často sotva lze původní znění poznati. Vyskytují se i ve jménech nebo i v titulech knih, takže na př. Dobšinský tištěn jest jednou Dobczyński, jindy Dobrzyński, titul známého jeho spisu pak na př. vypadá takto: »Prestonarodnie obyčaje, porczy a hry slovenské«. Představuji si, jakou radost asi měl z těch četných chyb autor, který jest výborným znatelem spisovné češtiny i slovenštiny a sám se vyznamenává velkou akuratessou. Tušíme, že máme právo žádati, aby tiskárny velkých středisk slovanských, aspoň pokud tisknou díla vědecká, měly také naše typy, jako my máme jejich. — Autorovi jsme vděčni za jeho spis, jímž platně prospěje k rozšíření správných známostí o uherské části kmene československého mezi Poláky. *A. Černý.*

Stefan Ramułt: Statystyka ludności Kaszubskiej. Z mapą etnograficzną Kaszub. Kraków, 1899. Nakładem Akademii Umiejętności. Str. 290.

Pan Ramułt zvířil mnoho prachu v polském světě učeném i publicistickém svou theorií o kašubštině jako samostatném jazyce, hájenou vytrvale a s pevným přesvědčením; povstala dokonce již malá literatura o jeho stanovisku, v níž čelnými zástupci obou táborů — přívržencŭ (více méně vyslovených) theorie Ramułtovy a jejích odpůrců — jsou vynikající učenci prof. J. Baudouin de Courtenay, prof. Dr. A. Kalina a Dr. Jan Karłowicz. U nás o této otázce psali J. Polívka v Listech Filologických, Jos. Zubatý v Ottově Slovníku Naučném a ve Věstníku slovanských starožitností.

Ať však již kdo jakkoli soudí o kašubské theorii p. Ramułtově, nikdo přec nemůže upříti jeho pracím velké ceny, jakou mají pro vědecké studium kašubštiny a Kašubů. Proto také filologická třída krakovské Akademie neodpírá vydávati je svým nákladem, ač i v jejím středu zasedají rozhodní odpůrci theorie samostatnosti jazyka kašubského. Tak vydala i nový spis p. Ramułtův, jenž se čestně řadí ke staršímu jeho »Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego«.

»Statystyka ludności kaszubskiej« jest vedle Mukovy »Statistiky łužiskich Serbow« jediným dílem svého druhu v celé vědecké literatuře slovanské. Je to statistika štěpu slovanského, podniknutá soukromě, tedy výsledek obrovské práce jednotlivcovy — ale mnohem spolehlivější a pro vědecké účely cennější nežli každá statistika úřední, ba podniknutá přímo proto, aby čelila nesprávným výsledkům strannické statistiky úřední. Autor »Statystyki ludności kaszubskiej« vytknul si jasně svůj úkol: podati statistiku jazykovou, nikoli národnostní, tedy počítati pouze ty, kteří jsou Kašuby nejen z rodu, ale i mluví po kašubsku — a výsledek jeho dlouholeté, namáhavé práce činí dojem nej-

vážnější, i učiněn jím konec dosavadní nápadné kolísavosti v udávání počtu Kašubů. Zároveň jest práce p. Ramułtova první spolehlivou topografií kašubskou.

Hranice kašubštiny jsou v díle Ramułtově podrobně vytčeny na str. 24.—28. a pak na připojené důkladné procentové mapě národopisné Kašub. Z popisu i mapy jest patrno, že nynější sídla Kašubův (a Slovincův) přilehají k moři Baltickému na prostranství mezi ústím Wisły u Nového Portu (Neufahrwasser) na východě a ústím Lupy (výtoku z jez. Gardenského) na západě; území ryze neb převážně kašubské obsahuje asi 100 čtver. mil, avšak ještě na území asi právě tak rozsáhlém mají Kašubové menší neb nepatrnější menšiny. Veškerá sídla kašubská nacházejí se v 11 okresích, kteréž jsou dle okresních měst: Puck, Wejherowo, Kartuzy, dvojí okres gdańský (Gdańsk), horní a městský, Kościerzyna, Bytów, Chojnice, Człuchowo, Lęborg a Słupsk. Většinu obyvatelstva tvoří Kašubové pouze v okresích puckém, kartuzském a vejherovském, co do počtu však jich jest nejvíce v okresích kartuzském, vejherovském a chojnickém, kdežto Puck jest na místě čtvrtém, jak vysvitá z těchto čísel: Dle procent má okres pucký Kašubův 76·60%, kartuzský 75·24%, vejherovský 66·69%, chojnický 44·89%, kościerský 37·78%, gdańský horní 26·26%, bytovský 20·28%, człuchovský 18·46%, lęborský 9·72%, słupský 4·92% a gdańský městský 4·50%. Na počet jest v okrese kartuzském Kašubův 45.284, vejherovském 27.930, chojnickém 23.680, puckém 18.609, kościerském 17.530, człuchovském 11.976, gdańském horním 10.519, gdańském městském 5.419, słupském 4·860, bytovském 4.797 a lęborském 4.227. Úhrnný součet Kašubů v těchto 11 okresích jest dle Ramułtova sčítání *174.831*; z něho připadá málem polovina na okresy pucký, vejherovský a kartuzský (který sám jest domovem více než čtvrtiny celého tohoto čísla Kašubů) — patrně nejryzejší kašubské okresy.

Dle vyznání náboženského jsou Kašubové valnou většinou katolíci, až na 10.019 (čili 6% úhrnného počtu) evangelíků hlavně v okresích lęborském a słupském (v kterémž mají dokonce většinu). Jsou to t. zv. Kabatkové nad jezerem Łebským. Ale i ve všech ostatních okresích jsou evangelické menšiny; nejvýznačnější v okresu kartuzském, 1.293.

Řeč kašubská zaznívá hlavně na venkově, města jsou německá. Na vesnicích mluví kašubsky kromě vrstev nejchudších i střední třída (t. zv. »gburzy«) a drobná šlechta. V osadách napolo smíšených mizí již kašubština pod nátěrem němčiny.

Kašubsky nekáže se v kostelích katolických nikde; většinou káže se polsky, někde polsky a německy, v Lęborgu, Bytově, Chojnicích, v kostelích gdańských a ještě v několika jiných farnostech téměř pouze německy. V evangelických chrámech všude zaznívá němčina, jen v Głowczycích v okrese słupském káže se několikrát do roka kašubsky.

Mnoho Kašubů bydlí však i vně tohoto národopisného území kašubského; p. Ramułt odhaduje počet všech Kašubů v Evropě na *200.217* duší (z nichž jest 13.442 vyznání evangelického).

V Americe jest bez mála tolik Kašubů, jako na Kašubech samých, *130.700* (v Sjednocených státech severoamerických 90.700, v Kanadě 25.000, v Brasilii 15.000), tak že všech Kašubů v Evropě i v Americe jest dle Ramułta 330.917.

Práce p. Ramułtova přistupuje k nejdůležitějším pramenovým dílům slovanského národopisu. Nyní po jejím dokončení bude moci nadšený badatel kašubštiny a života kašubského přikročiti ke druhému dílu svého slovníku a k čistě ethnografickým pracím o Kašubech, k nimž se od let připravuje.

A. Černý.

Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Материяли до українсько-руської етнольогії. Виданнє етнографичної коммісиї за редакциєю Хв. Вовка. Том I. 1899. (Též s franc. titulem), str. XIX + 228 + 22 + 11.

Velmi čilá učená společnost ruská v Haliči přistoupila tímto ještě k jednomu sborníku, věnovanému hlubšímu vědeckému poznání maloruského ukrajinského lidu. Poměr nového organu k Etnograf. Sborníku (Етнограф. Збірник) téže společnosti určuje v obšírné předmluvě redaktor jeho p. Th. Volkov, aneb jak se malorusky jmenuje Chv. Vovk. Kdežto onen má býti věnován specialně folkloru, lidové slovesnosti, má tento za programm ethnografii a ethnologii, historickou ethnografii, přibírá proto také archaeologíi, pokud jmenovitě pro ni jest důležita. V těchto »materialech« mají se sbírati zprávy o životě maloruského lidu, o jeho obydlí, zaměstnáních, kroji, kuchyni atd., mají se sbírati obyčeje, pověry, názory lidové o světě, o společenském životě atd., a zároveň systematisovati i vědecky propracovávati. Red. vytýkal, jak málo ještě v tomto právě ohledu jest dosud maloruský lid vyzkoumán, i jak důležité jest poznání lidu právě s této stránky, neboť lidová slovesnost nemůže býti tou měrou pramenem pro poznání názorů lidových, jak se někdy předpokládalo. Zcela správně poznamenává, že dosud ještě nedospěla ethnografická a ethnologická studia o slovanských národech tak daleko, že bychom na jich základě mohli činiti všeobecnější vývody o ethnickém rázu slovanských národů. Se stanoviska anthropologického jsou pak Slované naskrze téměř ještě neprozkoumání.

Obsah I. svazku nejlépe pak illustruje programm vydavatelstva. Nalézáme v něm pojednání a praehistorických nálezech v Kijevě, učiněných naším krajanem p. Č. Chvojkou, z pera redaktorova, pojednání o rybářství ukrajinském v Dobrudži od red., o hrnčířství v jedné osadě Černigov. gub. od M. Mohyl'čenka; o kožešnictví v Haliči podává V. Hnatjuk zprávu zcela věrně dle popisu jednoho mistra. Dále pojednání o obydlí v Černigov. gub. od M. Mohyl'čenka, o jídle lidu ve vých. Haliči od V. Hnatjuka. Red. otiskuje popis svatby v Hadjackém okr. Poltavské gub. od jistého selského mladíka, kteréhož spisu byl již užil ve svém díle o svatebních obyčejích ukrajinských; přílohou pak

k tomu podává red. sbírku obscoeních písní svatebních, které již M. Maksimovič sebral, a ukazuje na jich veliký význam kulturně historický. Konečně čteme ještě podrobný článek o kraslicích v haličské Volyni od M. Korduby, a k tomu přidáno jest 13 tabulí obsahujících velmi pěkné chromolithografické obrazce 154 kraslic . . . Redaktor připojil ještě velice podrobné otazníky pro sbírání ethnografických materialů z realního života lidového, o všech stránkách hospodářského života. Slibuje na příště otazník o obydlí, kroji a kuchyni.

Ke všem článkům připojeny jsou stručné franc. »sommaire«, a knize přidán také franc. rejstřík vedle mrus. *P—a.*

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag uf landsmålföreningarna i Upsala, Helsingfors ock Lund genom J. A. Lundell 58—67 häfte. Stockholm 1897—1899.)

(Novější příspěvky k poznání švédských dialektů a švédského života lidového. Časopis vydávaný z nařízení spolků pro nářečí v Upsale, Helsingforsu a Lundu od J. A. Lundella. (Cena ročníku 4·50 kron.)

Na ohromné rozloze království Švédského žije obyvatelstvo pořídku a odtud velké rozdíly dialektické v tak malém národě, odtud obtíže učení »řeči říšské«, spisovné, pro které taková váha klade se na zavedení fonetiky (také fonetického pravopisu) do škol. Kulturní tradice staletá ovšem nepřipouští, aby »landsmåly« byly hrozivou »otázkou« jako v sousedním Norsku, kde z nich úmyslně sestrojena nová spisovná norština, která právě nyní se utkala s říšským dánsko-norským jazykem, ale jak vděčným a zajímavým předmětem bádání jsou tyto dialekty, vidíme z tohoto sborníku s jeho osmnácti svazky. Je tím pozoruhodnější, že dle ujištění dialektologa Westina švédská nářečí v době nejnovější mizejí, a že se považuje tento okamžik za velmi důležitý k zachycení jich.

»Nyare bidrag« obsahují jenom větší souvislé práce a jest velmi pěkné a dalo by se snad i napodobiti s prospěchem, jak rozdělení na svazky není závislé na ročnících. — Každý sešit má své číslo řadové, pod nímž udán rok vycházení připojeným A, B nebo C, tři totiž vycházejí ročně; ale sešit 58. ukončuje svazek XI, 59. patří k XV a 60. k XVIII, kdežto 61 vrací se k VIII a t. d. Tyto svazky tvoří pak o sobě buď knihy souvislé jednoho nebo více badatelů nebo, nesouce na titulu označení »Blandat« (Smíšené) články menší. Avšak i tu je pohodlné zařízení, že každá práce je paginována zvláště, nesouc uvnitř označení svazku a práce na př. XVII, 2 zvenčí číslo stránky. Kdo kdy měl citovati práci táhnoucí se několika ročníky časopisu, uzná, jaká je to výhoda, když práce Wigströmova, která vycházela od roku 1895—97, je teď pohromadě v jediném svazku s jednotnou paginací. Ovšem nenahlížím pak, proč jsou svazky tak objemné, že v četných těch sešitech neméně než čtyři svazky začínají a jen jediný se zavírá.

Práce pak nejsou pouze jazykové, nýbrž i folkloristické, jako vůbec studium dialektu vede skoro nutně též k zaměstnání s vlastními plody jeho, písněmi a zkazkami.

Jazykové jsou práce tyto: Saxenova o finských přejatých slovích s dvěma obšírnými seznamy slov (XI, 3) Westinova fonetická abeceda pro dialekty jämtlandský a härjedalský, vlastně hláskosloví jejich (XV, 3), Lefflerova o přízvuku skuttungského dialektu (XVIII, 2), Kockovy příspěvky k historii švedských tvarů slovných (XV, 3), téhož švédské etymologie (XV, 8) a Nordlanderova úvaha o jämtlandských jmenech místních (XV, 2). Materiály jazykové přinášejí Eva Wigströmová Folktro ock sägner (Pověry a pověsti) zaznamenány v původním znění. Zde čteme o předzvěstech počasí, smrti, o pověrách týkajících se jednotlivých zvířat a rostlin; velmi zajímavý je tu lindorm (lindwurm). Jméno lind, které znamená samo hada, vztahováno na lípu a slyšíme, že drak bydlí v lípách, jakmile dosáhly stého roku. — Dále je tu řeč o obřích a čarodějnicích, o demonických bytostech vůbec, o životě pohrobním a o strašidlech (VIII, 3). R. Steffen uveřejňuje Norska stev; jest to sbírka skoro 1200 čtyřřádkových popěvků nasbíraných za jediný měsíc v jižním Norsku. — Melodie zaznamenává vydavatel jenom tři; uspořádány jsou tyto norské »schnadahüpfel« dle obsahu, podle kategorií. Báseň a zpěv, příroda, žanrové obrázky, polemika, shledání, věrná láska, povaha lásky, neopětovaná a nešťastná láska, nestálost a faleš, láska v boji se zevními okolnostmi, láska a manželství, didaktika, různé (XV, 1). K této sbírce pojí se pojednání »Enstrofig nordisk folklyrik«. (Jednostrofová lyrika národní na severu, XVI, 1.)

Souvislá líčení nebo úvahy kulturněhistorické nebo folkloristické podává Anna Hjelmströmová »Från Delsbo", líčíc život každodenní, slavnosti, pověry a pověsti svého rodného kraje. — Malá scena »rozhovor« upomíná na přástvy na naší výstavě (XI, 4). Práce o hospodářství domácím v Bolebygd (strava atd.) od A. E. je zajímava zvláště poznámkou, že je to práce prázdninová v odborné škole pro domácí hospodářství v Upsale (XV, 7). Wikland uveřejňuje rukopisy ze XVII. století, relace pastorů o mravích Laponců (XVII, 1, 2), o tomto kmeni, jehož zvyky byly studovány mnohem dříve, než kteréhokoli kmene jiného, jako ve všech vědách nejdříve věci zvláštní, nezvyklé na sebe obracejí pozornost. *Arnošt Kraus.*

Wróżda i pojednanie. Studjum etnologiczne. Napisał Stan. Ciszewski. Warszawa 1900. Cena 80 kop. Stran 97 a VII.

K obsáhlé právnické literatuře o krevní mstě přibyla nová zajímavá studie etnologická. Autorem jest známý polský spisovatel dr. Stanislav Ciszewski.

Rozprava p. Ciszewského podává nám genetický vývoj dějin krevní msty. Vycházeje od psychologie krevní msty, vykládá nám spisovatel jasným a přesvědčivým způsobem, kterak od krutého vykonávání skutečné krevní msty přecházel člověk vlivem civilisace z nenáhla k pouhé fikci, k pouhému obřadu, který jen formálně nahražoval trestní živel krevní msty. Jinými slovy: Jen na prvotním nízkém stupni kultury platilo pravidlo oko za oko, zub za zub,

krev za krev. V pozdějším stadiu vývoje spokojuje se člověk mstou jen fingovanou.

Nejhlavnější myšlenky spisovatelovy jsou tyto: Touha po mstě tkví v lidské povaze, »v oné zvířecí povaze, která proniká v člověku nejen ve stavu divokosti, nýbrž i ve stavu nejvyšší kultury«. (Str. 2.) Člověk prvotní, ovládaný zásadou animismu, mstí se i na věcech neživých, a tím spíše na zvířatech a na lidech. Autor podává zajímavé doklady, sebrané o nejrůznějších plemenech. Také v nadpřirozeném světě prvotního člověka platí táž zásada zadostučinění. Duchové mrtvých konají také pomstu. Odveta, k níž se prvotní člověk utíká, shoduje se takořka matematicky s trestným činem pachatelovým. Vrah trestá se stejným způsobem smrti, vinník dostává stejný počet ran, jaký sám zasadil.

Jednou z nejkarakterističtějších známek prvotní msty jest její povaha sakrální. Duše zabitého nemá klidu, dokud není pomstěna. Spisovatel podává četné doklady, týkající se víry jednotlivých plemen. »Přesvědčení o svatosti závazku pomsty, péče o klid duše zavražděného neodlučná od obavy, že duše ta nespokojená s liknavostí příbuzného, bude snad na něm samém hledati zadostiučinění, všecko to pobádalo spolučlena rodu k rychlému pokud možno zúčtování s vrahem«. (Str. 16.) Poněvadž pomsta koná se jaksi v zájmu duše zabitého, běží o to, aby se duše ta co nejdříve dověděla o vykonání pomsty. Proto se akt pomsty konával na hrobě zavražděného.

Jakožto instituce vyrostlá z lůna společnosti rodové, jejíž organisace se opírá především na zásadě pokrevenství, musela krevní msta původně míti i touž socialní povahu. »Všichni za jednoho«, jest karakteristickým pří. znakem krevní msty v prvých dobách lidské společnosti. Za vraždu jediného svého spolučlena mstí se celý rod, a tak vzniká nepřátelství dvou rodů. Závazek pomsty leží především na otci a bratřích zabitého a pak se vztahuje i na další příbuzné.

Ačkoli krevní msta byla nevyhnutelným následkem vraždy, a vinník mohl ji s jistotou očekávati, byl o ní zpraven »opovědí« msty. Opověď takovou znají nejen staré právní památky, nýbrž i dnešní obyčeje u jednotlivých nevyvinutých plemen.

Již na dosti nízkém stupni kultury počali lidé pociťovati zhoubné účinky krevní msty. Myšlenka zmírnění a obmezení msty klestila si cestu. Mezi znepřátelenými rody pocítěna především potřeba obnoviti mír a pak potřeba vyrovnání újmy, jakou měla v zápětí. Tyto dva motivy přiměly člověka, že hledal přetrhané nitky dřívějších přátelských styků mezirodových a hleděl vyplniti mezeru povstalou ubytím jednoho ze členů rodu. K cílům těm vedlo pobratimstvo a vůbec fikční svazky příbuzenské (kmotrovství a adoptace) jakož i manželství uzavírané mezi členy zavaděných rodů.

Smír mezi oběma rody zahajován býval přípravnými kroky. Když prvé kroky výzvědné přesvědčily stranu usilující o časové příměří, že druhá strana jest nakloněna smíru, přistoupeno k dlouhé smírčí ceremonii. Účelem jejím bylo

dosažení víry (lat. treuga, vlas. tregua, franc. trève), t. j. příměří na nějaký čas. O tuto víru stará se především rod vraha. Užívá se při tom prostředníků, smírců. Někdy teprve po třetím pokusu přistoupí mstitel na smír. Podmínky smíru stanoví soud volený z lidu. Nato nastupuje akt pokory (jež starým Čechům slula též milost, gratia).

Jako ostatní součástky smíru, tak možno dle autora nazvati i pokoru institucí všelidskou. Na význam její pohlíží spisovatel jinak než jeho předchůdci. Dle Pawińského jest pokora veřejným projevem nastalé shody mezi oběma rody následkem vraždy znepřátelenými. Ulanowski vidí naproti tomu podstatu pokory ve »veřejném vyznání spáchaného skutku«. Dle Dąbkowského spočívá pokora v poskytnutí morálního zadostučinění, kdežto výkupné jest zadostučiněním materiálním. Ciszewskému jest pokora substitucí trestního živlu krevní msty, kdežto materiální náhrada jest elementem civilním. Prvotní člověk ovládaný zásadami animismu a pohlížející na krevní mstu jako na závazek rázu sakrálního, nemohl ihned dospěti k přesvědčení, že na závazek msty může resignovati. Člověk tento utekl se tedy aspoň k fikci msty, kterýžto akt během času nabyl rázu aktu pokory. Po pokoře nastupovalo uzavírání fikčního příbuzenství (kmotrovství, pobratimství a poměru adopčního) neb manželství mezi členy obou rodů.

Celý smírný proces dovršoval se tím, že vrah resp. jeho rod platiti musel mstiteli výkupné (zagłówne). Dokud prvotní člověk stál na tom stanovisku, že za prolitou krev musí býti prolita jiná krev, nemohlo býti ani řeči o zamezení msty nějakým peněžným výkupným. Nečestné by bylo bývalo v prvotních dobách, aby za prolitou krev přijaty byly peníze. V dobách pozdějších však, když se člověk spokojil aspoň formálním zadostučiněním závazkům společenským i náboženským (fikcí msty, pokorou), nebylo již překážek, aby krev vykoupena byla penězi. Duch zavražděného byl již usmířen aktem msty fingované a nemohl se mstíti na tom, kdo by přijal výkupné. Autor píše o výši výkupného u jednotlivých národů a plemen a o otázkách s tím souvisících a uvádí, že skoro u všech plemen zachovává se obyčej, dle něhož vrah neplatí celého výkupného, nýbrž pouhou jeho část. Na příjemci výkupného pak záleží, mnoho-li z výkupného chce vrahovi odpustiti.

Studie p. dra. Ciszewského opřena jest o veliké množství dat, čerpaných z obšírné literatury, pojednávající o krevní mstě u nejrůznějších národů. K vývoji historickému u jednotlivých národů ovšem dle povahy věci přihlížeti se tu nemůže. Z německé literatury pohřešovali jsme při citování Frauenstädta, Blutrache und Todschlagsühne, z literatury slovanské článek Brandlův v Čas. Mat. Mor. 1870, Spevcovu kritiku prací R. Huba a B. Petranoviće o krevní mstě a P. Muhiće O razvoju pravnih idea u obće i napose u području prava kaznenoga, ve kteréžto důkladné kritice (114 stran) podáno jest ledacos nového, a M. Soběstianského Круговая порука у Славянъ. To však arci neuvádíme na újmu výborné práci Ciszewského, dobře vědouce, že úplnou

literaturu sehnati bývá sice u každého pracovníka ideálem, ale přece jen ideálem sotva dosažitelným. *Dr. Karel Kadlec.*

Franciszek Piekosiński, Sądownictwo w Polsce wieków średnich. W Krakowie 1898. (Separ. otisk z XXXV. sv. Rozpraw Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie.)

Neúnavný badatel na poli právních dějin polských, professor krakovské university František Piekosiński seznamuje nás v přítomné rozpravě se soudnictvím polským za středověku, a sice od dob nejstarších, pokud máme vůbec nějaké zprávy, až do konce středověku. Začíná soudnictvím za doby t. zv. županské a vyslovuje se tu určitěji o tom, o čem jaksi nerozhodně se pronesl již r. 1896 ve studii Ludność wieśniacza w Polsce. Kdežto r. 1896 připouštěl (u. m., str. 106) spíše existenci hromady (rady) vesnických starostů než existenci starostů opolných — jež nyní nazývá též rodovými — vyslovuje se v přítomném spise pro existenci starostův opolných čili rodových.

Nato přechází k soudnictví dvorskému za doby knížecí. Co praví o dvorských úřednících: palatinovi (comes palatinus) a vojevodovi (princeps militiae), a o úřednících provinčních jakož i kastelánech (úřednících hradských) a jejich kompetenci v záležitostech soudních, jsou ovšem jen dohady, ač dlužno doznati, že pravděpodobné. O soudnictví palatina má autor za to, že se obor jeho zmenšil za Boleslava Křivoústého a docela pak změnil na počátku XIII. stol., kdy se úřad palatina proměnil z úřadu dvorského v úřad zemský. Soudnictví náčelného vojevody zaniklo dle autora během XII. stol., a hodnost ta zrušena vůbec po rozdělení polské říše na knížectví údělná. O zániku soudnictví úředníků provinčních se spisovatel nezmiňuje. Z prvotních soudů polských udržely se nejdéle soudy kastelánské, a sice až do polovice XV. stol. Od poč. XIII. stol. setkáváme se na dvoře knížecím se sudími dvorskými a podsudky. Sudí těchto i podsudků jest několik z toho důvodu, že činnost jejich nevztahovala se na celou zemi (úděl, dzielnica), nýbrž jen na vojvodství. Tak shledáváme v zemi Malopolské zvláště sudí dvorské i podsudky krakovské a zvláštní sandoměrské, ve Velkopolsku jest zvláštní dvorský soudce poznaňský a zvláštní kališský. Někteří z dvorských soudců nazývají se velkými neb generálnými soudci (iudices magni, iudices generales).

Ve století XIII. rozšiřovala se juridikce kastelánská a pánů patrimoniálních mnoho na újmu soudnictví dvorského. Přes to však, i když ve druhé polovici XIII. století přešel venkovský lid pod soudnictví patrimoniální, zůstaly nejdůležitější záležitosti vyhraženy soudům dvorským. Piekosiński záležitosti ty vypočítává. Škoda, že se nedotkl také ani dost málo knížecích soudů věcových ze XIII. stol., jež uvádí Hube v díle svém Prawo Polskie w wieku trzynastym (Varšava, 1874). Byli bychom zejména rádi slyšeli, jaké jest mínění autorovo o výsledcích bádání Hubových v této otázce. Spisovatel uvádí pouze, že nejkarakterističtějším znamením soudnictví dvorského bylo, že před ně náležely všechny záležitosti týkající se zemských statků, kdežto Hube praví (u. m., str. 189), že »hlavním zaměstnáním soudu dvorského byla

jurisdikce trestní«. Pouze věcové soudy knížecí soudily dle Huba (u. m., str. 185) záležitosti týkající se »dziedzictwa« (zemských statků). Ve druhé polovici XIII. stol. přibyla knížecímu dvoru nová kategorie soudnictví, totiž soudnictví ve vsích a městech vysazených právem německým, ovšem jen částečně.

Na to jedná Piekosiński o soudnictví vojevodů (palatinů), a vysvětluje především, jak úřad palatina z úřadu ryze dvorského proměnil se v úřad zemský. Proměna ta udála se na počátku XIII. stol. Vojevodové soudili šlechtu, a to v záležitostech týkajících se zemských statků (sporných i nesporných). Trestní pravomoc nad šlechtou jim dle autora asi nepřináležela. Nad lidem vesnickým vykonávali jurisdikci v záležitostech daňových a jakožto zástupci knížete. (Podobného mínění o soudní kompetenci vojevodů jest Hube.) Na počátku XIV. stol., když vešly v život soudy zemské, zaniklo soudnictví vojevodů a kompetence jejich rozšířila se v jiných směrech.

Pěkně stopuje autor od počátku až do zániku soudnictví kastelánské, ač i zde nevyslovil se podrobněji o kompetenci. Změny v jurisdikci kastelánské způsobilo ve XIII. stol. vzmáhající se soudnictví patrimoniální a ve XIV. stol. vznik jurisdikce grodských starostů (capitanei), zavedených v Polsku od Václava II. Zdá se, praví spisovatel, že již za Kazimíra Velkého bylo soudnictví kastelánské v úpadku. Úplně pak zrušeno bylo statutem Něšavským z r. 1454.

Na počátku XIV. stol. vznikly soudy zemské, a sice z bývalých soudů dvorských, jak autor blíže vykládá. Původ jejich klade spisovatel mezi l. 1306 a 1314. Z řádných soudů zemských vytvořily se ve druhé polovici XIV. stol. — bezpochyby, že na základě usnesení malopolského věce v Krakově z 5. října 1361 — soudy věcové (colloquia generalia), které se skládaly ze sudího a podsudka zemského a kromě toho ze šesti aneb aspoň 4 přísedících (zemských a dvorských zřízenců). Dle Huba (Prawo Polskie w 14. wieku, Varšava 1886, str. 287 a násl.) nazývaly se soudy tyto věcovými pouze v Malopolsku a v zemi sieradzké, kdežto v zemích velkopolských a na Kujavsku užívalo se terminů roky velké (magni termini, summi termini, termini generales). Také Piekosiński oba tyto terminy (na str. 18.) uvádí, nezmiňuje se však o tom, kde se užívalo výrazu soudy věcové a kde zase výrazu roky (terminy) velké. Naproti těmto věcovým soudům a velikým rokům nazývají se obyčejné zemské soudy roky malými (a jak Hube uvádí ročky, poročky, termini parvi, termini particulares). Jak často se na malých rocích ve XIV. stol. soudilo, Piekosiński neuvádí; teprve dle statutu Vartského z r. 1423 stanoveno zasedání aspoň jednou do měsíce. Dle Huba soudilo se na ročcích ve XIV. stol. v obdobích 14denních, třínedělních i několikanedělních (u. m., str. 301). Naproti tomu scházely se soudy věcové, resp. velké roky s počátku třikrát do roka (die Huba i dle Piekosińského), a teprve statutem piotrkovským z r. 1396 ustanovena zasedání čtyrykráte do roka. Do kompetence soudů věcových náležely především quaestiones hereditariae

a ve stol. XV. pak i spory o dluhy a o šlechtický původ. Kompetenčních hranic mezi obyčejnými soudy zemskými a mezi soudy věcovými, resp. velkými roky autor se nedotýká.

V části o soudech starostských čili grodských seznamuje nás autor se vznikem a vývojem jejich jurisdikce. Kompetence jejich určena byla jmenovitě statutem Vartským z r. 1423. Hube nám o působnosti soudů těchto mnoho pověděti nemohl, poněvadž po celé XIV. stol. trval proces jejich vzniku. Jurisdikce starostská měla jaksi ráz policejní.

Ne pevné trvání mělo soudnictví justiciárů čili opravců, kteří zavedeni byli v Polsku asi za Václava II. po vzoru českém a soudili jisté trestní případy. Soudy jejich byly sice zrušeny r. 1386, avšak opět obnoveny. Na novo zrušeny r. 1430; přes to však existovaly soudy tyto ještě ve druhé polovici XV. stol.

Zajímavé jsou též části o soudnictvím patrimoniálním a soudnictví dle práva německého, dále o hraničných soudech podkomořských (již ve XIV. stol. vystupují podkomoří jako úřad povolaný k »sypání hranic«; spory mezní náležely však před soudy zemské), o soudnictví rektora university, o soudnictví nad židy a soudnictví duchovním.

Dlužno sice přiznati, že ani touto důkladnou rozpravou prof. Piekosińského není rozřešena leckterá ze sporných otázek, týkajících se polského soudnictví ve středověku, avšak přes to podává práce váženého polského učence mnoho nových dat, které připravují pevnou půdu pro pracovníky budoucí. *Dr. Karel Kadlec.*

Н. П. Загоскинъ, Исторія права Русскаго народа. Лекціи и изслѣдованія по исторіи русскаго права. Томъ I. Введеніе. I. Наука исторіи русскаго права. II. Формація народа и государства. Казань 1899. Str. 512.

Dosti rozsáhlou literaturou učebnic a příručných knih dějin ruského práva rozmnožil jeden ze starších právních historiků ruských, professor Kazaňské university N. P. Zagoskin, autor mnoha cenných prací z oboru právní historie ruské. Dílo, o jehož prvém svazku tuto podáváme zprávu, bude doposud nejobšírnější prací o dějinách ruského práva. Vysvítá to z úvodu prvého svazku, kde spisovatel rozvinuje celý plán svého obrovského díla a poznamenává, že práce jeho bude obsahovati celých dvanáct svazků. Již z tohoto počtu svazků jest viděti, že nové dílo prof. Zagoskina není žádnou učebnicí, určenou pro universitní posluchače, jako na př. Обзоръ исторіи русс. права prof. Vladimirského-Budanova, který vyšel právě před krátkou dobou ve 3. vydání. Autor chtěl to naznačiti snad již slovy Лекціи и изслѣдованія, umístěnými na titulním listě, avšak záhlaví takové mají též spisy Sergějeviče a Samokvasova, jež přes to nejsou ničím jiným než učebnicemi dějin ruského práva. Zagoskin přednáší již přes dvacet let universitním posluchačům ruskou právní historii a za tu dobu sebral již a prostudoval

tolik materiálu, že hodlá nyní každého roku vydati jeden svazek svého díla, a sice s tímto obsahem: Svazek druhý: (Údělná perioda.) A. Rus za údělného a věčového zřízení: Obzor pramenů a památek práva a dějiny politických o společenských řádů údělové a věčové Rusi. Svazek třetí: B. Rus za doby rozvoje místních zákonů: 1. Rus Vladimirsko-Moskevská. 2. Severoruské republiky (místní památky věčového zákonodárství). 3. Rusko-litevský stát a zákonodárství. Svazek čtvrtý: Moskevská perioda. Obzor pramenů a památek právních. Nejvyšší moc a nejvyšší státní instituce (zemské sněmy [Соборы] a bojarská duma). Svazek pátý: (Rovněž Mosk. per.) Správa ústřední (prikazy) a místní (provinční, oblastní, t. j. správa náměstníků, trestní zřízení, zemská a obcová samospráva, správa vojevodů). Svazek šestý: (Pokračování periody Mosk.) Dějiny tříd obyvatelstva (t. zv. třídy sloužící, duchovenstva, lidí posadských, sedláků, chlapů). Svazek sedmý: (Pokračovaní periody Mosk.) Dějiny práva občanského. Svazek osmý: (Zakončení per. Mosk.) Dějiny práva trestního. Process (soudní organisace a soudní řízení). Poslední čtyry svazky věnovány budou t. zv. periodě císařské, čili, jak ji Zagoskin jmenuje, Petrohradské, a to Svazek devátý: Reformy Petra Velikého a jeho nástupcové do císařovny Kateřiny II. Svazek desátý: Reformy císařovny Kateřiny II. a císař Pavel I. Svazek jedenáctý: Reformy cís. Alexandra I. a císař Mikuláš I. (Úplná sbírka zákonů a Svod zákonů rus. říše). Svazek dvanáctý: Reformy cís. Alexandra II.

Prvý svazek díla prof. Zagoskina dělí se na dvě části: v prvé rozepsal se autor obšírněji o vědě právní historie ruské, ve druhé podal nám přehled vědeckých mínění, vztahujících se k prvému objevení se Slovanů v Evropě jakož i přehled jednotlivých názorů o vzniku ruského státu. V části prvé pojednal spisovatel zejména o ruské historiografii v XVIII. stol. (a zmínil se mezi jinými o založení Akademie nauk, o působení německé školy v ruské historiografii, o škole ruské atd.), o ruské historiografii ve stol. XIX. (o Karamzinu, hr. Rumjancevu, P. M Strojevu a archeograf. kommissi, o Společnosti dějin a starožitností ruských, o německých historicích první pol. XIX. stol., o školách skeptické, slovanské, normanské atd.), o ruské historiografii v posledních desetiletích a v době současné (o stavu přednášek o ruské historii politické i právní na jednotlivých universitách a repraesentantech těchto věd), o stavu historických a historicko-právních vědomostí na Rusi do 60. let tohoto století (v době předpetrovské, za Petra I. a jeho nástupců, o prvních učených ruských právnících, o rozvoji historickoprávních vědomostí v první čtvrti XIX. stol., o vzniku historie rus. práva jakožto vědy, o něm. právnících Ewersowi, Reutzovi, o mladých právnících ruských vyslaných ke zdokonalení do ciziny, o následcích toho atd.), o stavu vědy právních dějin ruských a o jednotlivých její směrech v tomto století atd. Na to přechází autor k obzoru pramenů ruského práva a píše nejprve o památkách věcných (archeologických), o letopisech a chronografech a jednotlivých jejich druzích,

o památkách státního a právního bytu (o památkách archivních, o právu obyčejovém, o zákonodárství atd.), o památkách písemné i ústní literatury neprávnické (o bylinách, písních, příslovích, pastýřských posláních, životopisech svatých atd.), o memoirech a listech současníků (na př. o zápiskách kn. Kurbského, Řehoře Kotošichina, Jiřího Križaniće atd.) a o zprávách cizinců (byzanckých historiků, arabských cestovatelů, západoevropských spisovatelů atd.). Dále píše autor o způsobu užívání pramenů, o vědomostech pomocných a o systemu výkladu.

V části druhé podává spisovatel mezi jiným přehled jednotlivých theorií o dřevním bytu Slovanů vůbec a Rusů zvláště, jako jest theorie rodového bytu, theorie bytu obcového a theorie zádružná, načež přechází k základům politického, společenského a duševního života východoruských plemen před vznikem ruského státu, píše pak o nejstarším obyčejovém právu slovanském vůbec a ruském zvláště a konečně o vzniku ruského státu.

Již z tohoto přehledu jest viděti, jak důležité jest dílo prof. Zagoskina pro každého, kdo se chce podrobně zabývati dějinami ruského práva. Těšíme se upřímně na pokračování a přáli bychom si nejvřeleji, aby autoru bylo možno vyplniti svůj slib. *Dr. Karel Kadlec.*

Kleinere Schriften von Reinhold Köhler I. Kleinere Schriften zur Märchenforschung. Herausgegeben von Johannes Bolte. Weimar. 1898., str. XII + 608.

Všickni, kdož se zajímají o srovnávací studium tradic lidových, uvítají radostně souborné vydání drobných statí o pohádkách od velmistra této vědy, Reinholda Köhlera. V těchto článcích, roztroušených po četných německých i jinojazyčných časopisech, namnoze těžce přístupných, jest snesen tak bohatý material, že souborné jich vydání jest každému badateli nutně potřebnou, nevyhnutelnou knihou pomocnou. Jest litovati, že nebyly do toho vydání souborného pojaty všecky sem náležející články R. Köhlerovy, že nebyly jmenovitě znovu zde otištěny poznámky a kommentáře jeho k sicilským pohádkám L. Gonzenbach-ovou vydaným, ke kterým byly r. 1894 vytištěny nové doplňky z pozůstalosti Köhlerovy v ZsVVK. Radostně by asi také byli všickni uvítali nové otištění r. 1894 vydaných »Aufsätze über Märchen und Volkslieder«. Mimo statě z různých časopisů známé vytištěny z pozůstalosti Köhlerovy neznámé dosud poznámky k Bladéově 3svazkové sbírce pohádek z Gascogne. Köhler poznámky své stále doplňoval, a doplňky tyto vydavatel také přijal do vydání tohoto. Vydavatel připojil místy také své vlastní doplňky k poúkazům bibliografickým, aniž by je v tisku zvláště jako své vlastní byl vymezil.

Vydavatel opatřil knihu také důkladným rejstříkem motivů pohádkových a získal si tím vděk všech odborníků, třebas by se v něm nebylo dalo dostihnouti úplnosti.

Připojený seznam »častěji« citovaných sbírek pohádkových obsahuje 261 čísel! Uvedeny jsou též některé novější sbírky, ze kterých čerpal doplňky nové vydavatel, dr. J. Bolte.

Slovanské tradice znal R. Köhler ovšem pouze z překladů německých, francouzských a anglických; jenom Gliňského Bajarz polski cituje z originalu.

P—a.

Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Том I. У Львові 1899. Накладом Товариства імени Шевченка, str. 4 a 260.

Vřele vítáme souborné vydání pojednání Mich. Dragomanova o lidové literatuře maloruské a dlužno zvláště děkovati velečinné společnosti Ševčenkově, že se ujala tohoto podniku. Pojednání tato tiskla se od počátku let 70tých v různých časopisech ruských, jmenovitě ve Вѣстник-u Европы a v Кіевск-é Старин-ě, a sice většinou pod různými pseudonymy, jež znalo jen málo jednotlivců. Jmenovitě tiskl Dragomanov řadu velice cenných studií v Kijevské Starině pod pseudonymem P. Kuźmičevskij; a prof. N. Th. Sumcov podává ve svém přehledě maloruské ethnografie zvláštní přehled prací P. Kuzmičevského (Современная малорусская этнографія II, 25 sl.) Ani Pypin, který ve své Historii ruské ethnografie podává podrobný přehled vědecké práce Dragomanova (III, 365 sl.), nepřipomíná, že tiskl pojednání pseudonymně. Tato pseudonymní činnost jeho nebyla ovšem dobrovolná, než vynucena veřejnými a tiskovými poměry vůči emigrantu ruskému: r. 1876 emigroval jak známo Dragomanov, když byl rok před tím zbaven kathedry universitní.

Ve vydaném právě I. sv. nalézáme stručný přehled literární práce v jihozápadním Rusku, na Ukrajině od nejstarších dob spolu s charakteristikou historických písní a dum maloruských, od písní o dobách ještě velkoknížetství až do písní o povstání polském r. 1863. Čteme dále »Ohlas rytířské poesie v maloruských písních národních«, »O sledech velikoruského eposu bohatýrského na Ukrajině«, obšírnou recensi Trud-ů ethnograficko-statistické expedice vydaných P. Čubinským, pojednání o divadelních hrách maloruských starých i novějších lidových, srovnávací studii o látce, kteráž jest podkladem »Krále Leara«, obšírné pojednání o tureckých anekdotách v ukrajinské lidové literatuře. Články vesměs svědčí o velké erudici Dragomanova, o velkém rozhledu jeho po lidových literaturách všech národů a velkém pronikavém jeho duchu kritickém. Dragomanov vždy a stále žádal srovnávací studium lidové literatury maloruské jak s východní, velkoruskou, s jižními sousedními literaturami lidovými, rumunskou, jihoslovanskými atd. jakož i se západní, sousední, polskou i se vzdálenějšími. S toho stanoviska mají se studovati písně i pohádky lidové, přísloví atd. Tak postavil ku př. programm studia přísloví maloruských r. 1873 v sezení kijevského oddělení zeměpisné společnosti ruské: na základě srovnávací methody mají se vyřaditi napřed přísloví obecně-lidská, pak obecně-arijská, obecně-slovanská, obecně-ruská, vyřaditi přísloví přejatá a zbývající pak část čistě místních opět rozděliti podle

dob kulturních dějin národa a dle krajů jím obydlených, lesních, stepních atd. Pak teprve dle jeho přesvědčení bude možná vědecká charakteristika lidu maloruského, jeho názorů na svět atd. Jest to programm idealní, také u jiných národů dosud nevyplněný. Lidová literatura dle jeho mínění vůbec málo se hodí ke charakteristice národa. Obsahuje lidová literatura právě, tak jako kůra zemská pro geologa, řadu různých kulturních epoch, národ pak sestává z různých stavů, různých charakterů, není vůbec jednotnou massou. Lidová slovesnost není také »národní«: »v tak jmenovaném »národním« u novo-evropských národů jest velmi mnoho »knižného« a velmi málo místního národního původu« (str. 192), »velmi mnoho z toho, co my nalézáme nyní ve svém kraji, ba i ve sféře jeho lidu písma neznalého, jest produkt ne místní, ne »národní«, než společný všem historickým národům a produkt kulturní« (str. 155) a podobných výroků shledali bychom ještě několik. Dragomanov vyslovil také větu zcela správnou, že »shoda kulturních styků znamená u věci podobnosti lidových tradic mnoho více, než plemenné svazky« (str. 238). Dragomanov podléhal také ještě silně učení Benfeyovskému a nejednou poukazoval na indický původ látek.

Pojednání svá v ruských publikacích vytištěná psal Drogomanov veskrze spisovným jazykem (velko)ruským. Vydavatelstvo vydává je ale veskrze v překladě maloruském, ponechávalo jen citáty z velkoruských pramenů, citáty velkoruských tradic bez překladu. Příčiny toho nejsou nám dosti jasné a upřímně řečeno nezamlouvá se nám to tuze. Místo toho pozdravoval by referent mnohem radostněji, kdyby se někdo podjal vydání hlavních folkloristických studií Dragomanova v nějakém jazyce světovém, aby tak mohli západoevropští učenci kořistiti z prací tohoto hlubokého znatele nejenom slovanské, než vůbec světové literatury lidové. *P—a.*

Пѣсньта за мъртвия братъ въ поезията на балканскитѣ народи отъ **Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.** Часть II. Анализъ и сравнение на текстоветѣ. Часть III. Варианти. Прилогъ: Сказанието за мъртвия юденикъ въ поезията на балканскитѣ народи. — София 1898, str. 122 + 186. Zvl. otisk z XV. sv. Сборник-a bulh. ministerstva.

První díl této, jak věcně tak methodicky nad jiné pozoruhodné studie oznámili jsme stručně v Národop. Sb. II, 116. Prof. Šišmánov dovozuje v II. díle své práce, že original této písně byl složen u maloasijských Řeků; odtud se šířila píseň jihořeckými osadami na balkanský poloostrov (do Byzance) a do Řecka. K Bulharům pronikla částečně prostřednictvím Byzance, částečně z krajů dnešního Řeckého království. Od Bulharů pronikla k Rumunům a Srbům. Methoda, kterou spis. dospěl k těmto výsledkům a dokázal jich platnost, jest velice pozoruhodná a doporučuje se všem, kdož by se podobnými studiemi zabývali, k následování. Rozbírá totiž spis. do podrobna jednotlivé motivy písně a srovnává je postupně po jednotlivých versích všech balkánských národů. Ukazuje, že ve valné části versí má matka vedle dcery 9 synů, rozbírá význam tohoto čísla u všech národů po všecky doby, sleduje

jej až k starým Řekům, dovozuje, jak číslo to nasvědčuje řeckému původu písně, neboť nalézá se tím hojněji v řeckých písních, čím jsou vzdálenější od slovanských živlů, na Kretě, v Malé Asii. Dále poukazuje na to, že bratr se obyčejně jmenuje Konstantin, že jest to jméno velice populární u Řeků, ale docela není oblíbeno v bulh. poesii národní: nalézá se hlavně v písních cizího, řeckého původu, písních hlavně z Makedonie, kde byl vliv řecký nejsilnější. Jméno sestřino jest v řeckých písních Areti, jméno na ostrovech a v Malé Asii populární, ale nikoliv na pevnině evropské, zvláště v Thessalii a Epiru; tato okolnost ukazuje na původ písně. V blh., srb. a rumun. versích nese sestra jména velice různá. A tak rozbírá se každý jednotlivý motiv co nejpodrobněji a při tom činí spis. někdy velice zajímavé exkurse všeobecnější váhy o lidové slovesnosti, o kulturně historických otázkách; ukazuje ku př. na destruktivní ráz obřadových písní (str. 62). V jedné řadě versí balkánských, totiž ve všech srbsko-chrvatských versích, v menší části bulharských a ve třech řeckých přechází hlavní úloha v písni s matky na sestru, a příčinu toho nalézá spis. v tom, že píseň tato byla převzata u Bulharů do kruhů písní svatebních, částečně také u Řeků.

Něžná láska bratrská jest stejně vyvinuta u všech balkanských národů, nemůže býti proto důkazem srbského původu písně, jak dovozoval Sozonovič. Mimo jiné ukazuje spis., že zvolání »bože mili, čuda velikoga« v srbských písních přečasté nalézá se také v písních řeckých, vzdálených od hranic srbských, a bylo přijato nejspíše z církevního jazyka. Slovem krok za krokem dokazuje prof. Šišmánov svou thesi, a vyvracuje domněnku o srbském původu písně. Na konci rozbírá se ještě vnější forma písně, ukazuje se, že řecká poesie národní jest dramatičtější, že řecké verse jsou nejkonscisnější, nejstručnější při vší jasnosti a plnosti. Spis. připojuje pak ještě několik myšlenek o rozměru epických písní srbských a bulharských, o deseterci, myšlenky, které doufáme, že spis. brzy blíže odůvodní. Dle jeho mínění rozšířil se totiž desítislabičný verš k Jihoslovanům z romanského západu. — Přílohou k svému pojednání otiskuje spis. (str. 1—186) všecky balkanské verse a sice 7 albanských, 77 bulharských, 43 řecké, 4 aromunské, 5 rumunských a 11 srbských.

P—a.

Tom Tit Tot. An Essay on Savage Philosophy in Folk-Tale by Edward Clodd, sometime President of the Folk-Lore-Society etc. — London. Duckworth and Co. 1898, str. X + 249.

Předmětem rozpravy této, vlastně východiskem autorovým jest pohádka, jejíž anglická verse pojmenována jest dle skřítka v ní vystupujícího Tom Tit Tot. Jest pohádka tato rozšířena po celé západní Evropě u romanských i germanských národů a zapsána v přehojných variantech. Také u nás jest známo několik variantů, moravský v »Pohádkách z Moravy« od Fr. Stránecké str. 25 sl., uherskoslovenský v Slovenských pohádkách a pověstech Bož. Němcové I, 137 (Kinkaš Martinko), jihočeský v »Slavii« řad. I., sv. 4, str. 6 sl

(Kulfáček). Jest to látka rozšířená v různých variantech s některými obměnami a přeměnami, ale v základech svých, a nejenom v pouhých obrysech než v celé řadě podrobností stejná jak u nás tak v Italii, Francii i Anglii: Matka plísní svou dceru, a sice proto prý, jak praví pánovi, že příliš horlivě přede. Pán s vychvalovanou pracovnicí se ožení, uloží jí ale, že do určitého dne musí značné množství lnu spříst. Nevěsta vlastně neumí příst, v úzkostech jejích přijde jí na pomoc jakási bytost nadlidská, skřítek a pod., zřídka bytost ženská, a upřede jí vše, ale klade podmínku, neuhodne-li jméno jeho, že mu propadne. Ženich, manžel, někdy jiná, vedlejší osoba, vyslyší náhodou na honě obyčejně popěvek skřítkův, ve kterém se ozývá také jméno skřítkovo. — Tato pohádka co do podstaty své ba až do podrobností stejně se vypravuje jak řečeno od břehů Středozemního moře až po břehy moře Baltického, ale v území zeměpisně ohraničeném. Není to pohádka mezinárodní rozléhající se od břehů Gangesa až po břehy moře Atlantického, jako ku př. Popelka. Kocour v botách, Doktor Vševěda, Čarodějník a jeho učedlník a j. Spis. knihy této uznává sám, že se musí předpokládati společný původ těch pohádek, kteréž shodují se ve svých motivech až do nejmenších podrobností. Pohádka tedy tato »Tom Tit Tot«, kteráž se téměř stejně, až do podrobností vypravuje v Sicilii a v Anglii, na pevnině evropské u uherských Slováků a v Normandii musí míti společný původ, a to ne ve společných snad názorech bájeslovných, než pohádka ta musela se šířiti z určitého místa svého vzniku. Toto místo se musí ovšem hledati, a snad se také podaří je najíti. Prozatím ale jest důležito, že jest pohádka tato známa vlastně jen u národů germanských i romanských. Do Čech, na Moravu a na uherské Slovensko byla nepochybně zanesena.

Spis. tuto otázku ale neřeší, nepokouší se ani o ni, neboť považuje ji z předu za nerozřešitelnou, poukazuje na to, že neměla ani veliká práce pí. Roalfe Cox o Popelce hrubě výsledků, nemohla stanoviti, kde tato látka vznikla. Zapomněl ovšem na to, že látka Tom Tit Tot jest obmezena na mnohem menší území. Spis. sestavil jen některé verse, ze kterých nelze všecky ani sem počítati, tak zajisté ne pohádku mongolskou na str. 23 citovanou. Poukazuje jen na to, že osnova pohádky této jest velice starobylá, že předení samo jest pradávné, a jmenovitě motiv s jménem bytosti nadlidské jest velice starobylý, sahá do nejdávnějších dob. A k tomu připojuje obšírné pojednání o pověrách s jménem spojených v pravěku národů civilisovaných a u dnešních národů divokých. Data sestavena jsou přehojná, ovšem nikoliv systematicky, než přeházeny jsou pověry všech možných národů bez poúkazu na jich souvislost. Ke konci připojen jest pouhý bibliografický seznam variantů této pohádky, daleko ne úplný — spis. neznal bibliografii z pozůstalosti R. Köhlerovy vydanou a doplněnou od dra. J. Bolte v ZsVVK — a také ne správnou, aspoň pohádka »Kinkaš Martinko«, kterou znal z překladu Alex. Chodzko Contes des paysans et de pâtres slaves 341 sl., není z Ruska než z uherského Slovenska. *P—a.*

Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. Gesammelt, wissenschaftlich untersucht und herausgegeben von J. G. A m m a n n, k. k. Professor in Krummau. I. Theil, Prag 1898 (187 str.). II. Theil, Prag 1899 (168 str.). (T. p. t. Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. Im Auftrage der Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, geleitet v. Prof. Dr. Ad. Hauffen, II. Band.)

V prvním svazku těchto »příspěvků« vymezil organisator folkloristického popisu lidu českoněmeckého prof. Hauffen objem a úkoly národopisu českoněmeckého a uvedl sbírku cennou bibliografií; čtly se tu dále velmi zajímavé vzpomínky teplické od prof. Laube, ukázka života předbřeznového v malém místě, které však zároveň bylo světovým místem lázeňským, pak Lippertova studie o středohorském dvoře. — Druhým svazkem dochází na prostonárodní literaturu a sice na lidové drama: otištěno tu jedenáct kusů věrně podle různých »spielbuchů«, z nichž na Šumavě hrály selské společnosti . . . Písaři těchto knih jsou rolníci nebo řemeslníci, kteří seženou společnost vhodných lidí a se svým ensemblem, dostanou-li povolení, v různých místech provozují představení. Dle jejich knih režijních, často opisovaných, a sice dle exemplářů z prvních desítiletí a zase až z let osmdesátých našeho století otiskl Ammann tyto hry, zachovávaje nejen dialektické tvary, nýbrž i samorostlý často pravopis prostých písařů vůbec.

V dalším svazku chce připojiti ještě řadu her a kritické a literárně historické úvahy, předeslav prozatím hrám jen nejnutnější udaje o původě knížek otištěných. Nevím, smíme-li si příliš mnoho slibovati z těchto studií, bezpečně by vydavatel musil sám k nim konati důkladné přípravy, pak snad by se zhostil romantického, ba přímo mystického stanoviska, které k lidovým hrám zaujímá. On považuje hru lidovou za něco základně odlišného od umělé, píše na př.

»Lidové hry sice, vyšedše z duchovních, ponenáhlu se vyšinuly a došly velké obliby, než bylo v Německu drama v našem smyslu, ale v umělém dramatu nové doby vzrostl původnímu, lidovému zlý odpůrce. A tak dnes vlastní lidové drama, které jako lidová píseň v y š l o z l i d u s a m é h o anebo aspoň v lidu nalezlo přijetí a lidové zpracování, živoří již jen uboze v selských světnicích a ani tady není bezpečno před policií. Co platny této kvetoucí kdysi, nyní vysílené. lidové muse ctihodné šediny stáří, co dětská mysl, nehodí se do našeho líčeného, vzdělaného světa a je proto opovrhována a pronásledována. Přihlížíme-li však lépe, shledáme v těchto lidových hrách nejen vedle jadrného lidového vtipu pravý dětský názor našeho německého lidu, nýbrž též jistý nepřetržitý v ý v i n s k r z e s t o l e t í, který nám činí tyto tradice a provozování pozoruhodnými kulturně-historicky a vědecky.« — (Shora proložené vytkl referent.)

Kolik tu mythologie a jak křivý celý tento názor, kterého netřeba ani rozbírati už vůči faktu, že tři z otištěných her jsou pouhé dramatisace povídek známého Christoph von Schmid, jak ukázal stručnou poznámkou Hauffen

v Mittheilung. Nro. IX. společnosti. Takového kontrastu umělého a lidového dramatu a takového samostatného vývinu druhého z nich, jaký vydavatel předpokládá, nikdy nebylo a hry lidové jsou jako mnohé kroje lidové pouhé pozůstatky a přežitky bývalých směrů umělých.

První z otištěných her je známá pašijní hra, která hlavně působením a v zpracování Ammanna samého, jenž ji uveřejnil již r. 1892, došla velké slávy, jsouc provozována každý druhý rok v Hořicích u Krumlova. Zde otištěna dle tekstu odlišného od první publikace, pozdější zpracování tekstu jejího. Obsahuje předehru v ráji svedení Adama a Evy, pak mezihru i rozhovor poutníka a pastýře, a konečně hru pašijní, počínající loučením a končící ukřižováním. Tekst hry zakládá se na životě Ježíšově od Martina von Cochem z r. 1689.

2. Christkindl-Spiel, nejpopulárnější a nejrozšířenější hra Šumavy, narození Kristovo, pastýři, tři králové a vražda mláďátek; hrává se bez jeviště, ve světnici, v jejímž středu se obdélník obestaví židlemi a lavicemi, kolem nichž se tlačí diváci.

3. Pašijní hra z Frimburka s předehrami o Adamovi a Evě, Kainu a Abelovi, Noemovi, Izákově obětování; vlastní pašije jsou zcela odchylné od hořických.

4. Der ägyptische Joseph, hra z části rýmovaná, píseň Josefova v ní jest ze známé opery.

5. Johann von Nepomuk, dle anonymní hry vyšlé v Praze r. 1780; vystupuje v této hře Achalibama, srbská princezna, Zytho, vojevůdce Václavův a intrikán hry, věrný rada Oslav a Guido, číšník nařknutý z lásky ke královně — tento kus velmi rozšířený a často hrávaný ukazuje, jak liché jest mluvení o zvláštní prostonárodní hře; z tohoto dramatu nijak nesetřen ráz konce minulého století.

6. Eustachius, (dle Chr. v. Schmid) zpracování známé legendy — podobně legendární látku má

7. Alexius, napsaný podivným jazykem, jako když prostý člověk chce psáti a mluviti hodně vznešeně. Velmi zajímavy na této hře i na některých jiných jsou udaje o vytahování opony, vlastně opon, neboť jest řeč o dvou, z nichž druhá kryje uzavřenou místnost v pozadí, tedy úplně ráz jeviště Shakespearova, na něhož upomíná i stálé, úmyslné střídání scen za a před druhou oponou.

8. Das türkiscke Sultanspiel jedná ne o tureckém sultánovi, nýbrž o pohanském králi irském, před jehož nástrahami vlastní dcera, křesťanka, prchne do Nizozemí, kdež trpí smrt mučennickou.

9. Genovefa; dramata o této látce srovnal nejnověji Bruno Goltz; Genovefa byla také hrána od českých loutkářů a u Kopeckého nalézáme motivy z ní podivně zpracované v dvoudílné hře, Rytíř Bořil z Albínského hradu (komedie a hry, 44), kde úkol, zachrániti mladého rytíře, jenž zastupuje zde Genovefu, připadl nad míru chytrému — psu. Hra šumavská zdá

se, že prošla už rukama loutkářů podle úkolu, který v ní hraje komická osoba, Kašpárek.

10. Hirlanda (dle Chr. v. Schmid) pouhé převedení povídky v dramatickou formu, s přečetnými dějstvími a proměnami, druhou oponou provedenými, podobně i

11. Heinrich von Eichenfels dle téhož spisovatele zpracovaný.

Existence tolika dramat lidem hraných je velice zajímava a budeme vděčni za publikaci dalších zbytků vymírající této literatury. Vymírá totiž hlavně nepřízní úřadů politických, které nepochopujeme, poznavše obsah a tón dramat. Ovšem na divadla má úřad paragraf, kterého na pijanství a horší zábavy nemá. Pěkná tato sbírka měla by býti napomenutím, aby se i u nás sbíralo, kde ještě je možné něco zachrániti před zapomenutím. I v nejkusejším a nejzkaženějším zbytku dala by se nalézti snad stopa, která by nám odkryla původ a tradici lidového dramatu u nás. *Arnošt Kraus.*

Powieści ludu polskiego na Śląsku. Z ust ludu zebrał Lucyan Malinowski. W Krakowie 1899, str. 78. (Osobne odbicie z Tomu IV Dz. II Materyałów antropol.-archeol. i etnograf. Akad. Um. w Krakowie.)

Dr. Jan Bystroń podává v této knize nevydaný ethnografický materiál, sebraný jeho učitelem prof. Malinowským v létě r. 1869., v knížectví těšínském Díl další budou tvořit pověsti ze Slezska pruského. Sbíráno se stanoviště filologického (transkripce je přísně fonetická) tam, kde hraničí jazyk polský na československý. Markantní čára značí místa z nichž jsou povídky: Ustroń, Wisła, Nydek, Istebno, Jabłonków, Gródek (s jedním textem českým), Nawsie, Ligotka gnojnicka, Śmiłowice, Sucha prostrzedniá.

Sbírka obsahuje pohádky, anekdotické povídky, místní pověsti, průpovídky a 13 písní.

Pohádkové motivy (často i knižního původu) vystupují tu na některých místech v pěkných variantech. (O žábě, která dává pod sebe topit. Ustroń str. 2. — O žábě, která se dává mrskat. Ligotka str. 65. — O dceři, již chtěl si otec vzíti za choť a která vynutí na něm troje šaty a oslí kůži. Wisła str. 17. — Var. Sucha prostrzedniá str. 175. — O děcku, jemuž z nouze kmotrou štědrá bába. — Sudice, Nydek (hoch) str. 42. Gródek (dívka) str. 55.) — Jiné známé motivy jsou: O zvířátkách (kohout, houser, pes, beran, kocour a ježek. Wisła, str. 23.); o zlatých hruškách a třech synech královských (Wisła, str. 15.); o zakletých princeznách (Ustroń, str. 5.) — Knižní vlivy vytknuty poznámkami: V povídce o pastýřském chlapci, který přišed za »krále« je zazděn, dcerou královskou živen a království od nepřátel zachrání. (Vytčen: evangelický sloh a detail z Dekameronu. Str. 59. — Srov. k sujetu ref. prof. Polívky, v Národopisném Sborníku IV.—V. str. 135., čís. 24.) Vypravuje: Walek Jura, starý 61 let. — Dále v povídce o tom, kterak zachránilo syna napomenutí, aby vždy — jda mimo — zašel do kostela, od nástrah královských komorníků, str. 78. Srov. Schillerovu báseň Der Gang nach dem Eisenhammer.

Rázu více méně anekdotického jsou: O dvou žebrácích, kteří lstí dostali dostatek chleba, masa i piva str. 40.; o chuďasu, který si přivezl diamanty str. 38.; o lstném služebníku, který lichými hesly obloudil pánův dům, str. 5.; o studentech a potvoře, str. 14.; o čarování kněze a kantora, str. 11.; o chudém sedláku a oulu, str. 15.; o Češích, kteří si v krajině nabrali pokladův, str. 64. O hadu hubícím krajinu, str. 46.; o zbloudilém stádu na »Gordule«, str. 64. — O manželství čerta a báby, str. 45.; o chasníku, který zbavil chalupu kýchavého nebožtíka, str. 44.

Mezi jedenácti málo zajímavými, drobnými sujety z Wisły, nachází se: O vojsku v Čantoryji ve Vřećonovéj dolině (Blaničtí rytíři, str. 19.).

A tu nacházíme mnoho známých pohádkových motivů lokalisovaných. Zvláště často bývají motivy známé protkány nebo i podloženy vypravováním o »zbojnících« (str. 67. 53. 54. 68. 64. 24. 46. 47. 50. O Jozefku [str. 25.—28.] má podobnou ve »Zlé sestře« [str. 13. Srov. k tomu z výše zmíněného referátu prof. Polívky N. S. IV.—V., str. 143., č. 342]).

Někde vůbec nevypravovány delší pohádky, jenom kratinká vypravování, zvláště o zbojnících (Jablonków: o Janošíku, Pročpakovi atp.).

Charakteristické je, jak se zvláštní zálibou vrací se zakončení, kde vypravovatel nabit do kanonu, který oslavuje svatbu, jíž pohádka končí a vystřelen do místa, kde je (str. 17. 28. 32. 63. 77.). Toť důkaz, že tam »také byl«. Jindy končí: »a ty, coś to vykwádáw, vencyj ńe vřyj (= łžyj)« str. 11. Ale na jiném místě (str. 39.): »A jeśi ješče ńe umřili, to ješče žyjóm«.

P. M. Haškovec.

Contes et Légendes de Hongrie par **Michel Klimo**, Professeur au lycée royal de Déva, Paris 1898., str. 307. (Les literatures des tous les nations XXXVI.).

Vydavatel této sbírky uherských, maďarských pohádek a legend předložil v ní výběr prosaických tradic uherských širšímu obecenstvu, ale bohužel nedbal o to, aby cizinu poněkud jen poučil o tradicích maďarského lidu. Nepodal přehled tradic maďarských, folkloru maďarského, jak to nedávno učinil Teirlinck ve své znamenité franc. knížce o tradicích flamských. Byli bychom chtěli býti zpraveni o stavu folkloristických studií maďarských, o sbírkách tradic maďarských atd. U jednotlivých čísel připomíná nám vydavatel sice pramen svůj, ale velmi neurčitě »Coll. A. Benedek«, »Coll. M. Tompa« a p., toť jsou pro cizince prázdná slova; místo toho bylo by lépe bývalo, kdyby byl uvedl u jednotlivých čísel místo, kde které bylo zapsáno. Pak bychom se byli mohli také přesvědčiti, pokud kterou tradici můžeme považovati za maďarskou, a nemuseli bychom tápati v nejistotách a pochybnostech. Místní pověsti z »départ. Zolyom«, »départ. Trencsén« na příklad zajisté nejsou maďarské: pochybnost zde vznikající plným důvodem šíří se pak na všecky tradice. V každém ohledu ustupuje sbírka tato před velkou publikací pořádanou od W. Henry Jones a Lewis L. Kropf »The Folk Tales of the Magyars« (London 1889).

Tradice rozdělil p. M. Klimo na několik skupin 1. Légendes diverses (str. 3—81), 2. Légendes chrétiennes (str. 85—110, 3. Légendes nationales (str. 113—128) mezi nimi o počátcích historie Maďarů, jsou to dokonce snad tradice lidové? dnes z úst lidu zapsané? 4. Contes diverses (131—304. Mezi těmi posledními čteme mnohé, které jsou známy již z připomenutého překladu anglického, ku př. Klimo str. 187 sl. (Jean l'Avisé) = Jones & Kropf 117 sl., Klimo 239 sl. (Lè prince Ambroise) = Jones & Kropf 196 sl., Klimo 251 sl. = Jones & Kropf 288 sl., Klimo 277 sl. = Jones & Kropf 126 sl., Klimo 284 sl. = Jones & Kropf 59 sl. a j. Jednotlivé tradice rozbírati nebudeme, při příležitosti poukážeme na tradice v této knize vytištěné jindy.

F. Polívka.

Litauische Märchen und Erzählungen. Aus dem Volke gesammelt und in verschiedenen Dialekten, besonders in der Galbraster Mundart mitgeteilt von C. Jurkschat, Pf. I. Theil: 62 Märchen und Erzählungen im Galbraster Dialekt. Herausgegeben von der litauisch-litterarischen Gesellschaft zu Tilsit 1898. — Heidelberg 1898, str. 144.

Pohádky tyto nesebral vydavatel přímo z úst lidu, než čerpal je z paměti své, jak si je zapamatoval ze svého mládí. Praví, že se mohl zpoléhati na pamět svou, ač někdy musel sahati až do dětských svých let, a myslí, že pověsti a pohádky podává přesně, zachovávaje každý obrat a každý rys. Zapsal pak, jak výslovně připomíná, jen ty pohádky, které jsou podle jeho vědomí litevské originaly a dosud vůbec ne neb aspoň ne v té formě byly uveřejněny.

Vytištěny jsou pohádky tyto v litevském originale a pod řádkem v německém překladě. Podávám poznámky pouze k obsahu pohádek a pomíjím formalní jich stránku, ač by zajisté podávala podnět k zajímavým poznámkám. O litevském původu pohádek mimo některé asi drobnější pověsti a anekdoty nemůže býti řeči, ani u pohádky poslední č. 63., kterouž vydav. za původní litevskou pokládá v předmluvě, ani u pohádky č. 40., při které str. 99. poznamenal, že prý popisuje vystěhování Litevců. O nějakém seřadění pohádek nemůže býti řeči. Zařaděna jsou též některá příslovečná rčení.

Č. 1. Rek osvobodí princezku od draka, kterému měla býti obětována, a sice na rozdíl od obyčejných versí všech stane se bez dalších nehod ihned zetěm královým; nikdo nevydává se za osvoboditele princeznina.

Č. 2. O dvou bratřích sobě velice podobných, první na honu v lese zaveden světlem zahynul; když přišel bratr druhý, žena prvního považovala ho za svého manžela, a on odchylně od obyčejných versí také s ní žil, nebyl pak od bratra za to potrestán, zabit, jak obyčejně to činí bratr z pouhého domnění; než zde oba mužové losem rozhodli, komu žena na dále má náležeti. Místo čarodějnice obracející reky proutkem svým v kámen jest tu drak, někdejší tyran, který za své ukrutenství musí po smrti své takto pykati. Srv. Gonzenbach I, 271; II, 229. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 115. Добровольскій I, 439 sl., 493 sl. Манжура 29, 33. Етнограф. Збірник I

2. článek, str. 33 sl. Сборн. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 386 sl. Andrews Contes ligures 175, Revue des langues rom. IV sér., t. II. p. 34 a j.

Č. 3. Loupežník obelstěn, vyříznut mu jazyk, srv. Fr. H. Groome Gypsy Folk Tales 266, 267. Шеннъ Матер. сѣверозап. края II, 62 sl. Pineau Cont pop. du Poitou 262.

Č. 5. Paleček. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 117, č. 43. Жив. Стар. VII, 106.

Č. 6. Rek, nejmladší ze tří bratří udělá pomocí starého žebráka létající loď. Srv. Gonzenbach, č. 74 ZsVVk VI, 178. Ciszewski Krakowiacy I, č. 139 a pozn. ČČM. 1885 str. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.[3], I, č. 83. Zbiór wiadom. antrop. IX, odd. 3, str. 81 sl. Č. L. VI, 199. Летопис мат. српске sv. 151, str. 59 sl. a j. Do lodě této přibere pak rek siláky: běhouna, jedlíka, pijáka, střelce, muže daleko slyšícího, a muže působícího zimu. Jich pomocí řeší úkoly, které mu uloží král, chce-li dostati dceru jeho za ženu. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 114. Этнограф. Збірн. IV, 48, 60. Gonzenbach, č. 74, ZsVVk. VI, 77, 178. Zbiór wiad. antrop. IX, odd. 3, str. 82, 116.

Č. 8 Člověk slyšel u nějaké chaty v lese, jak uvnitř se lidé chlubili, čeho dobyli na lidech, zázračným koněm, mečem-samosečem a čapkou-nevidimkou. Rek se všeho toho zmocnil. Srv. Asmus & Knoop. Sag. Erzähl. aus Kolberg, Körlin 93. Přihlásila se pak u krále, který dceru svou slíbil tomu, kdo pojede k ní na skleněnou horu. Srv. Треѣландъ 225, 231. Dowojna Sylwestrowicz I, 84, 220, II, 282. Kolberg Lud III, 127; VIII, 3; Świętek Lud nadrabski 354, 363; Zbiór. wiad. antrop. XIII, odd. 3, str. 222. Чубинскій II, 276, 278; Етнограф. Збірн. I, článek 2, str. 26, 36. Bartsch I, 492. Pröhle K. V. M. 105. Knoop V. S. Hinterpommern 193. Sommer S. M. Sachsen Thüringen 99 a j.

Č. 9. Liška a vlk. Liška vyhazuje z vozu ryby, srv. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs 46, 121. Vlk zaveden liškou do ovčince, do sklepa, kde nedávno zabíjeli svini, nenasytný vlk nemohl prolézti otvorem, konečně má ocasem chytati raky. Srv. Köhler, Kleinere Schr. I, 197; Шеннъ II, č. 10. Dowojna Sylwestrowicz I, 225, Сумцовъ Разборъ этногр. трудовъ Романова 86. Poestion Lappländ. M. 8 a j.

Č. 11. Střízlík v letu přestihl všecky ptáky. Srv. Mitt. lit. litter. Ges. II, 84. Dowojna Sylwestrowicz II, 326. Schambach & Müller, Niedersächs. M. 319. Curtze Volksüberlieferungen Waldeck 171. Pröhle KVM. 219. Asmus & Knoop, Sag. Erzähl. aus Kolberg Körlin 70. Köhler, Klein. Schr. I, 70. Bartsch I, 318. Revue des trad. pop. I, 389; VIII. 595. Bladé Cont. Gascogne III, 218. Teierlinck, Contes flamands 92. Лѣтопись истор. филол. общ. новорос. III, 77. Сумцовъ Соврем. малорус. этногр. II, 19. — Ptáci pronásledují střízlíka, střízlík se skryje, sova má ho hlídati. Srv. Ciszewski, Krakowiacy I, č. 273.

Č. 12. Královskou princeznu kdo chce dostati, musí vykonati tři práce, 1. pásti 100 zajíců, srv. Fr. H. Groome, Gypsy Folk Tales č. 64, 2. pásti 100 koňů, 3. nalhati pytel lží; rek vypravuje celou historku.

Č. 13. Loupežníci dělící lup postrašeni dveřmi shozenými se stromu od hloupé selky.

Č. 14. Liška pronásledovaná psy zalezla do doupěte i vystrčila ocas svůj. Srv. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs 25 sl., 121 sl. Bronisch Kaschub. Dialectstudien II, 47 sl. Dowojna Sylwestrowicz I, 127. A. Schleicher, Litau. M. 8 sl. Манжура str. 4; Эрленвейнъ str. 15 sl. Рудченко I, 16. Paasonen Proben der Volksliter. mordvin. I, sv. 2, str. 147. Revue des trad. pop. VII, 307. Сборн. мин. IX, odd. 3, str. 178. Шапкаревъ Сбор. отъ нар. умотвор. IX, 313 sl.

Č. 15. Tabák vyrostl z vnitřností Jidášových, zasetých čertem. Srv. Романовъ IV, 23. Добровольскій I, 282. Драгомановъ Малорус. пред. 13. Гринченко I, 10, II, 11. Манжура 145. Кіевская стар. 1890, seš. 8, str. 326. Этнограф. Збірн. V, 169 sl. Житє і Слово 1895, seš. 3, str. 374. Твори Руданського II, 198. Этногр. Обзор. X, 58. Сухомлиновъ Исторія росс. акад. II, 333. Strohal, Hrvat. nar pripov. č. 53. Сборн. мин. II, odd. 3, str. 166; VII, odd. 3, 138. Revue des trad. popul. III, 385, 484. Ul. Jahn VM. Pommern Rügen I, 265. Сумцовъ Современ. малорус. этнограф. 129.

Č. 17. Proč se psi vzadu očuchávají.

Č. 29. Brada židova přismolena, srv. Gliński Bajarz pol. IV, 207. Člověk, který to způsobil židovi, jmenoval se Sziókis (»Takový«), jako obyč. jinde »já sám«. Трейландъ č. 60. Асбьерсонъ Норвежскія ск. 120. Carnoy Contes franç. 96 a j.

Č. 36. Chuďasům povolil Bůh splnění tří přání; žena vyslovila tak nicotné přání, že muž se rozhněval a pak mu nezbylo, než prositi, aby druhé přání jeho bylo napraveno. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, str. 157. Jacobs More English Fairy Tales č. 65. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 217 sl.

Č. 37. Manželé spílali zle Adamovi a Evě pro jich poklesek v ráji. Pán slyšel je, slíbil jim dobré živobytí, ale nesmějí se dotknouti zakryté mísy. Neodolali. Pod. Sebillot Littér. orale de l'Auvergne 43.

Č. 38. Hora, ve které měli loupežníci ukryté poklady, otvírá se na jistou průpovídku. Slyšelo to jisté děvče. Srv. Трейландъ 280 sl. Kolberg, Lud XIV, 138. Radloff Türk. Stämme VI, 243. Ortoli Cont. de la Corse 138. B. Schmidt, Griech. M. S. 101. Mijat Stojanović, Pučke pripov. 62 sl. Hinton Knowles Folk Tales of Kashmir 267 a j.

Č. 39. Král chce svou dceru za ženu, upraví jí kožich z koží všech zvířat pozemských; děvče uteklo. Dále Popelka. Wisła XI, 103 sl. Národop. Sb. čsl. IV—V, 172; Malinowski, Powieści ludu pol. na Śląsku I, 17, 75.

Č. 41. Králova matka odstraňuje děti své snachy, místo nich podkládá koťata. Srv. Schleicher, Lit. M. č. 10. Köhler, Kleinere Schriften I, 422, 463. Strohal, Hrvat. nar. pripov. č. 3. A. G. Nar. pripov. v Soških plan. I, 32 sl.

Kolberg, Lud III, 147. Житє і Слово 1895, seš. 3, str. 379. Andrews Contes ligur. č. 42. Hinton Knowles, Folk Tales of Kashmir 397, 406, 409 a j. v. — Chlapec má tři zlaté vlásky za uchem, děvče tři zlaté hvězdy za uchem. Bratr vydá se pro zvonek, zlatou rybku a ptáka pravdomluvného; tento pták vypoví skutečný původ dětí, a vyzradí úklady královny matky.

Č. 43. Str. 92 sl. Král stal se vševědoucím, když snědl srdce všelikých ptáků upečená na uhlí z dřeva jeřábového, rozuměl hovoru ptáků, vyzvěděl, jak ho okrádají i o život mu ukládají.

Č. 46. Devět havranů, hochů matkou v havrany zakleto a sestrou osvobozeno. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 134, č. 21, str. 142, č. 86. Bronisch Kaschub. Dialectstud. II, 44 sl Dowojna Sylwestrowicz I, 345. Köhler, Kleinere Schrift. I, 67.

Č. 47. Zápas chlapce s obrem, z kamene (sýra) voda, kámen (pták) chlapcem vyhozený vyletí výš než kámen obrův atd. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, str. 141, č. 97. Fr. H. Groome, Gypsy Folk Tales č. 22.

Č. 48. Peníz stále se vracející. Srv. Orient. u. Occident, III, 360 Ey Harzmärchenbuch 147. Asmus & Knoop, S. Erzähl. aus Kolberg, Körlin 31. Urquell V, 104, N. F. I, 207. Świętek Lud nadrabski 491. Richard Schmidt, Die Çukasaptati 19.

Č. 52. Had osvobozen z ohně odvděčí se osvoboditeli svému, ne jako obyčejně, že mu propůjčí prsten divotvorný neb dar rozuměti řeči všech zvířat, než kousl ho a tím způsobil, že mu už žádný jed na světě neuškodí.

Č. 53. Člověk chtěl králi hadímu odejmouti korunu. Hadi přiběhli se vsech stran na pomoc a doráželi tak zle na člověka, že sotva na koni utekl a život svůj zachránil.

Č. 62. Vůl ukraden touže lstí jako v pohádce o zloději mistrném (položena do cesty jedna bota, na jiném místě druhá).

Č. 63. Králi kradl kdosi každou noc seno; kdo zloděje vyšetří, stane se jeho zetěm. Pomocí ještěrky, kterou nakrmil, chytil rek tři koně, stříbrného, zlatého a diamantového, kteří se spustili na seno s oblak. Srv. Dowojna Sylwestrowicz II, 159 sl.; Аѳанасьевъ Р. нар. ск.[3] I, č. 60, Asbjörnson Moe Norweg. M. II, 189 sl., č. 21; Sommer S. M. Sachsen Thüring. str. 96. Král nechtěl mu dáti dceru, a rek spokojil se prozatím peněžitou odměnou. Rek vstoupil do služeb k zahradníku královu. Připojuje se látka o zahradníkovi, který se stal zetěm královým. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 142, č. 340. Świętek Lud nadrabski 346 sl. č. 24. Köhler, Klein. Schrift. I, 330.

J. Polívka.

Gypsy Folk-Tales by **Francis Hindes Groome.** London, Hurst and Blackett 1899, str. LXXXIII a 302.

Jest to kniha pro srovnávací studium pohádek nad jiné znamenitá. V obšírném a důkladném úvodě rozebrána jest nejdříve otázka, kdy a kterou cestou se přistěhovali Cikáni do Evropy. Spis. nemohl dospěti k určitému

rozřešení této otázky; po podrobném studiu vší dosavadní literatury vyslovil se v ten smysl, že jest naprosto nejisto, přišli-li Cikáni do Evropy 1000 let př. Kr. neb po Kr. Dále rozbírá spis. jazyk, poukazuje na hojné řecké živly v něm a dospívá k určitému výsledku, že Cikáni dlouhou dobu pobyli v zemi obydlené národem řeckým. Dovozuje dále, že Cikáni na své cestě do Evropy prošli Perskem aspoň před polovicí VII. stol. po Kr. Obšírně rozbírá pak spis. otázku o významu Cikánů při stěhování pohádek i připisuje tu Cikánům úlohu nemalou. »Z Indie, kterou opustili Cikáni v dobách neznámých, odnesli s několika sty indických slov také mnoho indických pohádek. Dospěvše skrze Persko a Arménsko na Balkan řecký, zůstali tu několik století, šíříce tu své pohádky indické i přijímajíce sami pohádky řecké, tak jako Řekům dali slovo své »b a k t h« (štěstí) a přijali od nich slovo p a r a m í s i (povídka) a asi sto slov jiných. Z Balkanského poloostrova rozšířili se od r. 1417, aneb možná dříve, do Sibiře, Norvéžska, Skotska, Wales, Španělska, Brasilie a jiných krajů mezi těmi, všude pravděpodobně šíříce povídky, které nesli s sebou a na cestě přijali, a všude pravděpodobně přidávajíce ke své zásobě. Tak předpokládám, přijali na Balkanském poloostrově úplnou povídku o Rhampsinitovi a nesli ji odtud do Rumunska i Skotska.« Tak vyslovil spis. theorii svou na konci svého úvodu (str. LXXXII). Spis. nepřipisuje ostatně Cikánům rozhodující, převážný vliv na stěhování pohádek, než úlohu skromnější, jen část vlivu. »Europa děkuje jen část svého folklore-u Cikánům« (str. LXIII). Jde ovšem o vymezení významu Cikánů, a tu, myslím, že spis. přece jej přeceňuje. Nemůžeme souhlasiti s větou »může-li se ukázati, že jistá pohádka byla široce rozšířena mezi Cikány, máme důvodně předpokládati, že ji přinesli Cikáni s sebou« (str. LXIV). To dokazuje jen zálibu v té které látce nikoliv původ její. Spis. pak u některých povídek zvláště snaží se dokazovati, že jsou cikánského původu, připomíná některé prý výhradně cikánské pohádky, motivy, rysy (str. LXV sl.), ale tyto nalézáme také jinde, na př. králem bude mladík, na čí hlavu sletí koruna, srv. nahoře str. 140 sl. — Spis. rozsuzuje také, když známe několik versí, která jest nejlepší cikánská či necikánská, a dává namnoze přednost cikánským. Ale i kdyby tomu tak bylo, nebylo by to ještě svědectvím původu té které látky. Že by ku př. pohádka č. 14 (viz dole str. 218 naši poznámku) tak vynikala, jak spis. ji vynáší str. LXVI, neuznávám. Mně na opak zdá se býti jistým, že bulharské, velkoruské, maloruské, běloruské pohádky na př. namnoze velice přestihují původností i dokonalostí povídky cikánské. Spis. dále probírá některé povídky, které známe ze středověkých zápisů, i tu hájí původnost versí cikánských, u pohádky č. 33 ku př., kterou vypravuje již Boccaccio; jemu zdá se býti pravdě podobnějším, že Boccaccio vzal tuto látku přímo neb nepřímo od Cikánů, než tito od Boccaccia. Hypothesi svou snaží se spis. dokazovati zvláště tím, že poukazuje na shodu cikánských versí s indickými, na hojnou totožnosť motivů a rysů jednotlivých u obou (str. LXVIII sl.). Do otázky té nemůžeme se zde zvláště pouštěti, neboť při srovnávání versí cikánských s indickými nemůžeme se obmezovati na několik

pouhých citátů, a museli bychom přibírati verse rozšířené u národů východoevropských, středo- i západoasijských. Tyto tradice byly spisovateli této knihy dostupny měrou nedostatečnou, ani všecky jich překlady do některého jazyka západoevropského neměl po ruce. Beze znalostí východoevropských, hlavně ruských a jihoevropských, zvláště bulharských jest nesnadno v těžké otázce stěhování látek a motivů dopracovati se určitějších výsledků.

To že Cikáni vynikali znamenitými vypravovateli, mnoho neznamená, neboť jimi vynikali též jiní usedlí národové evropští, na východě, na jihu a j. — Rozhodným pro celou otázku bylo by, kdyby verse zapsané u Cikánů v různých krajích, v Uhrách, Rumunsku, v Anglii atd. více mezi sebou se srovnávaly, než s versemi národů, v jichž středu kmenové cikánští právě žijí. A nám zdá se právě, že verse Cikánů sídlících neb kočujících v krajích slovanských se shodují s versemi slovanskými, ku př. č. 24. Nechceme ovšem popírati, že byla leckterá pohádka přenesena prostřednictvím Cikánů, ale pohádky stěhovaly se nepochybně také bez tohoto prostřednictví, a není vlastně ani třeba předpokládati pro stěhování pohádky zvláštní kočovný národek, neboť styky mezi národy byly mnohonásobné od nejstarších dob. Také východní, asijské, indické látky stěhovaly se hojně na západ bez prostřednictví cikánského.

Fr. Hindes Groome sestavil velkou tuto sbírku cikánských pohádek, 76 čísel čítající z různých sbírek dosavadních, a seřadil je podle zemí turecko-cikánské, rumunsko-cikánské atd. podle sbírek Dra. Paspati, Dr. Barbu Constantinescu, Fr. Miklosiche, Dr. R. v. Sowa a j. Pohádky pak opatřil důkladnými výklady a hojnými bibliografickými poúkazy. Přičiňujeme ještě k jednotlivým pohádkám poznámky své.

Turecko-cikánské pohádky.

Č. 1. Nebožtík vděčný tomu, kdo ho vykoupil od trýznitelů jeho. Srv. Archiv f. slav. Phil. XIX, 251, č. 33, Сбор. мин. VI, odd. 3, str. 151 sl., X, odd. 3, str. 149, Шайкаревъ Сборн. умотвор. IX, č. 265. Mijat Stojanović, Pučke pripov. 139. Кojанов Стефановић, Срп. нар. припов. 129 sl. Атанасије Николић, Срп. нар. припов. II, 19 sl. Добровольскій I, 165 sl. Аѳанасьевъ, Нар. рус. ск.[3], II, č. 205, Сбор. матер. Кавказ XX, odd. 2, str. 55 sl. Pineau Cont. pop. du Poitou 22. Revue des trad. popul. IX, str. 176 sl. Bladé Cont. pop. de la Gascogne II, 69. Sebillot, Contes espagnols 129 sl. Andrews Cont. ligures 111 sl., 187 sl. Gittée Lemoine Cont. du pays Wallon 57 sl. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 5 sl., 80 sl., 220 sl., 424 sl., 441 sl.

Č. 2. Str. 4 sl. O věrném sluhovi, který pánu svému unesl dívku, odvrátil od milenců všecko nebezpečí, která zvěděl od ptáků; když to vypráví, zkamení („Der treue Johannes«). Srv. Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.[3] I, 226· Рудченко II, č. 24. Эрленвейнъ 164 sl. Романовъ IV, 147, 156. Weryho, Pod. białorus. č. 7. Pod. lot. 166 sl. Kolberg, Lud. VIII, 64, 66. Wisła 1894, str. 225. Этнограф. Збірник I, článek 2, str. 81 sl. Dobšinský VIII, 31.

Karłowicz, Pod. lit. č. 66. Dowojna Sylwestrowicz I, 296, 400. Сбор. матер Кавказ XIX, odd. 2, str. 57 sl. Летопис мат. срп. sv. 145, str. 106. Strohal 129. Howard Kingscote, Tales of the Sun 144 sl. Hinton Knowles, Tales of Kashmir 421 sl. a j.

Č. 3. Str. 10 sl. Princezka vezme si jen toho, kdo jí uloží hádanku nerozluštitelnou. Srv. Wisła X, 9 sl. Zbiór wiad. antrop. IX, odd. 3, str. 134 sl. Ciszewski Krakowiacy I, č. 50. Этногр. Обозр. 1896, seš. 4, str. 13 sl. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.[3] I, 339 sl., č. 116. R. Köhler, Kleinere Schriften, I, str. 218, 321, 372.

Č. 4. Str. 12 sl. Velice porušená verse pověsti zazdívání lidí do mostů a p., písně o stavbě Skadra na Bojaně.

II. Rumunsko-cikánské pověsti.

Č. 5. Str. 14 sl. Děvče vyslídí, že její nápadník je úpír; nechce to vyzraditi, proto úpír její rodinu a pak ji samotnou usmrtí. Z hrobu dívčina vyrostla kytka, tu utrhl princ, z kytky dívka atd. Srv. Аѳанасьевъ II, č. 206. Strohal č. 33. Radostov I, 241, Weryho, Pod. łot. 133 sl. Жите і Слово 1895, kn. 5, str. 175 sl.

Č. 7. Str. 21 sl. Rek žádá o dceru královskou, řeší těžké úkoly ukládané mu králem (z lesa pole pšenicí zaseté, ráno koláč pšeničný; zlatý most, zlaté jabloně a hrušky). Srv. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 282 sl.

Č. 8, 9. Str. 24 sl. Nevěrná matka zradí syna draku, milenci svému. Srv. Národop. Sb. čsl. II, 105, č. 2. Летопис мат. српске sv. 146, str. 115 sl. Аѳанасьевъ нар. рус. ск.[3], II, č. 119.

Č. 10. Str. 36 sl. Tři princezky uneseny nečistým duchem; nejmladší bratr je vysvobodí, když pomocí vděčných zvířat (vlka, vrány a ryby) byl upásl koně čarodějničiny.

Č. 11, 12. Str. 41 sl. Zloděj mistrný. V č. 12 jen episoda z této látky jak zloděj obelstil kněze, přišel jako anděl, aby ho nesl do nebe. Srv. Materiały antrop. archeol. i etnograf. III, odd. 2, str. 135 sl. ZsöstVK. V, 26. Świętek Lud nadrabski 418.

Č. 13. Str. 53 sl. Kdo přiměje princezku, aby promluvila, dostane ji za ženu. Srv. Národop. Sb. čsl. II, 107. Mitsotakis Griech. M. 42. Jacobs English Fairy Tales 154. Hinton Knowles, Folk Tales of Kashmir 386.

Č. 14. Str. 58 sl. Kdosi krade ze skřínky jídla. Nejmladší princ vyčíhal, že to činí sestřička, nemluvně ještě v kolébce ležící. Děvče sežralo pak celou rodinu. Srv. Аѳанасьевъ рус. нар. ск.[3] I, č. 50. Сбор. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 392 sl. Сбор. за нар. умотвор. II, odd. 3, str. 185 sl., IV, odd. 3, str. 123 sl. Schiefner, Awarische Texte č. 9. Köhler, Kleinere Schriften I, 562.

Č. 15. Str. 62 sl. Rek přemůže čarodějníka na druhém světě a dostane od něho ledviny, které jeho příteli odňal. Připomíná pověsť o pastýři, který dobyl na obrech, čarodějnici (bazalce) oči vyloupnuté jeho pánovi. Radostov I, 303. Erben, Slov. čít. 27 sl. Којанов Стефановић, Срп. нар. припов.

20 sl. Атан. Николић, Срб. нар. припов. I, 51 sl.; II, 121 sl. Шапкаревъ, Сборникъ IX, 390 sl. Сбор. за нар. умотвор. VIII, odd. 3, str. 167 sl. Schott Walach. M. 138 sl. Mite Kremnitz, Rumän. M. 67 sl., Mitsotakis, Griech. M. 76 sl. a j.

3. kap. Bukovinsko-cikánské pohádky.

Č. 17. Str. 67 sl. Kralevic vezme si nejmladší ze tří sester, která slíbila, že porodí dvojčata se zlatými vlasy a zuby jako perle. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 135, č. 22. Paasonen Proben der mordwin. Volksliter. I, seš. 2, str. 108 sl. Služka chlapce zakopala do hnojiště, z toho dva stromy, ze stromů udělány dvě postele, ty spáleny, tříštky spadly na dvě ovce a pozlatily je, drobky z ovec zabitých spadly do vody, z nich dva kačerové a ti se proměnili ve dva chlapce. Srv. Којанов Стојановић Српск. нар. припов. 157 sl. Атан. Николић, Срб. нар. припов. I, 92. Strohal 28. Dobšinský, Slov. pov. II, 65, V, 35. Weryho, Pod. białorus. 32. Karłowicz, Pod. lit. 28, 92 a j.

Č. 18, 19. Str. 70 sl. Totéž, ale porodní bába a matka králova odstranily zlaté děti. V č. 19 rodiče mladého manžela z nenávisti proti jeho chudé ženě.

Č. 20. Str. 74 sl. Spojeny tu látky o soudruzích silácích vyrušovaných dědkem, kterého pak největší silák — zde syn kobyly (kobilić) — přemohl a následoval do prohlubně. Z této vynesen orlem, jehož mláďata zachránil před drakem. Srv. Národop. Sborn. čsl. II, 104 sl. Z této prohlubně ale neosvobodil princezny, než dal se za pastýře k starým manželům, kteréž víly oloupily o oči. Srv. nahoře č. 15.

Č. 21. Str. 80 sl. »Udatný krejčí«, dále vlastně zápas s drakem, který z nich jest silnější. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, 136, 150.

Č. 22. Str. 82 sl. O zápase lstivého člověka s drakem, jako jinde s čertem. Srv. nahoře str. 215. Jurkschat č. 47.

Č. 23. Str. 85 sl. Tři bratři táhnou do světa hledat matku, kterou drak unesl; nejmladší vysvobodí matku a tři ještě princezky; bratřími zrazen, v prohlubni zanechán. Pomocí kouzelného prstenu vynesen na světlo boží, ušije jako tovaryš krejčovský jeho pomocí svatební šaty pro nevěsty svých bratrů atd. Zvláštní, odjinud mi neznámý rys jest, že má rek dva džbánky vody; jednou když se umyje, změní se zcela jeho vzezření, a druhou-li se umyje, nabude opět vlastní své tvářnosti.

Č. 24. Str. 90 sl. »Princ, jeho soudruh a Nastasja kouzelnice« blízká zvláště Аѳан., Рус. нар. ск.[3] I, 347 sl., č. 116 c.

Č. 25. Str. 95 sl. »Slepice nesoucí diamantová vejce«. Srv. nahoře str. 113.

Č. 26. Str. 100 sl. Kralevic navštěvoval pomocí svých křídel princeznu ve vysoké věži zavřenou. Když byl chycen, měl býti s ní upálen, ale uletěl šťastně s ní na svých křídlech. Srv. Dowojna Sylwestrowicz II, 312, Zingerle II, 36. Meyrac Cont. et lég. des Ardennes 480 Wisła X, 110.

Č. 27. Str. 104 sl. Čtyři bratři zapadli k čarodějnici, v noci zabila čarodějnice místo nich své dcery — nejmladší byl vyměnil čepice. Srv. Národop. Sborn. čslov. IV—V, 150, č. 6, Köhler, Kleinere Schriften I, 467, 547. Świętek, Lud nadrabski 337, Кojановъ Стефановић, Срп. нар. прпов. 218. Војиновић, Срп. пар. прпов. 67. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 268. — Čarodějnice chová zlatého ptáka v kleci. Rek mu vytrhne pero proti výstraze svého koně; bratři vstupují do služby k nějakému pánovi, rek tam svítí perem jako svíčkou; pán ukládá mu různé úkoly: má mu přinésti zlatého ptáka atd. srv. Этнограф. Збірник I, článek 1, str. 76 sl. Драгомановъ, Малорус. пред. 286. Эрленвейнъ 98. Аѳанасьевъ[3], I, 263, č. 103 a, b. Шейнъ II, 50, 277, 280. Романовъ III, 233, 240, 248. Dowojna Sylwestrowicz I, 153, 438, 453, II, 159, 331. Karłowicz č. 25. Materyjały antropol. archeol. I, odd. 2, str. 420, Schiefner, Awar. Texte 5. Сбор. матер. Кавказ. XIII, odd. 2, str. 324, XIV, odd. 1, str. 97; XVIII, odd. 3, str. 72. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 269.

Č. 28. Str. 107 sl. Podobně o reku, který zvedl pero na cestě. Pomáhají mu ryba, kterou shodil do vody, a obr, kteréhož v nemoci jeho byl nakrmil.

Č. 29. Str. 110 sl. Zvláštní verse pohádky o reku, který osvobodil princezku unesenou draky. Matka oživí reka soupeřem zabitého pomocí trávy, kterouž hadi se oživují. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 122, č. 104.

Č. 30, 31. Str. 112 sl. Pravda a křivda. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 113, 114. Wisła XI, 266. Świętek Lud nadrabski 340. Кojанов Стефановић 198 sl. R. trad. pop. XII, 540, Mitsotakis Griech. M. 136. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 36. — Č. 31 se poněkud odchyluje; vrány když na šibenici si pověděly noviny, sletěly samy k oslepeném a ptaly se ho, jak se tam octl; rek nabyl opět zraku, uzdravil princezku dle rady, kterou slyšel od vran, dal konečně zavolati své dva bratry, kteří ho oslepili, a dal je zavésti pod onu šibenici, neoslepiv jich; vrány je roztrhaly a sežraly.

Č. 32. Str. 117 sl. Rek osvobodí zakletou princezku, když po tři noci hraje karty s pánem, pak ho uhodí a jest až do půlnoci mučen od čertů. Když ale přišel potom k princezně bez jejího svolení, obrácena byla tato v kámen, a rek obdarován od ní koněm, mečem a měšcem táhl do světa. Pomohl císaři z nebezpečenství, dostal jeho dceru za ženu, jest ale od ní zrazen, když zvěděla, že meč jeho zázračný bitvu rozhodl. Rozsekanou jeho mrtvolu přinesl kůň domů k první nevěstě.

Č. 33. Str. 121 sl. Kupec sází se s přítelem, že jeho ženu podvede, že pozná tajné znamení na jejím těle a dostane její prsten. Provedl svou sázku pomocí lstivé stařeny. Srv. pojednání Máchalovo Národop. Sborn. čslov. III, 15 sl. Аѳанасьевъ[3], II, 261 sl., č. 179. Эрленвейнъ č. 15. Садовниковъ 94 sl. Маяжура 51. Добровольскій I, 362 sl. Kolberg Lud. III, 120 sl. Köhler, Kleinere Schriften I, 211 sl.

Č. 34. Str. 124 sl. Muž zaslíbil čertu, co doma neviděl, když jej vytáhl s vozem z bahna. Srv. Kolberg, Lud VIII, 122 sl., č. 49. Gliński IV, 10. Ciszewski Krakow. I, č. 74, Mater. antrop. archeol. i etnograf. I, odd. 2, str. 74 sl. — Vydá se pak k čertu, čertova dcera pomáhá mu řešiti těžké úkoly uložené jejím otcem, jakož i při útěku.

Č. 35, 36. Str. 128 sl. Lživé pohádky, prášilovské.

Kap. IV. Sedmihradské pověsti.

Č. 37. Str. 131 sl. O stvoření houslí. Srv. H. v. Wlislocki SM. der transsilvan. Zigeuner č. 4.

Č. 38. Str. 133. Marko bohatý a jeho cesta pro tři zlaté vlasy krále Slunce (Vševěda) srv. Národop. sborn. čsl. IV—V, str. 135, č. 26. Јован Б. Војиновић, Срп. нар. припов. č. 14.

Č. 39. Str. 138. Políbí-li čistá dívka určitý den v roce psa, jinocha ve psa zakletého, osvobodí ho z jeho zaklení. Srv. Toeppen Aberglauben aus Masuren 145. Bartsch SM.. Meklenburg I, 269, 319. Ramułt Słownik języka pomor. 293, č. 4, 5. Erben, Slov. čít. 299 sl. Ey Harzmärchenbuch 130. Sommer SM. Sachs. Thüringen 21. Gustav Schmiedt, Aus dem Fichtelgeb. 59. Schell, Bergische S. 415. Schambach & Müller, Niedersächs. M. 301, 303 sl. Dowojna Sylwestrowicz I, 113, 233, 303; II, 402. Mittheil. lit. litter. Gesellschaft II. 170. Jacobs English Folk Tales 184 sl.

Č. 40. Str. 140. Smrt milencem. Wlislocki M. S., der transsilvan. Zigeuner č. 39. Ungar. Revue VI, 222. Kulda II, 152.

Kap. X. Slovenské, moravské a české pohádky cikánské.

Č. 41. Str. 141 sl. Spojeny dvě látky: o princezkách, které každou noc roztrhají boty i o mrtvé princezně požírající v noci stráž.

Č. 42. Str. 143 sl. Drak požírá každý den dívku. Rek ho postraší pouze slovy svými a vymůže na něm slib, že město nebude více ohrožovati a lidí požírati.

Č. 43. Str. 144 sl. Rek vedl loupežníky do hradu královského, ale u vchodu všem usekl hlavy, a tak zachránil princezku. Srv. Эрленвейнъ 67 sl. Revue des trad. popul. VI, 455 sl. a j. v. Sám rek ale dotekl se princezky i pak tajně opět zmizel. Opuštěná dívka vystavěla nedaleko od zámku hostinec a v něm pohostila všecky zadarmo, jen historky své měli hosté vypravovati. Doufala, takto že pozná otce svého synáčka. Srv. Pedersen, Zur alban. Volkskunde 5 sl. Zingerle KHM. I, 205 a j. v.

Č. 44. Str. 151 sl. Z moci tří draků osvobozeny tři sestry, princezky. Rek jmenuje se B r u n s t l i k o s.

Kap. VI. Polsko-cikánské pohádky.

C. 45 Str. 155 sl. Princezka zavřena do 2. posch. jisté věže, kdo ji políbí, dostane ji za choť. Srv. Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.[3], I, č. 105 b, str. 238. Weryho, Pod. białorus. 75. Добровольскій I, 591 sl., 594. Гринченко I, 171. Weryho, Pod. łot. 196 a j.

C. 46. Str. 161. Nejmladší, pozdě zrozený chlapec vyhledá tři své sestry, od otce prodané čertovi. Srv. nahoře č. 10. Rek oklame dva chlapce hádající se o své dědictví, o divutvorné věci, plášť a sedlo. Rek se ožení s nějakou dívkou u svých švakrů. Ta byla po několika letech unesena od draka; když ji opět našel, vyzvěděla žena jeho, kde uschován klíč jich domu, jako jinde duše drakova, obrova: klíč jest ve vejci, které jest v kachně; kachna jest v huse, husa v teleti, tele v krávě, kráva ve velkém sudě v lese. O sobě pak praví drak, že nemůže býti zabit, když jest oblečen jako pán, ani jako král, pouze v tom okamžiku, když obléká boty. Švakři pomáhají reku přemoci draka a nalézti klíč, jako v pohádce o dívkách provdaných za krále zvěře, ptáků i rybstva atd. prvnímu vůbec, kdo o ně žádal, jak byl otec před smrtí ustanovil. Srv. Köhler, Kleinere Schriften I, 418, 551.

Č. 47. Str. 168 sl. Loupežníci a udatná dcera mlynářova: Dívka usekla loupežníkům lezoucím do domu, hlavy. Poslední se zachránil, přišel si pro dívku a vzal si ji za ženu. Ta ale šťasně utekla, jmenovitě pomocí formana, v jehož voze se schovala tak, že jí loupežníci nenalezli. Srv. Malinowski, Powieści ludu pol. na Śląsku I, 68 sl Драгомановъ 137 sl. Рудченко I, č. 77. Zbiór wiad antropol. IX, odd. 3, str. 126 sl. Сбор. матер. Кавказ. XV, 165. Сбор. мин. XI, odd. 3, str. 102. Шапкаревъ Сборникъ IX, 532 sl. Legrand Contes pop. grecs 122. Mitsotakis Griech. M. 128 sl. Jahrbuch f. roman. und engl. Liter. XI, 349 a j.

Č 48. Str. 175 sl. Princ zamiloval se do obrazu krasavice. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 135. Klimo, Contes et lég. de la Hongrie 178 sl. Bladé Contes pop. de la Gascogne I, 229. Mitsotakis, Griech. M. 113 sl. Köhler, Kleinere Schrift. I, 127. W. Kaden, Unter den Olivenbäumen 41 sl. Princi pomáhá jiný mladík spolu s ním vychovaný; obrací pozornost na sebe zvláštním uměním ze zlata ukovanou slepicí s kuřaty. Verse jest patrně porušena.

Č. 49. Str. 182 sl. S jabloně krade zlatá jablka zlatý pták; nejmladší ptáka toho postřelí, a dostane tři pera jeho. Král spatřiv je oslepne, synové jdou hledat ptáka. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, 176. Klimo, Contes et lég. de Hongrie 259 sl., 265 sl. Campbell Santal Folk Tales 68; Malinowski, Powieści ludu pol. w Śląsku I, 15. W. Kaden, Unter Olivenbäumen 98. Mitsotakis Griech. M. 100 sl. Carnoy Nicolaides Trad. de l'Asie Min. 77 sl. — Reka ponese zajíc až k hledanému ptáku, jest reku vůbec nápomocen místo vlka obyčejně v této látce vystupujícího. Rek prohřešuje se proti radám zajíce tím, že bere ne ptáka s nejprostší klecí, než klec démantovou s démantovým ptákem. Králové neobelstí se o slíbenou krasavici, o slíbeného stříbrného koně tím, že zajíc (vlk) bere na sebe jich tvářnost, a chráněnec jeho s nimi uteče, jak obyč. se vypravuje, než tím, že zajíc prostě ukradne je v příhodnou chvíli a přivede princi. Princ přinese sám zlatého ptáka svému otci; později po několika letech teprve chtěl své bratry vyhledati a vykoupiti ale tito byli již mrtví. Jest to tedy verse dosti odchylná.

Č. 50. Str. 108 sl. Na jezero létají tři dívky; rek ukradl nejmladší křídla a vzal si ji za ženu. Za několik let vydala jí mimovolně její tchýně křídla její. Mladá žena uletí ku své matce čarodějnici. Manžel ji hledá; dostane ji od její matky, vykoná-li některé těžké úkoly. Srv. Národop. Sb. čslov. II, 106. Rek úkoly tyto vykoná pomocí své ženy, srv. nahoře č. 34; na útěku proměny milenců 1. v louku a krásnou kytku, 2. v kachnu a kačera, 3. v starý kostel a starého muže. Srv. Mater. archeol. antropol. i etnogr. I, odd. 2, str. 78, Kolberg, Lud VIII, 15; XIV, 41; Wisła X, 110. Гринченко, I, 168. Сборн. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 90. Revue d. trad. pop. IX, 171 sl. Kaden, Unter Olivenbäumen 60 sl. Bladé, Cont. pop. de la Gascogne I, 31 sl. Dowojna Sylwestrowicz I, 235, 436. Kres V, 462. Sébillot, Litter. orale de l'Auvergne 37. Cons. Pedroso Portuguese Folk Tales 15 sl. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 32. Andrews, Contes ligures 292 sl.

VII. Anglicko-cikánské pohádky.

Č. 51. Str. 198. Pokažená verse látky o mladé paní pronásledované tchýní pro nízký její rod; měla býti vyvedena do lesa a tam zabita; vlastní její milenec má to provésti na rozkaz matčin, dá se jí ale uprositi. Jiným mladíkem nalezena v lese a učiněna manželkou, když před milencem svým přes odpor jeho vypravovala svou historku.

Č. 52. Str. 200 sl. Princezně, jíž matka zemřela, způsobila čarodějnice, že počala. Otec ji odsoudil k smrti, dal se ale uprositi hlasem božím, a poslal ji do lesa. Tam se jí ujala liška a vypravováním pravého děje způsobila, že dívka byla přijata na milost a čarodějnice upálena.

Č. 53. Str. 204 sl. Rek osvobodí princezku od draka, jemuž byla obětována; reku nápomocen jest býk, přehodil totiž vnitřnosti býkovy drakovi přes tvář. Srv. Haltrich Deutsche V. M. Siebenbürgen č. 21. Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.[1], V, str. 128, 135. Připomíná to také látku o pastorce a pomáhající jí krávě. — Pohádka tato spisovným jazykem anglickým vytištěna od Jos. Jacobse v knize: More English Fairy Tales 1894, č. 79 str. 172 sl.

VIII. Cikánské pohádky z Wales.

Č. 54. Str. 209 sl. Pohádka tato ještě upravena, pojata také do sbírky Jos. Jacobse English Fairy Tales[3], 1898, č. 17, str. 81 sl. — Rek vyplní pomocí divutvorné tabatěrky těžké práce králem uložené a stane se pak jeho zetěm. Tabatěrku ukradne sluha, nikoliv žena nevěrná ani její první milenec. Rek najde zámek pomocí králů myší, žab a ptáků, orlem donesen až k unesenému zámku, myš najde tabatěrku, žába vyloví ji z vody, když do ní jim zapadla, místo obyč. psa, kočky a myši.

Č. 55. Str. 220 sl. Tatáž s některými změnami ve sbírce Jos. Jacobse More Engl. Fairy Tales 1894, č. 71. Tři princové hledají zlatá jablka pro nemocného otce svého. Srv. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 562.

Č. 57. Str. 235 sl. Lidé ukládají o život svých 11 synů, nejmladší »Ashypelt« (Aschenputtel) slyší úradu rodičů a zachrání bratry. Tito jdou do

světa. Ashypelt vstupuje do služby pána, má přespávati v zámku, ve kterém straší. Usmíří strašidlo, ducha to dřívějšího pána zámku zavražděného vlastním bratrem. Rek má vyzraditi soudu vlastního vraha a stane se pak pánem zámku.

Č. 58. Str. 243. Z prohlubně z moci tří obrů, ze zámku měděného, stříbrného a zlatého vysvobodil nejmladší ze tří bratří tři princezny. Z prohlubně vynesl místo ptáka noha, orla sám trpaslík, za kterým rek se spustil do prohlubně, kteryžto trpaslík bratry v lese škádlil a zbil.

Č. 59. Str. 247 sl. Starému kováři pomáhá jakýsi, blíže neoznačený chlapec (obyč. Ježíš, Petr a j.) okovati koně. Srv. Národop. Sb. čslov. III, 109, č. 24. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 132. Týž chlapec překove v mladice dvě stařeny. K tomu dodatek str 291 sl. Srv. Národop. Sb čsl. IV—V, 140, č. 21. Teierlinck Contes flamands 89. Uzdravuje pak ještě nemocné krále. Připojuje se reminiscence o zápase s jakýmsi kouzelníkem. Konečně přenocuje u kováře jakási stařena a za nocleh slíbí splniti mu tři přání: obyč. to pověst o kováři a čertu. Rozšířené motivy tu spojeny a nevhodně sestaveny, legendární ráz setřen.

Č. 60. Str. 250 sl. Starý voják podaruje žebráka-boha vším, co dostal výslužkou; vyžádal si za to 1. kyj samobij, 2. měšec všecko pojímající, 3. měšec zlatodajný. Potom ale užil voják jen měšce zlatodajného. Zapadl do loupežnické hospody, přepaden a chycen od loupežníka, zapomněl úplně na svůj kyj-samobij a na svůj měšec, do kterého musil každý vlézti, kterého tam chtěl chytiti. Verse silně porušená.

Č. 61. Str. 252 sl. Rek-pasák zabije pomocí jakéhosi mužíčka obra, který krade krávy ze stáda jemu svěřeného, a pak draka, kterému měla býti obětována dcera jeho pána. Zrádný sluha, který vlastního osvoboditele zabije a sebe za osvoboditele vydává, schází v této versi.

Č. 62. Str. 254 sl. Pod. jako nahoře č. 50; úkoly ukládají se různé, mezi jinými pokrýt střechu stodoly peřím všech ptáků; se skleněného vrchu přinésti vejce od ptáka, který jedno jenom klade vejce a j. Pak dostal konečně rek od otce děvče. Útěk odpadl.

Č. 63. Str. 256. Děvče ve službách Černé Paní dívá se zapovězeným oknem a vidí svou paní hráti v karty s čertem. Černá Paní pronásleduje děvče, zabije její děti atd., vrátí je pak, když se přesvědčila o její stálosti. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 109, č. 19. Malinowski, Powieści ludu pol. na Śląsku I, 55 sl.

Č. 64. Str. 257. Porušená verse látky o reku, který dostane princezku, když upase stádo zajíců. Srv. Národop. Sb. čsl. I, 144, č. 20. Mater. antropol. archeol. i etnograf. I, odd. 2, str. 64. Pineau Cont pop. du Poitou 40 sl. Carnoy, Cont. franç. 182. Świętek, Lud nadrabski 364. Klimo, Contes et lég. de la Hongrie 167. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 58.

Č. 65. Str. 258. Dívka počala na přání projevené hlupcem. Tři přání jeho se splní, neboť uchránil jakousi mladou dívku před žhavým sluncem.

Obyč. vyslovuje hlupák přání to jménem ryby (štiky). Srv. ZsVVk. VI. 174 Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.[3], I, 256. Рудченко II, 86. Dowojna Sylwestrowicz II, 30. Шапкаревъ, Българ. нар. прик. č. 102. Cons. Pedroso Portuguese Folk Tales 73 sl. Andrews Contes ligures 267 sl. a j.

Č. 66. Str. 259. Kralevicové najdou nevěsty, kam střely jich zalétnou Srv. Národop. Sb. čsl. II, str. 95, č. 6; str. 100, č. 4; III, str 118, č. 51. Атанас Николић, Срб. нар. припов. I, 25. Místo žáby najde nejmladší královnu vil.

Č. 67 Str. 259. »Popelka«, pouhý zlomek.

Č. 68. str. 260. Rek uvázal matce kolem krku několik měšců naplněných krví, pak ji »zabil« a očarovanou holí opět »oživil«. Hůl tu draze prodal. Srv., Сборн. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 30. Етнограф. Збірник III, 214 sl., č. 33. Добровольскій I, 688. Müllenhof SM. Schleswig Holstein 548. Bladé, Cont. pop. de la Gascogne III, 104 a j. »Z vody vyvedl« dobytek. Srv. Köhler, Kleinere Schriften I, 91, 135, č. 12, 230 sl., č. 39.

Č. 69 Str. 262. Konec téže látky: stádo ovec z vody.

Č. 70. Str. 263. O hloupé ženě: ke každé hlavičce kapusty položen kousek vepřového. Srv. Zingerle KHM. I, 75 sl. Треѣландъ č. 148. Andrejanoff, Lettische M. 27. — Žena odnesla dveře, manželé přišli do lesa, chtěli přenocovati na stromě, žena nechala spadnouti dveře na loupežníky pod stromem hodující; pod. Mélusine I, 89 Pineau, Contes pop. du Poitou 261. Köhler, Kleinere Schriften I, 71, 99, 341. — Žena uřízla vrátivšímu se loupežníkovi jazyk. Srv. Köhler op. c. I, 72. Треѣландъ 69.

Č. 71. Str. 266. Hloupá žena vydala člověku jménem »Zima« peníze mužem pro zimu nastřádané. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 111, č. 2. Jacobs More, English Fairy Tales 9 sl. Köhler op. c. I, 66, 341. Zs. deutsch. morgenländ. Ges. 48, str. 404. Val. Schumanns Nachtbüchlein ed. Bolte 411. Сумцовъ Разыск. въ области анекд. литер. 147 sl.

Č. 72. Str. 267. Princ má býti sežrán od černého psa, až dosáhne jistého věku. Pomocí tří sester stařen, jich očarovaných psů a kouzelného proutku jemu unikne. Podobně jako v látce o nevěrné sestře neb matce vložena rekovi do ucha kost ze zabitého a upáleného černého psa (= draka jiných versí). Rek pohřben, psi ale ho vyhrabali, vytáhli kost z jeho ucha a oživili ho takto. Jsou to psi zakletí: pán jim utne hlavy, a z nich jsou krásné dvě dívky.

Kap. IX. Povídky skotských kotlářiků.

Č. 73. Str. 272 sl. Král oslepl a ochromený posílá syny své pro vodu ze zeleného ostrova; nejlepší jí dobude pomocí medvěda. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, 133, č. 12. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 288 sl. Zs Öst. VK. III, 220. Klimo, Contes et lég. de Hongrie 251.

Č. 74. Str. 278 sl. Starý voják přenocuje v zámku, ve kterém straší nebožtík pán, protože byl krutý k chudině. Odešed ze zámku potká voják neštěstí, obelstí je a chytne je do měšce; dá je pak zmlátiti mlatci, překo-

vati kováři atd., až neštěstí uteče, jak jinde obyč. čert. — Pohádku tuto zaznamenal již J. F. Campbell r. 1860 a výtah z ní R. Köhler, nyní v Kleinere Schriften I, 257 sl.

Č. 75. Str. 283 sl. Dívku dostane rek, když přinese nejkrásnějšího ptáka celého světa. Srv. R. trad. pop. IX, 283 sl. Wolf DHM. 316. Bartsch SM. Meklenburg I, 497, Mijat Stojanović, Pučke pripov. 156 sl. Reku pomáhá liška m. vlka, neb zajíce, jako v č. 49. — Rek musí přinésti ještě bílý meč světla a sluneční bohyni; v lišku byl zaklet bratr bohyně sluneční. Podobná zvláště jest pohádka keltská sdělená Campbellem (Popular Tales of the West Highlands II. č. 46) a u výtahu od R. Köhlera, nyní Kleinere Schrift. I, 264. *J. Polívka.*

В. И. Петръ: О мелодическомъ складѣ арійской пѣсни. Историко сравнительный опытъ. (Отд. отт. изъ „Русск. Музык. Газ." за 1897—98, гг.), С.-Петербургъ „Столичная Скоропечатная" Гороховая, 12, 1899 г. II + 50 + 120 str. lex. 8⁰.

Petr podává pokus charakteristiky melodického základu indoevropské písně. Za pokus ten ovšem musíme býti vděčni, třeba se nám zdál nyní poněkud předčasným. Předčasným se nám zdá proto, že před otázkou, jaké jsou melodické základy písně indoevropské, rozřešena musí býti celá řada podrobnějších otázek jiných aspoň do té míry, abychom aspoň v mlhavých obrysech viděli základní melodické rysy písně slovanské, písně germanské atd. A k tomu bude zase ještě třeba znáti základní melodické rysy písně jiných kmenů národových tak, abychom obojí dovedli srovnávati a srovnáváním poznati, co právě po stránce melodické jest specificky indoevropské, a co snad jest přirozeným, ututným znakem lidské písně vůbec.

Podrobným takovým studiem vyrojí se nekonečná řada otázek jiných. Pracovalo se tímto směrem posud tak málo, že nelze posud mluviti ani o jakési methodě, která studium podobné by vedla K tomu látka, z níž příští stavba by se měla budovati. je tak kusá a křehká! Jak poměrně málo známe z vývoje písně jednotlivých národů indoevropských i neindoevropských v minulosti! Jak nesnadno bude tu hledati, pokud melodický sklad písně jednotlivých národů vyvíjel se přímo a samostatným vývojem, a pokud samostatný vývoj tento křižován byl vlivem cizím, vlivem, který právě v říši tonů dovede tak mocně vystupovati! K tomu přistupuje nesnadnost, klassifikovati prvky melodické. Lehko je, poznati mimo rhythmické rozčlenění melodie její tonalitní materiál, toninu, ze které je zbudována: ale vlastní práce jest hledati, j a k ý m z p ů s o b e m melodie v rhythmickém rámci z dané toniny je zbudována, které intervaly, jaké střídání intervalů v určitých místech melodie asi jsou charakteristické.

Spis Petrův každou stránkou svědčí, že spisovatel problémem svým obíral se podrobně a s láskou. Pozornost jeho obrací se v první řadě, ba skoro výhradně ke stupnicovému podkladu písně. Pramenem byly mu jednak zprávy o hudbě některých národů (o hudbě řecké, persko-arabské, indické),

jednak písně, zvláště starší, rozličných národů. Sp. neomezuje se na písně určitého národa, ba ani na písně jediného jazykového kmene, kmene indoevropského. V dokladech — lépe řečeno v příkladech — jeho theorií jest ovšem nejvíce čísel z písní indoevropských, ale vedle nich má na př. i příklady čínské, japonské a j.

Výsledky studií Petrových jsou zajímavé a znějí přirozeně. Pokud jsou pravdivy, nedovoluje si ref. souditi. Jednak sám otázkami podobnými se nezabýval, jednak se mu zdá přesné jich řešení dnes ještě nemožným. Zejmena se mu zdá nemožným mluviti dnes o určitých melodických znacích písně indoevropské jakožto indoevropské. Ref. spokojuje se tudíž stručným nastíněním Petrových názorů.

U vývoji idevr. hudby rozeznává tři doby. Nejstarší doba měla podkladem melodie teprv dichordy v mezích kvarty, trichordy v mezích kvinty: tedy »harmonické stupnice« *c f g c'*, *d g a d'*, *e a h e'*, *g c' d' g'* *a d' e' a'*. Stupnice tyto původně vlastně neměly pravého významu melodického, jsouce vlastně hranicemi přirozeného povyšování a snižování hlasu při deklamaci. Dokladem typu toho (mimo písně, založené na stupnicích podobných) jest Petrovi na př. Orfeova lyra s laděním tetrachordovým *e a h e'*, která sloužila ku podpoře přirozené deklamace metrického textu, do jisté míry kozácká bandura, jejíž 6 větších strun má ladění ve dvou tetrachordech *G c d a d'* (mimo menší strany *g' a' h'* ♯ *c'' d'' e''*) Doba druhá má již trichordy v mezích kvarty (*c d f*; *g a c'*), resp. tetrachordy v mezích kvinty (na př. *c d f g*; *f g a c'*), tedy heksachordové stupnice na př. *c d f g a c'*; *a h c e f a'*; *f a h c e f*; atd.). Třetí doba má heksachordy doby předešlé doplněny v plné oktachordové stupnice, na př. *c d e f g a h c'*; *d e f g a h c' d'*; *e f g a h c' d' e'* atd.

V dřívější době převládaly intervaly malé a nejpřirozenější. Dokud stupnice nepřevyšovala objemu kvarty a kvinty, a i když složením vznikly stupnice větší, heksachordové atd., kvarta a kvinta byly největšími intervaly (vedle sekundy a tercie). Teprv pozdější vývoj nenáhle umožňuje i sekstu a oktavu, nebo dokonce triton, septimu. Modulace ve vlastním smysle slova nebylo.

Melodie původní byla hlavně, ne-li výhradně, diatonická. Intervaly ovšem byly přirozené, beze změn a temperování, jakým podléhají v pozdějším, umělém vývoji hudby. Hudba původně byla prostě jednohlasá, bez harmonisace; mezi slovem a melodií pak byl nejdokonalejší souhlas v příčině prosodické i rhythmické, i mezi přízvukem slova a stoupáním i klesáním melodie. Objem melodie byl původně skrovný, 4, 6, 8, 10 nebo 12 taktů, ne více. Melodie se opakovala mnohokráte, a její konec (který dokonce nemusel se díti základním tonem anebo býti skutečným závěrem v dnešním slova smyslu) byl tak v přirozené souvislosti se začátkem. *Jos. Zubatý.*

Vzpomínka.

František Řehoř.

Dne 6. října 1899 zemřel v Praze tichý a pilný pracovník na poli národopisu rusínského, František Řehoř. Narozen ve Stěžerách dne 16. prosince 1857, vystudoval vyšší realku v Hradci Králové a po maturitě r. 1877 odebral se do východní Haliče, kdež otec jeho najal statek. To rozhodlo o jeho životní činnosti: původnost a rázovitost života a bytu haličských Rusínů obrátila k sobě pozornost mladého Čecha a přivedla jej na cestu studií národopisných, jimž věnoval od té doby celý svůj život do posledního dechu. Záhy počal zasílati články ze života haličských Rusínů do Světozora, Ruchu a jiných našich zábavných časopisů; zprvu byla to více drobná pozorování anebo povšechnější črty cestopisné, avšak již počátkem let osmdesátých bylo patrno, že se Řehoř ve zvoleném oboru řádně již rozhlédl, počal systematicky sbírati material a rovněž soustavně jej zpracovávati. Pohříchu nedostal se k vydání nějakého většího díla národopisného o Huculech, Bojcích, Lemcích atd.. k němuž se vědomě připravoval — ale z jeho rozptýlených přečetných článků dalo by se takové dílo aspoň přibližně sestaviti. Vyplnilo by několik silných svazků; trpělo by sic neúměrností, poněvadž nejsou všecka odvětví národopisu rusínského v článcích Řehořových stejně podrobně propracována, ba některých mohl se sotva dotknouti — ale přece byl by to skutek velmi záslužný, kdyby někdo vydal články Řehořovy v takovém souborném, náležitě srovnaném díle. Nebyly by v něm věci rovné ceny, poněvadž Řehoř teprve postupem času dospíval k vědečtější methodě, kdežto se s počátku spokojoval zpracováním spíše belletristickým — ale o žádné jeho črtě nelze říci, že by byla bez ceny. Čím dále, tím více nabývají jeho práce ceny pramenové, podávajíce hojně vzácného materialu národopisného, nabytého vlastní zkušeností za dlouholetého pobytu mezi Rusíny a na četných studijních cestách a výletech.

V řadě článků jeho nalezneme především povšechné črty zeměpisné, cestovní a národopisné, jako: Horstvo, vodstvo a podnebí rusínské Haliče (Slovanský Sborník 1883), Hajdamáci v Karpatech (Zlatá Praha II), Pokutí (Slov. Sbor. 1887) a j. Nejpodrobněji propracoval v četných článcích kalendář výročních obyčejů a pověr; sem náleží Kalendářík z národního života Lemků (Č. Č. M.), Kalendářík z nár. života Bojků (Zl. Pr. XII.), Velikonoce na haličské Rusi (Květy 1887) atd. Po nich jdou studie o významných dobách lidského života u Rusínů a z těch zejména o svatbě; obyčeje svatební vylíčil v celé řadě článků, tak že vedle kalendáře obyčejů a pověr jest svatba propracována nejpodrobněji. Po ní jde lidová léčba, kterou podrobně vylíčil hlavně ve článku Lidová léčba u haličských Malorusů (Č. Č. M. 1891). Méně jsou zpracovány bájeslovné představy lidu rusínského a jeho pohlížení na přírodu, ač i z těch odvětví uveřejnil řadu článků. Za to v článcích Řehořových nalezneme hojně příspěvků k poznání sociálních poměrů haličské Rusi

v přítomnosti i minulosti, k poznání duševní i mravní povahy lidu, jeho zaměstnání atd. (Podrobný přehled Řehořových článků, pokud jej bylo možno v první chvíli po smrti tohoto nadšeného pracovníka sestaviti, nalezne čtenář ve II. roč. Slovanského Přehledu na str. 101—103.)

Tato rozsáhlá činnost literární netvoří však ještě celý význam Řehořův: parallelně s ní šla jeho činnost sběratelská, která byla jeho jedinou vášní. Jí věnoval mnoho zdraví i peněz, pro ni utrhoval si od úst a žil způsobem, že skromnějšího nelze si představiti. Zejména Náprstkovo Museum chová bohaté jeho sbírky národopisné z rusínské Haliče, v poslední době před smrtí pak opatřil i našemu Národopisnému Museu Československému podobnou krásnou kollekci, zejména předmětů huculských.

Co učinil jinak pro vzájemnost českorusínskou, vymyká se již z rámce vzpomínky v Sborníku národopisném — ale i na tomto místě sluší zaznamenati, že Museu království Českého ještě za života daroval celou velikou svoji knihovnu maloruskou, kdežto naopak české knihy zase hojnou měrou posílal knihovně »Prosvity« a jiných spolků rusínských, čímž položil nejkrásnější základ k dalšímu pěstování vzájemnosti českorusínské.

To vše vykonal při svém chatrném zdraví a při skutečném nedostatku, v němž v posledních letech žil. Byl sice od r. 1893 úřadníkem městské veřejné knihovny pražské, ale tak bídně placeným, že zůstalo jeho tajemstvím, jak mohl z toho skrovničkého příjmu tolik let žíti — a při tom ještě podnikati studijní a sběratelské cesty!

Byl to muž ryzího idealismu, snah nejušlechtilejších, pracovník pilný a obětavý, jenž si plnou měrou zasloužil, aby na něj bylo vzpomínáno s úctou a vděčností. *A. Černý.*

Rejstřík věcný.

Alexius 209
Altvater, hora 33
balkanských národů poesie 205
Benfeyova theorie 205
Beskyd 33, 37
Březina, Březinka a p. 35
Bruncvík 221
bulharské písně o Lenoře 206
Cikáni: kdy se přistěhovali do Evropy 215
jich vliv na stěhování pohádek 216
cinkátka 43
českoněmecký folklore 208
deseterac 206
divadelní hry — českoněmecké 208 — maloruské 204
divutvorné dary vyměňují se jeden za druhý 98 sl.
dolja, sreća 120
ethnologická theorie 94
epos, ruské bohatýrské 204
Eustachius 209
Flámští kolonisté 34
Genovefa 209
Gigula 37
Gruň 33, 37
hra pašijní 209
hrnčířství maloruské 194
hrušky, po kterých vyrostou rohy na člověku 95 sl.
chatary nepředělené 74, 86
inokoština 51
jablka měnící člověka v osla a pod. 95 sl.
Jan Nepomucký 209
jehlice (do vlasů a j.) 45 sl., 49
Jesenek 33
Jeseníky 33
Jizera 34
jména kulturní, přenosná, jich závažnost pro historickou ethnografii 33
jména místní mění se anebo tratí se s novým obyvatelstvem 33
jméno skřítkovo uhodnouti 207
Josef Egyptský 209
kadluby na lití 44
Kašubové 192
Keltové a keltická theorie 34
kličky k upevnění přástvy ke kuželu 45
kořenářky 185 sl.
kovolitectví domácí — na Slovensku 41 — na Valašsku 44 — u Chodů, u Domažlic 44
kožešnictví v Haliči 194
Král Lear 204
králem zvolen rek na jisté znamení nadpřirozené 140
kraslice maloruské 195
krevní msta 196
kuchyně ve vých. Haliči 194
Kyčera 33, 37
láska bratrská v písních 205
Lenora 205 sl.
lidová literatura hodí-li se ke charakteristice národa 205
lidové čtení 144
Magura 33
Makyta 37
Maloruská ethnografie a ethnologie 194, 228 sl.
maloruská literatura lidová 204
medicina lidová 185 sl. 228
melodické základy písně indoevropské 226 sl.
Midasovy uši 94
migrační theorie 94
mir (zřízení mirové) 54, 86, 87
museum národopisné ve Štokholmě 1 sl. (vesnice národopisná 10 sl., budova musejní 16 sl., historie musea 19 sl., vědecká jeho činnost 20 sl., správa jeho 22 sl., sbírky na novou budovu 22 sl.)

museum národopisné československé 24 sl.
mzda hozena do potoka 122
náhrdelník 49
náramek na Oravě 41 sl.
naušnice 48
nedíl rodinný 50 sl.
nedílnost šlechtická 50, 73, 87 sl.
nevěrná žena 99 sl.
obec (pozemkové poměry v obci) 54, 85 sl., 92
otazníky ethnografické 195
palice obecní 9
pec ku tavení kovů 41
píseň arijská, melodické její základy 226 sl.
píseň o mrtvém bratru 205
pobratimství 197, 198
pohádky cikánské 215 sl., — flámské 211, — litevské 212 sl., – maďarské (uherské) 211, polské 210
pohádka o zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích 94 sl.
pohádka o přadleně 206 sl.
pohádky, srovnávací studium o nich 203 sl., 207
pohádky, theorie o jich vzniku a stěhování 94, 216 sl.
popěvky švédské 196
pověry s jménem spojené 207
praehistorické nálezy v Kijevě 194
přasky mosazné 41 sl.
práva horenská 176
právo polské 199
právo ruské 201
příbuzenství fikční 197, 198
přísloví a jich studium 204
pták snášející drahocenná vejce 95 sl. 139 sl
rabuše 9
řezby norské 8
rostliny léčební 185, 186
rukopis Zelenohorský 52, 53
Rumuni na Moravě i na Těšínsku 28
ruská historiografie 202
ruské dějiny právní 202
ruského státu vznik 202
rybářství maloruské 194
Schönhengstler 31
Slováci 191
Slované objevují se poprvé v Evropě 202
Slovanů byt dřevní 203
Slovanů ráz ethnický 194
Soudnictví v středověké Polsce 199
spinky 42, 43, 49
spony 41 sl., 43
Srbské písně o Lenoře 205 sl.
Strážnice 166 sl.
svatba maloruská 194
svatební písně maloruské 195
Škarniclovy tisky 147 sl.
šperky lidové 38 sl.
šperky u Huculů 39
šperky u Slováků na Trenčínsku a Oravě 41
štěstí, sreća 120
Švédský život lidový 195
Tom Tit Tot 206
třaslice 48
turecké anekdoty 204
Valach a Valaši 28 sl.
Vaiašské Klobouky 29
Valašské Meziříčí 28, 32
Veles 36 sl.
vidlice 49
vinohradství na Strážnicku 166 sl.
Vlachova Lhota 35
Vlachovice 35
Vlachovo Březí 35
Vlaské 35
vrčky 49
vysouvky 43
Wasserpolák 31
zádruha 50 sl.
zapínátka 44 sl.
Zdoroslavíček Kadlinského 144

Seznam jmen.

Ammann, J. G. 208
Balzer, O. 51, 53, 62, 64, 65, 66, 67, 81, 89
Basset, René 142
Baudouin de Courtenay 192
Bédier J. 94
Bláha Josef 143
Bogišić 51, 68, 69
Bolte, J. 203, 207
Brandl, V. 198
Bystroń, Jan 210
Ciszewski St. 94, 196
Clodd, Edward 206
Cochem, Martinus v. 209
Čečetka, F. J. 185 sl.
Černý, Ad. 191 sl., 192 sl., 229
Čubinskij, P. 204
Dalj 78, 79, 80
Dąbkowski 198
Domluvil P. 43
Dragomanov, M 204
Dučić 67, 68, 69
Groome, Francis Hindes 215 sl
Haškovec, P. M. 211
Hauffen, Ad. 208
Havelková, Vlasta 38 sl.
Hazelius, Artur J. 19
Hnatjuk V. 194
Hube 198, 199 sl.
Chvojka, Č. 194
Jireček Herm. 72
Jurkschat, C. 212
Kadlec K. 50 sl., 199, 201, 203
Kalina, A. 192
Karłowicz, Jan 192
Klaić 71
Klimo, M. 211
Klvaňa, Josef 166 sl.
Köhler, R. 203
Kopecký 209
Korduba, M. 195
Kraus, Arnošt 143, 196, 210
Krauss, Fr. S. 69
Kuzmičevskij, P. 204
Lang, Andrew 94
Lappo-Danilevskij 87
Leontovič F. 87
Lučickij 77—87
Lundell, A. 195
Máchal, Jan 144
Malinowski, Lucyan 210
Muhić, P. 198
Novaković, Stojan 53 sl.
Pawiński 198
Peck, E. 44
Peisker, Jan 50 sl.
Petr, V. J. 226 sl.
Piekosiński 91 sl., 199 sl.
Píč, J. 32, 34
Polívka, J. 94 sl., 192, 195, 204, 205, 206, 207, 210, 212, 215, 226
Prasek, V. 28 sl., 176
Prokopios 65
Pypin, A. N. 146, 204
Rački 71, 72
Ramułt, Stefan 192 sl.
Rovinskij 119, 146
Řehoř, Fr. 228 sl.
Samokvasov 201
Sergějevič 83 sl., 201
Schmid, Chr. v. 209, 210
Soběstianskij, M. 198
Sozonovič 206
Speranský, M. 144 sl.
Spevec 198
Sumcov, N. Th. 204
Šišmánov, Iv. D. 205
Štapfer, Karel 41
Šubert, Fr. Ad. 1 sl.
Švejnar, O. 44
Teirlinck 211
Ulanowski 198
Václavek, M. 28, 37
Vladimirskij-Budanov 87 sl., 201
Vlček, Jaroslav 143
Volkov, Th. 194
Wanklova, Madl. 49
Wierzbicki, Lud 40
Zagoskin, N. P. 201 sl.
Zachariae v. Lingenthal 61
Zawiliński, R. 191 sl.
Zubatý Josef 192, 227

OBSAH.

Rozpravy a materialy:

Strana
Fr. Ad. Šubert: Nordské museum a Skansen ve Štokholmě . . . . . 1—28
V. Prasek: Jméno »Valach« . . . . . 28—37
Vlasta Havelková: Některé šperky naše lidové . . . . . 38—49
Karel Kadlec: K »Slovu o zádruze« (Kritická úvaha o nové theorii Dra Jana Peiskera) . . . . . 50—93
J. Polívka: O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích . . . . . 94—143
Arnošt Kraus: K popsání Josefa Bláhy, přirozeného veršovce . . . . . 143—144
M. Speranský: Přehled knížek lidového čtení . . . . . 144—166
Jos. Klvaňa: Vinohradství na Strážnicku, hlavně při Strážnici městě ve stol. XVII. . . . . 166—184
Fr. J. Čečetka: Kořenářky . . . . . 185—191

Posudky a referáty:

Roman Zawiliński: Słowacy, ich życie i literatura (Ad. Černý) . . . . 191—192
Stefan Ramult: Statystyka ludności Kaszubskiej (Ad. Černý) 192
Матеріали до українсько-руської етнольогії за редакцією Хв. Вовка I. (P—a) . 194
Novější příspěvky k poznání švédských dialektů a švédského života lidového (A. Kraus) 195
St. Ciszewski: Wróżda i pojednanie (K. Kadlec) . . . . . 196—199
Fr. Piekosiński: Sądownictwo v Polsce wieków średnich (K. Kadlec) . . . 199—201
Н. П. Загоскинъ: Исторія права русскаго народа (J. Kadlec) . . . . . 201—203
R. Köhler: Kleinere Schriften zur Märchenforschung (P—a) 203
Мих. Драгоманова Розвідки про українську народну словесність (P—a) . . . 204
П. Д. Шишмановъ: Пѣсента за мъртвия братъ въ посмята на балканскитѣ народи (P—a) 205
Ed. Clodd: Tom Tit Tot. An Essay on Savage Philosophy in Folk Tale (P—a) 206
J. G. Ammann: Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde (A. Kraus) . . . 208
Luc. Malinowski. Powieści ludu polskiego na Śląsku (P. M. Haškovec) . . 210
M. Klimo: Contes et Légendes de Hongrie J. Polívka) 211
C. Jurkschat: Litauische Märchen nnd Erzählungen (J. Polívka) 212
Francis Hindes Groome: Gypsy Folk Tales (J. Polívka) 215
В. П. Петръ: О мелодическомъ складѣ арійской пѣсни (J. Zubatý) 226

Vzpomínka: František Řehoř (Ad. Černý) 228

Rejstřík věcný 230
Seznam jmen 232

Poznámka redakční.

Pro nedostatek místa odložen přehled bibliografie národopisné literatury na r. 1898 a 1899 do sv. VII.

Místo dvou svazků vydán nyní dvojsvazek VI.

Hlasy o „Národopisném Sborníku Československém".

A. V časopisech slovanských nebo slavistice věnovaných.

Archiv für slavische Philologie, XX., 633 sl.

V. Jagić napsal tu o prvých třech svazcích:

Als Hauptredacteur der Zeitschrift, die bis jetzt drei Hefte umfasst, fungirt prof. Dr. Fr. Pastrnek und als Hauptmitarbeiter Dr. Em. Kovář. Soviel man nach den bisherigen Heften urtheilen kann, unterscheidet sich dieser Sborník von dem Český lid durch weiter gezogene Grenzen und höher gestellte Aufgaben. Hier wird über das Čechoslavische Ethnos hinaus, namentlich in dem kritisch-bibliogr. Theil auf die gesammte slavische ethnographische Bewegung viel Rücksicht genommen, auch die Abhandlungen gehen vielfach durch die wissenschaftlich vergleichende Prüfung einzelner ethnogr. oder folklorist. Fragen über das enge čechoslovakische Gebiet hinaus. Am Sborník kennen nicht so weite Kreise mitarbeitend Theil nehmen, wie am Český lid, dafür können die Beiträge des ersteren den Gegenstand intensiver fassen.

Bъlgarski Pregledъ, roč. V. č. 3 str. 141—142.

V. Miletić vyslovil se tu o prvých třech svazcích po úvodě o účelech NMČ a NSČ takto:

... Въ свръзка съ етнографския музей (етнографско) дружеството отъ миналата година почна да издава своя „Етнографиченъ сборникъ", отъ който излезлите вече три тома доказватъ, че у чехите вече има достатъчно сили, сериозно и самостоятелно да поведатъ етнографичните и специално фолклорните студии споредно съ рускитѣ и полските учени.

Покрай органа на етнографскія музей (Věstník Národopisného Musea Československého) Сборникътъ на етнографското дружество се пзтъква съ особно ценните си и богати библиографични прегледи на цялата съвременна славянска народописна (фолклорна) литература и чрезъ това става необходима книга на всички специалисти и любители по тоя научен клонъ. Покрай туй се даватъ библиографични сведения и за чуждестранната литература На библиографичния отделъ предшествуватъ въ всеки томъ на Сборника специални разправи отъ найвидните чески етнографи...

Universitetskija Izvěstija, Kijev.

Prof. F. D. Florinskij ve svých obzorech novějších prací. spadajících v obor „slovanovědění", dvakráte již věnoval pozornost Národopisnému Sborníku Československému. O prvních dvou svazcích napsal (v č. 6. roč. XXXVIII.):

. . . Уже въ 1895 г. въ Прагѣ возникли — „Чешскославянское этнографическое Общество" (Národopisná Společnost československá) и „Чешскославянскій этнографическій музей" (Národopisné Museum československé). въ который поступили многія предметы и коллекціи, находившіяся на выставкѣ. Оба эти учрежденія стали издавать свой повременникъ Národopisný Sborník československý. Такъ въ Прагѣ въ помощь извѣстному журналу Dr. Зиберта „Český lid" явился новый журналъ по фольклору. Редакторомъ изданія состоитъ профессоръ др. Пастернекъ, а главными, наиболѣе дѣятельными сотрудниками являются доцентъ Dr. Коварь (Kovář) и профессоръ dr. Поливка, извѣстный славистъ и прекрасный знатокъ русскаго языка и литературы. Въ настоящее время вышло два выпуска этого важнаго этнографическаго изданія. Изъ вводной статп Dr. Коваря „Этнографія и задачи чешскославянскаго этнографическаго Общества" видно, что „Sborník" главною своею цѣлью имѣетъ знакомить съ методами и способами этнографическихъ изслѣдованій и съ результатами послѣднихъ. Въ вышедшихъ двухъ книгахъ сырыхъ матеріаловъ совсѣмъ нѣтъ. Въ нихъ собственно два главныхъ отдѣла: изслѣдованія и критико-библіографія. Въ ряду изслѣдованій особенно интересны двѣ работы проф. Юр. Поливки: a) Rybář a zlatá rybka — (кн. I. 49.—63.) — прекрасный анализъ различныхъ западныхъ и восточныхъ версій сказочнаго мотива „О рыбакѣ и зо- лотой рыбкѣ" послужившаго сюжетомъ для извѣстнаго пропзведенія Пушкина; б) „O srovnávacím studiu tradic lidových" (кн. II. 1.—49.) — популярный и въ то же время обстоятельный разборъ старыхъ и новыхъ теорій и взглядовъ, примѣняемыхъ при сравнительномъ изученіи народныхъ традицій (авторъ признаетъ незыблемость теоріи заимствованія). Затѣмъ весьма важны статьи: (Následuje výčet článků.) . . . Особое вниманіе въ „Сборникѣ" обращено на библіографическій отдѣлъ, который отличается широтою задачъ и тщательностью ихъ исполненія. Въ первомъ выпускѣ библіографія занимаетъ болѣе половины книги (71.—197.). Она начинается прекрасно задуманымъ и хорошо составленнымъ очеркомъ исторіи фольклористики до 1894 г. (Em. Kovář „Přehled dějin folkloristiky") у русскихъ, юго-славянъ, сербовъ-лужичанъ, поляковъ и чеховъ. Затѣмъ слѣдуетъ обзоръ журналовъ, посвященныхъ фольклору — славянскихъ, нѣмецкихъ, мадьярскихъ, голландскихъ, датскихъ, шведскихъ, норвежскихъ, французскихъ и англійскихъ. Наконецъ, сообщаются свѣдѣнія о разработкѣ фольклора въ 1895 г. у всевозможныхъ народовъ — Славянъ, Нѣмцевъ, Албанцевъ, Румынъ. Шведовъ, Норвежцевъ, Датчанъ и др., спеціально о книгахъ и изданіяхъ, относящихся къ изученію легендъ, миѳологіи, повѣрій, народныхъ одеждъ и вышиваній, построекъ и т. д. Во второмъ выпускѣ начата библіографія за 1896 г., но она состав- лена (проф. Ю. Поливкой) иначе, чѣмъ въ первомъ выпускѣ: не по народностямъ, а по содержанію книгъ и изданій. Národopisný Sborník československý несомнѣнно принесетъ большую пользу дѣлу успѣшнаго развитія въ Чехіи этнографическихъ изученій и будетъ встрѣченъ съ полнымъ сочувствіемъ инославянскими учеными.

O III. svazku podal obšírný referát v březnové knize týchž „Izvěstí" letošního roku (ročn. XXXIX.). Obecně o něm praví: Недавно вышедшій въ свѣтъ третій выпускъ, подобно первымъ двумъ, представляетъ весьма значительный

интересъ. Na to věnuje pozornost zejména článkům H. Máchala (O některých knížkách lidového čtení), Ad. Černého (Mythické bytosti lužických Srbů) a Fr. Pastrnka (Z nejvýchodnějších nářečí uhersko-slovenských), v kriticko-bibliografické části pak přehledům Dr. K. Kadlce (Studium obyčejového práva na Rusi) a M. Václavka (Moravské Valašsko v písemnictví českém i cizím). Posudek svůj končí těmito slovy: Изъ библіографіи „Этнографическаго Сборника“ ясно видно, какъ широко развивается и на славянской почвѣ изученіе фольклора и насколько важнымъ подспорьемъ при этомъ изученіи служитъ прекрасное изданіе чешско-славянскаго этнографическаго общества.

Wisła, roč. XI., 838.—840. a roč. XIII., 48.—50.

Varšavská „Wisła“ přinesla již dva obšírné referáty. Poprvé J. F. Gajsler po úvodu, jednajícím o Národopisné Společnosti československé, napsal o Sborníku:

Dla przeprowadzenia prac przygotowawczych do encyklopedji, towarzystwo wydawać zaczęło „Národopisný Sborník“ pod redakcją prof. Dra. Fran. Pastrnka i przy uczestnictwie Dra. Em. Kowárza. Pierwszy zeszyt mamy właśnie przed oczyma.

Witamy więc, gwoli obyczajowi prasłowiańskiemu ten ważny i nowy objaw działalności naukowej pobratymczych Czechów, którzy od pierwocin dziejowych, nie tylko związkami krwi i mowy, lecz i spólnością tradycji cywilizacyjnych z nami spojeni, jako nieodrodni potomkowie chrobrych przodków swoich, wywalczywszy sobie poczestne w rodzinie narodów europejskich stanowisko, tym śmielej dzisiaj z proporcem nauki na czele braci Słowian postępują. Sláva wam!

Oddawszy hołd tak szlachetnemu i wzniosłemu celowi, jaki sobie bracia Czechowie zakreślili, powracamy do naszego sprawozdania. Zeszyt I. „Sborníka“ zaczyna się od przemówienia wstępnego p. Kowárza, który mówi o zakresie wydawnictwa

P. V. Tille, znany ze spółpracownictwa swojego w „Českém Lidu“, niezadowolony z dotychczasowych method w badaniu podań ludowych, usiłuje rozwiązać problemat ten w sposób zupełnie nowy. Badając materjał podań ludowych, należy, według niego, rozpatrzeć przedmiot ten o tyle, o ile on rozwinięty w literaturach ludowych narodów kulturalnych żyjących i zanikłych, tudzież w literaturach książkowych i w podaniach ludów pierwotnych. Jest to praca olbrzymia, usprawiedliwiona jednak celem wyższym, wyświetlającym genezę, rozwój i zanik pojęć psychicznych ludu. Autor wątpi, azali z dotychczasowych zbiorów cel ten osiągnięty być może. Materjał bowiem dotąd zebrany przedstawia się bądź w stadjum późnego już rozwoju, bądź zupełnego zaniku. Jest to wynikiem literatury książkowej, wzorowanej na tego rodzaju publikacjach niemieckich. Wobec takiego stanu prac przygotowawczych, autor wybrał teksty, które aczkolwiek wykazują początek książkowy i z niepewnego pochodzą źródła, lubują się jednak w tendencjach nadprzyrodzonych. Są to opowiadania o bohaterach. Niepodobna nam streścić szczegółowej tych opowiadań klasyfikacji...

Nyní podává přehled článků, načež končí svůj referát slovy:

W pierwszym tym zeszycie widzimy próbkę troskliwości redakcji o liczne artykuły i szczegółowe wiadomości bogatej dzisiaj folklorystyki, która już, o ile się zdaje, wielkie na przyszłość rokuje nadzieje. Życzymy też szczerze powodzenia nowemu organowi. —

Podrnhé psal ve „Wisle“ o Sborníku Dr. Stanisław Dobrzycki. Podav přehled obsahu prvních tří svazků, vyslovil se o ceně Sborníku takto:

Tak się przedstawia szkielet dotychczasowych trzech tomów Národopisného Sborníka. Ich wartość jest znaczna. Sborník redagovany jest bardzo dobrze; roz-

prawy, umieszczone w nim, są bardzo zajmujące i ważne; bibljografja bardzo dokładna. Bardzo szczęśliwy jest pomysł umieszczania w każdym tomie kilku ilustracji, wyobrażających cenniejsze okazy z muzeum etnograficznego.

Živaja Starina, roč. VII. str. 262.—264.

N. Jastrebov po delším úvodě o Národopisné Společnosti Československé a Národopisném Museu Československém praví tu o I. svazku Sborníku, že jest „разнообразная и интересная по содержанію книга", načež podává obsah jednotlivých článků.

Kromě toho obšírně o jednotlivých článcích a vůbec o celém obsahu Sborníku referoval Dr. Ant. Radić v záhřebském **Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena,** sv. II, 492—497 a sv. III, 322—327.

B. V cizích časopisech.

Globus, LXXIII., 288—290.

Karl Rhamm věnuje tu našemu a záhřebskému Sborníku zvláštní článek „Zwei neue slavische Fachzeitschriften", v němž o našem Sborníku praví:

Die tschechische Ethnographie, die sich durch die Prager Ausstellung vom Jahre 1895 so vorteilhaft eingeführt hat, ist rüstig bei der Arbeit. Sie findet ihren Mittelpunkt und ihre treibende Kraft in der schon vor dem Erscheinen der Ausstellung gegründeten tschechoslavischen ethnographischen Gesellschaft, die die Erbschaft der Ausstellung übernommen und sich zur Aufgabe gestellt hat, das mit ihr begonnene Werk zu vollenden. Das Organ der Gesellschaft ist der im 1. Hefte vorliegende „ethnographische, tschechoslavische Sammler" (Národopisný Sborník Československý, redigiert von Fr. Pastrnek, gr. 8^0, erscheint zweimal im Jahre). Über die Zwecke der Gesellschaft verbreitet sich in viel versprechender Weise eine vom Em. Kovář geschriebene Einleitung (S. 1. bis 13.): „Der Sborník", heisst es S. 13., „soll insbesondere über die Art der Arbeit, die Methoden und die Erfolge, die auf diesem oder jenem Wege erzielt sind, belehren. Daneben freilich wird er auch selbstständige fachliche Arbeiten bringen. Wie ersichtlich, ist die private Arbeit der Fachmänner der Ausgangspunkt der ganzen Thätigkeit. Weiter gilt es der Organisation der Popularität, es gilt, Vorträge in Prag und auf wandernden Zusammenkünften auf dem Lande zu halten, man muss Sorge tragen für populäre Broschüren und Aufsätze in Zeitschriften. Und wenn auf diesem Wege der Boden bereitet und das Interesse geweckt ist, wenn dann zuletzt auch die Sammler gewonnen sind, wird man an die Ausgabe von Anleitungen und Fragebogen zu gehen haben. Endlich will die Gesellschaft nicht nur aus dem Volke Belehrung schöpfen, sondern sie will sich auch um das Volk bemühen, und was Gutes, Typisches und der Erhaltung. Würdiges in ihm ist, erhalten." Das ist alles recht schön und gut, jedoch will es uns scheinen, als wenn hiermit noch nicht die letzten Gründe ausgesprochen wären, wie so man Anlass nahm, zur Herausgabe einer neuen Zeitschrift zu schreiten, anstatt, was doch am nächsten lag, sich an den Český Lid anzuschliessen, der ohnehin nach verschiedenen Anzeichen nicht auf goldenen Füssen zu stehen scheint. Indessen die inneren Vorgänge im Lager der tschechischen Ethnographie können uns gleichgültig sein, wichtiger wäre es, zu wissen, ob die mit dem dritten Jahrgange ausgesprochene, offenbar durch die ungenügende Beteiligung weiterer Kreise an die Hand gegebene Selbstbeschränkung des Český Lid, wonach

derselbe unter Verzicht auf streng wissenschaftliche Arbeiten fortan nur noch allgemein verständliche Aufsätze bringen will, — ob dies Abstreifen der hochschwäbenden Kothurns und das hörbare Schlürfen der Hausschuhe auch für den neuen Sborník Geltung haben wird oder ob derselbe gerade umgekehrt gewillt ist, diese Lücke auszufüllen. Der Sborník selbst, wie er ist, stellt sich zunächst zu den von Professor Ad. Hauffe mit seiner „Einführung in die deutschböhmische Volkskunde" (Prag 1896, I. Heft) vielversprechend inaugurierten „Beiträgen zur deutschböhmischen Volkskunde", die von der Gesellschaft für Wissenschaft, Kunst und Litteratur in Böhmen herausgegeben werden, da ein besonderer ethnographischer Verein für die deutsche Seite annoch fehlt. Bei solch' reger Thätigkeit büben und drüben kann es leicht geschehen, dass die böhmische Ethnographie in Bälde sich an die Spitze der Wissenschaft setzt. zumal die Gegensätze, die sich auf dem politischen Gebiete so unerquicklich fühlbar machen, auf diesem neutralen Felde sich zu einem edlen Wetteifer zur Erhaltung der Altertümer gestalten können, der durch die wechselseitig geübte Kontrolle inbezug auf die stetig durchlaufende Streitfrage: ob eine Erscheinung deutschen oder slavischen Ursprungs sei, vertieft un vor chauvinistischen Auswüchsen bewahrt werden muss. Also „Heil!" „Na zdar!"

Ze statí věnuje pozornost hlavně Tillově a Polívkově, o nichž pronáší tento úsudek:

Diese beiden Aufsätze — die einzigen umfassenderen des Heftes — ergänzen sich in trefflicher Weise zu einer Einführung des Laien in eines der Hauptgebiete unserer Wissenschaft, die Märenkunde (Folklore), wobei Tille den allgemeinen Teil besorgt und Polívka den besonderen.

Obšírný posudek svůj končí:

Aus dem sich weiter anschliessenden üblichen Rüstzeug samt Übersicht der Zeitschriften, Bibliographie etc. ist hervorzuheben die von dem Dänen O. Thyregod bearbeitete kritische Bibliographie der Skandinavischen Arbeiten über Ethnographie und Folklore während der Jahre 1895 und 1896, die in ähnlicher Weise unter weiterer Gewinnung ausländischer Kräfte fortgesetzt werden soll und mit der die Redaktion dem erklärlichen Mangel einheimischen Sachverstandes zu begegnen gedenkt.

Über die umsichtige und dem volkstümlichen Zweck angepasste Anlage dieses 1. Heftes kann man sich nur lobend äussern.

Der Urquell. Der neuen Folge Band II., 192.

Friedrich S. Krauss o II. svazku Sborníku píše:

Es liegt mir nun der II. Band der čechischen Zeitschrift für Ethnologie (Národopisný Sborník Československý, hrsg. v. Pastrnek u. E. Kovář. Prag 1898, 130 S. Lex. Form.) vor. Während für die Zagrebačker südslav. Akademie die chrowotische Sprache eigens erfunden werden müsste, falls sie unglücklicher weisse nicht schon bestünde, um den grösseren Teil ihrer Publicationen vor dem Hohngelächter urteilsfähiger Menschen zu bewahren, darf man ruhig sagen, dass der Inhalt dieser čechischen Zeitschrift in jeder modernen Kultursprache Anerkennung und Beachtung bei den Forschern fände. Čechisch national oder slavisch ist hier nur die Sprache und zumeist der Forschungsgegenstand, die Forschungsmethode und Kritik darin aber international, ich meine wissenschaftlich... Sehr beachtenswert ist in vorliegenden B. S. 1.—49. Polívka's Studie über die vergleichende Folkloreforschung und desselben produktive Referate S. 93.—112 Allgemeineres Interesse verdient A. Kraus' kleine Abhandlung über den Gott Perun, worin er wieder den slavischen Mythomanen Krek und Nodilo (der Ausdruck Mythomanen für diese zwei Herren ist von Polívka) einen Tritt versetzt

Gut ist auch Holuby's Aufsatz über Schlangen, Drachen usw. Krek und Nodilo sind eigentlich keine Mythomanen, sondern eher Religionsstifter, wie Joe Smith, der Vater of the Latter Day saints und ihre Werke sind nur scheinbar vom Book of Mormon verschieden. Zu ihrer Sekte zählen die heiligen Schwärmer, die nicht alle werden. Die Mitarbeiter des čechischen Sborník gehören nicht dazu, und dies macht sie mir, dem Feinde alles Mystizismus und jeglichen Schwindels, lieb und teuer.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, IX., 215—216.

A. Brückner napsal tu o prvních třech svazcích:

Neben dem, den Lesern unsrer Zeitschrift wohlbekannten Český Lid ist ein neues Organ für Volkskunde geschaffen worden, der Národopisný Sborník Československý (ethnographische böhmisch-slavische Sammelschrift), herausgegeben von der ethnographischen Gesellschaft und Museum, drei Hefte, unter der Redaktion von Prof. Dr. Fr. Pastrnek. Es ist dies kein Konkurrenzunternehmen; im Anschluss an die gelungene Ausstellung vom 1895 bildeten sich Komitee und Gesellschaft eines ethnographischen Museums und begannen seit 1897 mit Rechenschaftsberichten und Publikationen hervorzutreten. Während der Č. L. unter der bewährten Redaktion von Dr. Č. Zíbrt seinem ursprünglichen Programme gemäss durch bunte Mannigfaltigkeit und zahlreiche Illustrationen für weitere Kreise wirkt, wendet sich der Sborník an einen enger gewählten Kreis, in umfänglicheren Abhandlungen und einer erschöpfenden, äusserst systematischen Bibliographie (keine slavische Zeitschrift kann eine gleich reiche und wohlgeordnete aufweisen). Zu den Hauptmitarbeitern zählt Prof. Dr. J. Polívka; von ihm stammt die Abhandlung über vergleichendes Studium der Volkstraditionen, II., 1—49 und der Hauptteil der Bibliographie. Prof. Polívka ist ein ausgezeichneter Kenner der traditionellen Litteratur aller Völker; aus seinen reichen Sammlungen stattet er jede Nummer der von ihm besprochenen Märchen mit Varianten oder Parallelen aus; nur manchmal vermisse ich den Hinweis auf das nächst liegende, wichtigste, z. B. bei der Besprechung einer kaukasischen Märchensammlung, II., 105 wird bei einer tatarischen Erzählung von der ungetreuen Frau gerade nicht das identische und älteste zugleich aus den (apokryphen) Urteilen Salomonis angeführt, anderswo fehlt die Nennung des Fortunatus u. dgl. m. Was jene Abhandlung betrifft, so wird darin über die bisherigen Forschungswege von Grimm und v. Hahn an bis Bédier (les fabliaux[2] 1895) klar gehandelt; eines sei hierzu bemerkt: zum alten Eisen gehört nicht nur die „mythische" und die „anthropologische", sondern auch die „indische" Herleitung der Märchen; für das phantastische Märchen sind nämlich mythische und ursociale Elemente gerade so unorganisch und zufällig, wie die sogen. indischen Beziehungen (Liebe für die niederen Geschöpfe, Seelenwanderung); die Feldzüge Alexader d. Gr., die Kreuzzüge, die Zigeuner endlich helfen uns als angebliche Vermittler urindischer Stoffe nach dem Westen blutwenig. Allerdings scheide ich die Migrationstheorie von der specifisch „indischen" Theorie vollständig ab; letztere konnte längst in ihrer Allgemeinheit abgethan werden durch den ersten besten Hinweis, z. B. auf die Märchen der Odyssee und andere griechische Märchen (Midasohren, Psyche u. s. w., um von ägyptischen u. dgl. zu schweigen. Der Verf. hat sich meines Erachtens von der „indischen" Theorie noch zu wenig frei gemacht, sie spukt noch immer in seiner Vorstellung. H. Máchal, Über einige Volksbücher, weist das Eindringen italienischer und anderer Stoffe aus der Litteratur in die Tradition nach; doch geht Verf. zu weit in der Forderung, die traditionelle Litteratur selbst nach

derlei Stoffen einzugliedern. Auf anderes, Überlieferungen der Slovaken z. B., wo man das Volk noch ganz im Banne der alten Schlangensagen sehen kann, ist hier nicht mehr einzugehen, doch sei noch wegen einer ethnographischen Streitfrage der mährischen Walachen gedacht: sind es, wie Miklosich annahm, slavisierte Rumänen oder Slaven? In der Litteratur über dieselben, die III., 49—59 aufgezählt wird, fehlt das älteste und interessanteste, eine im Privatbesitz in Lemberg befindliche Handschrift aus dem vorigen Jahrhundert mit Trachtenbildern u. dgl. A. Černý giebt einen kurzen Auszug seiner Lausitzer Mythologie u. s. w.

Tiskl Alois Wiesner v Praze.